

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CONTROVERSE ÎNTRE ION GHICA, N. BĂLCESCU, C. A. ROSETTI

VASILE MACIU

ALEGAREA CANDIDAȚILOR BLOCULUI MUNCITOARESC ȚĂRĂNESC
ÎN PARLAMENT (IUNIE 1931)

VENERA TEODORESCU

„PREROGATIVELE” CONSILIILOR COMUNALE PRIVIND EXECUTAREA
TOCMELILOR AGRICOLE (LEGEA DIN MARTIE 1866)

GHEORGHE CRISTEA

UN ALT „CUVÎNT” AL LUI NECULCE CONFIRMAT DE DOCUMENTE
DIN VEACUL AL XVII-LEA ȘI CÎTEVA RELATĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU
„ISTORIILE” SALE.

CONSTANTIN REZACHEVICI

DOCUMENTAR
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI
BULETIN BIBLIOGRAFIC

4

TOMUL 27

1974

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI

REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARIEEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASIL MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjuncț); NICHIȚA ADĂNILOAIE; MIRON CONSTANTINESCU; LUDOVIC DEMÍNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (membru).

Piețul unui abonament este de 210 lei.

În țara, abonamentele se primesc la oficile poștale factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an. Toute commande à l'étranger sera adressée à l'Intreprinderea ROM-PRESFILATELIA, Boîte postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1971 „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „Revista de istorie”.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor nr. 1.

www.dacoromanica.ro

NICOLAE CEAUȘESCU
PREȘEDINTELE REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
www.dacoromanica.ro

JURĂMÂNTUL PREȘEDINTELUI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

« Jur să slujesc cu credință patria, să acționez cu fermitate pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru bunăstarea și fericirea întregului popor, pentru edificarea socialismului și comunismului în Republica Socialistă România !

Jur să respect și să apăr Constituția și legile țării, să fac totul pentru aplicarea consecventă a principiilor democrației socialiste, pentru afirmarea în viața societății a normelor eticei și echității sociale !

Jur să promovez neabătut politica externă de prietenie și alianță cu toate țările socialiste, de colaborare cu toate națiunile lumii, fără deosebire de orînduire socială, pe baza deplinei egalități în drepturi, de solidaritate cu forțele revoluționare, progresiste de pretutindeni, de pace și prietenie între popoare !

Jur că îmi voi face întotdeauna datoria cu cinste și devotament pentru strălucirea și măreția națiunii noastre socialiste, a Republicii Socialiste România !»

**DISCURSUL SOLEMN
AL TOVARAŞULUI NICOLAE CEAUŞESCU
ROSTIT LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ
CU OCAZIA ALEGERII ÎN FUNCȚIA
DE PREȘEDINTE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**
— 28 martie 1974 —

Stimate tovarășe
și stimați tovarăși deputați,

Doresc să încep prin a vă mulțumi dumneavoastră, aleșilor națiunii, pentru încrederea ce mi-ați acordat-o alegindu-mă în cea mai înaltă și de răspundere funcție în stat — aceea de președinte al Republicii Socialiste România.

Este foarte greu să găsesc cele mai potrivite cuvinte pentru a da glas sentimentelor de care sunt cuprins în acest moment. Știu că încrederea pe care mi-ați acordat-o dumneavoastră, ca și încrederea și dragostea pe care mi le arată întregul popor se datorează faptului că, din momentul în care am intrat în mișcarea revoluționară și am devenit membru al Partidului Comunist Român, am slujit fără preget cauza eliberării sociale și naționale a poporului, cauza socialismului și comunismului. De mai mulți ani, partidul și poporul mi-au încredințat cele mai înalte răspunderi în partid și în stat. Am făcut totul pentru a le duce la îndeplinire în cele mai bune condiții pentru infăptuirea neabătută a politicii partidului nostru.

De la Congresul al IX-lea, patria noastră socialistă a parcurs o importantă etapă istorică pe calea dezvoltării sale economico-sociale, a ridicării bunăstării și fericirii poporului. În toți acești ani, am acționat cu hotărîre neabătută, pentru a uni energiile partidului, ale întregului popor în vederea infăptuirii programului de dezvoltare multilaterală a țării. Acum, în aceste împrejurări solemne, doresc să reafirm că toate mărețele infăptuiriri din acești ani — ca de altfel tot ceea ce am realizat în epoca construcției socialiste — reprezintă opera eroicei noastre clase muncitoare, care își îndeplinește cu cinste misiunea de clasă conducătoare a societății, a harnicei și minunatei țărănimii muncitoare, care în strînsăalianță cu clasa muncitoare constituie temelia de granit a orînduirii noastre socialiste, a talentatei intelectualității, care, în colaborare cu muncitorimea și țărănamea, aduce o contribuție de preț la infăptuirea programului de dezvoltare a țării.

noastre, opera tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate. Iată de ce doresc să adresez, de la această înaltă tribună, cele mai calde mulțumiri poporului pentru încrederea ce mi-a acordat-o, pentru încrederea manifestată în partid, pentru abnegația și devotamentul cu care a înfăptuit și înfăptuiește politica Partidului Comunist Român — expresie fidelă a intereselor sale supreme.

Doresc, de asemenea, să subliniez și cu acest prilej că toate marile realizări dobândite de poporul nostru demonstrează convingător justitia liniei politice generale marxist-leniniste a Partidului Comunist Român. Ele atestă cu tărie că partidul nostru a știut și știe să aplique, în mod creator, legitățile generale ale socialismului la condițiile concrete din țara noastră, identificind cele mai potrivite căi de dezvoltare a forțelor de producție, de organizare a societății, de edificare a noii orînduirii sociale. Succesele poporului român pe calea zidirii societății sociale se datorează faptului că partidul nostru s-a călăuzit și se călăuzește neabătut, în întreaga sa activitate, de concepția revoluționară despre lume a proletariatului — materialismul dialectic și istoric.

Am acționat întotdeauna pentru întărirea partidului, a unității sale politice, organizatorice și ideologice, pentru creșterea rolului politic conducător al partidului în toate domeniile de activitate, considerind că aceasta este garanția realizării cu succes a liniei sale generale, a programului său.

Pornind de la faptul că în țara noastră locuiesc, de veacuri, și cetățeni de altă naționalitate, am militat neabătut pentru realizarea în cadrul societății a deplinei egalități în drepturi și a frăției în muncă și luptă a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate. Am avut permanent în minte învățăminte istoriei, care atestă cu putere de lege că numai în strînsă unitate, în condiții de deplină egalitate în drepturi, oamenii muncii pot înfringe exploatarea și pot cuceri libertatea și independența patriei, pot înfringe orice greutăți, pot asigura progresul societății, pot da viață idealului de libertate și dreptate socială, pot înălța edificiul socialismului în patria noastră.

Am acționat neabătut pentru întărirea conducerii și muncii colective în toate sectoarele de activitate. Înfăptuirea consecventă a principiilor conducerii și muncii colective a permis participarea activă a tuturor cadrelor de partid și de stat, a maselor largi populare la elaborarea și înfăptuirea politiciei interne și externe a partidului.

Tocmai faptul că organele de partid și de stat au acționat în strînsă unitate, au dezbatut larg problemele dezvoltării țării, a permis găsirea celor mai potrivite căi pentru progresul societății noastre. Iată de ce sănt pe deplin conștient că marile sarcini care stau în fața partidului și poporului nostru nu pot fi înfăptuite decât aplicînd neabătut principiile conducerii și muncii colective, unind eforturile maselor populare, valorificînd înțelepciunea poporului nostru. Aceasta asigură victoria în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, a comunismului în România !

Nu trebuie uitată nici un moment necesitatea întăririi statului, a creșterii rolului său de organizator în toate domeniile de activitate, necesitatea de a veghea necontenit la întărirea forțelor noastre armate, la ridicarea capacitatății de apărare a patriei, de a acorda atenție întăririi organelor de stat, ale Ministerului de Interne și Justiției, pentru a-și putea îndeplini îndatoririle față de patrie și popor în conformitate cu Constituția și legile țării.

Am considerat că are o importanță de prim ordin apărarea hotărîță a intereselor poporului muncitor, respectarea cu sfîrșenie a legalității socialiste, a Constituției și legilor țării. Vă asigur că și în viitor, atîta timp cît voi avea încredere partidului și poporului, voi face totul pentru respectarea Constituției și legilor țării, pentru ca societatea noastră să fie o societate demnă, liberă, a unor oameni stăpini pe destinele lor, care își făuresc, aşa cum doresc ei, viitorul. Pornind de la principiile comuniste, am promovat criticarea deschisă și intransigentă a abuzurilor și greșelilor săvîrșite în trecut; împreună cu organele de partid și de stat au fost luate măsuri ferme pentru a le pune capăt și a face imposibilă repetarea lor, apreciind că asemenea manifestări și practici sunt străine atîț orînduirii socialiste, cît și firii poporului nostru, moralității și simțului său de omenie și dreptate.

Întotdeauna am pornit de la principiul că trebuie să creăm cel mai larg cadru organizatoric pentru participarea activă și efectivă a maselor populare la conducerea diferitelor sectoare de activitate, la luarea hotărîrilor privind dezvoltarea societății noastre sociale. Perfectionarea continuă a democrației sociale, făurirea de către poporul însuși, în mod conștient, a propriului său destin constituie o cerință logică a mersului înainte al societății noastre pe calea socialismului și comunismului și de aceea vom face totul și în viitor pentru a asigura cel mai larg cadru de manifestare a personalității umane și de participare

a maselor la conducerea tuturor sectoarelor de activitate, a întregii noastre societăți.

Pornind de la faptul că esența politicii partidului nostru, rațiunea supremă a socialismului însuși, este ridicarea bunăstării și fericirii omului, am făcut totul pentru ca, pe măsura dezvoltării forțelor de producție, a creșterii avuției naționale, să sporească continuu nivelul de trai material și spiritual al poporului. S-a acționat permanent pentru asigurarea manifestării plenare în cîmpul vieții sociale a personalității umane, pentru ca omul să se simtă liber și stăpîn a tot ceea ce se înfăptuiește în societatea noastră, pentru a da fiecărui posibilitatea să-și valorifice din plin calitățile și talentele în slujba progresului multilateral al patriei. Vom face și în viitor totul pentru realizarea directivelor Congresului al X-lea și ale Conferinței Naționale ale partidului privind ridicarea necontenită a nivelului de trai, dezvoltarea relațiilor noi, socialiste, înfăptuirea principiilor și normelor de conviețuire socială, a eticii și echității socialiste.

Poporul român, înfăptuind neabătut programul partidului comunist, a asigurat dezvoltarea economico-socială impetuosașă a țării, îndeplinirea cu succes a sarcinilor trasate de Congresul al X-lea al partidului; realizările de pînă acum demonstrează că poporul este hotărît să realizeze înainte de termen prevederile planului cincinal.

La plenara Comitetului Central din zilele trecute au fost adoptate o serie de măsuri ce urmează a fi înscrise pe ordinea de zi a actualei sesiuni a Marii Adunări Naționale. Printre documentele ce vor fi puse în dezbatere se află și Proiectul legii cu privire la retribuirea muncii. Noua lege este chemată să dea expresie noilor realități din țara noastră, schimbărilor produse în forțele de producție, în relațiile de producție, să afirme cu putere în viață principiile socialiste — ca bază a noului sistem de retribuire.

Vom sărbători anul acesta, cu rezultate remarcabile, a XXX-a aniversare a eliberării patriei de sub dominația fascistă. Vom păși în deceniul următor al noii istorii a țării cu hotărîrea fermă de a asigura dezvoltarea economico-socială tot mai accelerată a României socialiste, crearea unei baze materiale superioare, necesare ajungerii din urmă a țărilor avansate din punct de vedere economic, edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, creării condițiilor pentru trecerea treptată spre comunism.

Doresc, de la această înaltă tribună, să vă asigur pe dumneavoastră, să asigur partidul, întregul popor, că, în îndeplinirea înaltelor răspunderi ce mi s-au încredințat, nu voi precupoți nimic pentru unirea eforturilor partidului și poporului în vederea realizării cu succes a programului partidului, pentru împlinirea năzuințelor poporului nostru de bunăstare și fericire.

Pornind de la faptul că între politica internă și externă există o strânsă unitate dialectică, am acționat permanent pentru înfăptuirea consecventă a directivelor Congresului al X-lea și Conferinței Naționale privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale României, creșterea contribuției sale la cauza progresului social, a colaborării și păcii în lume.

Punem în mod constant la temelia politicii noastre externe dezvoltarea prieteniei și colaborării multilaterale cu toate țările socialiste, extinderea și consolidarea relațiilor cu țările care au pășit pe calea dezvoltării economico-sociale independente, întărire solidarității cu toate forțele progresiste; acționăm, totodată, în spiritul coexistenței pașnice, pentru amplificarea raporturilor reciproc avantajoase cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială.

Consider că în realizarea marilor răspunderi încredințate de partid și popor am datoria de a promova neabătut această politică și vă asigur, dragi tovarăși, că nu voi precupoți nici un efort pentru a înfăptui politica externă trasată de Congresul al X-lea și de Conferința Națională ale partidului. Tara noastră va acționa cu toată fermitatea în sprijinul mișcărilor de eliberare națională, a forțelor progresiste de pretutindeni, militând pentru a se pune capăt politicii imperialiste de forță și dictat, colonialismului și neocolonialismului. Vom lupta pentru respectarea dreptului fiecărui popor de a fi pe deplin stăpân pe bogățiile lui, pe destinele sale, de a-și făuri viața aşa cum o dorește, fără nici un amestec din afară. Vom așeza și în viitor relațiile României cu celealte state pe baza principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc. Afirmarea tot mai puternică în lume a acestor principii constituie garanția instaurării unei politici noi, de colaborare și pace între toate națiunile. Militând pentru promovarea acestor principii în relațiile dintre toate statele, poporul român a obținut prieteni pe toate meridianele globului. Tratatele de prietenie, declarațiile și comunicatele comune semnate cu zeci și zeci de state și în care aceste principii sunt proclamate cu putere arată consecvență

și hotărîrea cu care România socialistă acționează pentru statornicirea unor noi relații, democratice, în viața internațională. Se pune mai mult ca oricând, la ordinea zilei, problema generalizării acestor relații în toate domeniile. Se impun relații echitabile în colaborarea și schimburile economice. Am în vedere, în primul rînd, raportul între prețul materiilor prime și cel al produselor industriale, accesul tuturor națiunilor, în condiții de deplină egalitate, atât la materii prime, cît și la tehnologii avansate. Aceasta constituie o necesitate pentru dezvoltarea viitoare a omenirii, pentru lichidarea rapidă a subdezvoltării, pentru crearea pe planeta noastră a unei lumi mai drepte și mai bune.

Trăim o epocă de mari transformări revoluționare, sociale și naționale, de afirmare în lume a voinței popoarelor, de promovare a unor relații noi între state, bazate pe deplina egalitate și respect reciproc.

Este necesar să facem totul pentru încheierea cu succes, încă în acest an, a Conferinței general-europene, care trebuie să ducă la așezarea raporturilor dintre statele continentului pe principii noi, să asigure o largă colaborare între toate țările europene, să dea mai multă garanție fiecărui popor că se va putea consacra dezvoltării sale economico-sociale, fără pericolul vreunei agresiuni sau imixtiuni din afară. Înfăptuirea securității în Europa va constitui, fără îndoială, un eveniment de importanță istorică nu numai pentru țările europene, dar și pentru întreaga omenire.

De asemenea, considerăm că trebuie depuse eforturi susținute pentru realizarea unei păci drepte și juste în Orientul Mijlociu. Aceasta presupune retragerea Israelului din teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, asigurarea independenței și integrității tuturor statelor din zonă. În același timp, este necesară asigurarea drepturilor poporului palestinian la auto-determinare, a dreptului de a-și organiza viața în mod liber, corespunzător voinței sale.

Mai mult ca oricând trebuie să acționăm pentru lichidarea tuturor surselor de conflict și încordare, pentru soluționarea problemelor litigioase dintre state pe cale pașnică, excluzîndu-se forța și amenințarea cu forța din viața internațională.

Acum, în aceste momente, doresc să asigur, încă o dată, pe prietenii noștri de peste hotare, toate națiunile lumii că poporul român își va respecta cu sfîrșenie angajamentele, acționînd neobosit pentru afirmarea principiilor noi de relații între state, pentru promovarea politicii de prietenie și colaborare între toate statele și națiunile lumii. Vom milita neabătut pentru creșterea

rolului Națiunilor Unite, al celoralte organisme internaționale, pentru dreptul fiecărui popor, fără deosebire de mărime sau orînduire socială, deci și al țărilor mici și mijlocii, de a participa activ la soluționarea tuturor problemelor internaționale, fiind convinși că numai pe această cale se pot găsi soluțiile cele mai adecvate marilor probleme care preocupa omenirea, se poate asigura dezvoltarea pașnică a omenirii, progresul economico-social al fiecărei națiuni. În ce mă privește, doresc să reafirm încă o dată că, în îndeplinirea înaltelor răspunderi ce mi s-au încredințat, voi face totul ca partidul, poporul nostru să înfăptuiască neabătut această politică externă ce corespunde pe deplin intereselor României socialiste, cît și intereselor celoralte țări, ale tuturor națiunilor, cauzei prieteniei, colaborării, progresului și păcii în lume.

În încheiere, doresc să asigur încă o dată Marea Adunare Națională, partidul, întregul popor că voi face totul pentru a fi demn de cinstea și încrederea ce mi s-a acordat. Voi servi întotdeauna, în orice împrejurare, interesele poporului, voi acționa pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru întărirea independenței și suveranității sale, pentru triumful socialismului și comunismului în România.

Exprimând mulțumiri pentru încrederea acordată, pentru urările ce mi s-au adresat, doresc, la rîndul meu, să vă adresez dumneavoastră, întregului partid și popor cele mai bune urări de succes în activitatea de înflorire a României socialiste.

Vă doresc tuturor, întregului nostru popor, multă sănătate, fericire, viață îmbelșugată și pace !

Trăiască și să înflorească continuu, liberă și independentă, patria noastră socialistă — Republica Socialistă România !

Trăiască și să se dezvolte prietenia și colaborarea Românci cu țările socialiste, cu toate statele lumii în lupta pentru o lume mai bună și mai dreaptă, pentru pace și colaborare internațională !

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 27, 1974, Nr. 4

S U M A R

VASILE MACIU, Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu, C. A. Rosetti.	515
★	
AVENERA TEODORESCU, Alegerea candidaților Blocului Muncitoresc-Tărănesc în parlament (iunie 1931).	537
★	
GHEORGHE CRISTEA, „Prerogativele” consiliilor comunale privind executarea tocmaiilor agricole (legea din martie 1866)	553
★	
CONSTANTIN REZACHEVICI, Un alt „cuvânt” al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea și cîteva relatări în legătură cu „Istoriile” sale . . .	567
DOCUMENTAR	
I. CAPROȘU, Un document inedit din 1665	585
CRINA BOCȘAN și ANCA-IRINA IONESCU, Biblioteca personală a istoricului și filologului român Ioan Bogdan, aflată în fondul actualci Bibliotecii Centrale Universitare	589
MEHMET ALİ EKREM, Mustafa Kemal Atatürk în opinia publică românească . . .	597
VIATA ȘTIINȚIFICĂ	
Activitatea Institutului de Istorie „N. Iorga” în anul 1973; Publicațiile membrilor Institutului de Istorie „N. Iorga” pe anul 1973; Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în cursul anului 1973	605
RECENZII	
DANIELA POENARU, Contribuții la Bibliografia românească veche, Tîrgoviște, Muzeul județean Dîmbovîța, 1973, 341 [–343] p. + il. (Paul Cernovodeanu)	643

PETRU VLADCOVSCHI, <i>Contribuții la istoricul dezvoltării învășămintului din județul Iași</i> , partea I, Iași, 1972, 200 p. (<i>I. Caproșu</i>)	646
PH. CONTAMINE, <i>Guerre, état et société à la fin du Moyen âge. Etudes sur les armées des rois de France 1337—1494</i> , Paris, Edit. Mouton, 1972, 757 p. (<i>Constantin Serban</i>)	650
PIERRE MILZA, <i>De Versailles à Berlin (1919—1945)</i> , 2-édition, Masson et Cie Editeurs, Paris, 1972, 189 p. „Collection Histoire” (<i>Nicolae Dascălu</i>).	656
 ÎNSEMNĂRI	
Istoria României. — * * * <i>File din istoria militară a poporului român</i> , vol. I, București, Edit. militară, 1973, 310 p. (<i>Fl. Constantiniu</i>); GEORGETA PENELEA, <i>Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848</i> , Bucarest, Éditions de l'Academie de la Republique Socialiste de Roumanie, 1973, 189 p. (<i>Apostol Stan</i>); Istoria universală — * * * <i>Források Budapest multijából</i> (Izvoare privitoare la trecutul Budapestei), vol. I, Budapest, 1971, 322 p.; vol. II, 1971, 522 p.; vol. III, 1972, 634 p.; vol. IV, 1973, 660 p. (<i>L. Demény</i>); * * * <i>Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, tomus I, inde ab a DCCCCV usque ad a. MCCXXXV</i> , ad edendum preparavit Richard Marsina, Bratislavae, Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca, 1971, XLVIII + 472 p. (<i>Ján Sýkora</i>); WALTER HÖFLECHNER, <i>Die Gesandten der Europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches, 1490—1500</i> , in „Archiv für österreichische Geschichte” Bd. 129, Wien, 1972, 490 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>); SERGIO ELIAS ORTIZ, <i>Franceses en la independencia de la Gran Colombia</i> , Bogotá, 1971, 248 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	661
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	677

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, N° 4

S O M M A I R E

VASILE MACIU, Controverses entre Ion Ghica, N. Bălcescu, C. A. Rosetti 515

VENERA TEODORESCU, L'élection des candidats du Bloc Ouvrier-Paysan au parlement (juin 1931) 537

GHEORGHE CRISTEA, Les „Prérogatives” des conseils communaux concernant l'exécution des conventions agricoles (la loi de mars 1866). 553

CONSTANTIN REZACHEVICI, Une autre „légende” de Neculce confirmée par des documents du XVIIe siècle et quelques relations concernant ses „Récits” 567

DOCUMENTAIRE

I. CAPROŞU, Un document inédit de 1665 585

CRINA BOÇSAN et ANCA-IRINA IONESCU, La Bibliothèque personnelle de l'historien et philologue roumain Ioan Bogdan, se trouvant au patrimoine de l'actuelle Bibliothèque Centrale Universitaire

MEHMET ALI EKREM, Mustapha Kemal Atatürk dans l'opinion publique roumaine

589

597

LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité de l'Institut d'Histoire „N. Iorga” en 1973; Les publications des membres de l'Institut d'histoire „N. Iorga” pour 1973; Communications présentées par les membres de l'Institut d'Histoire „N. Iorga” aux manifestations scientifiques internes et internationales durant l'année 1973.

605

COMPTES RENDUS

DANIELA POENARU, *Contribuții la Bibliografia românească veche* (Contributions à la Bibliographie roumanie ancienne), Tîrgoviște, Musée du département de Dîmbovița, 1973, 341 (–343) p. + il. (Paul Cernovodeanu)

643

PETRU VLADCOVSCHI, <i>Contribuții la istoricul dezvoltării învățământului din județul Iași</i> (Contributions à l'historique du développement de l'enseignement dans le département de Jassy), Jassy, 1972, 200 p. (<i>I. Caprosu</i>)	646
PH. CONTAMINE, <i>Guerre, état et société à la fin du Moyen âge. Etudes sur les armées des rois de France 1337—1494</i> , Paris, Edit. Mouton, 1972, 757 p. (<i>Constantin Serban</i>)	650
PIERRE MILZA, <i>De Versailles à Berlin (1919—1945)</i> , 2 ^e édition, Masson et Cie Editeurs, Paris, 1972, 189 p. „Collection Histoire” (<i>Nicolae Dascălu</i>)	656
 NOTES	
Historie de Roumanie. — * * * <i>File din istoria militară a poporului român</i> (Pages de l'histoire militaire du peuple roumain), vol. I, Bucarest, Editions militaires, 1973, 310 p. (<i>Fl. Constantinu</i>); GEORGETA PENELEA, <i>Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848</i> , Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 189 p. (<i>Apostol Stan</i>); Histoire universelle. — * * * <i>Források Budapest multjától</i> (Sources concernant la passé de Budapest), vol. I, Budapest, 1971, 322 p.; vol. II, 1971, 522 p.; vol. III, 1972, 634 p.; vol. IV, 1973, 660 p. (<i>L. Demény</i>); * * * <i>Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, tomus I, inde ab a DCCCV usque ad a. MCCXXXV</i> , ad edendum preparavit Richard Marsina, Bratislavae, Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1971, XLVIII + 472 p. (<i>Ján Sykora</i>); WALTER HÖFLECHNER, <i>Die Gesandten der Europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches, 1490—1500</i> , dans „Archiv für österreichische Geschichte” Bd. 129, Wien, 1972, 490 p. (<i>Stefana Simionescu</i>); SERGIO ELIAS ORTIZ, <i>Franceses en la independencia de la Gran Colombia</i> , Bogota, 1971, 248 p. (<i>Ioan I. Neacsu</i>)	661
BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (<i>Gelu Apostol</i>)	677

CONTROVERSE ÎNTRE ION GHICA,
N. BĂLCESCU ȘI C. A. ROSETTI

DE

VASILE MACIU

Este învederat că prin colaborarea lor în epoca revoluției de la 1848, Ion Ghica, N. Bălcescu și C.A. Rosetti au dat, alături de alții, o contribuție importantă la deschiderea căii pentru făurirea României moderne. Toți trei au fost însuflareni de voința de a răsturna vechea rînduială feudală și de a elibera și uni întregul popor român într-un singur stat național independent. Stabilirea strategiei și tacticii de urmat în atingerea acestui tel i-a situat însă adeseori pe poziții diferite și i-a împins la controverse acute. Toți trei erau fii de boieri, dar părinții lui Ion Ghica făceau parte dintr-una din mariile familii boierești, în timp ce familia lui N. Bălcescu era la treapta cea mai de jos a boierimii, iar aceea a lui C.A. Rosetti se destrămașe înainte ca el să ajungă la majorat, așa încit el și-a ales o parte din prieteni — H. Winterhalder și C. Daniel Rosenthal — din rîndurile burgheziei și a devenit el însuși burghez, din 1846 patron al unei tipografii și al unei librării. Ei s-au deosebit și prin formația lor spirituală. Împreună au învățat cîțiva ani la Colegiul Național Sf. Sava din București, dar în 1834 C.A. Rosetti a intrat în știre, iar în 1835 Ion Ghica a fost trimis de părinții lui la Paris, în timp ce N. Bălcescu a continuat să învețe încă doi ani la Colegiul Național Sf. Sava. La Paris, într-un mediu burghez, Ion Ghica a studiat doi ani la Școala Centrală de arte și manufacuri, în 1838 și-a luat bacalaureatul în matematici la Universitate și a fost acceptat ca elev al Școalei de mine, pe care o termină în noiembrie 1840¹. Influențat de socialistii utopici, a participat și la prelegerile de economie politică de la Collège de France. Publică în 1838 o broșură cu caracter politic privind Moldova și Țara Românească și colaborează în 1840 la ziarul republican „Le Național”². În 1840, înainte de a reveni în țară, vizitează Anglia. Nepot de soră al lui Ioan Cîmpineanu, fi sprijină acțiunea în anul 1839, cînd înființează la Paris împreună cu A.G. Golescu și D. Brătianu

¹ D. Păcurariu, *Ion Ghica*, București, 1965, p. 26–27.

² *Ibidem*, p. 44.

Societatea pentru învățatura poporului român, care era, cu tot numele său culturalizant, o organizație politică liberal-democrată și națională. N-a fost străin nici de mișcarea conspirativă condusă de Mitică Filipescu, Eftimie Murgu și J.A. Vaillant. Era convins că mișcarea revoluționară europeană, în neîntreruptă creștere, va răsturna monarhiile feudalo-absolutiste și va duce și la eliberarea poporului român.

Spirit cumpănat, calculat, dar progresist și patriot, el s-a angajat în această luptă, convins că merge pe o cale deschisă. Nu atât prin vîrstă, cât prin situație și capacitate intelectuală, s-a impus din timp colaboratorilor săi, precum și altor contemporani.

Neavînd posibilități materiale, N. Bălcescu n-a putut merge în Occident pentru studii superioare, dar a ascultat prelegerile pe care le da în particular Eftimie Murgu, în anii 1836—1840. Încă din Colegiu, cum arată insuși Ion Ghica³, N. Bălcescu studia cu pasiune istoria, în special istoria românilor. Din necesitate materială dar și din convingerea că servește țara, în 1838 întăi în știre ca iuncăr, în escadronul 3 al Regimentului de cavalerie din București⁴. „Nicu Bălcescu, îl portretează Ion Ghica, avea o mare dorință de a învăța, dotat cu înlesnire și aplicații la studii, intelligent, ardent și entuziast, predilecția lui era mai cu deosebire pentru studiile istorice și mai ales pentru partea militară a istoriei. (...) Avea credință că România nu se va putea ridica decât prin arme și că români trebuiau cu orice preț să se arate pe un câmp de bătălie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca națiune, idee pe care o vedem dominând de-a lungul în toate scriserile sale”⁵. Încă înainte de a intra în știre se afla sub influența cercului lui Ioan Cîmpineanu și întreținea corespondență cu fostul său coleg de școală, Ion Ghica, aflat la Paris⁶. După arestarea lui Ioan Cîmpineanu, N. Bălcescu participă la mișcarea conspirativă condusă de Mitică Filipescu, Eftimie Murgu și J.A. Vaillant⁷, dar e arestat în octombrie 1840 și condamnat la 9 aprilie 1841 la trei ani surghiun la mănăstirea Mărgineni din jud. Prahova⁸, fiind eliberat însă după mai mult de un an, la 18 aprilie 1842. Personalitatea lui era formată. Deosebit de intelligent, echilibrat, sobru pînă la concentrare, urmînd cu pasiune ardentă o singură țintă, a dreptății naționale și sociale, N. Bălcescu intra peste cîțiva ani, determinat de convingerile sale formate prin studiu, într-o luptă revoluționară ce nu se va termina decît cu moarte sa.

C.A. Rosetti face parte din cercul din jurul lui Ioan Cîmpineanu, participă ca actor la spectacolele oferite de Societatea Filarmonică al cărei membru era⁹. În 1836 e silit să se retragă din știre în urma vieții libertine pe care o ducea. Face și el parte dintre sprijinitorii lui Ioan Cîmpineanu.

³ Nicu Bălcescu, în *Scrisori vol. III (Scrisori către V. Alecsandri)*. Cu o prefată, indice de lucruri, localități, persoane și de cuvinte de Petre V. Haneș, București, 1914, p. 379—380.

⁴ Cornelia Bodea și Paul Cernovodeanu, *Primele școli oslășești din Țara Românească (1838—1840). Activitatea lui N. Bălcescu ca iuncăr-învățător*, în „*Studii și articole de istorie*”, VIII (1966), p. 111 și 123.

⁵ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 381.

⁶ Vasile Maciu, *Formarea lui Nicolae Bălcescu ca revoluționar*, în „*Studii și articole de istorie*”, vol. XIV, București, 1969, p. 15—16.

⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁸ *Ibidem*, p. 18—19.

⁹ Vasile Netea, C. A. Rosetti, Edit. științifică, București, 1970, p. 21—22.

pineanu și dintre elevii particulari ai lui Eftimie Mușgu, dar nu participă la mișcarea conspirativă din 1840. Spirit romantic, e atras de poezie, traduce din lucrările lui Byron și publică în 1843 volumul *Ceasurile de mulțumire ...*, care-l consacră ca poet. Duce încă o viață de petrecerei, zbuciumat de contraziceri, dar stăpînit tot mai mult de dorința să facă ceva pentru „mântuirea” patriei, dacă nu poate salva însăși omenirea! „Sint oameni — scrie el în ziarul său intim la 3/15 iulie 1846, îndată după întilnirea sa cu N. Bălcescu, la frontiera franco-belgiană — cari rîd de mine, care m-ar închide cînd ar ști ceea ce se petrece în mine. Ticăloșii au drepitate să mă acuze fiindcă eu mă ocup și simt puterea de a libera pe români, în vreme ce, de nu aş fi un ticălos, ar fi trebuit să simt puterea și să întreprinz a libera lumea. — Cu toate acestea, precizează el, sint puncturi în care și la aceasta mă gîndesc. De cîte ori am suferit eu pentru univers”¹⁰.

Aceștia sunt protagoniștii unei colaborări determinată de urmărirea unui scop comun, dar zdruncinată de numeroase contradicții și controverse ieșite din deosebirile de poziții sociale, de pregătire intelectuală și de caracter.

Primii doi, Ion Ghica și N. Bălcescu, erau mai apropiati unul de altul prin felul serios, cumpănat, cum înțelegeau să lucreze pentru cauza comună, prin completarea spirituală a unuia prin celălalt. La reîntoarcerea în țară a lui Ion Ghica, către sfîrșitul anului 1840, N. Bălcescu era în închișoare, unde prietenul său îl vizitează în martie 1841¹¹, Ion Ghica el însuși se simțea urmărit, din care cauză a mers în Moldova, unde a devenit profesor la Academia Mihăileană din Iași, post pe care l-a ținut pînă în iulie 1844, cînd revine la București¹². În Moldova și-a făcut mulți prieteni din cercul lui M. Kogălniceanu.

Criza revoluționară care cuprinse societatea feudală din țările române accentuîndu-se, s-a format în septembrie 1843 la București societatea revoluționară *Frația*, inițiatori fiind N. Bălcescu, căpitanul Chr. Tell și Ion Ghica, după afirmația acestuia din urmă¹³. Ion Ghica nu pune și pe C.A. Rosetti printre intemeietorii *Frației*, dar N. Bălcescu, scriindu-i din București la 16 iulie 1848, în prezența lui C.A. Rosetti, afirmă referindu-se evident și la acesta, că „acum cinci ani, jurărâm noi patru însî, acolo, [pe cîmpul lui Filaret] întocmirea societății noastre, care acum mîntui țeară!”¹⁴. Relațiile din acel moment dintre Ion Ghica și C.A. Rosetti erau bune, chiar afabile. „Întîi o îmbrățișare, notează acesta din urmă după semnătura lui N. Bălcescu, pe aceeași pagină, și apoi că eu singur am închis acestea la bunul consul englez”¹⁵. Scriind din Londra, la 25 octombrie 1866 lui V. Alecsandri, memorialul *Nicu Bălcescu*, Ion Ghica a omis se pare intenționat pe C.A. Rosetti, cu care înce-

¹⁰ C. A. Rosetti, *Note intime 1844–1859 scrise zilnic de ... Adnotate și publicate de Vintilă C. A. Rosetti*. Volumul I – 1844–1846, București, 1902, p. 126.

¹¹ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 380.

¹² D. Păcurariu, *op. cit.*, p. 79.

¹³ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 386.

¹⁴ N. Bălcescu, *Opere IV. Corespondență. Scrisori. Memorii. Adrese. Documente. Note și materiale. Ediție critică de G. Zane. Cu reproduseri după manuscrise și stampe*. Edit. Academiei, București, 1964, p. 38.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

puse controverse încă din 1846, în legătură cu organizarea și orientarea Societății Studenților Români din Paris.

În urma inființării *Frăției*, în 1843 sau 1844, C. A. Rosetti și D. Brățianu, ajutați de Scarlat Vîrnăv, probabil din însărcinarea *Frăției*, au încercat să intemeieze la Paris „o societate” românească, adică o organizație revoluționară¹⁶. Numai în decembrie 1845, C.A. Rosetti a reușit să înființeze organizația numită *Societatea Studenților Români din Paris*. A întimpinat însă greutăți, Gr. Romalo, prieten apropiat al lui Ion Ghica, acesta aflat din aprilie 1846 la Paris, „iarăși ca atunci — scrie la 1/13 aprilie 1846 C. A. Rosetti lui D. Brățianu — silindu-se să ne opreasă și stindu-ne împotrivă”¹⁷. Împotrivirea lui Gr. Romalo, dar și a altor moldoveni — printre care și M. Kogălniceanu — era provocată de orientarea radicală și socializantă pe care C.A. Rosetti, unul din fondatorii revistei socialiste *Les Écoles*¹⁸, cunoscut socialistului Louis Blanc și admirator al lui P.J. Proudhon, voia să-o dea organizației. „În sfîrșit, notează la 12/24 martie 1846 C.A. Rosetti¹⁹, (. . .) astăzi, după 5 luni, se sfîrșiră statutele societății românești, se numiră cei ce au să-o cîrmuiască. Fie să iasă bine”. C.A. Rosetti a fost ales numai secretar, președinția fiind încredințată lui Ion Ghica, sprijinit de M. Kogălniceanu și de A.G. Golescu, cărora le plăcea spiritul său cumpănit și opozitia față de tendințele radicale și socialiste ale lui C.A. Rosetti²⁰. Poziția de liberal a lui Ion Ghica, din anii anteriori înăbușirii revoluției, e vădită și de încercările lui de a scrie un roman satiric, *Istoria lui Alecu*, inspirat după romanul publicistului L. Reybaud, *Jérôme à la recherche d'une position sociale*, apărut mai întâi în 1836 în „Revue des deux Mondes”, apoi separat în mai multe ediții. *Istoria lui Alecu*, pe care autorul intenționa să-o publice în 1849, prin intermediul lui V. Alecsandri²¹, viza, se pare, pe C.A. Rosetti și pe soția lui, Maria Grant, dacă nu și pe N. Bălcescu, și este o afirmație a poziției noi, moderate, a lui Ion Ghica, potrivnică spiritelor mai avansate, socotite demagogice, ale unora dintre contemporanii săi.

Având majoritatea membrilor Societății Studenților Români din Paris de partea sa, Ion Ghica a căutat să se asigure că organizația va rămîne în vederile sale, nu în acelea ale lui C.A. Rosetti. În acest scop a chemat în secret pe N. Bălcescu, intimul său, la Paris, spre a prelua conducerea Societății Studenților Români din Paris, fără niciun titlu oficial, sistindu-se în felul acesta și divergențele dintre el și C.A. Rosetti, operație necesară pentru continuarea colaborării lor revoluționare.

¹⁶ Al. Cretianu, *Din arhiva lui Dumitru Brățianu. Acte și scrisori din perioada 1840–1870 publicate, cu o schiță biografică, de ...*, vol. I (București), 1933, p. 123.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 97; Garnier-Pagès, în *Histoire de la Révolution de 1848*, 2-e éd., Paris, 1866, t. I, p. 75, nota 1, pune printre intemeietorii revistei „Les Écoles” și pe frații Dumitru și Ion Brățianu. Apud. N. P. Smochină, *Les émigrés roumains à Paris (1850–1856). (Exposé contribuant à l'étude de la Renaissance politique de la Roumanie)*. Extrait des „Mélanges de l'École Roumaine en France” — XI, Paris, 1933, p. 11).

¹⁹ C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 119.

²⁰ Vasile Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845–1848 : La Société des Étudiants Roumains de Paris*, în „Nouvelles Études d'Histoire” * * * Publîés à l'occasion du XIIe Congrès des Sciences Historiques, Vienne 1965, Éditions de l'Académie de la République Socialistă de Roumanie, Bucarest, 1965, p. 250.

²¹ D. Păcurariu, *op. cit.*, p. 101.

Plecăt în grabă din Bucureşti la 1/13 iunie 1846, N. Bălcescu a fost întîlnit la frontieră franco-belgiană la 3/15 iulie 1846 de C.A. Rosetti, care petrecuse pe N. Rucărăeanu la reîntoarcerea acestuia în țară. Cei doi militanți au avut o con vorbire prietenească. Amindoi vedea Franța în același fel și credea că prin revoluția ce se plămădea în această țară vor putea elibera propria lor patrie. „*Francia e Libertatea*”, notează în ziarul său în aceeași zi C.A. Rosetti. „*Facă cerul să fie aşa!* Facă ca Bălcescu să fie bun, să se unească cu mine și să dăm libertatea românilor”²². Ajuști la Paris, C.A. Rosetti l-a luat pe N. Bălcescu la locuința sa, evident cu scopul ca împreună să imprime Societății Studenților Români din Paris vederile sale radicale și socialiste. „*I-am zis, notează în ziarul său intim la 4/16 iulie 1846, că trebuie să rămăie în Paris și că vom face ceva spre a-i înlesni mijloacele*”. N. Bălcescu s-a arătat a accepta propunerea lui: „*Mi-a vorbit bine*”, continuă C.A. Rosetti. „*L-am văzut cu curagiu a întreprinde fapta cea mare [revoluția], însă nu știu de ce nu-mi place. Facă cerul să fie bun*”²³.

N. Bălcescu fusese însă chemat la Paris de Ion Ghica, cu care era mult mai apropiat și se înțelegea mult mai bine decât cu C.A. Rosetti, a cărui fire exaltată nu se potrivea cu firea sa echilibrată. Nici radicalismul și socialismul poetului nu le accepta realistul istoric, care milita pentru o democrație intemeiată pe proprietatea privată asupra pământului. Ca urmare, chiar a doua zi după sosirea sa la Paris, N. Bălcescu s-a dus la Ion Ghica, în grupul căruia, populat în bună parte de moldoveni, a și rămas. „*Îndată ce a venit [la Paris], s-a dus la Ghica și nu să mai deslipește de el*” notează cu amărițiu C.A. Rosetti la 5/17 iulie 1846. „*Se potrivesc oare acești oameni? continuă el. Se iubesc ei? Sînt ei buni? Nu știu, dar nu se iubesc și cu toate acestea ... Nu, nu am dreptate. Poate să-mi placă un om, continuă însemnările sale poetul, să stau cu el zile întregi și fără să-l iubesc. Poate că ei caută a să cunoaște. Iar am început a suferi, încheie C.A. Rosetti întrebările ce-și punea, dar mă stăpînesc*”²⁴.

Ingrijorat și izolat, C.A. Rosetti a mers la Troyes împreună cu Ion C. Brătianu, adeptul său, să se sfătuiască cu Dumitru Brătianu, care locuia de câțiva timp acolo, dar grupul lui Ion Ghica a luat în absență lui hotărîri diferite de vederile sale. S-a decis, scrie în memoriile sale Ion Bălăceanu, participant la conferința convocată de Ion Ghica fără știrea lui C.A. Rosetti, că fiecare se va înapoia în țara sa ca să provoace o mișcare contra protectoratului rus, mai întii, și apoi contra regimului privilegiilor nobiliare cuprins în Regulamentele organice ... „*În urma acestei înțelegeri, studenții s-au angajat să plece [din Paris] într-un termen de un an spre a merge să lucreze la deșteptarea țării lor*”²⁵. Președintele Ion Ghica și secretarul C.A. Rosetti urmău, ca și alții participanți la conferință, să revină în țară, conducerea organizației rămânind, neoficial, în grija lui N. Bălcescu, ajutat de casierul Scarlat Vîrnay.

²² C. A. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 126.

²³ *Ibidem*, p. 127.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ion Bălăceanu, *Souvenirs politiques et diplomatiques 1848–1903*, B.A.R., Arhiva Bălăceanu, nr. 1, p. 3.

Despre cele șase zile cătă fusese la Troyes, C.A. Rosetti notează mînit la reîntoarcerea la Paris : „Fatal voiajui, în toate am păgubit”²⁶. Nemulțumirea contra grupului Ion Ghica o indică el în prima frază a notației sale din 7 iulie 1846²⁷, privind întâlnirea cu opt din adversarii săi principali. S-a supus totuși hotărîrii luate în absența sa, revenind în țară, unde a conlucrat cu Ion Ghica, reintors și el, sprijinind împreună în 1847 publicația „Album științific și literar”, scoasă sub redacția juristului C.N. Bălăloiu. C.A. Rosetti își vinde moșia moștenită, cumpără o tipografie, deschide o libărie și un cabinet de lectură împreună cu vechiul său prieten H. Winterhalder, și se căsătorește din dragoste și din interes cu Maria Grant, guvernantă a copiilor colonelului Ion Odobescu și soră cu Effingham Grant, secretarul consulatului britanic din București.

Acțiunea dusă la Paris de N. Bălcescu a corespuns vederilor lui Ion Ghica, înclinat să accepte mesul revoluționar al societății europene, deși el însuși era în acel timp numai un liberal democrat, precum și celor ale lui C.A. Rosetti, apropiate democratismului revoluționar. Colaborarea celor trei era astfel restabilită.

Izbucnind revoluția în Franța, Italia și Austria, C.A. Rosetti a inițiat constituirea la București a unui Comitet revoluționar²⁸, la care a aderat și Ion Ghica, cum notează despre el C.A. Rosetti în ziarul său la 13/25 martie prin sibilinicele cuvinte : „... el se ocupă de țeara sa”²⁹.

După reîntoarcerea revoluționarilor români de la Paris, colaborarea Ion Ghica, N. Bălcescu, C.A. Rosetti este deplină, pînă la punerea în discuție a problemei coinvocării Constituantei, cînd N. Bălcescu cerea votul universal, dar C.A. Rosetti, împreună cu alții, voia cîte o sută de deputați de fiecare clasă : proprietari, burghezi, țărani³⁰.

Acceptînd „votul îndoit”, numai pentru primele alegeri, N. Bălcescu a reușit să impună votul universal, deși redus ca eficiență democratică³¹. În urma publicării la 14 iulie 1848 a decretului pentru convocarea Adunării Constituante au apărut tot mai pregnant deosebirile de vederi dintre C.A. Rosetti și prietenii săi, de o parte, și N. Bălcescu și sprijinitorii lui, de alta³², încît acesta din urmă căuta să-și avizeze colaboratorii apropiati. „Aici acum, scria el la 5/17 august 1848 lui A.G. Golescu, aflat în Occident, au început intrigile. Roset și Brătianu s-au făcut tribuni și aranghează mereu publicul în Cîmpul libertății, făcînd feluri de necuvîntă. Este de trebuință ca să fii aici pentru Adunarea Constituantă. N-aș vrea să lipsești tocmai cînd va fi a se alege domnul. Grăbește dar de sfîrșește ceva acolo și te întoarce”³³.

Ca și Ion Ghica, N. Bălcescu era convins în timpul guvernării revoluționare, cum scrie lui A.G. Golescu la 6 ianuarie 1849, că românii nu puteau influența asupra guvernelor Europei occidentale decit prin

²⁶ C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 128.

²⁷ *Ibidem*, p. 132.

²⁸ H. Winterhalder, *Dezrobirea României*, în „Pruncul român” nr. 2 din 17 iunie 1848.

²⁹ C. A. Rosetti, *op. cit.*, vol. II, p. 15.

³⁰ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 281.

³¹ *Anul 1848 în Principalele Române. Acte și documente ...*, Tomul II, București, 1902, p. 495—499.

³² *Ibidem*.

³³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 104.

mijlocirea Porții ³⁴. Le-a și scris în acest sens câtva timp înainte exilaților de la Paris, unde se afla și C.A. Rosetti, atiagîndu-le atenția „să nu facă mari greșeli și mai rău să ne vatâme decât să ne folosească” ³⁵, ridicînd pe eu problema națională. Totuși, chiar în 1848, sesizînd acțiunea de înăbușire a revoluției, Ion Ghica s-a pronunțat pentru rezisterța armată contra unei intervenții armate otomane. „Cind Bălcescu, scie el la 14 iulie 1849 din Constantinopol lui A.G. Golescu, era aici cu deputația, tot ce mi se poate reprosa, e de a fi sfătuit pe Bălcescu, cînd s-a decis aici rechemarea lui Soliman Pașa, să meargă deîndată la București, să consilieze rezistența, să organizeze o dictatură militară, și chiar, îmi amintesc, de a fi pronunțat numele lui Magheru ca cel mai energetic, cel mai brav și de ur. caracter mai potrivit după cîte mi s-au spus” ³⁶.

De acord cu Ion Ghica, care nu se descoreșea, N. Bălcescu propune într-un apel din 8 martie 1849 alegerea lui C. Negîi ca șef unic al emigratiei române ³⁷, fiind convins că astfel s-ar putea realiza mai ușor unirea Principatelor, care trebuia să premeagă independenței. Știind că în această privință grupul lui C. A. Rosetti se opunea vederilor sale și ale lui Ion Ghica, el căuta să se asigure de A. G. Golescu, adversar deschis al aceluia, scriindu-i în aceeași zi despre C. A. Rosetti și D. Brătianu că „sînt o clică ... tare strîns legat. Ei sunt ambicioși, întîi i-ganți peste măsură, indiferenți asupra mijlocacelor și taie imprudenții (...). Russet crez, iubește țeara și e în stăte de devuement, dar este mai întîi un smintit, apoi aristocrat peste măsură [!?], ambicioș foarte, adorînd și stimînd mai întîi pe Brătianul cel mare, al doilea pe sine și în urmă pe Brătianul cel mic. Este o trinitate în cale Russet e tatăl, D. Brătianu duhul sfînt și I. Brătianul, fiul” ³⁸. Înveșnat, N. Bălcescu continuă caracterizările sale încălcate de subiectivitate: „Russet ca și [D.] Brătianul au lipsă cu totul de *bon sens* politic ca și moral” (...). „Pentru Russet revoluția trebuea să fie o tranzacție între rînduiala veche și cea nouă. El zicea că noi, făcînd revoluția, trebuie să lăsăm puterea în mâna boierilor și noi să ne tragem d-oapte” ³⁹. Ion Ghica „totdauna a blamat stîajnic *clica* și a spus că cu imprudența lor au făcut un mare rău revoluției” ⁴⁰. El, N. Bălcescu, voia să paralizeze influența lui C. A. Rosetti și a Brătienilor, dar n-a fost susținut de Eliade, căruia îi era frică de I. Brătianu ⁴¹. La 5 aprilie 1849 într-o nouă scrisoare către A. G. Golescu, anunțîndu-l că Ion Ghica a primit o scrisoare de la C. A. Rosetti, îi declară că „cea mai principală nădejde” și-o pune în A. G. Golescu și în Ion Ghica ⁴².

C. A. Rosetti și prietenii săi apropiati, Dumitru și Ion Brătianu, sosiți în toamna anului 1848 la Paris, ca exilați, reveniseră la radica-

³⁴ Ibidem, p. 124.

³⁵ Ibidem, p. 129.

³⁶ Apud N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul – Cu prilejul unor texte inedite –*. Academia Română, Studii și Cercetări, XXV, București, 1935, p. 108.

³⁷ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 135–136.

³⁸ Ibidem, p. 137.

³⁹ Ibidem, p. 138.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, p. 139.

⁴² Ibidem, p. 152.

lismul lor republican și socializant din anii 1845—1846. În primăvara anului 1849 ei frecventau cercurile republicane de stînga, între care cel al lui Adam Mickiewicz, unde întilneau, printre alții, pe Herzen, Bakunin, Proudhon, Teleki, Overbeck și Emile de Girardin⁴³. Concomitent, la începutul fundării ziarului „La Tribune des Peuples”, C. A. Rosetti era mereu prezent la reunuiile lui Edgar Quinet și în cele ale lui Dumesnil⁴⁴.

Scrisoarea lui C. A. Rosetti, la care se referă N. Bălcescu, n-o avem, dar putem bănuia, din aluziile acestuia, că în ea se lăua atitudine potrivnică propunerii de a se alege C. Negri cap al emigației. Cunoaștem încă o suită de trei scrisori din 1849 ale lui C. A. Rosetti către Ion Ghica, în care apare lămuirea deosebită de vederi dintre ei în privința strategiei de urmat. Răspunzând la 20 aprilie 1849 lui Ion Ghica, C. A. Rosetti își exprimă speranța (pe care Ion Ghica n-o avea) că pînă în toamna acelui an va vedea Republica Universală și România eliberată de ocupația armatelor străine⁴⁵. Regretă că Ion Ghica n-a fost în țară în timpul guvernării revoluționare ca să fi sprijinit „ideile cele bune” și să fie combătut „pe cele rele”, să-i fi „luminat pe toți”, căci ar fi „avut mai puțină credință în Turcia și atunci negreșit că eram să fim astăzi fondatorii României celei noi și ai libertății”⁴⁶. Îi cere să fie de folos țării, să părăsească diplomația din Constantinopol, căci el să-săturate „de înțelepciune și de diplomație”. Îi impută că s-a gîndit să-l alegă ca singur șef al emigației pe C. Negri, pe care el nu-l vrea. „N-ăs voi, dragul meu, să obiciuiesc pe români a crede că un om poate să fericească sau să nenorocească”⁴⁷. Se pronunță în consecință pentru o conducere compusă din trei, anume Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și Costache Negri. Cît despre tuici, în sprijinul căror Ion Ghica speră, nu trebuie să se pună nici o speranță în ei, căci atunci cînd sint slabii „ne dă în gura muscalului, cînd sint tari vor să ne îngiță ei”. Speră însă „că peste o lună două îi vom goni cu toții din România și vom proclama Republica română independentă și socială”⁴⁸.

Peste patru zile, Ion Ghica îi răspunde lui C. A. Rosetti în așa fel, încît acesta consideră, în scrisoarea ce-i trimite la 11 mai 1849, că trebuie să-i vorbească așa cum ar vorbi „unui frate și unui cetățean virtuos”⁴⁹. În scrisoarea sa, Ion Ghica pledase pentru numirea lui C. Negri ca șef al emigației pentru că e onest, îi e prieten și poate ușura Unirea Principatelor „care este (recunoaște C. A. Rosetti) pîrghia libertății românilor”⁵⁰. C. A. Rosetti declară că-l acceptă pe C. Negri, dar Ion Ghica să aleagă încă doi moldoveni sau numai încă unul, Malinescu de pildă. Obiectează apoi că nu-l crede pe C. Negri revoluționar și nu-l acceptă pe „el singur guvernator în timp de revoluție, pentru că, încă o

⁴³ N. P. Smochină, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁵ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*. Comentate de Olimpiu Boitoș, vol. I, Edit. Scrisul românesc, Craiova (f.a.), p. 70.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 72.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 73.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 74.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 75.

⁵⁰ *Ibidem*.

dată nu cred că are *la foi d'un révolutionnaire*⁵¹. În continuare, îl învinovătește pe Ion Ghica că face „greșeli foarte mari”, în primul rînd deoarece crede „că prin *diplomație* o să izbutim” să eliberăm țara și „uniți cu Turcia să dobîndim cel puțin constituția de la 11/23 iunie 1848. Te înseli, ii spune apăsat colaboratorului său. Nu vom dobîndi nimic, sau mai nimic, pe cît Franța va fi în reacție. Nu crez în Turcia ...”⁵². Speranța sa „a fost și este în triumful democrației” iar diplomația sa „să se numească un comitet de 3 români”, N. Bălcescu, Ion Ghica, Mălinescu, sau unul din Brătieni, „sau doi din aceștia și unul pe cine veți voi”. Acest comitet să conducă „totul, și toată emigrația să se supuie lui”⁵³. Nu se va ajunge la niciun rezultat cu sistemul ce a luat Ion Ghica „cu povestile lui Canning și Aupick, și cu dictatura lui Negri”⁵⁴. Locul unde trăiește, oamenii cu care se întrunește și cei cu care e în corespondență l-au făcut pe Ghica, „moderat”, lipsit de siguranță „că în curînd democrația va triumpha”⁵⁵. Dimpotrivă, el, C. A. Rosetti, a crezut și crede „mai mult decit totdeauna că în curînd vom avea *une République démocratique et sociale*”, cu ajutorul căreia se va cuceri și libertatea țării⁵⁶. Greutățile [în text: suferințele] cu care Ion Ghica se luptă de un an l-au ostenit, aşa încât îi zice cu adevărat: „tu nu mai ești *tu*. Erai *tare*, nimic nu te speria, nimic nu te descuraja, nimic nu te făcea să lași din mînă aceea ce apucasești”⁵⁷. Înainte, Ion Ghica era înțelept, era însă și nebun „și poate, continuă C. A. Rosetti, că acel amestec de înțelepciune și nebunie m-a făcut să te stim, să te iubesc și să mă înclin înaintea superiorității tale; dar acum nu te mai cunosc”⁵⁸. Terminîndu-și epistola, C. A. Rosetti face un apel călduros lui Ion Ghica, cerîndu-i să-si revină din cădereea sa, să se ridice, căci „firele” puterii lui „sînt România și prietenii” săi⁵⁹.

Ion Ghica însă n-a revenit asupra orientării sale moderate de după înăbușirea revoluției. Imputările tari ale lui C.A. Rosetti l-au răcit față de acesta, dar fostul său prieten din copilărie a făcut o nouă încercare de a-l readuce la vechea orientare. La 16 octombrie 1849, C.A. Rosetti îi trimite o nouă scrisoare, pe care o începe atrăgîndu-i atenția că Ion Ghica nu i-a răspuns la ultima epistolă. Cunoaște dorințele lui Ion Ghica, dar nu-i știe sistemul, calea, ideile „oficiale”, prin care și cu care crede că exilații ar putea redobîndi patria și libertatea⁶⁰. El însuși, scrie C.A. Rosetti, nu crede că turcii vor îndrăzni să se opună Rusiei într-un eventual război pe care nu crede că țarul Nicolae I-ar provoca. Dacă totuși va fi război, Ion Ghica să-i convingă pe turci să se înțeleagă în toate privințele cu români: „... să ne dea firman, precizează el, întărind anticele tratate și recunoscînd întreagă-ne și deplină independentă. Apoi să ne dea bani, continuă

⁵¹ Ibidem, p. 76.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, p. 77.

⁵⁴ Ibidem, p. 78.

⁵⁵ Ibidem, p. 79.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, p. 80.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, p. 82.

el, și arme, să ne înlesnească să intrăm incognito 4—5 în țară ; comandanțul armiei să fie în înțelegere cu noi...” După victorie, turcii să se retragă, „țara să-și aleagă de bună voie oamenii ce va voi s-o cîrmuiască și modul guvernului ce-i va plăcea ei, chiar și Republică”⁶¹. „Republica Română va exalta capetele și inimile, și eu unul, se exalta însuși C.A. Rosetti, săn sigur că lumea întreagă ce turbează în lanțurile ei le va rupe în acel moment”⁶².

Revenind din avîntarea sa, îl întrebă pe Ion Ghica, pentru cazul că niciunul din aceste „vise” nu se va realiza, dacă „n-ar fi cu puință” să se înțeleagă cel puțin cu el și să lucreze, căci, reîncepea să viseze, socialismul va triumfa „peste un an, peste doi, peste trei” și ei trebuie să fie pregătiți. „Nu suntem datori, stăruie el în întrebarea pusă realistului său prieten, să creăm o patrie, să pregătim mijloacele dezrobirii, și-apoi mijloacele de a întemeia, de a sădî libertatea ?”⁶³. În acest scop el și cei din jurul său vor face „o mică societate de 6, 7, 10 ori căi ne vom putea ajunge în idei, și să începem a lucra”. Ion Ghica să adere și el.

Acesta își avea însă vederile sale, esențial deosebite de cele ale lui C.A. Rosetti. Nu era destul de sigur că o nouă revoluție mai putea avea loc curînd și credea că români trebuiau să se sprijine direct pe turci și indirect pe Anglia. Ca urmare, nu accepta să colaboreze cu C.A. Rosetti, ale cărui tendințe socializante i se păreau absurde și compromișătoare. A întrerupt deci corespondența cu el, bazîndu-se în sprijinul orientării sale pe N. Bălcescu și pe A.G. Golescu, acesta din urmă adversar deschis al lui C.A. Rosetti. Scriindu-i la 5 noiembrie 1849 lui N. Bălcescu, îi cere să-i spună acestuia că nu-i datorează nici un răspuns, dar că mai tîrziu îi va trimite o scrisoare lungă⁶⁴, pe care însă nu i-a trimis-o decât în ianuarie 1854.

Cu sosirea lui N. Bălcescu la Paris în seara zilei de 16 octombrie 1849, se deschide o nouă perioadă a controverselor dintre cei trei corifei ai revoluției. Ion Ghica caută să-l mențină pe poziția sa pe N. Bălcescu, în care scop la 14 noiembrie îi scrie. Ține mult la amicizia lui și s-ar simți fericit ca și N. Bălcescu să fie de acord cu el ca să lucreze în același sens și împreună. Nu acceptă nici o sarcină oficială din partea emigrației „nici ca șef, nici ca membru al vreunui comitet, nici ca agent al unui șef sau unui comitet recunoscut oficialmente de emigrații, prin trîmbițe și surle”. Aceasta, își precizează el poziția, pentru că toate guvernele din jurul românilor se simt datoare să-i persecute și goni pe șefii sau agenții oricărei emigrații „ce s-ar organiza *au grand-jour*”. Crede că „chipul cel mai bun de a lucra ar fi ca patru sau cinci oameni dintre noi, care se pot înțelege în nădejdile lor pentru viitor, în ideile lor, și care totodată au capacitate și încredere mutuală, să lucreze într-o înțelegere, ca agenți, fără șef, pînă când unul din ei va lua sau ascendent moral asupra celorlalți prin capaci-

⁶¹ Ibidem, p. 83.

⁶² Ibidem, p. 84.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu — Scrisori inedite din vremea pribegiei — Publicate cu o introducere de ..., București, 1943, p. 14.*

tate sau prin încrederea ce vor inspira compatrioților, și acesta să face firesc șef, fără de a-l numi nimeni...”⁶⁵

Nu e însă definitiv convins că revoluția n-ar putea reizbucni, din care cauză, scriind la 24 noiembrie 1849 lui N. Bălcescu, crede că dacă s-ar întreprinde ceva în favoarea monarhiei, Franța va ajunge în mîinile „celor roșii”, — în acest caz, întrucât Rosetti și Brătienii „au multe relații cu oamenii din aceste partide”, ar fi bine ca ei să le cultive, pentru a fi favorabile românilor, dacă vor cucerî puterea⁶⁶.

N. Bălcescu avea altă vedere și, curind în urma sosirii lui la Paris, procedase împreună cu grupul C.A. Rosetti, la organizarea exilaților prin înființarea *Asociației Române pentru conducerea emigratiei*. Bănuind însă că Ion Ghica, cu care voia să colaboreze de-aproape, n-ar fi prea încîntat de aceasta, și scrie la 7 decembrie 1849 că a fost „silit” de exilații din Paris care „au căzut toți” pe el, ca să inițieze o organizație, întrucât Loco-tenența nu-i reprezenta cu vrednicie. Își atrage atenția că ar fi voit să se înțeleagă în prealabil cu el și cu Gh. Magheru, pentru ca printr-o organizație să poată exercita o acțiune „în părțile române”. Ar fi preferat o societate secretă. Ion Ghica să-i spună lămurit ce crede despre organizația făcută, căci vrea să conlucreze cu el, îl iubește și stimează mai mult decît se pare că-l crede⁶⁷.

Peste cîteva zile, la 15 decembrie, răspunzînd scrisorii din 14 noiembrie a lui Ion Ghica, și scrie că s-a socotit mai mult și și-a dat seama că ideea prietenului său „e cea mai bună și cea mai practicabilă, în poziția în care ne aflăm”. În consecință, a declarat lui C.A. Rosetti și lui D. Brătianu că, deoarece Ion Ghica n-a primit să facă parte din comitetul Asociației Române pentru conducerea emigratiei, nici el nu poate rămîne, din cauza legăturilor ce are cu Ion Ghica. Mai departe arată că organizația abia înjghebată se va destrăma și că el va căuta să atragă de partea lor pe Gh. Magheru, evident cu scopul ca grupul Ion Ghica să ia conducerea emigratiei. Ion Ghica să rămînă la Constantinopol, el însuși, la Paris, mergînd și la Londra spre a-și face relații, A.G. Golescu să meargă în primăvară în Transilvania, Cezar Bolliac, în Bulgaria pe malul Dunării, pentru a comunica cu țara⁶⁸, Gh. Magheru să rămînă la Viena. Menținîndu-se pe poziția revoluționară, pe care Ion Ghica o părseea, N. Bălcescu și scrie acestuia că la Paris vrea să înceapă o revistă românească pentru apărarea revoluției de la 1848 și pregătirea alteia⁶⁹.

Nevrind să apară ca adversar al grupului C.A. Rosetti, la 25 decembrie Ion Ghica, răspunzînd scrisorii lui N. Bălcescu din 6 decembrie, arată că aderă la Asociația Română pentru conducerea emigratiei și stă la dispoziția comitetului ei, dar ține ca numele său să nu apară în nici o publicație a Asociației. Consideră neseros comitetul acesteia, ci numai ca un mijloc prin care s-ar ajunge la o organizare. Precizîndu-și părerea că emigratia trebuie să se sprijine pe turci, scrie că ar bine să se propună sîrbilor și

⁶⁵ Ibidem, p. 15.

⁶⁶ Ibidem, p. 24.

⁶⁷ N. Bălcescu, op. cit., p. 235.

⁶⁸ Ibidem, p. 247.

⁶⁹ Ibidem, p. 248.

ungurilor „o confederație orientală sub suzeranitatea Porții”⁷⁰. După zece zile, la 4 ianuarie 1850, îl înștiințează pe N. Bălcescu că prietenul său Ahmed Efendi a fost numit comisar în Principate în locul lui Fuad Efendi. Revenind asupra ezitării sale anterioare, este încredințat ca și N. Bălcescu că e peste putință să nu izbucnească „o mare revoluție” în Europa. Stăruie din nou pentru crearea confederației românilor, sîrbilor și ungurilor⁷¹ crezînd că era posibilă o asemenea organizație. Dacă N. Bălcescu crede că se poate înțelege cu Comitetul Asociației Române pentru organizarea emigrației, fără a se vătăma „și fără a speria pe turci”, e de părere să se țină de el, căci nu vede alt mijloc de a se ajunge la unitate „și la unirea într-o părere a tuturor emigraților de bună credință”. Să se obțină însă pentru aceasta „aprobarea, măcar tacită, a ambasadorilor turci”⁷². N. Bălcescu, menținîndu-se în cadrul înțelegerii cu Ion Ghica, mai mult chiar decît acesta voia, îi serie la 26 ianuarie 1850 din Londra, că, de vreme ce dînsul nu acceptă să facă parte din Comitet, nici el nu poate primi, lucru pe care l-a comunicat lui C.A. Rosetti și lui D. Brătianu, propunîndu-le însă să se constituie împreună în comitet secret. E de acord în privința Confederației orientale, dar nu spune nimic referitor la supunerea acesteia protectoratului Porții⁷³. Mai departe îl înștiințează că a organizat la Londra un Comitet al celor șase națiuni orientale: români, poloni, ruși, bohemi și moravi, slavii sudului⁷⁴. Întina e o confederație democratică pe cale revoluționară. Comitetul e secret.

Răspunzîndu-i la 14 februarie, Ion Ghica se declară încîntat „de ideea unei organizații comune a tuturor naționalităților” își oferă concursul, dar n-ar vrea ca organizația să fie complicată⁷⁵.

Revenind la Paris, N. Bălcescu își înștiințează la 6 februarie prietenul, pînă aici și mentorul, că și-a dat demisia din Comitetul *Asociației Române*. Împreună cu roșii [adică cu membrii grupului lui C. A. Rosetti] a propus exilaților din Brusa un comitet de trei, motivînd că numirea unui cap, cum ar fi vrut el și Ion Ghica, îi infurie „pe roșii noștri”. Nu aproba însă răspunsul redactat de C.A. Rosetti dat exilaților din Brusa, deși l-a subscris. Își arată în cuvinte tari reaua părere despre C. A. Rosetti, care „... este tot cam bătut cu leuca”⁷⁶. Se declară din nou pentru organizația unui comitet secret.

Și în săptămîinile următoare N. Bălcescu este preocupat de organizația pe plan european a mișcării revoluționare. Vrea să meargă din nou la Londra, scrie el din Paris la 16 februarie lui Ion Ghica, ca să se înțeleagă cu Giuseppe Mazzini, cu Ledru-Rollin și cu unii „nemți radicali” pentru „a întocmi o mare solidaritate revoluționară în toată Europa”, cum vrea și revoluționarul italian⁷⁷.

Nu se înțelege însă cu C. A. Rosetti și colaboratorii lui în privința redactării unui ziar, scrie el lui A. C. Golescu la 4 martie 1850. „Acestia sunt oameni de sentiment, dar nu de gîndire. Simțul practic le lipsește.

⁷⁰ G. Zane, *op. cit.*, p. 33.

⁷¹ *Ibidem*, p. 39.

⁷² *Ibidem*, p. 20.

⁷³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 265.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 266.

⁷⁵ G. Zane, *op. cit.*, p. 54.

⁷⁶ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 267.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 272.

N-au urmare în ideile lor și sătăcăili să studieze chestiunile înainte de a le vorbi”⁷⁸. În timpul guvernului revoluționar provizoriu, continuă el caracterizarea fostului secretar al acestuia, „Rosetti sedus de inspirațiile generoase ale inimii lui, voia să facă din revoluție o epopee sentimentală și credea că, cu cîteva discursuri și proclamațiuni patetice, toată contradicția, opoziția, ura partidului învins se va scufunda într-un vast sărut frățesc. El nu înțelegea revoluția decit ca o tranzacție și ii trebuiau boieri peste tot”⁷⁹.

Deși el însuși n-avea o părere bună despre orientarea și felul de a lucra al lui C. A. Rosetti, citind unul din manifestele acestuia, *Apel la oamenii cei liberi sau Domnilor Eliade și Tell*, în care adversarii comuni erau vestejiți, Ion Ghica e încintat, încit la 15 martie îi scrie lui N. Bălcescu că „scrioarea lui este un cap de opeia, un pamphlet de grand mérite”⁸⁰. Cu puțin înainte, N. Bălcescu îi anunțase perspectiva înființării la Londra a unui Comitet revoluționar european [viitorul Comitet Central Democratic European], conservîndu-se însă și Comitetul Europei Orientale⁸¹. Preocupat de dorința de a înființa o confederație a românilor, ungurilor și sîrbilor, susținută și de Ion Ghica, dar cu protectoratul Porții, N. Bălcescu îi trimite proiectul unei confederații, *Statele Unite ale Dunării*, compusă din Ungaria, Serbia și toate țările române⁸², dar fără nici un protectorat.

Optimist, scrie el la 26 aprilie 1850 lui Ion Ghica că de aci înainte vor avea mult de lucru pînă într-un an, încit trebuie să se pregătească, pentru că „Soțiala în Francie aduce forcément resbelul general”⁸³.

Apariția lucrării *Question économique des Principautés danubiennes* îl pune pe N. Bălcescu în divergență de păreri cu C.A. Rosetti și prietenii lui socialanți⁸⁴.

Pentru epoca și țara sa, N. Bălcescu era totuși pe poziția cea mai potrivită reușitei luptei revoluționare a poporului român.

Controversa N. Bălcescu—C.A. Rosetti continuă în lunile următoare, atât în privința proprietății cât și în aceea a organizării emigrației. Ion Ghica, colaborator al lui N. Bălcescu, este și el atacat de grupul lui C.A. Rosetti, dar pentru filoturcismul său, cum îi scrie la 16 iunie 1850 N. Bălcescu că e acuzat de „căuzașii daci” că în „Buletin” [publicație personală scrisă în intregime de Ion Ghica] din urmă vinzi țeara la turci”⁸⁵.

Nuanțind critica lor, C.A. Rosetti și prietenii săi îl acuză pe N. Bălcescu, scrie acesta la 16 iunie 1850 lui Alexandru Zane, că în *Question Économique des Principautés danubiennes* a ocrotit boerimea, a acceptat răscumpărarea loturilor țăărănești, a menținut marea proprietate, n-a proclamat abolirea proprietății „în genere”, e cișcăi către turci și vinde

⁷⁸ Ibidem, p. 279.

⁷⁹ Ibidem, p. 280.

⁸⁰ G. Zane, *op. cit.*, p. 59.

⁸¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 285.

⁸² Ibidem, p. 291.

⁸³ Ibidem, p.. 294.

⁸⁴ Ibidem, p. 301.

⁸⁵ Ibidem, p. 305.

țeară muscalilor, și-a luat rezerve pentru viitor către turci, cît și către muscali⁸⁶. În privința organizării emigației, „comuniștii” români din Paris sănt de părere că „nu trebuie să numim un *cap*, căci dacă acela va mintui țeară (...) el ar dobîndi prea multe drepturi la recunoașterea nației și astfel s-ar face un *tiran*”. Mîhnit de acuzațiile ce i se aduceau, N. Bălcescu declară corespondentului său că în cazul unei revoluții, e hotărât să se constituie *catașă* și să se lupte obscur cu dușmanii națiunii sale, mai curind decât să se lupte în piață cu demagogii și să se amesterce în guvern. Încheindu-și epistola, crede că numai războiul „ne va mintui”⁸⁷.

Dacă pentru organizarea emigației s-a ajuns în septembrie 1850 la un compromis, prin înființarea Comisiei de propagandă, compusă din N. Bălcescu, D. Bățianu și Vasile Mălineșcu, cerîndu-se și adeziunea lui Ion Ghica și a exilaților de la Brusa⁸⁸, problema proprietății a rămas mai departe un subiect de controverse între N. Bălcescu și C.A. Rosetti. Se adăuga și refuzul lui N. Bălcescu de a reprezenta la Londra emigația română în Comitetul Central Democratic European, cît și în redacția „Proscrisului”⁸⁹.

Raporturile bune dintre N. Bălcescu și Ion Ghica au început a se strica și ele, pe măsura înțelegerii diferite a situației internaționale, împingîndu-i la controverse din ce în ce mai vii. Deschiderea acestora a provocat-o Ion Ghica prin indicarea necesității ca viitorul stat român unit să se constituie sub suzeranitatea Portii. „Dacă românii sănt destinați, scria el lui N. Bălcescu la 4 august 1850, a se absoarbe unii într-alții, precum și cred, apoi mai bine ca Principatele cu suzeranitatea Portii să absoarbă pe românii” din alte ținuturi „decât să ne absoarbă ei pe noi. Turcii, își motiva el poziția, nu pot avea ideea de a ne domina nici prin limba lor, nici prin religia lor, nici prin legile lor; totdeauna ei ne vor lăsa la geniul nostru, ca să ne dezvălim o civilizație potrivită cu misiunea și tendințele noastre”⁹⁰. El punea mari speranțe în prietenul său turc Ahmed Efendi, comisar în Principate, a cărui acțiune „va fi începutul unei noi epoci în țară”⁹¹. Mergînd pe calea sprijinirii pe Poartă, Ion Ghica tinde să atragă și pe N. Bălcescu pe această poziție, pe care în 1848–1849 se situase și el, dar cu moderație. Referindu-se la colaborarea la „România viitoare”, care trebuia să apară curind, Ion Ghica îl sfătuiește la 24 septembrie 1850 pe N. Bălcescu să nu cadă „în idei prea noi și pentru care atât turcii, cît și englezii și francezii au convenit a zice că sănt subversive și nepotrivite cu bunul ordin. Cu toate cîte putea zice cineva spre apărarea a unor idei, insistă el, socot că singurul mijloc de a avea o înfrîngere asupra lucrurilor astăzi și a face să fructifice oarecum cele sămănate în timpul revoluției este de a dovedi, că nu sănt ceea ce politicii practici de astăzi și guvernele recunosc: anarhiști și inimici oricărui ordin social”. De aceea a făcut foarte bine N. Băl-

⁸⁶ Ibidem, p. 306.

⁸⁷ Ibidem, p. 307.

⁸⁸ Ibidem, p. 331.

⁸⁹ Ibidem, p. 329.

⁹⁰ N. Cartojan, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica. Publicate și adnotate de ...*, București, 1913, p. 14.

⁹¹ Ibidem, p. 16.

cescu să nu se ducă în misiune la Londra⁹². Treptat, Ion Ghica își îndemna astfel vechiul colaborator și prieten să renunțe la lupta revoluționară prin presă și la revoluție, în genere, punct de vedere cu care nu putea fi de acord N. Bălcescu, de aci înainte potrivnic subordonării și suzeranității turcești. Tot în același loc Ion Ghica cerea prietenului său ca în manifestul program al „României viitoare”, care urma să apară curind, să se inscrie că : 1) românii „din Turcia” (...) să se unească într-un singur stat sub suzeranitatea sultanului, pe baza capitulațiilor ; 2) cei din Austria — adică cei din Bucovina, Ardeal și Banat — să formeze alt stat, sub conducerea Austriei, cu dreptul de naționalitate. Nu trebuie să colaborăm, insistă Ion Ghica, cu oameni care voesc să răstoarne vreun stat din Europa⁹³. Prin aceasta el proclama fără să vrea separarea poporului român în două state vasale, unul Austriei, altul Imperiului otoman, și totodată condamna solidaritatea cu revoluționarii europeni, teze pe care N. Bălcescu nu le putea primi, el pregătind în acel timp manifestul program revoluționar, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în care considera revoluția ca mijlocul eliberării și unirii întregului popor român într-un singur stat democratic.

Totuși, N. Bălcescu nu voia să se despărță de vechiul său colaborator și mentor ; dimpotrivă, voia să-l apiope și de grupul lui C. A. Rosetti, cu care altfel era în divergență pentru chestiunea proprietății. El însuși a propus și căuzașii din Paris au admis să se creeze, serie N. Bălcescu lui Ion Ghica la 27 septembrie 1850, o Comisie de propagandă, compusă din el însuși, D. Brătianu și Vasile Mălinescu. Se va cere aderanța lui Ion Ghica și a exilaților din Buzău⁹⁴. Noua organizație, și ea compromitătoare față de Poarta, nu-i putea conveni lui Ion Ghica, așa încât acesta, iritat, și scrie la 14 octombrie prietenului său că de cătăva vremuri scrisorile lui „sînt fără nicio savoare, fără nicio coloare ; nu știu de este calcul, insistă el, sau ocupația foarte mare, care nu-ți dă timp ca să-mi dai cel mai mic renseignement, sau te temi de opinia de la Ligue des peuples”, adică de I. Eliade Rădulescu⁹⁵. Silit să ia atitudine, la 16 octombrie 1850 N. Bălcescu îi răspunde lui Ion Ghica, indicîndu-și propria poziție. Și-a precizat ideile, scrie el, „asupra oamenilor noștri și asupra viitorului nostru, și de ceea ce trebuie să facem”. Toți căuzașii din Paris sunt turco-fobi, el a căutat să-i modereze „punindu-i pe o cale mai serioasă și solidă”. (...). Le-a cerut „să lăsăm d-o camădată de lăuturi toate chestiile sociale și să ne apucăm d-a crea o nație, după cum și tu — se adresează el lui Ion Ghica — ai scris-o în mai multe rînduri lui Russet și mie”. Dar, își întrebă vechiul prieten, de ce să se pună condiție a unirii Principatelor suzeranitatea Porții ? Trebuia oare să arăte „că nădejdea noastră este numai în guverne și în lucrarea diplomatică ?”. El, N. Bălcescu, e contra creației a două Români, una austriacă și altă turcească⁹⁶, ca și contra propagandei filoturcești. Opinia generală, nu numai a emigraților, nu numai în Europa, ci chiar și la turci, e „că nu-

⁹² Ibidem, p. 45—46.

⁹³ Ibidem, p. 46.

⁹⁴ N. Bălcescu, op. cit., p. 331.

⁹⁵ N. Cartojan, op. cit., p. 54.

⁹⁶ N. Bălcescu, op. cit., p. 334.

mai o catastrofă europeană ne poate hotărî soarta, a ne mîntui. Nimeni nu mai crede acum, scrie el, declarîndu-și ferm poziția revoluționară și combatîndu-l pe Ion Ghica, că împărtășile vor putea face pentru noi, ci numai revoluția generală”⁹⁷. Concede însă prietenului său că în lucările lor emigrației trebuie să pună demnitate, tact, măsură, să se mărginească a pregăti poporul „fălă a căuta a trîmbița prin jurnalele stăină, înainte de vreme, nici a ne asoția cu Comitetul de la Londra, Mazzini, Ledru-Rollin etc.”⁹⁸. A făcut un comentariu la proclamația din „România viitoare”, intitulat *Mersul revoluției în istoria românilor*. „Ti-am spus de atîtea ori, ține el să-și arate devotamentul față de Ion Ghica, că voi să fiu în acord cu tine, nu numai fiindcă te stim, te cred mai serios și mai capabil decât toți ceilalți, dar fiindcă te iubesc mai mult decât pe toți”. Îi pune însă condiția să nu se arate că este pentru turci *sine qua non*. Îl apără căci nădejdile lui sunt în el „la o tîmplare favorabilă ... ”⁹⁹. În continuare îi declară lui Ion Ghica că sprijinul lui îi era cu atît mai necesar, cu cît întîmpina o dîrză opozitie în rîndurile căuzașilor din Paris, în special din partea lui C. A. Rosetti.

Relatînd lui Ion Ghica, la 26 octombrie 1850, controversele cu C.A. Rosetti, în cadrul adunărilor de simbăta ale căuzașilor din Paris, consacrate discutării „principelor soțiale și revoluționare”, arată că în simbăta precedentă, discutîndu-se chestia proprietății, C.A. Rosetti l-a atacat, acuzîndu-l că e reaționar și și-a susținut „sistemul” său, intemeiat pe abolirea proprietății individuale a pămîntului „zicind că aşa vrea Proudhon”. În sprijinul lui N. Bălcescu, se pare strîmtorat, a intervenit N. Ionescu „cu Proudhon în mină”, dovedîndu-i lui C.A. Rosetti, după convingerea lui N. Bălcescu, „că nu l-a înțeles și că Proudhon nu vrea abolîția proprietății”. N. Bălcescu scoate în evidență că „Russet a rămas singur de părerea lui” și că i-a dovedit, spre mulțumirea tuturor, „că el e reaționar cu asemenea idei”¹⁰⁰.

Controveisa pe chestiunea proprietății a dus la destrămarea Comisiei de propagandă, provocată de retragerea lui N. Bălcescu și a susținătorilor săi. Motivarea retragerii o face acesta în scrisoarea trimisă lui Ion Ghica la 26 noiembrie 1850. S-a retras, arată el, din Comisia de propagandă pentru că nu-și mai face iluzii despre lucrările membrilor ei și nu-i consideră pe aceștia serioși. Nu va mai avea, deci, niciun amestec și nici o adunare cu ei. V. Mălinescu s-a retras și el¹⁰¹. Supărarea celor lalți căuzași, își continuă el motivarea retragerii din Comisia de propagandă, „vine de acolo că nu i-am lăsat să meargă la Londra”. Justificîndu-și opozitîa la colaborarea cu Comitetul Central Democratic European, susține că emigrația română trebuie să reprezinte înainte de toate ceva, ca să poată ști ce ajutor poate da „celorlalte popoare și ce lucrare proprie putem avea la o vreme de mișcare”¹⁰². La înființarea Comisiei de propagandă, din care acum se retrage, mărturisește ironic,

⁹⁷ Ibidem, p. 335.

⁹⁸ Ibidem, p. 336.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 339.

¹⁰¹ Ibidem, p. 346.

¹⁰² Ibidem, p. 347.

referindu-se evident la C.A. Rosetti și la prietenii lui, că a crezut că „va putea mai puțin supăra pe partizanii statului anarchic”¹⁰³.

Deși retragerea lui N. Bălcescu din Comisia de propagandă îi convenea lui Ion Ghica, neînțelegerile lor au crescut mereu, dind loc la și mai ascuțite controverse, provocate de opoziția dintre concepția moderată a lui Ion Ghica și concepția revoluțională a lui N. Bălcescu în privința strategiei de urmat. Pentru a clarifica raporturile dintre ei, N. Bălcescu îi scrie fostului său colaborator și mentor, la 6 decembrie 1850, o epistolă în care-i face apăsate imputări. Nu pîncepe ce vrea Ion Ghica. N-a fost el oare cel care a propagat, „unirea tuturor românilor ?” N-a născocit el „cuvîntul de pan-românism ?”. Crede el că români se vor mintui „numai pe cale diplomatică, iar nu prin revoluție ?”. Se teme oare că guvernele îi vor trata ca revoluționari ? I-e teamă de supărarea Austriei pe emigrație ? La întrebările puse lui Ion Ghica, N. Bălcescu dă el însuși răspunsuri. Crede că „punctul de reazăm este în Transilvania. Nu trebuie deci să declarăm, cum face Ion Ghica, că vrem două Români, una austriacă și alta turcă. Greșeala lui Ion Ghica este că el crede „pe diplomați prosti de tot și că lesne se pot însela”. Rușii și austriaci ne-au dovedit de mult că „tintirea noastră este a intemeia Regatul Daciei”. Un partid politic trebuie să aibă un program pe care să-l apere pe față și sincer, numai mijloacele de lucrare cer secretul.

La aceste imputări și corectări, Ion Ghica a reacționat lăsind fără răspuns ultima scrisoare a prietenului său. Pentru lichidarea neînțelegerilor survenite, N. Bălcescu îi cere, la 17 ianuarie 1851, să vină la Paris „să ne luăm la trînteală”, scrie el cu humor. Adaugă la cele ce i-a arătat cu mai mult de o lună înainte, cum înțelege el lucrurile. Dacă turcii ne părăsesc, „să căutăm a ne scăpa iar făcînd revoluție” de pe urma căreia poporului român „să-i dăm aliați natuali, adecă pe popoare, iar nu pe guvernuri”. Pe compatrioți, își încheie el scrisoarea, „l-a dat dracului... și nu mai are amestec cu ei”¹⁰⁴.

Boala de piept de care suferea N. Bălcescu s-a agățat, slăbindu-i combativitatea. E afectuos cu prietenul său din Constantinopol și încearcă să fie de acord cu el. Astfel, primind de la acesta un proiect de constituție, destinat Țării Românești, se pare, se grăbește să-l aprove. „Orice constituție, îi scrie el lui Ion Ghica la 26 martie 1851, cît de stînsă să fie, numai să ne dea mijloace de a lucra asupra țării și de a da țării o legalitate, aş socoti-o acum o fericire”¹⁰⁵. Nu primește însă postul ce-i propune la Constantinopol, deci în seviciul Poștii, Ion Ghica, din motivele ce i-a arătat în scrisorile anterioare¹⁰⁶. Asupra acestor motive insistă în scrisoarea din 16 mai 1851 ce-i tîmită. Nu poate primi postul oferit căci, scrie el, „gîndesc că mă cunoști îndestul, ca să mă crezi că nu poți a primii nimic de la turci, cînd îi văd nu numai nefolositorii țării, dar încă ostili; cînd îi văd că s-a purtat ca niște (...) cu noi”. Explicînd atitudinea lui din anii 1848–1849 de sprijinire pe turci, credea că pînă va veni „a doua epocă revoluționară, vom putea progresă și reformă

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 351.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 364.

¹⁰⁶ Ibidem, p. 367.

multe și a ne pregăti și a combatе influențа iusească prin protecția turcească". Istoria ultimilor trei ani i-a stins însă orice iluzie, dovedă proiectul de proprietate [de lege agrară] făcut de boieri pe care Divanul l-a aprobat¹⁰⁷. Regretă că Ion Ghica se obstinează să rămînă singur „izolat într-o tabără părăsită, și fără a aduce vreun folos”. Exaltarea lui turcească îi înstrăinează simpatiile tuturor. Dezapăgădarea caracterizarea făcută de prietenul său revoluționarilor de la 1848, arătați ca „ces théoriciens incapables et exagérés dans leur tendance ...”. Teoriile revoluției, îmi zic, întrebă N. Bălcescu, că nu le-ai apărat, nu le-ai îscălit însuși? Oamenii revoluției, nu ai fost însotit cu dînsii? Pentru [ce] daî cu piatră în acei oameni și [in] acele teorii?” Trecind cu vederea mustătarea ce-i face lui Ion Ghica, îi spune că dorește să-l vadă, căci îl iubește și vrea să se certe „o dată bine”, să-i „frece ridichea” și apoi să se înțeleagă. Îi trimite două exemplare dintr-o biserică a lui C.A. Rosetti, probabil una din scrisorile adresate de acesta lui Barbu Știrbei, pentru a trimite una căuzașilor din Brusa¹⁰⁸.

Asprele imputări au slăbit din nou pietenia lui Ion Ghica pentru N. Bălcescu. Acesta îi face o nouă imputare și anume că fugă de el. În iulie 1851 e din nou bolnav. La 26 iulie îl întrebă iarăși pe Ion Ghica ce motive are să se plingă de el. N. Bălcescu a pierdut „toate nădejdile despuț turci”. Ion Ghica nu i-a răspuns ce aștepta el de la aceștia. E convins că va izbucni o nouă revoluție mai „înfricoșată” decât cea din 1848 și socote că e bine împieună să se pregătească. În acest scop trebuie să se dezvolte „sentimentul național și credința românlui în el mai mult decât în străini, de unde, firește, cu ge ideea pan-românismului”, pe care Ion Ghica a început să o propage cel dintii prin buletinele sale, cunoscute și reacționarilor. Pentru ce dar îl învinovătește el pe N. Bălcescu că a luat „o altă linie de politică?”¹⁰⁹. Pe tuici îi trece cu vederea, dar pentru că ei nu ne pot ajuta trebuie să ne ajutăm noi însine. Când va izbucni revoluția, ne vom înțelege cu ei. Îi impută lui Ion Ghica și vorbirea despre legalitate! Oare e vorba de legalitatea Regulamentului organic și a firmanelor sau de aceea a Convenției de la Balta Liman? Filoturcismul lui Ion Ghica ar fi explicabil dacă nu mai crede într-o revoluție viitoare. Cât despre el însuși, cind va pierde nădejdea într-o nouă revoluție, se va da în lături și nu se va mai ocupa de nimic¹¹⁰.

Răceașa dintre cei doi prieteni devine cu timpul tot mai mare. Cîteva luni Ion Ghica nu-i mai scrie lui N. Bălcescu, dar și acesta î se adresează tot mai rar. E și grav bolnav. În vară, roșii francezi și români l-au asigurat că negreșit în primăvara viitoare va izbucni revoluția. Despre Ion Ghica, notează în finalul scrisorii adresată la 7 octombrie 1851 acestuia, a auzit că se face negreșit domn. De aceea îi scrie cu amăraciune și ironie: „... să nu mă uiti și pe mine, Doamne, cind voi veni întră împărăția ta”¹¹¹.

Revenind asupra supărării sale, Ion Ghica i-a trimis două scrisori, una după alta. N. Bălcescu îi răspunde la 16 octombrie 1851 că nu s-a

¹⁰⁷ Ibidem, p. 368.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 369.

¹⁰⁹ Ibidem, p. 376.

¹¹⁰ Ibidem, p. 376–377.

¹¹¹ Ibidem, p. 381.

depăratat de prietenugul lui. Chiar dacă ar „sta mai multă vreme în tabere diferite, dar nu vrăjmașe”, nu e un motiv de a înceta să se iubească. Atâtă vreme cît se stimează. Vina răcelii dintre ei e a lui Ion Ghica, pentru că stăruiește „a apăra o cauză moartă”. Revoluția europeană nu-i va băga în seamă pe turci. Cu calitățile sale, Ion Ghica să se pregătească de-a conduce acea revoluție. Ca să n-o lase în mîini nedestoinice, s-a unit cu noi prieteni¹¹². E în raporturi bune cu C. A. Rosetti, căruia îi serie la 6 noiembrie 1851 de la Hyères. Vorbește despre „zestrea diăguții”, prin „drăguță” înțelegind revoluția. Să nu fie îngrijorat de popularitatea lui Ion Eliade Rădulescu, căci ea va dispare curînd¹¹³.

De la Ion Ghica iarăși nu mai primește răspunsuri la scrisorile ce-i trimite, i se plinge acestuia la 7 noiembrie 1851, dar nu uită să-l ironizeze că s-ar fi făcut „pilafgiu”, adică turc¹¹⁴.

Lovitura de stat din 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Napoleon Bonaparte i-a agravat boala și i-a produs desnădejde. Ion Ghica i-a trimis într-un tîrziu o scrisoare la care-i răspunde N. Bălcescu la 17 martie 1852. N-are iluzii în privința președintelui Franței și declară că nu mai așteaptă „nimic bine, și de la nimeni, pe mulți ani încă pentru țeara noastră”. N-are știri din țeară și nu știe nimic despre căuzașii emigrați¹¹⁵.

Pierderea speranței în izbucnirea apropiată a noii revoluții și agerarea bolii de care suferea, l-au determinat pe N. Bălcescu să renunțe la controversele sale cu Ion Ghica, după ce renunțase încă din vara anului 1851 la acelea cu C. A. Rosetti. Între acesta și Ion Ghica relațiile erau intrerupte încă din toamna anului 1849. Altfel, desfășurarea evenimentelor părea a da dreptate orientării lui Ion Ghica, în special după izbucnirea războiului Crimeii, în 1853, cînd, justificîndu-și poziția, a publicat la Paris lucrarea sa *Dernière occupation des Principautés par la Russie*, caracterizată de C. A. Rosetti „pustia aceea de carte”¹¹⁶. În vederea utilizării conjuncturii create de război pentru punerea în lucrare a programului revoluției de la 1848, el caută să reia colaborarea cu C. A. Rosetti. Îi scrie deci fostului său prieten din copilărie la 30 ianuarie 1854, propunîndu-i un „program” de acțiune. Cum precizează C. A. Rosetti în însemnările sale de călătorie, intitulate *De la Paris la Stambul*¹¹⁷, Ion Ghica i-a propus „stindardul național” și i-a cerut să vină la Constantinopol. Epistola nu i-a parvenit decît la 25 martie la Vidin lui C. A. Rosetti, unde acesta venise împreună cu Dumitru Brătianu și cu Ștefan Golescu, pentru a provoca o insurecție în Principate. Bucuros de „programul” ce i se propuse, C. A. Rosetti s-a grăbit să-i răspundă lui Ion Ghica printr-o lungă și prietenoasă epistolă. I-a părut totdeauna rău, scrie el, și a suferit „și ca român și ca om”, cînd a văzut că deși aveau „aceeași țintă”,

¹¹² Ibidem, p. 382.

¹¹³ Ibidem, p. 385.

¹¹⁴ Ibidem, p. 386.

¹¹⁵ Ibidem, p. 388.

¹¹⁶ Amintiri istorice. Scrisori adunate și anotate de Vintilă C. A. Rosetti, Biblioteca „Românului”, București, 1889, p. 61.

¹¹⁷ Ibidem, p. 33.

erau siliți să meargă „despărțiti și pe căi osebite”. A suferit ca român, fiindcă, lipsit de ajutorul lui, era „negreșit pe jumătate mai slab” și pentru că era încredințat că „cei ce apucă pe osebite căi, deși la plecare au același scop, ajung adesea fără voie-le și fără a ști chiar, a se despărții cu totul”. A suferit și ca om deoarece a dorit „totdeauna a iubi și a fi iubit de un om” ca Ion Ghica¹¹⁸. După 1848 au fost despărțiti, Ion Ghica la Stanbul și el însuși în Franța, Ion Ghica „în societatea diplomaților” și el însuși „în a desculților”. S-a adăugat și încetarea de „a mai vorbi prin scrisori și a început treptat să-l bânuie că ținta de căpetenie a lui Ion Ghica” era „de-a ajunge prin turci la domnie”¹¹⁹. Trebuia să-l întrebe, dar n-a făcut-o pentru că aveau vederi diferite și relațiile dintre ei au încetat încelul cu încelul. Evenimentele din 1852 au venit în favoarea vederilor lui Ion Ghica și în contra celor ale sale, în special în urma ultimatumului lui Mencicoff. A. voit atunci să-i serie spre a-l întreba ce crede și ce are de gînd să facă și a-i spune tototdată pînă unde și cum poate merge împreună cu el. I-a scris însă Dumitru Brătianu, dar Ion Ghica nu i-a răspuns. Referindu-se la a doua parte a scrisorii acestuia, C. A. Rosetti îi arată că a venit la Vidin să ridice standardul național, căci e convins „că numai printr-o manifestare mare și serioasă” români vor putea „dobîndi ceva mai bun de la Împărații, fiindcă filosofia diplomatică zice: Se bat, deci săint”. Turcii n-au voit însă să-i dea nici o pușcă. Primește „programul” ce-i propune¹²⁰ și, fără a-i cere vreo retractare, acceptă să lucreze cu el. Peste o zi-două va pleca spre Constantinopol, unde speră să se înteleagă și mai bine și să izbutească să-și facă cel puțin datoria de român¹²¹.

Cum indicase în ultima sa scrisoare, C. A. Rosetti a mers la Constantinopol, dar nu l-a mai găsit pe Ion Ghica acolo, căci fusese trimis de Poartă în insula Samos „să împăciuască revolta”, cum notează C. A. Rosetti la 17 aprilie 1854 în însemnările sale de călătorie¹²². Negăsindu-l, a fost silit să-i trimită „o scrisoare foarte sinceră”*, în care i-a spus „ce se spune de dinsul și pe ce cale și pînă unde” poate merge cu dinsul¹²³. Conlucrarea celor doi inițiatori ai Comitetului revoluționar din 1848 din București, un moment pe punctul de a fi reluată, a avut loc de aci înainte sporadic și subteran.

CONTROVERSES ENTRE ION GHICA, N. BĂLCESCU ET C. A. ROSETTI

— RÉSUMÉ —

Ion Ghica, C. A. Rosetti et N. Bălcescu, tous les trois nés à Bucarest pendant la seconde moitié de la deuxième décennie du XIXe siècle, ont été solidaires dans la lutte pour le renversement du système féodal, pour

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 58.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 59.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 61.

¹²¹ *Ibidem*, p. 62.

¹²² *Ibidem*, p. 33.

* Probabil o alta decât cea din martie.

¹²³ *Amlințri istorice* ..., p. 33.

l'union et la libération nationale du peuple roumain. Mais la différence de couche sociale, de formation intellectuelle et la manière différente dont ils envisageaient l'accomplissement de l'idéal commun, social et national les ont poussés peu à peu vers des positions idéologiques opposées.

Après quelques années d'études communes au Collège National Sf. Sava de Bucarest, Ion Ghica se rend à Paris, en 1835, pour parachever son instruction, N. Bălcescu suit encore deux années les cours du même Collège et C. A. Rosetti se consacre au théâtre et à la poésie, embrassant pour quelques années la carrière des armes.

Tous les trois ont subi l'influence de l'action nationale et libérale de Ioan Cîmpineanu — N. Bălcescu et C. A. Rosetti ayant subi en plus celle des idées démocratiques d'Eftimie Murgu. En 1840, participant au mouvement conspiratif dirigé par Mitică Filipescu, Eftimie Murgu et J. A. Vaillant, N. Bălcescu est arrêté et puis condamné à l'exil au monastère de Mărgineni. Ayant achevé ses études à Paris en novembre 1840, Ion Ghica revient dans le pays, mais il se hâte de devenir professeur à l'Académie „Mihăileană” de Jassy, poste qu'il détient jusqu'à l'été 1844. À côté de N. Bălcescu, Chr. Tell et C. A. Rosetti il constitue en septembre 1843 à Bucarest la société révolutionnaire secrète „Frăția” (La Fraternité). À Jassy il se lie d'amitié aux intellectuels du milieu démoderat libéral M. Kogălniceanu, notamment au poète V. Alecsandri.

En vue de développer l'activité de la „Frăția”, C. A. Rosetti créé en décembre 1845 la Société des Etudiants Roumains de Paris à laquelle il essaie de donner une orientation démocratique et socialiste. Arrivant lui-même à Paris, en avril 1846, Ion Ghica s'oppose à cette orientation et devenant président de l'organisation il lui imprime ses idées libéral-démocratiques. Pour empêcher C. A. Rosetti, élu secrétaire, d'imposer ses opinions, il fait venir à Paris N. Bălcescu, lui confiant la direction inofficielle de la Société des Etudiants Roumains. Ion Ghica et C. A. Rosetti décident de rentrer dans le pays, à côté d'autres Roumains, pour préparer la révolution. Tous les trois ont agi pour la cause de la révolution en 1848. Mais au mois d'août de la même année des divergences commencent à opposer N. Bălcescu et C.A. Rosetti, au sujet de l'éventualité de la convocation de l'Assemblée constituante.

Après l'étouffement de la révolution, les divergences s'accentuent entre Ion Ghica et N. Bălcescu, d'une part, et C. A. Rosetti, d'autre part, quant à la réalisation du programme de la révolution. Ion Ghica est le partisan de la collaboration avec la Porte Ottomane et de l'élection de C. Negri en tant que dirigeant de l'émigration roumaine, alors que C. A. Rosetti se prononce pour la préparation d'une nouvelle révolution dans le cadre de l'éventuelle révolution socialiste européenne et pour une direction collective de l'émigration. La parution de l'ouvrage de N. Bălcescu, *Question économique des Principautés danubiennes* (Paris, 1850) engendre de nouvelles divergences entre N. Bălcescu et C. A. Rosetti, qui s'oppose au maintien de la propriété privée de la terre.

Après son arrivée de Paris, le 16 octobre 1849, N. Bălcescu incline toujours davantage vers la tactique révolutionnaire, se séparant à ce point de vue de son ami Ion Ghica, demeuré partisan de l'appui sur l'Empire Ottoman. En 1851, N. Bălcescu finit par faire de sévères observations à Ion Ghica, liquidant en même temps ses controverses avec C. A. Rosetti.

Le coup d'Etat du président de France, Louis Napoléon Bonaparte, le 2 décembre 1851, justifie apparemment la tactique de Ion Ghica, mais N. Bălcescu, grièvement malade, n'accepte pas de suivre la même voie que son ami, alors que le groupe dirigé par C. A. Rosetti continue l'action révolutionnaire, collaborant avec le Comité Central Démocratique Européen de Londres où il est représenté par Dumitru Brătianu.

ALEGAREA CANDIDAȚILOR BLOCULUI MUNCITOARESC-TĂRĂNESC ÎN PARLAMENT (IUNIE 1931)

DE

VENERA TEODORESCU

De-a lungul existenței sale, Partidul Comunist Român a fost apărătorul ferm și consecvent al intereselor poporului român. Înarmat cu învățătura marxist-leninistă, partidul comunist a aplicat întotdeauna, în mod creator legile generale ale dezvoltării sociale la particularitățile și condițiile concrete ale țării. Pentru a răspunde cerințelor procesului revoluționar, el a folosit o tactică, forme și metode de luptă corespunzătoare fiecărei etape. „Trecînd în revistă istoria de o jumătate de secol a partidului — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu —, este un motiv de justificată satisfacție să putem constata că toate victoriile poporului român, toate marile sale înfăptuiri în procesul transformării revoluționare a societății se datorează activității creatoare a Partidului Comunist Român, liniei sale politice, marxist-leniniste”¹.

Un exemplu de aplicare creatoare a învățăturii marxist-leniniste îl reprezintă activitatea comuniștilor pentru alegerea candidaților Blocului Muncitoresc-Tărănesc, în parlamentul burghezo-moșieresc din iunie 1931. Partidul Comunist Român a condus această acțiune și, pornind de la particularitățile etapei istorice date, a avut în vedere situația social-politică a țării, situația claselor dominante în ansamblul raporturilor de clasă în societatea românească, raportul de forțe între clasele dominante și forțele revoluționare.

Succesul forțelor democratice în alegerile parlamentare din iunie 1931 reprezintă o parte integrantă a rezultatelor obținute de P.C.R. în anii grei ai ilegalității, în ampla activitate de organizare a luptei clasei muncitoare, a țărănimii, a intelectualității, a altor categorii sociale pentru apărarea drepturilor și libertăților poporului român împotriva exploatației și asupririi burghezo-moșierești².

¹ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din Capitală, 7 mai 1971, în România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, Edit. politică, 1971, p. 902.

² Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare*, București, Edit. științifică, 1971, p. 5–6.

În anii 1929—1933, lumea capitalistă era zguduită de o profundă criză economică de supraproducție. Prin caracterul ei mondial, prin profunzime, prin durată și prin amploarea urmărilor ei destructive, aceasta a fost cea mai puternică criză cunoscută de capitalism. S-a accentuat fenomenul nefolosirii întregii capacitați de producție, au scăzut producția, valoarea acțiunilor și prețurile, a crescut în proporție masivă șomajul, s-a înrăutătit situația maselor muncitoare, adincindu-se contradicțiile societății capitaliste. Criza industrială și financiară s-a conjugat cu criza agrară, influențându-se reciproc. Toate ramurile economiei rurale au fost zguduite de criză.

În România, criza, care a început să se manifeste la sfîrșitul anului 1928, s-a desfășurat în condițiile unei economii cu o industrie slab dezvoltată, cu o agricultură bazată pe o tehnică înapoiată. Efectele crizei se agravau an de an, în timp ce clasele dominante aruncau greutățile provocate de criză pe seama populației muncitoare. S-a intensificat munca în întreprinderile industriale, diferite categorii ale populației ca învățători, pensionari, văduve și orfani de război nu au mai primit drepturile ce li se cuveneau; un număr impresionant de muncitori și alți salariați au fost concediați; s-au aplicat cunoșcutele „curbe de sacrificiu”, au crescut considerabil impozitele directe și indirekte; s-a accentuat dependența economică a țării față de capitalul străin, acordindu-se acestuia noi concesii.

În timpul crizei economice din anii 1929—1933 s-a adâncit criza politică a regimului burghezo-moșieresc. S-au produs dese schimbări și remanieri de guvern, au avut loc restructuri și în sinul partidelor politice și au apărut noi dizidențe, restrințindu-se libertățile și drepturile democratice.

Evenimentele care s-au succedat cu rapiditate au avut implicații adânci asupra nivelului de trai al maselor largi de oameni ai muncii de la orașe și sate, asupra situației poporului român în general³.

În această perioadă zguduită și frămîntată, societatea românească a cunoscut ample bătălii de clasă, intense lupte sociale îndreptate contra exploatației și asupririi, contra ofensivei capitalului și a monopolurilor străine⁴.

Anul 1931 a fost un an greu pentru România, scăderea producției manifestîndu-se aproape în toate ramurile. Fabrici importante ca „Reșița”, „Astra”, „Lemaître”, „Malaxa” lucrau doar cu 30—40% din capacitatea lor de producție, în industria extractivă a cărbunelui ajungîndu-se numai la 25—26%. Venitul național indică o cifră mult mai mică față de anii precedenți. Se înregistra o masivă diminuare valorică a exportului. Astfel, dacă în 1929, din 160 de mii de vagoane produse exportate se realizase 8 miliarde lei, în 1930 pentru 300 de mii de vagoane s-au încasat numai 9 miliarde, procesul de devalorizare continuînd. Statul nu-și mai putea acoperi cheltuielile din impozitele directe și indirecțe pe care populația

³ Nicolae Popescu, *Congresul al V-lea — etapă importantă în dezvoltarea Partidului Comunist Român în „Anale de Istorie” nr. 6/1971, p. 55—56.*

⁴ Florian Tănărescu, *Partidul Comunist Român — promotor al luptei pentru realizarea unității muncitorești de acțiune, factor esențial în afirmarea proletariatului în viața social-politică a României în anii 1921—1933; în P.C.R. în viața social-politică a României 1921—1944*, București, Edit. Militară, 1971, p. 74—75.

nu le mai putea plăti⁵. Salariile au scăzut cu 20—40%, șomajul a crescut, nu s-a mai dat nici un ajutor celor fără lucru⁶.

Ca urmare a crizei s-a înrăutățit și situația maselor țărănești. Datoriiile intreceau cu mult valoarea avutului și a produsului gospodăriilor țărănești, țărani își vindeau pământurile, executările forțate pentru plata datoriilor atingând cifre semnificative.

Datele statistice arată că în 1929 s-au vîndut 2 000 loturi țărănești ca apoi, în 1930 cifra lor să se dubleze.

În aceste condiții, lupta revoluționară s-a intensificat adincindu-se radicalizarea maselor⁷, muncitorii, țărani, intelectualitatea, ca și alte categorii sociale au trecut la confruntarea deschisă cu clasele dominante. Grevele de la Arad și București, demonstrația a 10 000 de muncitori ceferiști de la Atelierele „Grivița” din 29 ianuarie 1931⁸, luptele muncitorilor din porturi, frământările din sinul țărănimii, împotrivirea față de jandarmi și perceptori au fost semnificative. Au apărut forme noi revoluționare de luptă: ieșirea în stradă, ciocniri cu poliția la orașe, dezarmarea jandarilor, eliberarea celor arestați, ocuparea pământurilor și distrugerea unor locuri ale băncilor de la sate⁹.

Un număr tot mai mare de oameni ai muncii pășesc pe calea politiei P.C.R. ca urmare a creșterii increderei celor exploatați în partidul marxist-leninist al clasei muncitoare¹⁰.

În raport cu toate partidele politice din epoca interbelică, Partidul Comunist Român a reprezentat forța cea mai avansată, exprimînd interesele fundamentale imediate și de perspectivă ale maselor populare¹¹.

În complexitatea situației economico-politice a anului 1931, clasele dominante din România au trecut prin momente de cumpănă. Pentru a rămîne stăpîne pe situație, ele au recurs la cele mai diferite manevre, una dintre acestea fiind și schimbarea guvernului în aprilie 1931.

La începutul anului 1931, alegerile parțiale și alegerile pentru camerele agricole au arătat — fără drept de apel — scăderea influenței în mase a partidului de guvernămînt național-țărănesc. În alegerile parțiale din 29 ianuarie, pentru 6 județe, deși erau la putere, țărăniștii nu au reușit să-și impună candidații decît în trei județe¹². „Adevărul” nota: „... popularitatea guvernului continuă să fie în scădere ... se apropie momentul în care Partidul național-țărănesc nu se va mai putea sprijini pe majoritatea corpului electoral”¹³.

⁵ Arh. C.C. al P.C.R. *Lupta electorală și învățămîntele ei în „Lupta de clasă” nr. 2, august 1931, fond 1, dos. 2275, p. 10.*

⁶ Ibidem, p. 11.

⁷ Ibidem, p. 12.

⁸ *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, București, Edit. politică, 1966, p. 272.

⁹ Arh. C. C. al P.C.R., op. cit. p. 12—20.

¹⁰ Ilie Ceaușescu, *P.C.R. — stegarul luptelor revoluționare din anii 1929—1933*, București, Edit. științifică, 1971, p. 110.

¹¹ Nicolae Petreanu, *Partidul Comunist Român în viața politică a României în anii 1921—1933. Momente și Semnificații* în „Anale de istorie” nr. 4, 1972, p. 70.

¹² „Adevărul” nr. 14445 din 31 ianuarie 1931, p. 3.

¹³ Ibidem, Florea Dragne, *Blocul Muncitoresc-Țărănesc, Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Edit. politică, vol. I, p. 296.

Cercurile influente au început să acționeze cerînd înlăturarea guvernului, considerat prea slab pentru a face față, pentru a liniști masele și a asigura „ordinea” în țară.

La 4 aprilie 1931, seara, președintele Consiliului de Miniștri, G. G. Mironescu, a prezentat regelui demisia care a fost acceptată, urmînd ca întregul cabinet să gireze rezolvarea problemelor curente pînă la formarea noului guvern¹⁴. Dar, pe fondul situației existente, a accentuării contradicțiilor dintre grupările burgheze, criza de guvern s-a prelungit. Regele s-a pronuntat pentru un guvern de „concentrare națională”, împotriva părăilor lui Maniu și Averescu¹⁵. Titulescu a fost chemat în țară pentru a forma guvernul dar disensiunile dintre politicieni împiedică obținerea unui rezultat¹⁶ și astfel la 17 aprilie s-a ajuns la o soluție de compromis, la formarea guvernului condus de N. Iorga.

La 18 aprilie — în două ore — Nicolae Iorga a prezentat lista unui nou cabinet¹⁷, în care ca personaj central, figura C. Argetoianu. Pînă atunci Argetoianu trecuse prin aproape toate partidele politice, prezenta „garanții” deoarece înăbușise greva generală din 1920 și se dovedise — în trecut — un abil minuitor al treburilor electorale. Pentru a se crea un instrument docil de guvernare, parlamentul a fost dizolvat¹⁸ și cabinetul Iorga-Argetoianu a fixat noi alegeri stabilite la 1 iunie 1931¹⁹.

Pregătirile în vederea campaniei electorale se desfășoară cu febrilitate, fiecare partid încercînd să-și rezerve locuri cît mai bune pe bulletele de vot și să realizeze tot felul de combinații electorale. De exemplu în vederea alegerilor din iunie 1931, guvernul Iorga-Argetoianu a încheiat o înțelegere electorală cu partidul liberal, căruia i-a promis 80 de mandate în Camera și 20 în Senat, una cu Gr. Filipescu, lider al fostului partid conservator care conducea organizația „Vlad Tepes”, una cu partidul bulgheziei minorității germane, precum și cu alte diferite grupări mai mici. Pentru a atinge presa burgheză, guvernul a rezervat reprezentanților ei 20 de mandate în parlament²⁰. Masele largi au încercat să respingă politica reacționară a burgheziei și moșierimii, acțiunile revoluționare din această perioadă crescînd în intensitate. De aceea, în timpul campaniei electorale, guvernul a recurs la numeroase și variate măsuri represive. Deși C. Argetoianu, la constituirea cabinetului fusese numit ministru de finanțe și ad-interim la externe²¹, în timpul alegerilor a luat și interimatul internalelor. Pentru a se acționa cît mai drastic, în numeroase circumscripții au fost numiți prefecti militari²².

Organizarea alegerilor a fost încredințată generalului Nicoleanu, consilier la Ministerul Afacerilor Interne, fostul prefect al poliției din București, cunoscut pentru poziția sa antimuncitorească. Unii președinți de tribunale districtuale au fost schimbați. Aproape toate comisiile muni-

¹⁴ „Dimineata” nr. 8723 din 6 aprilie 1931, p. 6.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ „Neamul Românesc” nr. 84 din 17 aprilie 1931, p. 2.

¹⁷ Ibidem, nr. 87 din 20 aprilie 1931, p. 1.

¹⁸ „Dimineata” nr. 8747 din 2 mai 1931, p. 1.

¹⁹ „Neamul Românesc” nr. 96 din 2 mai 1931, p. 1.

²⁰ Arh. C.C. al P.C.R. *Pregătirea alegerilor din România*, fond 1, dos. 108, f. 127–128.

²¹ Decretele de numire a noului guvern în „Neamul Românesc” nr. 87 din 20 aprilie 1931, p. 1.

²² „Neamul Românesc” nr. 91 din 25 aprilie 1931, p. 1.

cipale au fost dizolvate. În timpul alegerilor, țara a fost împărțită pe zone, pentru a se putea acționa diferențiat. Armata și jandarmeria au fost trecute în stare de alarmă. În unele locuri s-a dat dispoziția ca delegații și candidații opoziției, precum și masele de alegători să nu fie lăsați să se apropie de sediile de votare. Un mare număr de buletine de vot au fost date agentilor electoralilor ai guvernului. C. Hamangiu, ministrul justiției, adresându-se organelor judecătoarești, declara : „Noi apărăm libertatea alegerilor, dar nu vom îngădui nici un fel de propagandă revoluționară. De aceea, atunci cînd veți fi informați despre asemenea fapte, trebuie să le cercetați imediat, cerind arestarea neîntîrziată a celor vinovați”²³. Iată cadrul general al alegerilor organizate de guvernul Iorga-Argetianu.

Pornind de la faptul că atît campania electorală cît și alegerile parlamentare ofereau noi posibilități de afirmare în viața politică a țării, de strîngere a legăturilor cu masele muncitoare de la orașe și sate, partidul comunist a început să pregătească participarea la alegeri a organizațiilor sale revoluționare²⁴. Alegerile puteau constitui un prilej de mobilizare a maselor și de transformare a energiei lor revoluționare într-o acțiune largă împotriva guvernului²⁵. De aceea avînd în vedere neînțelegerile din sinul regimului zdruinat de criza economică, pierderea încrederii în guvernanti de către largi pături sociale, accentuarea radicalizării maselor și creșterea valului revoluționar, partidul comunist a hotărît participarea în alegeri a Blocului Muncitoresc-Tărănesc — formațiune politică legală creată și condusă de el încă din 1925²⁶.

De-a lungul activității sale Blocul Muncitoresc-Tărănesc a jucat un rol important în tactica P.C.R. față de alegerile parlamentare ale regimului burghezo-moșieresc în perioada interbelică²⁷. Blocul Muncitoresc-Tărănesc, acționînd sub conducerea și îndrumarea partidului, a imprimat activității sale un caracter revoluționar²⁸.

În 1928 la Congresul al IV-lea al P.C.R. s-a subliniat necesitatea transformării Blocului într-o organizație permanentă de acțiune a partidului, organizație care să cuprindă diverse categorii sociale interesate în lupta împotriva regimului burghezo-mosieresc, partidul comunist fiind detașamentul de avangardă, unicul conducător al clasei muncitoare²⁹.

După 1930, cînd P.C.R. a depășit situația critică provocată de luptele fracționiste din rîndurile sale, în centrul atenției a intrat din nou îmbunătățirea activității Blocului Muncitoresc-Tărănesc.

În alegerile din iunie 1931, prin Blocul Muncitoresc-Tărănesc, partidul comunist a urmărit să mobilizeze și să orienteze masele muncitoare de la orașe și sate în vederea desemnării unor candidați pentru parlament, care, odată aleși, să folosească tribuna parlamentară ca armă

²³ Arh. C. C. al P.C.R. *Despre viitoarele alegeri parlamentare în România*, 25 mai 1931, fond 1, dos. 108, f. 9–23.

²⁴ Nicolae Petreanu, *op. cit.* p. 88.

²⁵ Arh. C. C. al P.C.R. „Luptă de clasă” nr. 2, august 1931, p. 13, fond 1, dos. 2275.

²⁶ Florea Dragne, *op. cit.* p. 259–260.

²⁷ Florian Tănărescu, *Partidul Comunist Român și alegerile parlamentare (1922–1938)*, în „Anale de Istorie” nr. 2, 1973, p. 91–109.

²⁸ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. „Buletinul”, organ al C.C. al P.C.R. nr. 1, aprilie 1931, p. 22.

²⁹ *Ibidem*, Circulara C.C. al P.C.R. din martie 1932, cota A, XVI 52, număr de inventar 459.

de luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc ³⁰. Într-un manifest intitulat : „Către toți muncitorii, meseriașii, mici funcționari, mici negustori, șomeri, țărani săraci și mijlocii” se sublinia, că, Blocul Muncitoresc-Țărănesc va cere votul „pentru ca de la tribuna parlamentară, ca și de pe toate cîmpurile luptei de clasă să poată duce luptă împotriva jafului și exploatarii, împotriva asupririi și teroarei, împotriva stăpinirii sîngeroase a fabricanților, moșierilor și chiaburilor” ³¹.

Pentru a asigura victoria Blocului în alegeri, partidul comunist a inițiat un minuțios plan de acțiune ³². Din partea secretariatului au fost trimiși instructori speciali pentru conducerea campaniei electorale ; s-au creat noi celule și organizații de partid, s-a intensificat propaganda în rîndul țărănimii ³³. S-a trecut la organizarea unor noi comitete și comisii ale Blocului Muncitoresc-Țărănesc, precum și la activizarea celor existente. În rîndul acestora au fost atrase elementele cele mai active, cu autoritate, elemente prețuite de masele muncitoare de la orașe și sate ³⁴, a fost constituit un comitet electoral al Blocului Muncitoresc-Țărănesc, din care au făcut parte activiști cu experiență ca Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Trandafirescu, Petre Zisu, Petre Grozdea și alții ³⁵.

În urma indicațiilor date de partid, conducerea Blocului a elaborat și a publicat o Proclamație-program în care s-au stabilit revendicările democratice pe baza cărora să fie mobilizate masele.

Proclamația-program analizează criza economică și situația pe care o creează și arată răspicat că parlamentul viitor, ca orice parlament burghez, nu va fi altceva decât un organ de asuprire și exploatare în mîna cercurilor conducerătoare ; se subliniază însă că Blocul Muncitoresc-Țărănesc participă în alegeri nu pentru a sprijini politica claselor dominante, ci pentru a folosi parlamentul, ca o tribună revoluționară de agitație, pentru demascarea partidelor burgheze „... pentru ca de acolo să atragă și să mobilizeze masele la distrugerea prin luptă revoluționară a aparatului de stat burghez împreună (inclusiv – n.n.) cu parlamentul” ³⁶.

Proclamația-program pornea de la lozinca „muncă, pîne, pămînt și libertate” și cerea instaurarea unui guvern muncitoresc țărănesc, anularea legilor antimuncitorești și antițărănești, delimitarea zilei de lueru pentru muncitori, ajutor pentru șomeri, asigurarea asistenței sociale pentru bătrâni, orfani și văduve, protecția muncii inclusiv pentru femei și copii, eliberarea celor închiși pentru activitate revoluționară, suprimarea stării

³⁰ „Muncitori și tovarăși, B.M.T. vă cheamă în aceste alegeri să vă spuneți cu hotărire cuvîntul. El vă cheamă la vot *nu pentru că are cea mai mică încredere în parlamentul burghez* (sublinierea noastră), nu pentru că, prin parlament, B.M.T. crede că vă veți schimba soarta. Parlamentul este un instrument în mîna clasei stăpînoitoare. Deputații pe care îi veți alege pe liste B.M.T. vor folosi tribuna parlamentară pentru a dezvăluî tot putregaiul regimului de azi, pentru a chema muncitorimea la luptă și mai hotărîtă împotriva lui”. „Deșteptarea” nr. 14 din 17 mai 1931.

³¹ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, de pe lingă C.C. al P.C.R., cotă C, XV, 10 nr. de inventar 1219.

³² Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, „Buletinul” organ al C.C. al P.C.R., nr. 1, aprilie 1931, p. 23.

³³ Ibidem, nr. 3 din 15 iunie 1931, p. 2.

³⁴ Arh. C. C. al P.C.R. „Lupta de clasă” nr. 2, august 1931, p. 23–24, fond 1, dos. 2275.

³⁵ Nicolae Petreanu, *op. cit.*, p. 88.

³⁶ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, *Proclamația de program a Blocului Muncitoresc și Țărănesc pentru rezolvarea revoluționară a crizei actuale*, 1931; Cota C XVI, nr. de inventar 400, p. 3.

de asediul și a cenzurii, asigurarea libertății cuvîntului, a presei, și a întrunirilor pentru masele populare, exproprierea integrală a pămîntului moșieresc și împrioretărirea fără răscumpărare a țăranilor, anularea datorîilor țărănești. Masele erau chemate la luptă contra agitației grupurilor fasciste, pentru acordarea de drepturi egale cu poporul român tuturor naționalităților conlocuitoare, la lupta pentru pace și buna înțelegere cu statele vecine, pentru recunoașterea Uniunii Sovietice³⁷.

„În această campanie electorală — arăta un manifest al C.C. al P.C.R. și al U.T.C.R.—partidul comunist cheamă pe toți muncitorii și țăranii conștienți să se unească în jurul acestor revendicări și să dea un atac comun revoluționar în contra dușmanilor revoluției”³⁸.

Proclamația-program cuprindea revendicările menite să mobilizeze și să antreneze la luptă masele muncitoare, pornind de la aprecieri realiste. Trebuie spus însă, că în acest document mai există anumite confuzii, deoarece în partid dăinuiau încă unele concepții greșite asupra conținutului și perspectivelor etapei revoluționare în care se afla România.

Se preconiza lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului și naționalizarea mijloacelor de producție, pornind de la considerația greșită că țara noastră s-ar afla nemijlocit în fața revoluției socialiste și nu în fața desăvîrșirii revoluției burghézo-democratice, așa cum era de fapt Eronate erau și unele aprecieri în problema țărănească și în problema națională, enunțîndu-se dreptul la autodeterminare pînă la despărțirea de stat. Este știut însă că în timpul campaniei electorale — în munca politică desfășurată — elementele revoluționare din conducerea Blocului Muncitoresc-Țărănesc nu au folosit lozincile și indicațiile greșite cu privire la aceste probleme³⁹.

După publicarea Proclamației-program, Blocul a intensificat munca de mobilizare și atragere a maselor muncitoare cu ajutorul manifestelor editate⁴⁰, cît și a presei legale și ilegale a cărei răspîndire a fost mult lărgită⁴¹, organul central al Blocului Muncitoresc-Țărănesc, „Deschiderea”, dublîndu-și tirajul în această perioadă. În același timp, reprezentanții B.M.T. organizau întruniri deși oficial, acestea le erau interzise și participau totodată la întrunirile organizate de alte partide, folosind orice prilej pentru demascarea politicii guvernului, a poziției și acțiunilor grupărilor burghézo⁴². „Dreptatea noii trebuie să ne-o facem singuri — se spune

³⁷ Ibidem; vezi și Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dos. 6713, f. 17, vezi și Gh. I. Ioniță: *O elevație mărturie a forței partidului comunist în anii ilegalității, 40 de ani de la succesor comuniștilor în alegerile parlamentare din iunie 1931. „Scînteia” nr. 8825 din 23 iunie 1971, p. 4.*

³⁸ Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dos. 6713, f. 17.

³⁹ Florian Tănărescu, op. cit. p. 103.

⁴⁰ Arh. C. C. al P.C.R., fond 21, dos. 103, f. 202; dos. 4094, f. 217; dos. 4105, f. 109; Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice cota C XV 11 nr. de inventar 1220, cota C XV 12 nr. de inventar 1221, cota C. XV 15 nr. de inventar 1695; cota C XV 19 nr. de inventar 1696; cota C XVI 7 nr. de inventar 515 etc.

⁴¹ Florea Dragne op. cit. p. 298.

⁴² Arh. C. C. al P.C.R. „Lupta de clasă” nr. 2, din august 1931, p. 23–25, fond 1, dos. 2275.

într-un manifest. Pe voi, nimeni nu vrea și nici nu se gîndește să vă ajute. Toți care vă promit vă mint și vă înselă ca să le dați voturile voastre”⁴³.

În fața urnelor de vot mulți alegători din rîndul clasei muncitoare, țărănimii, micilor meseriași, a naționalităților conlocuitoare asuprите, precum și din rîndul cercurilor progresiste ale intelectualității au dat voturile lor candidaților Blocului în circumscriptiile în care acesta depusese liste⁴⁴. „Unind într-o formație de luptă toate păturile exploatațe — scrie „Deșteptarea” — el pășește și în aceste alegeri cu un program întîuchipind toate nevoile și ceintele imediate și generale ale maselor muncitoare de la orașe și sate”⁴⁵. B.M.T. a alcătuit liste electorale și a depus candidaturi în centre importante din țară. Între județele unde au fost depuse candidaturi ale Blocului Muncitoresc-Țărișesc se enumerează: Arad, Bîaila, Ciuc, Cluj, Constanța, Covurlui, Hunedoara, Ilfov, Iași, Mehedinți, Mureș, Odorhei, Sălaj, Satu-Mare, Severin, Someș, Tîrnava Mare, Timiș-Torontal, Turda și altele⁴⁶. Campania electorală a fost desfășurată cu intensitate, de toate partidele și grupările politice⁴⁷, guvernul — cum era de așteptat — întrecindu-le pe toate. Campania electorală „,a decuș așa cum am bănuit-o dintru început — scrie ziarul burghez „Adevărul””. Violența administrației, încurajată și susținută de zelul experimentatorilor bande electorale, a luat, mai ales în zilele din urmă, formele cele mai brutale. Am putea spune că, după ce s-a petrecut de-a lungul și de-a latul țării rezultatul alegerilor nu mai infățișa nici un interes”⁴⁸. Dar, dacă față de burghezia din opoziție, guvernul a folosit tot felul de mașinații, față de Blocul Muncitoresc-Țărișesc a aplicat cca mai deschisă opresiune. Este semnificativă nota oficială amintită care cerea arestarea pe loc a celor care desfășoară propagandă împotriva regimului. Elementele revoluționare au fost amenințate cu distrugerea fizică. La 26 mai, Argetoianu a trimis prefectilor o circulară în care se spune: „Organele conducerii administrative trebuie să asigure partidele care se află pe poziția actualei ordini de stat, dar, totodată, trebuie să înbăsuze prin toate măsurile agitația grupurilor și asociațiilor antiguvernamentale scoase în afara legii, deoarece candidații acestora din urmă încearcă să îndemne populația la război civil. De aceea, propun să se aplice împotriva acestora, cu cea mai mare strictețe, legea cu privire la apărarea statului”⁴⁹.

Un candidat al Blocului din județul Bihor a fost ciunt multiațat la jandarmeria din comuna Tileag⁵⁰, fapt relatat și de presa burgheză⁵¹. Candidatul Kelekes din Valea Jiului a fost împușcat⁵². Alți candidați au fost arestați și bătuți înainte și în timpul alegerilor⁵³. La București,

⁴³ Ibidem, fond 21, dos. 4100, f. 379.

⁴⁴ „Deșteptarea” nr. 13 din 10 mai 1931, p. 1.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, nr. 16 din 7 iunie 1931.

⁴⁷ „Neamul Românesc” mai 1931; „Dimineața” nr. 8748 din 3 mai 1931, p. 1, „Adevărul” nr. 14535 din 20 mai 1931.

⁴⁸ „Adevărul” nr. 14546 din 3 iunie 1931, p. 1.

⁴⁹ Arh. C. C. al P.C.R., material documentar 6. VI. 1931, fond 21, dos. 108, p. 4.

⁵⁰ Ibidem, fond 21, dos. 7922, f. 221—223; dos. 4105, f. 139.

⁵¹ „Adevărul” nr. 14535 din 20 mai 1931, p. 5.

⁵² Arh. C. C. al P.C.R. „Lupta de clasă”, nr. 2 din august 1931, p. 12, fond 1, dos. 2275.

⁵³ Ibidem, fond 1, dos. 108, f. 132; fond 95, dos. 4105, f. 93.

cercurile dominante instituise să obiceiul ca muncitorii să nu fie înscrisi pe liste electorale. Cei care au reușit să obțină totuși cărțile de alegător au fost împiedicați să voteze⁵⁴. S-a anulat o mare parte din listele Blocului Muncitoresc-Tărănesc, așa cum s-a întîmplat de exemplu pe Valea Prahovei⁵⁵.

La 26 mai 1931, Siguranța a atacat conferința de la București a activiștilor B.M.T. și a arestat pe cei prezenți, care pregăteau un miting pentru 28 mai. Cu acest prilej a fost reținută și comunitatea Elena Ivănuș⁵⁶. Presa burgheză a semnalat doar în treacăt unele ciocniri între mase și autorități⁵⁷.

Mobilizarea aparatului polițienesc împotriva Blocului Muncitoresc-Tărănesc a dus la arestarea în masă nu numai a candidaților, ci și a unor simpli aderenți. Cei care au fost surprinși împărțind manifeste electorale sau făcând propagandă pentru B.M.T., au fost reținuți și purtați zile întregi din post în post. În orașele de provincie, cu două zile înainte de alegeri s-au făcut percheziții la muncitorii bănuți că vor vota listele Blocului Muncitoresc-Tărănesc și li s-au confiscat cărțile de alegător. La Tg. Mureș s-au operat peste 200 de astfel de percheziții, în ziua alegerilor, candidații și delegații Blocului care au putut fi găsiți fiind arestați. S-a ușurat astfel furtul urnelor de vot. La Timișoara, Bihor Tg. Mureș, Ciuc, cartiere întregi muncitorești au fost barate de jandarmi și alegătorii opriți cu forță să meargă la vot. Furtul urnelor s-a practicat pe scară întinsă și mii de voturi ale Blocului au fost preschimbate în voturi guvernamentale⁵⁸.

Într-un manifest al C.C. al P.C.R. după ce se arată cum au fost respinse listele Blocului Muncitoresc-Tărănesc, cum au fost confiscate ziarurile și manifestele lui — în timp ce partidele burgheze editau sute de mii de exemplare de ziare, afișe, manifeste, broșuri — se infierează violența, brutalitatea, teroarea, exercitată împotriva celor care reprezentau sau erau alături de Blocul Muncitoresc-Tărănesc⁵⁹.

Cu toate acestea, guvernul nu a reușit să distrugă influența Blocului în rîndul maselor muncitoare. În iunie 1931, în cele 31 circumscripții electorale unde a depus candidaturi Blocul Muncitoresc-Tărănesc, a obținut 73 716 voturi⁶⁰. În 1928, candidase în 45 de județe și obținuse numai 38 000 de voturi⁶¹. La aceasta se poate adăuga și faptul că, în 1931, numărul cetățenilor care s-au prezentat în fața urnelor a fost mai mic decât în 1928 cu 740 000⁶².

⁵⁴ Ibidem, fond 1, dos. 2275, f. 85; fond 21, dos. 108, f. 79—91.

⁵⁵ Ibidem, p. 95.

⁵⁶ Ibidem, fond 21, dos. 108, p. 4.

⁵⁷ Ibidem, p. 56.

⁵⁸ Arh. C. C. al P.C.R. f. 134—136; fond 95, dos. 4105, f. 93 și următoarele.

⁵⁹ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Cota A XV 5, nr. de inventar 329.

⁶⁰ „Dîmineața” nr. 8782 din 6 iunie 1931. Rezultatul tehnic al alegerilor, p. 9. În total existau 71 de circumscripții electorale totalizând 195 candidați „Monitorul oficial” partea I, nr. 131 din 10 iunie 1931, p. 5130—5232.

⁶¹ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, „Buletinul” Organ al C.C. al P.C.R. nr. 3 din 15 iunie 1931, p. 1—2.

⁶² Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dos. 108, f. 33—37.

Numărul de voturi obținute de Blocul Muncitoresc-Tărănesc reprezinta 2,63% din totalul voturilor exprimate, îndeplinindu-se condiția trimiterii a cinci deputați în parlament⁶³. Au fost aleși la Timiș-Torontal cu 10.487 de voturi (10,03%) și la Cernăuți cu 4 784 (11,41%) Lucrețiu Pătrășcanu, la Bihor cu 9 082 (11,67%) și la Satu-Mare cu 4 625 voturi (8,91%) Imre Aladar, iar la Mureș cu 6 193 voturi (10,81%) Stefan Dan. Deoarece Lucrețiu Pătrășcanu și Imre Aladar candidaseră și ieșiseră în două părți, urma să se decidă unde își mențineau candidatura pentru ca locul rămas liber să fie ocupat automat de următorul reprezentant al listei Blocului Muncitoresc-Tărănesc⁶⁴.

Rezultatul alegerilor a fost publicat abia după 5 zile⁶⁵ și a dovedit încă odată adincirea crizei politice în România, a contradicțiilor de clasă și creșterea avintului revoluționar. Nici o grupare burgheză n-a atins o majoritate absolută. Chiar guvernul, care făcuse tot felul de combinații electorale, n-a obținut decât 49,68% din totalul voturilor, caz fără precedent în istoria alegerilor parlamentare din România⁶⁶. Voturile anulate, cea mai mare parte ale Blocului Muncitoresc-Tărănesc, au atins cifra de 83 407⁶⁷.

Fără îndoială, rezultatul obținut de Blocul Muncitoresc-Tărănesc a fost de o mare importanță pentru mișcarea revoluționară din țară. El a arătat că partidul comunist își întărise pozițiile, că — deși aruncat în afara legii —, prin activitatea depusă în campania electorală, a mobilizat masele în jurul lozincilor Blocului Muncitoresc-Tărănesc. Spiritul celor care și-au dat adeziunea la B.M.T. a fost „îl votăm pentru că îl considerăm comunist”⁶⁸. În articolul de fond din ziarul „Socialismul” din 7 iunie, fruntașul social-democrat Ilie Moscovici scria: „Nu putem să nu recunoaștem succesele repurtate de comuniștii din B.M.T. Lipsit de posibilitatea de a desfășura activitatea publică, fără manifeste și întruniri, numai cu propagandă conspirativă și individuală, comuniștii au reușit să obțină 73 000 voturi”⁶⁹. Toate acestea dovedeau influența partidului în rîndul maselor populare, eficiența măsurilor luate de el pentru întărirea activității organizațiilor sale revoluționare. Voturile obținute de Blocul Muncitoresc-Tărănesc — de fapt de mișcarea revoluționară — au provocat protestul vehement al claselor dominante. „Curentul” din 14 iunie cerea guvernului să ia toate măsurile pentru a nu lăsa să pătrundă în parlament „această rușine”. „Dacă aceasta nu se va putea face legal, atunci trebuie făcut ilegal” — se scrie în continuare⁷⁰. „Vom avea în Cameră și comuniști, anunță revista reacționară „Parlamentul Românesc”. Cel puțin după rezultatele cunoscute pînă acum ... Este profund regretabil că nu s-au găsit, din vreme, mijloace pentru a se împiedica această greșală”⁷¹.

⁶³ Ibidem, f. 47—51. Cei cinci deputați ai Blocului Muncitoresc-Tărănesc în parlament urmău să fie Lucrețiu Pătrășcanu, Imre Aladar, Eugen Rozvan, Stefan Dan, C. Cașul, Nicolae Popescu, op. cit., p. 57.

⁶⁴ „Deșteptarea” nr. 16 din 7 iunie 1931, p. 1.

⁶⁵ Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dos. 2275, f. 83.

⁶⁶ „Adevărul” nr. 14549 din 6 iunie 1931, p. 5.

⁶⁷ Arh. C. C. al P.C.R., fond 21, dos. 108, f. 47.

⁶⁸ Ibidem, fond 21, dos. 1448, f. 43.

⁶⁹ Ibidem, fond. 21, dos. 108, p. 2.

⁷⁰ Ibidem, fond 1, dos. 2275, p. 15.

⁷¹ Alexandru Topliceanu, *Alegerile și partidele politice „Parlamentul românesc”* din 31 mai 1931, p. 13.

În această atmosferă, Comisia centrală electorală s-a întrunit la 9 iunie 1931 la Ministerul de Justiție pentru a face — conform legii electorale — repartiția mandatelor⁷². Cînd s-a deschis Camera la 15 iunie, la Ministerul de Interne se pregătise formula pentru îndepărțarea deputaților comuniști din parlament. „Guvernul și-a dat seama că prezența celor 5 deputați comuniști ar fi stingherit planurile lui, serie „Steagul roșu”, organul comitetului local al secțiunii București a P. C. R. Ei ar fi folosit tribuna parlamentară pentru combaterea și demascarea lui, pentru mobilizarea maselor la luptă revoluționară. Și a procedat la invalidarea lor”⁷³. Se născuse „o adevărată panică în rîndurile clasei stăpînoare“⁷⁴, de aceea, guvernul nu s-a dat în lătuiri să încalce normele și legile în vigoare⁷⁵.

Singurele ședințe la care s-a dat posibilitatea reprezentanților Blocului Muncitoresc-Tărănesc să participe, au fost cele consacrate validării deputaților. Ele s-au desfășurat între 15 și 20 iunie. Iată cum s-au petrecut faptele. La 15 iunie, ședința de noapte a Camerei s-a deschis sub președinția lui A.C. Cuza. De la început, deputatul Apostol Zamfir din dizidență tărănistă a lui N. Lupu depune contestația alegerilor din județul Bihor, iar deputatul Constantinescu Bordeni din dizidență liberală a lui Gh. Brătianu cere invalidarea alegerii din județul Satu-Mare, invocînd ca motiv mijloace de propagandă nepermise, folosite de comuniști⁷⁶.

El citește un manifest tendențios și pretinde că a fost răspîndit în alegeri de către acestia. Lucrețiu Pătrășcanu respinge cu fermitate afirmația, spunînd că manifestul este opera provocatoare a siguranței și guvernului⁷⁷. În continuare, deputații I. Florea și Pamfil Șeicaru cer invalidarea deputatului comunist Imre Aladar, pretextîndu-se că nu este cetățean român. Într-un vacarm de nedescris, Imre Aladar încearcă să demonstreze netemeinicia acestei afirmații, arătînd că a făcut serviciul militar în țară și, dacă nu poate prezenta actele cerute, aceasta se datează faptului că, siguranța generală, săvîrsind o nouă și vădită samavolnicie, i le-a reținut⁷⁸. Comisia parlamentară a fost însărcinată să cerceteze situația și, după cum era de așteptat, a ajuns la concluzia că Imre Aladar trebuie invalidat. Camera a votat cu 183 de voturi pentru și 89 contra, anularea listei Blocului din județul Satu-Mare⁷⁹.

În ședințele din 17 și 18 iunie s-a discutat situația listelor Blocului Muncitoresc-Tărănesc din județele Bihor, Mureș și Timiș-Torontal, pe care figurau alesi Imre Aladar, Ștefan Dan și Lucrețiu Pătrășcanu. Imre

⁷² „Adevărul” nr. 14552 din 11 iunie 1931, p. 5.

⁷³ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C. C. al P.C.R., „Steagul roșu”, anul II, nr. 3, din iulie 1931, p. 5.

⁷⁴ „Deșteptarea” nr. 17 din 14 iunie 1931, p. 1.

⁷⁵ „Neamul Românesc”, organul de presă al partidului condus de N. Iorga, se grăbește să afirme că „un grup de parlamentari va face propunerea invalidării comuniștilor”. „Neamul Românesc”, nr. 131 din 16 iunie 1931, p. 1; „Dimineața” respingînd modalitatea, spunea că: „este regretabil cu cît ideea anulării listelor comuniștilor elîstigase majoritatea Camerei”. „Dimineața” nr. 8794 din 19 iunie 1931, p. 6.

⁷⁶ „Neamul Românesc” nr. 132 din 17 iunie 1931, p. 3.

⁷⁷ „Dimineața” nr. 14557 din 17 iunie 1931, p. 3.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ „Adevărul” nr. 14557 din 17 iunie 1931, p. 3.

Aladar a fost respins pentru aceleași motive pentru care fusese invalidat în județul Satu-Mare. Aruncindu-i în spate o pretinsă lipsă de moralitate a fost invalidat și Ștefan Dan. Singura listă asupra căreia comisia de validare a respins contestațiile a fost lista Blocului Muncitoresc-Țărănesc, din județul Timiș-Torontal, candidatul Lucrețiu Pătrășcanu fiind declarat ales⁸⁰. Dar, anulindu-se celelalte liste, Blocul Muncitoresc-Țărănesc nu mai întrunea procentul de 2%, ceea ce a atras după sine anularea tuturor mandatelor sale, și astfel reprezentanții săi au fost obligați să părăsească parlamentul.

În ședința camerei din 20 iunie s-a prezentat raportul comisiei de validare, raport care conținea noul calcul al procentelor pe țară în urma invalidării deputaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc. Guvernul a primit cele cinci mandate din care a cedat trei altor partide⁸¹.

Săvin sind o flagrantă ilegalitate — de menționat că la depunerea candidaturilor Blocului Muncitoresc-Țărănesc nu existaseră aceste contestații — guvernul și-a atins scopul. Ziarul „Adevărul” scria : „În lupta cu comunismul, burghezia se conduce — unde nevoia impune — de instințul ei de conservare. Dar tocmai de aceea alungarea celor 5 comuniști din Cameră este o greșeală ... (Ei) se vor întoarce în rîndurile „poporului muncitor” căruia îi vor spune că invalidarea lor înseamnă anularea voturilor exprimate pentru ei — ceea ce este exact — și că prezența lor în parlament a înfricoșat burghezia”⁸².

Attitudinea împotriva deputaților comuniști a îmbrăcat forme violente atât în timpul ședințelor, cât și după aceea. La 17 iunie, cînd Lucrețiu Pătrășcanu a respins cererea de invalidare la Timiș-Torontal a fost lovit la tribună de deputatul L.A.N.C. Nichifor Robu⁸³. În noaptea de 20 iunie, Imre Aladar a fost bătut sălbatic. După 25 de zile de prevenție ilegală i s-a cerut expulzarea⁸⁴. După invalidare s-au operat numeroase arestări și descinderi la cei care duceau sau erau bănuiti că duc o activitate revoluționară. Participanții la demonstrațiile de protest organizate la București⁸⁵ au fost loviți și maltratați fără cruțare.

De altfel în legătură cu această situație, inspectoratele regionale de poliție au primit ordine precise de la Direcția generală a poliției pentru urmărire și dovedirea persoanelor care vor căuta să tipărească și să răspindească manifeste comuniste⁸⁶.

Deputații comuniști nu s-au lăsat intimidați. La tribuna Camerei, atât cit au avut posibilitate, ei au apărăt cu curaj și demnitate revendicările maselor muncitoare, au dezvăluit fără ocol criza regimului burghezo-masieresc din România, au respins și demascat manevrele reacțiunii îndreptate împotriva dreptului lor legal de a participa la activitatea parlamentară. În declarația deputaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc expusă de Lucrețiu Pătrășcanu în ședința din 19 iunie au fost afirmate ideile de

⁸⁰ „Adevărul” nr. 14561 din 21 iunie 1931.

⁸¹ Ibidem, nr. 14562 din 23 iunie 1931, p. 3.

⁸² Ibidem, nr. 14563 din 24 iunie 1931, p. 3.

⁸³ „Adevărul” nr. 14559 din 19 iunie 1931, p. 3.

⁸⁴ Arh. C. C. al P.C.R., fond 21, dos. 4094, f. 217.

⁸⁵ Ibidem; „Lupta de clasă” nr. 2 din august 1931, p. 15.

⁸⁶ Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1933, în „Anale de istorie” nr. 1, 1971, p. 91.

libertate socială și națională, drepturile democratice ale celor ce îi trimisese să în parlament să le susțină interesele, încrederea în triumful cauzei revoluționare. Declarația cuprindea realități pe care nimeni nu le putea nega, constituind unul dintre documentele importante ale mișcării revoluționare din această perioadă. „În numele maselor de milioane de muncitori și țărani, noi deputații B.M.T. — se spunea în declarație — ridicăm aici glasul de protest împotriva acelui dezmat nemajomenit al teroarei prin intermediul căruia guvernul Iorga a încercat să sperie și să dezorganizeze masele de oameni ai muncii. Comitetele electorale ale B.M.T. și candidații lor au fost arestați și bătuți, au fost direct omoriți; presa și publicațiile electorale au fost confiscate în mod sistematic, întrunirile și conferințele electorale împăraștiate, sute și mii de țărani ... au fost lipsiți de posibilitatea de a vota”. Se sublinia că deputații Blocului spun acest lucru nu pentru a căuta dreptate la guvern, deoarece totul s-a făcut cu știrea și din însărcinarea guvernului, nu pentru a căuta sprijin la partidele de opozitie, ci pentru că reprezentă voturile recunoscute, cele anulate, precum și adevărata voineță a sute de mii de muncitori și țărani care au fost lipsiți de posibilitatea de a vota⁸⁷. Pentru a împiedica o largă răspândire în fața opiniei publice a unor asemenea adevăruri, camera a votat imediat interzicerea publicării declarației în presă și în „Monitorul Oficial”⁸⁸. Documentele de partid din acea perioadă arătau că nu trebuia cunoscută o asemenea luare de cuvînt de teama că indemnul la luptă al deputaților comuniști să nu treacă peste capul parlamentului, să nu străbată zidurile lui și să pătrundă în adîncul maselor asuprите⁸⁹. În manifestul Sfatului parlamentar al Blocului Muncitoresc-Țărănesc „Către întreaga muncitorime, țăărâimea săracă și mijlocie, către toate masele asuprите ale naționalităților din România”, se spunea răspicat că guvernul a urmărit scoaterea deputaților Blocului din parlament, crezînd că, prin invalidarea lor, dă o lovitură mișcării revoluționare din țară⁹⁰.

Invalidarea mandatelor deputaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc de către parlamentul burghez din iunie 1931 a reprezentat o acțiune abuzivă împotriva maselor muncitoare, iar riposta acestora a fost înăbușită cu aceleași metode folosite în întreaga campanie electorală.

Pentru partidul comunist și mișcarea revoluționară din România, rezultatul alegerilor a marcat un moment important. Au ieșit în evidență contradicțiile adînci din sinul regimului, în opozitie cu creșterea nivelului politic și revoluționar al maselor, cu gradul de radicalizare al acestora și influența pe care o cîștigase partidul comunist în rîndul lor deși se găsea în adîncă ilegalitate, eficacitatea metodelor sale legale de luptă. S-a votat pentru partidul comunist și pentru lozincile propuse de el.

În timpul campaniei electorale și a alegerilor au fost făcute însă și unele greșeli. În unele regiuni industriale importante ca Valea Trotușului nici nu s-a încercat depunerea listelor electorale. În Moldova, Muntenia și Oltenia s-au depus liste în 6 județe, obținîndu-se doar 5 000 de voturi.

⁸⁷ Arh. C. C. al P.C.R. Declarația deputaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc împotriva teroarei guvernului Iorga și despre situația oamenilor muncii, fond 21, dos. 92, f. 1–11.

⁸⁸ „Adevărul” nr. 14561 din 21 iunie 1931, p. 3.

⁸⁹ Arh. C. C. al P.C.R., Circulara C. C. al Blocului Muncitoresc-Țărănesc, fond 21, dos. 104, f. 4–5.

⁹⁰ Ibidem, fond 21, dos. 1288, f. 137–140.

În privința modului cum s-a făcut propaganda s-au manifestat de asemenea slăbiciuni. N-au fost utilizate toate posibilitățile presei legale și ilegale a partidului. Unele materiale au fost confuze, altele au fost tipărite cu întârziere⁹¹.

Nu peste tot programul Blocului Muncitoresc-Tărănesc a ajuns la timp în provincii⁹². Blocul trebuia să depună liste nu numai în cele 31 circumscripții electorale. Aceasta a influențat valoarea numerică a voturilor obținute de Blocul Muncitoresc-Tărănesc, voturi dintre care multe au fost furate și anulate⁹³. Cu toate că în timpul alegerilor, Blocul Muncitoresc-Tărănesc, atras masele de partea sa cînd s-a produs invalidarea exceptînd Bucureștiul⁹⁴, elementele revoluționare au fost slab mobilizate în apărarea deputaților comuniști⁹⁵.

În unele cazuri, în Transilvania și Dobrogea, organizațiile Blocului Muncitoresc-Tărănesc, în conducerea cărora pătrunseseră elemente oportuniste, au manifestat tendințe liberaliste față de conducerea partidului.

S-a apreciat că unele organizații ale U.T.C.R., Ajutorului roșu, Sindicatelor Unitare puteau să contribuie mai mult la intensificarea campaniei electorale⁹⁶.

Trecînd în revistă evenimentele perioadei, condițiile grele în care s-a desfășurat activitatea în campania electorală, experiența căpătată, se poate spune că, în alegerile parlamentare din iunie 1931, Partidul Comunist a repurtat un succes de seamă cu toate greșelile manifestate. Nu trebuie uitat că, prin activitatea depusă sub conducerea partidului comunist, Blocul Muncitoresc-Tărănesc a participat la campania electorală care a fost un prilej de demascare a regimului burghezo-moșieresc și mai ales că pentru prima dată în istoria țării, au fost aleși în parlament 5 deputați comuniști, care au reușit să folosească — fie și pentru scurt timp — tribuna parlamentară, exprimînd năzuințele poporului, voința sa de luptă pentru libertate socială și națională.

L'ÉLECTION DES DÉPUTÉS DU BLOC OUVRIER-PAYSAN AU PARLEMENT DE JUIN 1931

RÉSUMÉ

L'activité déployée par les communistes en vue de l'élection des députés du Bloc Ouvrier-Paysan — organisation révolutionnaire légale dirigée par le P.C.R. — constitue un exemple d'application créatrice de l'enseignement marxiste-léniniste.

⁹¹ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, „Buletinul”, organul C.C. al P.C.R., nr. 3 din 15 iunie 1931, p. 1, și următoarele.

⁹² Ibidem, nr. 4 din iulie 1931, p. 21—22.

⁹³ Ibidem, „Despeptarea” nr. 16 din 7 iunie 1931; Arh. C. C. al P.C.R. fond 95, dos. 4105, f. 93; Ibidem, fond 1, dos. 308, f. 58—60.

⁹⁴ Muncitorii bucureșteni au tinut două demonstrații împotriva alungării din parlament a deputaților comuniști. Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice „Tînărul leninist” anul VI, nr. 3 din 1 august 1931, p. 3.

⁹⁵ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; circulația C. C. al P.C.R. din martie 1932, cota A, XVI, 52, nr. de inventar 459, p. 2.

⁹⁶ Arh. C. C. al P.C.R. Rezoluția secretariatului politic al P.C. din România asupra rezultatelor alegerilor parlamentare, fond 1, dos. 108, p. 11.

L'étude passe en revue les événements de la période en question, analyse la position du gouvernement, les mesures visant à réprimer l'activité électorale du Bloc, le programme électoral de celui-ci, le caractère progressiste et les limites du programme.

En juin 1931, les candidats du Bloc Ouvrier-Paysan avaient réuni dans les 31 circonscriptions électorales où ils s'étaient présentés 73 716 voix, ce qui leur donnait droit à envoyer cinq députés au Parlement ; mais le gouvernement, en transgressant les normes et les lois en vigueur, réussit à éliminer les députés communistes du forum législatif suprême du pays.

On peut affirmer néanmoins que pendant les élections de juin 1931 le Bloc Ouvrier-Paysan a remporté un succès important. Le Bloc a pris part à la campagne électorale, ce qui lui a offert l'occasion de critiquer le régime bourgeois-agrarien.

Pour la première fois dans l'histoire du pays on a élu au Parlement cinq députés communistes qui ont pu employer — soit-il même pour un court laps de temps — la tribune parlementaire, y exprimant les aspirations du peuple, sa volonté de lutte pour la liberté sociale et nationale. Le succès enregistré par les forces démocratiques au cours des élections parlementaires de juin 1931 représente une partie intégrante des résultats obtenus par le P.C.R., au long des âpres années de clandestinité, dans l'ample action visant à organiser la classe ouvrière, la paysannerie, les intellectuels et d'autres catégories sociales pour la défense des droits et des libertés du peuple roumain contre l'exploitation et l'oppression nationale.

www.dacoromanica.ro

„PREROGATIVELE“ CONSILIIOR COMUNALE
PRIVIND EXECUTAREA TOCMELILOR AGRICOLE
(LEGEA DIN MARTIE 1866)

DE

GHEORGHE CRISTEA

Încă din perioada legiuirilor din 1851, administrației locale i s-au încredințat atribuții speciale privind supravegherea „tocmelilor de bună voie”, încheiate între proprietari și săteni pentru pământul eliberat de obligațiile feudale față de clăcași — despre tocmeți (invoieli) agricole, în adevăratul sens, modern, al cuvintului, nu se poate vorbi decit începând de la Regulamentul organic,¹ care, în afară de obligația de a se repartiza locuitorilor *sălașluiți* pe moșie o suprafață de teren ce se socotea după numărul de vite, deci după forță de muncă în beneficiul proprietarului, prevedea și o dispoziție cu consecințe, ulterior, deosebit de importante: dacă ar fi voit să țină mai mult de cinci vite mari, sau să are mai mult ca trei pogoane, pentru prisosul de vite și pentru pământul suplimentar de arătură, clăcașul urma să încheie cu proprietarul o învoială prin „bună tocmeală”²; din punct de vedere juridic, acest fel de învoială pentru prisoase este rezultatul liberei înțelegeri între cele două părți, proprietar și clăcași, fără vreo imixtiune a legii.³ Cele două legiuiri — a lui Barbu Dimitrie Știrbei în Țara Românească și a lui Grigore Ghica în Moldova — care aduseseră unele modificări Regulamentului organic, vor lăsa, de asemenea, încheierea învoiellor agricole pentru pogoanele de prisoase la libera tranzacție între locuitori și proprietari, de fapt la discreția acestora din urmă, care aveau posibilitatea neîngrădită să impună sătenilor, prin constringere economică, obligați oricit de grele.

¹ Gheorghe Cristea, *Tocmeliile (invoieliile) agricole în România. 1866—1882* — Teză de doctorat (in manuscris) — București, 1973, p. 1—4.

² D. C. Sturdza-Şcheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, București, 1907, p. 167.

³ Gheorghe Cristea, *op. cit.*, p. 5.

„Legiuirea pentru reciproacele drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și ale lucrătorilor pământului”, introdusă în Tara Românească de Barbu D. Știrbei, stabilea, într-adevăr, ca „tocmelile făcute de bunăvoie” și, în general, îndatoririle locuitorilor către proprietar să fie păzite „cu scumpătate” de sfatul înființat în fiecare sat⁴. Alcătuit din părcălabul satului, „un orinduit” din partea proprietarului și doi deputați în satele mai mici de 100 familii, iar în satele mai mari — patru deputați (deci elementul țărănesc era predominant), sfatul sătesc avea, de asemenea, „sub a sa deosebită îngrijire”, magaziile de rezervă, cutia satului, strîngerea capitației și răspunderea ei în termen la cancelaria subcîrmuirii, darea recrutărilor și dorobanților, punerea „în lucrare” a poruncilor stăpinirii care priveau satul⁵. Părcălabul primea, ca și mai înainte, plata fixată pentru el; dar, deoarece, după noua legiuire, „reciproacele îndatoriri” între proprietar și între săteni, precum și aducerea lor la îndeplinire „cu scumpătate” intrau în atribuțiile acestui sfat, atât părcălabul, cît și deputații, erau apărăți pe vremea slujbei lor de cele 22 zile de muncă, drept „o meritată răsplătire” pentru această însărcinare deosebită⁶.

Legiuirile lui Grigore Ghica și Barbu Dimitrie Știrbei, cu modificările aduse în urmă prin decrete și instrucțiuni, vor rămâne în vigoare pînă în anul 1866, cînd Adunarea electivă a votat prima lege excepțională prin care se reglementă executarea tocmelilor agricole. În cadrul pregătirii acestei legi (începînd din ianuarie 1865) au fost elaborate propunerile consiliilor generale județene, a căror examinare a permis să se constate documentar, pe baza unui amplu material inedit (peste 95% cules din arhive) legătura strînsă, organică, dintre trecutele legiuiri și legea din 1866⁷.

Cele mai importante dintre aceste propunerî (mai ales ale consiliilor județene Rimnicu-Sărat, Prahova, Dîmbovița, Gorj, Botoșani, Suceava, Cahul, Muscel, Bacău)⁸, adevărate proiecte, atât prin conținutul, cît și prin formularea articolelor, preconizează o serie de măsuri care pun consiliul comunal, și în primul rînd pe primar, la dispoziția proprietarilor și arendașilor. Dar aproape toate — fie ele inițiate, dezbatute, sau numai aprobate în ședințe — cuprind prevederi ce trec sub controlul și autoritatea consiliului comunal (în realitate a primarului) îndeplinirea învoierilor, iar sub jurisdicția lui reclamațiile privind nerespectarea contracelor agricole⁹. Primarul — căruia î se acordă puteri discreționare, atribuții executive, fiscale, judecătorescă — poate dispune de libertatea locuitorului, are dreptul să-l aresteze sau să-l execute cu dorobanțul, să-l pedepsească cu amendă sau cu închisoare; judecă toate conflictele dintre

⁴ D. C. Sturdza — Șcheeanu, *Acte și legiuiri* ..., seria I, vol. I, p. 707.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 708.

⁷ Gheorghe Cristea, *Anteproiecte ale primei legi de tocmei (învoieri agricole)* în „Studii”, 25 (1972), nr. 3, p. 511—527.

⁸ Vezi la Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă (inventar 315), următoarele dosare din anul 1865: 26 (f. 221—222), 29 (f. 73, 76, 99, 102), 32 (f. 40—43), 41 (f. 65—67, 88—93, 136—137), 45 (f. 175, 186), 46 (f. 54—56, 103), 56 (f. 93, 106—107); *ibidem*, Diviziunea rural — comunală, ds. 46/1965 (f. 17, 49—51, 76).

⁹ Gheorghe Cristea, *Anteproiecte ale primei legi de tocmei (învoieri agricole*, p. 518—525.

exploataitorul de moșie și săteni, hotărăște despăgubirea ce i se cuvine celui dintii și tot el îi execută pe cei din urmă s-o indeplinească¹⁰.

Multe din îndatoririle primarului, începînd de la supravegherea îscălirii contractelor de învoieli agricole, legalizarea și trecerea lor în registre speciale, și terminînd cu executarea locuitorilor la muncă, propuse în ședințele consiliilor județene și ale comitetelor permanente, vor fi introduse în viitoarele proiecte ale legii tocmelilor agricole¹¹.

Legea pentru tocmelile de lucrări agricole și pentru executarea lor, aşa cum este denumită prima lege a învoielerilor agricole votată de Adunarea deputaților la 10 și de Senat la 14 martie 1866, relevă rolul și importanța consiliului comunal, recte rolul și importanța primarului, căruia î s-au acordat, prin dispozițiile celui mai important capitol (al III-lea) — *Despre jurisdicțiune și execuțione*¹² — multiple și decisive prerogative.

Consiliul comunal — se arată în articolul 12 — va judeca toate reclamațiile (în text: pîrile) provenite din neîndeplinirea contractelor de lucrări agricole, și le va executa imediat. Părțile nemulțumite au drept de recurs la judecătorul de plasă în termen de 15 zile, fără a se suspenda prin aceasta executarea¹³. Executarea contractelor este prevăzută în articolul 13. Potrivit acestui articol, primarii sunt datori, „prin ajutorul consilierilor comunali, vătășilor, dorobanților, secretarilor, să îndemne pe muncitorii agricoli” care au încheiat contracte de învoieli în conformitate cu legea, să-și îndeplinească obligațiile „la vreme cînd, și locul unde, și după chipul cu care s-au legat prin tocmei”. Dacă „muncitorul” învoit nu lucrează conform tocmelii, primarul, „împreună cu consiliul comunal”, cercețează în aceeași zi reclamația și, dacă aceasta este adevărată, încheie proces verbal și îl execută la îndeplinirea tocmelii pe locuitorul care nu își-a respectat angajamentele asumate. Pentru primarii care nu vor executa pe locuitori la timpul potrivit, legea prevede, în acest articol, amendă (de la 50 pînă la 100 lei) în folosul casei comunale — amenda însă „nu-i va scuti de răspundere de daune — interese către cel vătămat”¹⁴ [sublinierile ns. — Gh.C.].

Modul executării (prevăzut în articolul 14): primarul comunei, „prin mijloacele executive de cari dispune”, aduce imediat pe datornic la muncă pentru care s-a tocmit; cînd însă acesta se îndărătnicește, „reclamantul poate prin concursul primarului și în ființa unui consilier al comunei ori secretarului ei, iară în lipsa lor chiar a doi martori, să tocmească pentru săvîrsirea acelui lucru alți oameni cu ori și ce preț” — prețul acesta urma să se împlinească „prin autoritățile administrative din propria avere a vinovatului” (se exceptă casa și pămîntul primit prin legea rurală); în afară de această împlinire, „pentru orice pretențiuni de pagube”, reclamantul trebuia să se adreseze instanțelor judiciare [sublinierile ns. — Gh. C.]¹⁵.

O dispoziție deosebit de importantă era, de asemenea, prevăzută în articolul 17: „în procedurile de tocmei pentru lucrări agricole”, nu se

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Gheorghe Cristea, *Tocmelile agricole în România. 1866—1882* p. 89—93, 95—96.

¹² D. C. Sturdza — Șcheeanu, *Acte și legiuiri ...*, Seria I, vol. II, p. 1117—1119.

¹³ Ibidem, p. 1117—1118.

¹⁴ Ibidem, p. 1118.

¹⁵ Ibidem.

putea amesteca nici o altă jurisdicție, nici o altă autoritate, în afară de aceea stabilită de legea tocmelilor; însă atribuțiile Ministerului de Interne erau mărginite — acesta putea doar să-și exerce dreptul său de cenzură asupra funcționarilor cărora li se încredințase aplicarea legii și să ordone urmărirea lor¹⁶.

Așadar legea din martie 1866 (ca și unele proiecte precedente) dă în competența administrației locale executarea contractelor de munci agricole — executarea locuitorilor datornici („neurmători”; „îndărtănci”) se face și *manu militari*, cu vătășelul și dorobanțul; întreaga sa gravitate constă în derogarea de la dreptul comun, adică în scoaterea contractelor agricole de sub jurisdicția ordinată și încredințarea lor consiliilor comunale ce dobândesc, aşa cum s-a subliniat deseori în acest material, multiple și decisive prerogative; lege de regres economic și social, în raport cu principiile liberalismului economic (legiferat, în ceea ce privește relațiile agrare, prin articolul 12 al legii rurale, ce declară *slobode invoielile agricole* între proprietari și săteni), ea se caracterizează prin încălcarea principiilor constituționale fundamentale și nesocotirea completă a concepțiilor moderne de drept și de echitate, stabilind și *de jure* un regim părtinator, în favoarea și pentru protecția claselor celor mai puternice¹⁷.

Cine sănă insă acești primari cărora li s-a încredințat puterea excesivă de a aduce la îndeplinire executarea expeditivă și fără judecată a invoiților „datornici” și „neurmători”? — ceilalți membri ai consiliului comunal, „consilierii”, considerați și folosiți, aproape fără excepție, ca simpli vătășei, nu aveau nici un fel de autoritate.

În condițiile cînd în satul românesc nu exista o clasă de țărani independenți de marele exploataitor de moșie, primarii, siliți, ca și ceilalți locuitori, datorită noilor condiții create, să-și învoiască vitele, sau să ia pămînt de arătură și de finețe de la proprietar ori arendaș, vor fi complet la discreția acestora¹⁸, devenind instrumentul lor de opresiune împotriva concetățenilor.

Dar chiar dacă ar fi reușit să se sustragă presiunii economice din partea proprietarului sau arendașului, sau presiunii politice exercitate de subprefect și de prefect, lipsiți de orice cultură și în bună parte analfabeți, erau incapabili să se descurce în legislația atît de complicată pentru ei, precum și în atribuțiile multiple și deosebit de importante ce le revineau.

Prima înlînțuinea în persoana sa o dublă calitate: el era șeful administrației locale, organul executoriu al comunei și, în același timp, reprezentantul puterii centrale, agentul principal al guvernului. Ca șef al administrației comunale, el trebuia să administreze și să conserve pro-

¹⁶ *Ibidem*, p. 1119.

¹⁷ Nu vom insista asupra caracterului și trăsăturilor fundamentale ale legii din martie 1866 — aceasta s-a făcut pe larg în monografia amintită (*Tocmelile (invoielile) agricole în România* . . ., p. 105—139, 575—580).

¹⁸ Primarul comunei Sadova, de exemplu, raportează telegrafic, la 13 noiembrie 1868, prefectului județului Dolj: Arendașul moșiei, „pe care nu l-am îngăduit a se abate de la lege, drept răsbunare îmi ține porumbul în cîmp de trei săptămîni; reclamînd subprefectului lui, acesta a ordonat să nu mă dijmuiască, fiind prieten cu arendașul. Rog ordonați a fi dij-muit conform invoiției, căci mi s-a stricat porumbul de ploaie” (Arh. St. Craiova, Prefectura Dolj, ds. 106 (inv. 229)/1868, f. 177).

prietățile comunei, să supravegheze întreținerea și păstrarea în bună stare a caselor de binefacere, a școlilor și bisericilor; avea dreptul să facă o serie de acte conservatorii — popriri, sechestre, întreruperea unei prescripții; de asemenea se îngrijea de întocmirea bugetului, stringerea veniturilor comunale, ținerea licitațiilor, etc. Delegat al puterii centrale, primarul se afla sub autoritatea organelor superioare ale administrației. În calitatea aceasta, el avea cele mai diverse atribuții, exercita unele funcțiuni care nu erau numai de ordin administrativ: asigura, în comună, publicarea și aplicarea legilor și regulamentelor generale ale țării, precum și menținerea ordinei publice prin executarea măsurilor de siguranță generală; emitea regulamente și ordonanțe polițienești; în caz de răscoală, „atrupamente ostile” sau „loviri grave” făcute liniștii publice, putea cere direct intervenția puterii armate, care era datoare a se conforma acestei cereri ce trebuia să fie totdeauna formulată în scris¹⁹.

Primarul era ofițer al stării civile și ofițer al poliției judiciare. Ca ofițer al stării civile el avea îndatorirea să țină registrele de stare civilă, să emită acte sau să dea autenticitate actelor, iar ca ofițer al poliției judiciare, să descopere și să urmărească delictele și crimele, constatănd natura, circumstanțele, timpul și locul unde acestea au fost comise, să se orienteze în procedura codului penal, să ia decizii privind persoana și averea cetățenilor din comuna sa (de ex. în legătură cu libertatea individuală și cu inviolabilitatea domiciliului)²⁰.

Prin legea pentru poliție rurală din 28 decembrie 1868, i se conferă atribuții pur judecătorescă — să judece și să hotărască fără drept de apel „cazurile cari dau loc la amenzi și la o despăgubire pînă la 15 lei noi, în sarcina unei singure persoane”²¹; mai tîrziu, în 1896, el va deveni chiar președintele judecătoriei comunale²².

În unele cazuri, primarul este și un agent simplu de executare. Astfel, el dă elemente de informații autorităților superioare ori de cîte ori acestea le cer, execută cărțile de judecată ale judecătoriilor comunale, precum și ale judecătoriilor de pace, îndeplinește procedurile pentru pro-

¹⁹ Vezi *Legea comunală din 31 martie/12 aprilie 1864*, cap. IX (art. 82—108) — *Despre primarele și atribuțiile sale* — în „Monitorul, Jurnal Oficial al Principatelor-Unite — Române”, nr. 75 din 1/13 aprilie 1864, p. 344, 345; vezi și Paul Negulescu, Romul Boilă, Gh. Alexianu, *Codul administrativ adnotat*, București, 1930, p. 286, 306, 307; Ion Gh. Vîntu, *Comuna în legislația română și străină* (*Studiu critic și comparativ*), București, 1928, p. 90—91, 93—99.

²⁰ Vezi art. 16, 46, 52, 82, 107, 110, 140, 142, 164 din *Codul de procedură penală*, promulgat la 2. XII. 1864, modificat în 1867, 1868, 1875, 1877, 1902. (C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I (Codurile), ed. II, București, (f.a.), p. 903, 907, 908, 911, 916, 922, 923, 925); vezi, de asemenea, *Legea comunală din 31 martie 1864*, în „Monitorul Oficial”, nr. 75 din 1/13 aprilie 1864, p. 344, 345.

²¹ *Legea pentru poliție rurală din 28 decembrie 1866*, art. 33, în C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II (Legi uzuale. 1856—1900), București, (f.a.), p. 177; prevederile art. 33 din această lege vor fi modificate prin art. 19 din *Legea pentru judecătoriile de pace din 1 iunie 1896* (C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I (Codurile), p. 337).

²² *Legea pentru judecătoriile de pace din 1 iunie 1896*, art 2: „În fiecare comună rurală sau urbană care nu va fi reședință de judecătorie de ocol, se înființează cîte o judecătorie comună, compusă din primarul acelei comune ca președinte ...” (C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I (Codurile), p. 333, 334).

cesele pendinte înaintea judecătoriilor de pace,²³ asistă pe portărel la adresarea proceselor verbale²⁴.

Enumerarea acestor atribuții ale primarului comunei rurale — deși atât de numeroase — nu este totuși completă. Diverse legi speciale încredințează primarului numeroase și variate îndatoriri, ca, de exemplu, legea recrutării armatei, legea privind rechizițiile militare, legea generală a vămilor, legea pentru așezarea impozitului asupra băuturilor spirtoase, legea pentru constatarea, perceperea și urmărirea veniturilor comunale, legea de exproprieire pentru cauză de utilitate publică, legea sistemului metric, codul silvic etc., etc.²⁵, și, între acestea, la loc de frunte, legea tocmelilor agricole.

Fără să ști să citească și să scrie, cum ar fi putut un astfel de administrator al treburilor comunei, ofițer al stării civile și ofițer al poliției judiciare, nu să aprecieze situațiile neprecizate de legiuitor, sau oportunitatea anumitor acte administrative în asemenea mod încât puterea discreționară ce i-a dat să nu devină cu totul și permanent arbitrară, nu să-și îndeplinească atribuțiile multe și complexe amintite doar în parte mai înainte, dar măcar să le înțeleagă ? !²⁶

Primari analfabeti, în comune în care aproape totalitatea țăranilor era analfabetă, nu constituiau cazuri izolate. Pentru 1866 și pentru anii imediat următori nu dispunem, deocamdată, de tabele statistice care să reflecte *studiile* primarilor din comunele rurale. În Arhivele Statului din București există o *LISĂ* întocmită în anul 1886, pe baza datelor înaintate Ministerului de Interne de prefectii județelor, privind numărul primarilor care știu sau nu carte; ea este cu atât mai concluzivă, cu cît se poate presupune că în anul 1866 realitatea era mult mai gravă decât în 1886.

²³ Art. 40, 80, 95 din legea de mai sus (*Ibidem*, p. 341, 349, 352); vezi și Paul Negulescu, Romul Boilă, Gh. Alexianu, *op. cit.*, p. 307.

²⁴ Conform art. 74 din *Noua procedură civilă din 14 martie 1900*, care a modificat codul de procedură civilă pus în aplicare la 1 decembrie 1865 (C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I (Codurile), p. 401).

²⁵ Paul Negulescu, Romul Boilă, Gh. Alexianu, *op. cit.*, p. 307; Ion Gh. Vîntu *loc. cit.*

²⁶ În legătură cu atribuțiile numeroase și complicate ce reveneau primarului comunei rurale, și incapacitatea acestuia de a le face față, sau cel puțin de a le înțelege, vezi Mitită Constantinescu, *Concepționi și infăptuire agrare în decursul veacului din urmă*, București, 1930, p. 27; George Maior, *România agricolă. Studiu economic*, București, 1895, p. 24; Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, 1908, p. 447; Gr. G. Păucescu, *Fragmente politice. Chestia țărănească*, București, 1893, p. 14–16. Acesta din urmă avea dreptate cind sublinia că numai într-o țară ca a noastră (autorul se referă la România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea) era posibil să existe „un act autentic care nu e nici scris, nici îscălit de acela care singur, după lege, poate să-i dea autenticitatea” (*Ibidem*, p. 15); vezi, de asemenea, Erast Diti Tarangul, *Puterea discrețională a administrației*, București, 1936.

În ceea ce privește consecințele pentru țărani atunci cind conducătorii treburilor comunei nu știu carte, edificator este următorul caz — deși este vorba nu de primar, ci de ajutorul său: Într-una din zilele lunii februarie 1867, pe cind notarul lipsea din comună (Frunzănești, județul Ilfov), s-a prezentat la primărie Dimitrie Vanghele însoțit de un portărel care a cerut ajutor pentru a împlini datorile netăgăduite ce le arăta D. V. Astfel, au luat pe ajutorul de primar, fără să știe de carte, și s-au dus la doi locuitori cărora, pentru mici sume de bani, le-au luat unuia o pereche de boi, singura sa avere, iar celuilalt sămânța de grâu; fiecărui locuitor i-a lăsat un proces-verbal în care se specifica în mod deosebit că el de bunăvoie au dat perechea de boi și grâu de sămânță. Nici locuitorii, nici ajutorul de primar nu cunoșteau nimic din cele afirmate în procesele verbale (Arh. St. Buc., Min. Interne, Div. rural-comunală, ds. 10/1867, f. 134).

L I S T A *

de numărul primarilor din comunele rurale cări știu carte și a celor cări nu știu. — 18 iunie 1886²⁷

JUDETELE	Nr. primarilor cări		Total	Nr. comunelor urbane	Nr. subprefecturile
	știu carte	nu știu			
Argeș**	119	28	147	2	5
Bacău	56	31	87	2	4
Botoșani	43	7	50	2	4
Brăila	33	21	54	1	2
Buzău	93	14	107	2	4
Constanța	40	39	79	7	5
Covurlui	33	6	39	1	2
Dimbovița**	78	36	114	3	5
Dolj	111	42	153	2	5
Dorohoi	43	4	47	3	3
Fălciu	41	30	71	1	3
Gorj***	125	36	161	1	4
Ialomița**	69	19	88	1	3
Iași	37	5	42	2	5
Ilfov	48	74	122	2	5
Mehedinți	168	32	200	3	5
Muscel**	41	41	82	1	3
Neamț**	32	18	50	2	3
Olt	62	38	100	1	3
Prahova	82	68	150	7	5
Putna	39	41	80	3	4
Roman	16	43	59	1	3
Romanății	67	45	112	2	3
Rimnicu Sărat	52	33	85	1	4
Suceava*	23	15	38	1	3
Tecuci	39	8	47	1	3
Teleorman	47	81	128	4	3
Tulcea	23	33	56	7	4
Tutova	44	28	72	1	3
Vaslui	45	11	56	1	3
Vilcea	139	24	163	3	5
Vlașca	37	74	111	1	3
	1925	1025	2950	72	119

²⁷ Arh. St. Buc., Min. Interne, (Inv. 820), ds. 185/1886, f. 126. Această listă a fost întocmită în urma adresei nr. 6438 din 6 iunie 1886, trimisă Ministerului de Interne de către Ministerul de Justiție (Ibidem, f. 1; vezi și f. 2).

* Concept. Originalul trimis Ministerului de Justiție cu nr. 7262 din 18 iunie 1886 (Ibidem, f. 125).

** Cifrele nu corespund cu cele din fila județului respectiv.

*** În dosar nu se găsește situația și raportul trimisă Ministerului de Interne de prefectul județului Gorj.

Din această „listă” rezultă că dintr-un număr de 2950 primari, 1025 erau analfabetați²⁸. Cifrele nu corespund însă, în întregime, realității. Pe de o parte, datele statistice, pe plăși și pe plaiuri, din rapoartele prefectilor de județe diferă de cele centralizate în „Lista” Ministerului de Interne, întocmită pe baza acestor rapoarte — ele indică un număr mai

²⁸ În legătură cu statistică din iunie 1886 a primarilor care nu știu carte, vezi și studiul lui Nichita Adăniloaie, *К вопросу о положении крестьянства в Румынии после войны за независимость /1878—1888 гг./* (Cu privire la situația țărănimii din România după războiul pentru independență (1878—1888), în „Nouvelles études d'histoire” (II), Bucarest, 1960, p. 449, 450).

mic la rubrica privind primarii care nu știu carte²⁹, cifrele comunicate de unele comune subprefecțiilor, iar de aceștia prefectilor au fost deci ulterior corectate. Pe de altă parte, chiar în situațiile înaintate de unii prefecti sănt considerați ca făcind parte dintre „știutorii de carte” și acei care abia învățaseră să semneze : în plasa Olt-Topolog din județul Argeș, de exemplu, trei primari știau „doar a subsemna”, dar prefectul nu i-a trecut la rubrica privind numărul celor analfabeti, ci i-a considerat ca știind carte³⁰; șapte primari din plasa Borcea și trei din plasa Cimpului, județul Ialomița, „doar iscălesc”³¹, de asemenea șase primari din județul Rîmnicul Sărat „știu numai a se iscăli”, dar ei nu sănt trecuți în rîndul celor care nu știu carte³².

Dacă analizăm datele din „Lista” generală alcătuită de Ministerul de Interne pe baza rapoartelor trimise de prefecti și comparăm cifrele din cele două coloane privind „instrucțiunea” primarilor, observăm că doar rareori numărul celor analfabeti depășește numărul acelora care știu carte : în județul Ilfov — 74 de primari analfabeti, față de 48 căi numărau ceilalți ; în județul Putna — 41, față de 39 ; în Roman — 43 față de 16, Teleorman — 81, față de 47 ; Tulcea — 33/23 ; Vlașca — 74/37.

Uneori raportul între cele două categorii este aproximativ egal (Constanța, Muscel) ; dar într-o serie de județe decalajul apare atât de mare — foarte mic numărul celor analfabeti — încit, evident, cifrele nu pot reflecta realitatea : județul Botoșani — 7 primari analfabeti, față de 43, numărul celor care știau carte ; Covurlui — 6, față de 33 ; Dorohoi — 4/43 ; Gorj — 36/125 ; Iași — 5/37 ; Mehedinți — 32/168 ; Tecuci — 8/39 ; Vaslui — 11/45 ; Vilcea — 24/139.

Explicația ? — Primarii, de teamă să nu fie înlocuiți, se treceau ca știind carte, deși erau analfabeti ; lucru acesta era tolerat de subprefect și chiar de prefect, pentru că, de obicei, primarul analfabet era omul proprietarului sau arendașului care făcea parte din partidul aflat la putere ; în același timp, nici nu putea fi un titlu de mîndrie pentru conducerea județului să înainteze Ministerului o situație în care predomină numărul primarilor analfabeti : aceasta ar fi aruncat o lumină nefavorabilă și asupra prefectului.

Mult mai concludentă — din acest punct de vedere — apare analiza datelor trimise Ministerului de Interne de prefectii județelor, în octombrie și noiembrie 1903, cînd, se poate presupune, învățămîntul la sate ar fi trebuit să fi progresat destul de mult în comparație cu 1886 și mai ales cu 1866. Rapoartele, foarte detaliate, cuprind numele și prenumele fiecărui primar și ajutor de primar din toate comunele județului, studiile lor, dacă știu să scrie și să citească sau să semneze³³.

²⁹ În raportul prefectului județului Argeș, de exemplu, se arată că 25 de primari nu știu carte (Arh. St. Buc., Min. Interne, (inv. 320) ds. 185/1886, f. 27), pe cînd în „Lista” Ministerului de Interne trimisă Ministerului de Justiție sunt trecuți, în dreptul aceluiași județ, 28 primari care nu știu carte ; în raportul prefectului de Suceava se arată că 13 primari nu știu să scrie și să citească, față de 15 din „Lista” amintită (Ibidem, f. 13). Există și cazuri cînd posturile vacante sunt trecute în „Lista” generală ca fiind încadrate cu primari analfabeti (Ibidem, f. 15, 43).

³⁰ Ibidem, f. 27.

³¹ Ibidem, f. 7.

³² Ibidem, f. 88.

³³ Arh. St. Buc., Min. Interne, (inv. 327), ds. 1001/1903 (Numerotarea dosarului este complet greșită, de aceea, în trimiterile noastre, nu dăm numărul filei).

Județul	Nr. total al comunelor.	Numărul primarilor				Numărul ajutorilor de primari*				Posturi vacante	
		Fără nici o clasă primară.	Cu o clasă primară.	Cu două clase primare.	Cu trei clase primare	Fără nici o clasă primară.	Cu o clasă primară.	Cu două clase primare.	Cu trei clase primare	Primari	Ajutori de primari
Argeș	146	4	3	15	32	20	18	44	28	—	1
Bacău	88	5	4	13	7	38	9	12	14	1	—
Botoșani	47	—	—	1	1	20	—	4	6	1	—
Brăila	54	2	2	3	7	20	2	16	4	1	—
Buzău	107	5	—	20	7	47	5	27	8	3	—
Constanța	73	7	—	7	7	30	7	7	1	1	1
Covurlui	35	—	1	5	5	7	3	4	6	—	—
Dâmbovița	116	1	1	18	23	51	6	24	12	—	—
Dolj	157	1	3	9	18	45	18	45	19	—	1
Dorohoi	47	—	—	1	1	21	1	4	6	2	—
Fălticeni	33	1	—	2	3	8	1	8	5	—	—
Gorj	161	3	5	8	21	33	18	36	16	4	2
Ialomița	97	2	2	13	13	19	8	33	12	—	2
Iași	43	1	—	1	3	14	1	4	6	—	—
Ilfov	122	20	8	14	13	63	4	20	11	—	—
Mehedinți	201	—	7	16	11	22	9	54	28	—	—
Muscel	82	1	2	10	18	9	2	26	15	—	—
Neamț	47	—	—	3	2	15	1	6	8	—	—
Olt	101	9	—	15	11	59	—	19	8	—	—
Prahova	153	37	2	21	9	76	11	16	19	1	2

Putna Raportul prefectului lipsește din dosar

Rimnicu Sărat	84	9	6	6	14	46	6	12	5	—	—
Roman	59	7	4	3	13	40	3	3	7	1	—
Romanați	115	14	4	19	9	72	2	16	7	—	—
Suceava	38	1	1	3	3	23	—	4	6	—	—
Tecuci	47	1	4	4	6	9	6	7	8	—	—
Teleorman	126	22	9	13	27	89	6	13	8	1	1
Tulcea	62	8	1	2	2	28	—	7	3	3	1
Tutova	70	4	—	5	6	36	—	8	8	—	—
Vaslui	56	4	—	2	2	24	1	8	10	2	1
Vilcea	163	24	2	17	6	63	7	35	10	1	—
Vlașca	104	11	11	19	5	70	5	8	5	—	—

* Unele comune aveau doi ajutori de primar.

În tabelul de mai sus am centralizat doar o parte din aceste date ³⁴.

Îndărătul acestor cifre se află realități mai grave. Sigur că în răstimpul de la 18 iunie 1886, data întocmirii primei „Liste” de către Ministerul de Interne, și pînă în octombrie-noiembrie 1903, cind au fost trimise rapoartele prefectilor din care noi am extras datele centralizate în tabelul de mai sus, deci mai bine de un deceniu și jumătate, este exclus ca învățămîntul elementar să nu fi făcut anumite progrese în comunele rurale, cel puțin în rîndurile acelora din care se recruteau conducerile administrației locale. Totuși, situațiile comunicate de prefecti sunt cu mult exagerate.

De la început, pe baza studierii acestor rapoarte ale prefectilor și altor documente din perioada modernă și contemporană a României, vom considera că toți primarii și ajutorii lor care aveau una sau două clase „absolvite” erau analfabeți — excepțiile nu infirmă această concluzie; de asemenea, o bună parte din cei cu trei clase primare poate fi trecută în aceeași categorie.

Pentru argumentare, cîteva exemple din unele județe ³⁵.

În situația înaintată de prefectul de Argeș, la rubrica „Dacă știe citi, scrie, sau numai semnă”, în dreptul primarului comunei Ionești-Tomșanca, care avea ca „studii” o singură clasă, și al ajutorului acestuia, „absolvent” a două clase primare, era trecut „numai a semnă”; deși urmaseră la școală trei clase, primarul comunei Băseni-Stari, precum și ajutorul său știau carte „puțin” — adică aproape deloc; de patru ani era în funcțiune primarul din Bîrlogu — avea doar o singură clasă, ajutorul său nici măcar atit; în conducerea comunei Dărmănești au stat zece ani un primar și un „ajutor” care știau doar „a ceti și scrie puțin”. Cum își vor fi condus aceștia comunele, este de la sine înțeles ³⁶.

„Citește rău”, astfel este notat despre primarul comunei Strîmbu din județul Brăila, care avea două clase; ajutorul de primar, tot cu două clase, din comuna Mihai Bravu, același județ, „știe numai să iscălească numele”.

Știau „numai să-și semneze numele” și primarii din Cilibia și Cotu Ciorii, județul Buzău, care aveau aceeași „școală” ca cei de mai sus, iar cei din Găvănești și Liciu (tot cu două clase primare), „numai să-și semneze numele și puțin să citească” [subl. ns.].

³⁴ Din rapoartele prefectilor am extras pentru tabelul pe care îl publicăm numai datele privind primarii și ajutorii de primari care au cel mult trei clase primare, considerînd că cel care nu a absolvit patru sau mai multe clase știa să scrie și să citească bine — excepțiile sunt puține; am renunțat, de asemenea, la centralizarea datelor privind pe cel care nu a clase gimnaziale și liceale, sau studii superioare.

³⁵ Cu excepția județelor: Bacău, Botoșani, Covurlui, Dorohoi, Iași, Muscel, Neamț, Prahova, Romanați, Suceava, Tecuci, Teleorman, Tulcea, Vaslui, Vlcea, Vlașca, în rapoartele prefectilor respectivi n-am găsit nici un astfel de exemplu, dar aceasta nu înseamnă că în aceste județe nu era aceeași situație ca în celelalte.

³⁶ Existau însă și cazuri când primarii erau înlocuiți la intervale foarte scurte. În raportul său către Lascăr Catargiu, privind constataările cu prilejul inspecției făcute în județul Ialomița, Al. Pencovici, inspector administrativ, arăta că revocarea primarilor și a notarilor a luat proporții îngrîgorătoare în unele comune: în trei-patru ani s-au schimbat pînă la 12 primari și 13 notari în fiecare din acestea (Arh. St. Buc., Min. Interne, (Inv. 320), ds. 107/1891, f. 10 — vezi și anexele).

Primarul comunei Sarai, județul Constanța³⁷, cu două clase, „știe a semna numele, citește și scrie slab”, cel din Enghez, tot cu două clase, doar „semnează numele întreg”, iar ajutorul de primar din Calfa — patru clase, „știe scri numele întreg, citește și scrie încet” [sublinierile ns.].

Comuna Văcărești, județul Dîmbovița, avea în fruntea ei un „conducător” cu două clase primare, care știa numai să iscălească.

În județul Dolj, primarul din comuna Foișoru și ajutorii de primar din Mischii, Motoci, Teascu, Balota, Bodăești, Godeni, Melinești, Valea Bouluji, Velești, toți cu cîte două clase de școală, învățaseră doar numele să și-l scrie; mai mult: primarul și ajutorul său din Horezu-Poenari, precum și ajutorii de primar din Locusteni și Căciulești absolviseră patru clase, dar cu toate acestea nu putea decit „ceti și scrie binișor” [subl. ns.]. Nu e greu de imaginat ce însemna în realitate acest „binișor”.

În comunele Averești și Crețești — Fălcu, ajutorii de primari (două clase), „neștiind ceti și scrie, semnează prin inițiale”.

„Semnează numai numele întreg” primarul din Frumușei, județul Gorj, și ajutorii de primari din Negoești, Poenari, Ciineni, Poiana-Secuurile — care aveau două clase, precum și cei din Cărbunești și Zorlești care aveau trei.

Primarul din comuna Vlădeni, județul Ialomița, „absolvent” a două clase, „nu știe a ceti și scrie”, „știe numai să iscălească”; de asemenea cel din Perieți, același județ, „nu știe a ceti și scrie cu slovă latină”, ci numai să semneze „cu slove vechi” — și el avea două clase primare; tot două clase aveau și „ajutorii” din Slobozia, Lupșanu, Rași, Marsilieni, dar nu erau în stare a „ceti și scrie”, ci numai să iscălească — întreg, sau prin inițiale.

În județul Ilfov, primarii din Căscioarele și Frunzănești, deși aveau cîte două clase, nu știau decit să semneze, primul numele întreg, al doi-lea — prin inițiale; iar cei din Călărești-Șrinoiu (trei clase), Valea Dragului (două) și Frumușani (două), știau „puțin a ceti, scri și să semneze”.

În județul Mehedinți, primarul comunei Ercea și ajutorii de primari de la Șișești de Jos și Pitulași — toți cu cîte trei clase — precum și cei de la Ghelmețiaia, Igroasa, Jidostia, Adunația Teiului, Albulești, Cîrceni, Cernoiaia etc. — două clase primare fiecare —, știau numai a semna; multe comune, unde și primarul, și ajutorul, avînd fiecare una sau două clase, deseori unul din ei fără o singură clasă primară, „știu numai a semna”: Silișteni, Severinești, Valea Petri, Barboiu, Cosovățu de Dumbravă (primarul — două clase, ajutorul — două), Cremenea (primarul — două, ajutorul — trei), Greci (primarul — trei, ajutorul — două), Gura Motrului (primarul — două, ajutorul — două), Lumnicu (primarul — două, ajutorul — două), Cătunele (primarul — o clasă, ajutorul — două); am lăsat la o parte comunele unde primarii și ajutorii lor, cu două clase, știau „ceti și scrie puțin” [subl. ns.].

Primarii din comunele Costienii de Jos și Putreda, județul Rîmniciu Sărat, fiecare cu cîte două clase: cel dintii „semnează prin inițiale, nu

³⁷ Am lăsat la o parte comunele din acest județ în care primarii erau de diferite naționalități. Cine ar fi putut, de exemplu, controla cît știau acei care spuneau că învățaseră doar „carte turcească”?

știe a ceti și scrie" iar cel de al doilea „semnează numele întreg, fără a știe să scrie și să citească”, ; primarul din comuna Sgîrciți, tot cu două clase absolvide, „poate îscăli numele întreg dar nu aşa bine, știe puțin a ceti și scrie”, iar ajutorul din Popești, care terminase patru clase primare (??!), „știe carte puțin” [subl. ns.].

Dar „ceti și scrie puțin” știau și primarii din comunele Oniceni și Dagița, județul *Roman*, care, de asemenea, terminaseră patru clase, precum și cei din Botești și Chilii cu trei clase. Este clar ce însemenă „a ceti și scrie puțin” având trei sau chiar patru clase primare, cind cei cu două clase abia dacă erau în stare să-și semneze numele – întreg, ori prin inițiale.

În comuna Mireni, din județul *Tutova*, primarul, cu două clase de școală, „numai semnează”, iar cel din Coroești, care avea tot două, „scrie puțin”.

Numeroase erau și acele comune în care amîndoi, atât primarul, cât și ajutorul de primar, fuseseră „aleși” dintre locuitorii analfabeti ³⁸.

Ce competență și autoritate puteau avea asemenea conducători ai comunelor, ofițeri de stare civilă și ofițeri ai poliției judiciare, care știau doar „a semna numele întreg”, sau „prin inițiale”? Deseori nici atât: îscăleau „cu pecetea”, „cu sigiliul”, ori „prin punere de deget”. Cum vor fi aplicat ei prevederile atitor legi complicate? Ce însemna, de fapt, puterea discrețională ce li s-a acordat, ce valoare aveau și cît de obiective puteau fi hotărîrile și actele pe care le emiteau?

Aceștia erau deci, în imensa lor majoritate, aceia cărora li s-a incredințat, ca factor hotărîtor, îndatorirea esențială, primordială, prevăzută de legea din martie 1866: executarea învoielilor agricole. Astfel se explică, într-o mare măsură, de ce, cu rare excepții, primarii comunelor rurale, dacă se alegeau dintre țărani, nevoiți să se ducă să ia pămînt și să-și învoiască vitele, în mod fatal nu puteau rezista permanentei preștiuni economice și devineau instrumente ale proprietarilor și arendașilor în conflictele cu locuitorii; cind la ignoranța și incapacitatea lor se adaugă și lipsa de moralitate, atunci erau și mai ușor de corupt – deseori nici măcar aparențele nu se mai păstrau în ceea ce privește spiritul de drept.

³⁸ Redăm, pe județe, numele unor astfel de comune: Argeș – Bascovale, Lăunile de Jos; Bacău – Căiuți, Odobești, Berzunt, Leontești; Botoșani – Zlătunoia, Lătăi (în legătură cu situația din această comună, raportul prefectului subliniază: „Primariile fiind condamnată a fost revocat și nici un consilier neavând cunoștințe de carte nu s-a ales primar, ci s-au cerut disolvarea consiliului acestei comune din luna ianuarie 1903”). Raportul prefectului poartă date 17 octombrie 1903. Deci de aproape zece luni comuna era fără primar); Brăila – Latinu, Gurguieti; Buzău – Monteoru, Stilpu; Constanța – Urumbel, Agemler, Caratai; Dimbovița – Valea Caselor; Dolj – Corlateu, Ciupercenii Vechi; Gorj – Piscurile, Temișani, Săulești, Bibești, Groșereia; Ialomița – Grivița, Moldoveni; Ilfov – Cocioc, Crețulesti, Roșu, Tărtășești, Isovoare, Prundu, Oltenița Rurală, Greci-Grădiște, Hagiești, Leurdeni; Mehedinți – Căzănești, Ciovîrnășani (vezi și p. 563 din lucrarea de față); Olt – Cîmpu Mare, Mogoșești, Oteștii de Sus, Milcov, Serbăneștii de Sus, Titulești; Prahova – Bârcănești, Berceni, Brazi, Strejnicu, Tîrgsorul Vechi etc.; Rimnicu-Sărat – Dealul-Lung, Dedulești, Malurile etc.; Roman – Bălușești, Brătești; Romanași – Armășeștii de Sus, Golfin, Viisoara, Brastavăț etc.; Suceava – Neagra Sarului; Tecuci – Ionășești, Tepu, Godinești; Teleorman – Adâmești, Atîrați, Brinceni, Năsturelu și încă alte 15 comune; Tulcea – Frecaței, Sarinasuf, Caraorman etc.; Tutova – Florești, Gura Similei; Vilcea – Mărgineni, Laloș, Zătreni, Măldărești și încă alte 15 comune (ca și la Teleorman, precum și la alte județe, am enumerat aici doar comunele unde primarii și ajutorii lor n-aveau nici o clasă primară); Vlașca – Drăgănești, Grădiștea, Cartojani, Corbiu Ciungii etc.

tate ; dacă se alegeau dintre vechilii moșiei, aparențele juridice erau complet nesocotite³⁹.

Principalul motiv pentru care li s-au atribuit importantele „prerogative” ce le-am amintit — consiliu comunal, simulacru de reprezentare a sătenilor, nu avea nici o putere — îl constituie o realitate concretă : primarii trebuiau să fie totdeauna la dispoziția marelui exploataator de moșie, reduși la rolul de susținători ai intereselor acestuia.

LES PRÉROGATIVES DES CONSEILS COMMUNAUX CONCERNANT L'EXÉCUTION DES CONVENTIONS AGRICOLES (LA LOI DE MARS 1866)

RÉSUMÉ

Dès la période des législations de 1851, l’administration locale s’est vue confier des attributions spéciales quant au contrôle des „conventions < conclues > à l’amiable”. Les propositions des conseils généraux départementaux — les plus importantes d’entre elles constituant de véritables projets — de même que les projets de loi portant sur les conventions agricoles, des années 1865 et 1866, contiennent des prévisions selon lesquelles le conseil communal (en réalité le maire) devait assumer le contrôle de l’exécution des conventions, , les réclamations concernant la transgression des contrats agricoles passant sous sa juridiction.

Ces prévisions seront reprises par les art. 12, 13, 14 et 17 de la *Loi sur les conventions de travaux agricoles et leur exécution* (mars 1866) laquelle accordait aux conseils communaux, au premier chef aux maires, des prérogatives décisives, notamment exécutives et judiciaires.

L’attribution de ces prérogatives aux conseils communaux s’explique par une réalité concrète : les maires devaient se tenir constamment à la disposition du grand propriétaire de domaine, leur rôle consistant uniquement à soutenir les intérêts de celui-ci.

³⁹ Dosarele din arhive cuprind numeroase documente privind demiterea primarilor vinovați de abuz de putere, mituiri, delapidări de bani, speculă cu rachiu, eliberarea furilor prinși etc. (Vezi, de exemplu, Arh. St. Craiova, Prefectura Dolj, ds. 5 (inv. 10)/1866, 44 (inv. 104)/1868, 43 (inv. 99)/1869. Cf. circulara nr. 82 din 2 ianuarie 1869 a Ministerului de Interne către prefecti privind suspendarea primarilor rurali întărați să facă și împlinirile fiscale (ibidem, ds. 43, (inv. 99)/1869, f. 5).

www.dacoromanica.ro

UN ALT „CUVÎNT” AL LUI NECULCE CONFIRMAT DE DOCUMENTE DIN VEACUL AL XVII-LEA ȘI CÎTEVA RELATĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU „ISTORIILE” SALE

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI

Ion Neculce — de la a cărui naștere s-au împlinit nu de mult 300 ani — este, desigur cronicarul despre care s-a scris cel mai mult la noi¹. În ceea ce privește „O samă de cuvinte” este însă interesant de observat că atât contemporanii lui Neculce, cât și urmașii lor din veacul XVIII nu le-au acordat creditul meritat. Din 22 de manuscrise care conțin cronica lui Neculce², *două le cuprind în întregime* (B.A.R., ms. 53 și B.C. Universitară-Iași, ms. 179/III—1), două redau doar fragmente din ele (B.A.R., ms. 112, 114), și alte două *adăugă* câteva „cuvinte”, față de precedentele (B.A.R., ms. 254,4161), în timp ce din 16 manuscrise ele sunt eliminate. Nici mai tîrziu, — cu unele excepții³ —, deși conținutul unora a fost larg popularizat de scriitori de frunte (D. Bolintineanu, C. Negrucci, V. Alecsandri, G. Coșbuc)⁴ —, „cuvintele” lui Neculce n-au fost valorificate critic. Și astăzi încă, cînd se apreciază că „legendele culese de Neculce pot fi considerate ca avînd un punct de plecare istoric”⁵, numărul lucrărilor care incearcă să stabilească valoarea lor istorică cu ajutorul izvoarelor vremii, este încă foarte mic, în ansamblul celor privitoare la viața și opera

¹ Peste 375 titluri (D. Velciu, *Bibliografia lui Ion Neculce (Opera cronicarului și lucrările privitoare la viața și opera lui)*, în „Limbă și literatură”, 12/1966, p. 503—536; I. C. Chițimia, *Informație istorică și artă literară în cronica lui Ion Neculce*, în *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972, p. 315, nota 1.

² D. Velciu, *op. cit.*, p. 505—507, 535.

³ Al. Papadopol Calimach, *Despre Gheorghe Ștefan Voievod domnul Moldovel (1653—1668)*, București, 1886, p. 69, crede în autenticitatea tradiției a XXXIII -a a lui Neculce, despre salvarea lui Toma și Iordache Cantacuzino, iar G. Alexici, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Leipzig, 1906, p. 105—106, consideră că „cuvîntul” V, despre aprodul Purice se bazează pe fapte reale.

⁴ Este eronată afirmația lui D. Martinescu că Negrucci și-a luat subiectul pentru povestirea *Sobleski și românii* din *O samă de cuvinte (Cronicari și croniți*, București, 1967, p. 108). Izvorul acesta îl constituie un episod relatat de Dimitrie Cantemir în *Istoria Imperiului Otoman*.

⁵ I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 324.

sa. Preocupări în acest sens întîlnim de abia în preajma celui de al doilea război mondial la C.C. Giurescu⁶ (singurul care încearcă mai tîrziu, *într-o primă etapă*, să examineze „un număr însemnat” de „cuvinte”, pentru a stabili *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*⁷) și I. Șiadbei⁸, iar mai apoi la T. Bălan⁹, C. Turcu¹⁰, I. Corfus¹¹ și D. Velciu¹².

În categoria „istoriilor” aflate de I. Neculce de la contemporanii evenimentelor, rude sau boieri mai vîrstnici¹³, se numără și cele care privesc pe frații Cantacuzini, Toma și Iordache, dregători de seamă în vremea lui Vasile Lupu¹⁴. Dintre acestea, ne vom opri asupra celei de a XXXIII-a (în toate edițiile de pînă acum, sau a XXXVII-a în ms. 254—B.A.R., care cuprinde o redacție mai completă), o seamă de documente nefolosite pînă acum și un act, cunoscut doar printi-un sumar rezumat, pe care-l vom prezenta în întregime în anexă, confirmînd veridicitatea „istoriei” lui Neculce¹⁵.

În esență, „istoria” a XXXIII-a relatează felul în care au izbutit să scape cu viață frații Toma vornicul și Iordache vistiernicul Cantacuzino, dregători ai lui Vasile Lupu, prinși de rivalul acestuia Gheorghe Ștefan, și închiși în curțile de la Buciumești, împreună cu Ecaterina Ceiczea, doamna lui Vasile vodă. Marele armaș Grigore Hăbășescul n-ar mai fi putut întîrzi execuțarea sentinței capitale, cînd sosirea grabnică a unui curier, de la București la Iași (*în numai o zi și o noapte*) cu cererea nouului domn Constantin Șerban de a cruța viețile celor doi, l-a determinat pe Gheorghe Ștefan să-i elibereze, înapoindu-le moșile. Cine este curieul de pește Milcov, pe care Neculce nu-l numește, afirmînd doar că era căpitan și după această ispravă, muntenii l-au poreclit „Ușurelul”?

Episodul a mai fost relatat în două izvoare din veacul al XVII-lea cu o seamă de deosebiri. În ordinea cronologică a redactării versiunilor, acestea sint:

⁶ Cf. *Istoria românilor*, II¹, București, 1937, p. 74, 82; ed. 1943, p. 75, 81; III², ed. 1946, p. 807, unde citează *O samă de cuvinte*.

⁷ Extras din vol. *Studii de folclor și literatură*, București, 1968. „Nu s-a întreprins — arată C. C. Giurescu — pînă acum o cercetare de ansamblu asupra „cuvintelor” lui Neculce, spre a se arăta în ce măsură ele corespund adevărului istoric” (p. 13).

⁸ *Izvoarele povestirilor din „O samă de cuvinte” de Ion Neculce*, în *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, Iași, 1939, p. 6 și urm.

⁹ *Lămurirea unei confuzii istorice*, în „St. și cerc. ist.”, Iași, XIX (1946), S. N., II, p. 41—46 (tradiția despre moșile dăruite de regele polon logofătului Tăutu).

¹⁰ Daniil Sihastru. *Figură istorică, legendară și bisericească*, ibidem, XX (1947), S.N., III, p. 246—260.

¹¹ Încă un „cuvînt” de-al lui Neculce se dovedește a nu fi legendă, în „Studii”, XVII (1964), nr. 3, p. 597—598 (tradiția despre moșile dăruite de regele polon logofătului Tăutu); cf. și părere mai veche a lui I. Corfus, despre această tradiție, în legătură cu articolul lui T. Bălan, în „Rev. ist. rom.”, XVI (1946), p. 397.

¹² Ion Neculce, București, 1968, p. 172. Cf. și I. C. Chițimia, *op. cit.* p. 324. Nu amintim aici simplele afirmații și păreri nesușinute documentar ale altor istorici literari în lucrări care nu sunt închinate lui Ion Neculce, pentru care cf. C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 12—13.

¹³ În legătură cu izvoarele povestirilor din „O samă de cuvinte”, Cf. I. Șiadbei, *op. cit.*, p. 6, 8; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 7—9, și *Istoria românilor*, III², p. 807; *Istoria literaturii române*, I, ed. 1970, p. 601.

¹⁴ „Cuvîntele” XXX, XXXIII, XXXVI, XXXIX. (I. Șiadbei, *op. cit.*, p. 9; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 8).

¹⁵ În 1968 C. C. Giurescu prevăzuse că „Între timp s-ar putea ca materiale inedite sau pe care nu le-am avut în vedere acum să ne aducă lămuriri noi” (*op. cit.*, p. 13).

Létopiseul Tării Moldovéi de la domnia lui Aron vodă scris di Miron logofătul [manuscrisul românesc nr. 253-B.A.R.—, copiat la 1732, care a fost adnotat de I. Neculce]

f. 196

Și acea domnia a lui Costantin vodă au dat dzilé Tomii vornicului și lui Iordachii visternicului, // carei era căduți pre mănuile lui Ștefan vodă, Toma vornicul din cetate Sucevei, iar Iorgachie visternicul vinisa din Tăra Căzăciască dè după Vasile vodă, singură, de bună voia, ca un miel spre giungheré. Și era amîndoi de periré, în Buciulești închis și amîndoi, și poronca mergea unu după altul numai să-i omoare, di la Ștefan vodă. Iar dacă au audit Ștefan vodă că au slătut domnul Costantin vodă în Țara Munteniasca, au triimis îndată să nu-i omore, că era fratlelor, anumé Costantin postelnicul, în Țara Munteniasca la Costantin vodă postelnicu mari, cunnat lui Costantin vodă. Și așea au hăldăuit di moarté acei doi boieri.

Radu Popescu *Istoriile domnilor Tării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 111–112

La Moldova, Ștefan voda fiind învățbit din boerie cu Toma vornicul și cu Iordache visternicul, Cantacozinii, dacă au luat domnia Ștefan vodă, i-au prins și i-au închis și i-au dat pe seama arnașului celui mare, ce era aluncii Grigorie Habășeul, ca să i omoare. Iar armașul, luind daruri de la dinșii, nu i-au omorit îndălă, ci i au mai zăbovit. Deçi prințind veaste Costandin postelnicul Cantacozinul, fratele lor, s-a rugat lui Costantin vodă, după ce s-a pus domin, să trimișă cărti la Ștefan vodă, cu rugăciune pentru frățica lui, să nu-i omoare pre acei boieri și au trimis de olac pe Badea Contes Bălăceanul și într-o zi și într-o noapte au ajuns la Iași și dind cărțile lui Ștefan vodă, au chiemat pe arnașul de l-au întrebat: trăesc, au omoritul-i-au? și zicind că nu i-au omorit, i-au slobozit, pentru voca lui Costandin vodă.

I. Neculce, *O samă de cuvinte (manuscrisul românesc nr. 254-B.A.R.)*.

f. 187

[„cuvintul”] 37. Gheorghia Ștefan Voda după ce au prinsu pre Toma Vornicul Cantacozino în Suceava, deodată l-au înbunat pana au adus și pre frate-sau Gheorgachi Cantacozino din Țara Leșescă, cu giurământ de la Camenișă. Și apoi, prințind pre amîndoi frații, i-au închis pre amîndoi frații [i au închis pre amândoi frații] înpreună cu doamna lui Vasili Voda la Buciulești. Și acolo multă groază le făcea, și i punea în luntru noaptea pre apa Bistriții, d-i spăria rău că i vor omorî, să spua avearea domnii și a lor. Și li au luat tot ce au avut, moșii, sale, haine, și odoară, și bucate, și bani gata noaozăci de mii de galbeni de aur ungurești. Și au triimis pre arnașul cel mare, pre Habășeul, să-i omoare. Ce Hăbășeul nu s-a grăbit cu moartea, să-i omoare. Și au seris în doao rînduri, numai să-i omoare. Și stînd cărțile gata pre masă scrise și peceluite numai să le trimișă, [numai] să-i omoare, întru acel ceas au sosit un căpitan din Țara Munteniasca, anumé Ușurelul, cu cărti de la Costantin Vodă Băsărabă, domn nou, poftind// f. 187 v.

eu serisoaré pre Gheorghie Ștefan Vodă sa-i sloboadă pre acei doi boieri, pre Toma Cantacozino vornicul și pre Gheorgachi Cantacozino visternicul, să nu i omoare. Iar de-i va omori, vor strica prieteșugul și să fie gata de razboiu. Iar Gheorghie Ștefan Vodă nu știa nemică de moartea lui Matei Vodă. Că, cum au murit Matei Voda au și rădicat pre Costantin Vodă domnul în Țara Munteniasca. Și întru acel ceas au cazut eu rugaminte Costantin postelnicul Cantacozino, fratele Tomii vornicul și a lui Gheorgachi visternicul Cantacozinești de au seris Costantin Voda Basarabu, care acest Costantin Vodă era cunnat lui Costantin stolnicul Cantacozino¹⁶, la Gheorghie Ștefan Vodă pre cum s au seris mai sus. Și căpitanul acela ce au vinit cu cărțile au vinit întru o zi și o noapte din București au ajunsu în Iași. Și i-au pus nume munteanii aceluia căpitan de aluncea Ușurelul, care după acela multă milă au avut de la Cantacozinești. Și așa cu această întimplără i-au erlat Gheorghie Ștefan voda pre acești doi boieri Cantacozinești și li-au dat moșiile în[n]apoi, iar alta nemică nu li-au dat ce le iuasa¹⁷.

¹⁶ Textul: „care ... Cantacozino” adăugat de aceeași mină pe marginea foii. Constantin stolnicul (bine cunoscut în vremea lui Neculce, și în general în veacul XVIII) este menționat greșit, în loc de Constantin postelnicul, tată sau, căsătorit cu Elina, fiica lui Radu Șerban, și sora, după tata, cu Constantin Șerban.

¹⁷ În edițiile de pîna acum și în ms. 53 B.A.R. copiat ca și ms. 254-B.A.R., de Iosav Luca, nepot de soră al cronică rului Neculce, se redă o versiune mai concentrată a „legendei” reprodusă de noi mai sus, care nu adaugă nici un amănunt în plus. Pentru comparație cf. de pilda I. Neculce, *Létopiseul Tării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, București, 1955, p. 117–118 (ediție care va fi citată și în continuare).

Letopisețul lui Miron Costin, pe care I. Neculce îl citează adesea în „istoriile” și chiar în cronica sa¹⁸, l-a cunoscut în forma „prelucrată” (prescurtată)¹⁹ (din care am reprodus — după ms. 253 de la B.A.R., ce a slujit lui Neculce²⁰ — relatarea despre salvarea lui Toma și Iordache Cantacuzino). Miron Costin, înrudit prin ascendență feminină cu Miron Barnovschi, și prin aceasta, pe aceeași linie, cu Cantacuzinii din Moldova²¹, scrie pe la 1675 despre evenimentele petrecute în urmă doar cu două decenii „în care mai la toate ne-am prilejit singuri”²², pe vremea când avea 20—21 de ani și „eram pururea în casă eu la Iordachie visternicul”²³ (la 1653). Dar în 1653 el părăsește pe Iordache Cantacuzino, credincios lui Vasile Lupu, față de care viitorul cronicar nutrește advesitatea familiei sale, și trece de partea lui Gheorghe Ștefan, „de la carele multă milă am avut”²⁴, și căruia îi face unul din cele mai frumoase portrete din literatura noastră cronicărească²⁵. Păstrează însă recunoștință ocrotitorului său Iordache vistierul²⁶, rămas în tabăra adversă, și fratelui său Toma vornicul Cantacuzino, „care capete de-abea de au avut cîndva această jară”, „... că ce oameni au fostă acești doi aicea în țara aceasta, ales Iordachie visternicul, fără scrisoarea mea, credză că va trăi numele lor în vîci într-această jară de pomenirea oamenilor, den omă în omă”²⁷. Miron Costin cunoaște deci bine amănuntele salvării vieții celor doi Cantacuzini în 1654, dar atribuie aceasta exclusiv bunăvoieții lui Gheorghe Ștefan, pe care-l admiră, și sub care și-a început cariera dregătorească. Ca atare, nu amintește nimic despre intervenția

¹⁸ Cf. *Predoslovie*, la I. Neculce, *op. cit.*, p. 103. „Letopisețul” lui Miron Costin amintit și în „cuvintele” XIX, XXIII, XLII, *ed. cit.*, p. 112, 113, 122, ca și în cronica lui Neculce („cum dzice un cuvînt Miron Logofătul”), *ed. cit.*, p. 290. La moartea lui Miron Costin, Neculce avea 19 ani.

¹⁹ Cf. D. Velciu, *Ion Neculce*, București, 1968, p. 170.

²⁰ Acest manuscris adnotat de Neculce derivă dintr-o copie din 1732 a „letopisețului” Moldovei de la descălecare, de fapt o compilație de cronică (P. P. Panaiteșcu, *Comentarii, variante, interpolații și adaosuri*, la Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 343; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 6; D. Velciu, *loc. cit.*). Cu toate că prezintă unele deosebiri de formă, față de versiunea din ms. 2601-B.A.R., copiat la Iași în 1710, ceea mai exactă copie a letopisețului lui Miron Costin (*Opere*, ed. P. P. Panaiteșcu, 1958, p. 169), am reprodus din el episodul cu frații Cantacuzini, căci de aici l-a citit Neculce. Din acest manuscris lipsesc încă din veacul trecut, f. 112—237, cuprinzând sfîrșitul cronicii lui Miron Costin, *O samă de cuvinte* și începutul cronicii lui I. Neculce.

²¹ Mama sa, Safta, era nepoata lui Miron Barnovschi, a cărui soră, Sîrbca, era mama Alexandrei, soția lui Iordache Cantacuzino. Fratele său Velicio Costin s-a căsătorit cu o fiică a lui Toma vornicul Cantacuzino (P. P. Panaiteșcu în Miron Costin, *Opere*, ed. 1958, p. 6, 7; N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, București, 1971, p. 363, 385, 414).

²² Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. 1958, p. 142.

²³ *Ibidem*, p. 140. Cf. și P. P. Panaiteșcu, *op. cit.*, p. 8; D. Velciu, „Iordăchioaia visterniceasa”, bunica dinspre mamă a cronicarului Ion Neculce, în „Rev. de ist. și teorie lit.”, XVI (1967), nr. 3, p. 456.

²⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 157.

²⁵ *Ibidem*, p. 180, și despre domnia sa are numai cuvinte de laudă.

²⁶ Care după moartea tatălui său, l-a adus din Polonia împreună cu ceilalți frați ai săi, „și i-au strănsu — spune un act din 18 martie 1663 — la dumnealui și i-au crescut depreună cu fiil dumisale fiindu-le ca un părinte. Și fetele le-au măritat și le-au îndzăstrat ...” (N. Grigoraș, *Știri noi despre viața și familia lui Miron Costin*, în „St. și cerc. șt.”, Ist., Iași, VII (1956), fasc. 1, p. 189. Cf. și actul din 13 martie 1663 (p. 187—188).

²⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 121, 169.

lui Constantin Ţerban, printr-un căpitan poreclit apoi Uşurelul²⁸. Pentru a completa versiunea lui Miron Costin²⁹, I. Neculce, nepotul lui Iordache Cantacuzino (alături de fratele său Toma, acestia fiind singurii Cantacuzini despre care are cuvinte de laudă în opera sa³⁰), scrie „cuvintul” amintit, în care pe lîngă alte amănunte, care nu le citise la Miron Costin, vorbește și despre căpitanul Uşurelul. Dar înaintea lucrării sale (datată după 1732—1733), un alt izvor, de data aceasta muntean, amintește și el episodul salvării fraților Cantacuzini în 1654.

Este vorba de cronica aşa zisă „a Bălenilor”, (denumită astfel în epoca noastră, tot astfel cum o altă cronică internă e numită și „Letopisul Cantacuzinesc”), înfățișând istoria Țării Românești între 1290—1688, care — după părerea noastră — nu poate fi atribuită lui Radu Popescu³¹, autorul ei fiind probabil un boiernaș anonim, în slujba grupării anticanacuzinești a Bălenilor³², contemporan evenimentelor de la mijlocul veacului XVII și din anii următori. El a inclus în letopisul său și alte episoade relatate și de Neculce în „cuvintele” sale (dialogul dintre Gheorghe logofătul și frații Toma și Iordache Cantacuzino = „cuvîntul” XXX, capturarea doamnei lui Vasile Lupu la Suceava = „cuvîntul” XXXII, „nebuniile” lui Ștefanîță Lupu = „cuvîntul” XXXVIII³³), arătînd limpede izvoarele de informare : „Aşa povestia boiariei moldoveni de aceasta”, sau „zic unii ...”³⁴. Se știe că anonimul autor al „cronicii Bălenilor” a fost în Moldova — o mărturiseste categoric el însuși, — după domnia lui Ștefanîță Lupu (1659—1661), sigur însă, în vremea lui Dumitrașco Cantacuzino (1684—1685)³⁵. El a putut atunci vorbi cu boieri moldoveni martori ai evenimentelor, dar nu este exclus să fi vorbit și cu acei care s-au refugiat în diferite perioade în Țara Românească, cum a fost de pildă, între 1686—1690 chiar văduva lui Iordache vîstierul Cantacuzino cu familia ei, în

²⁸ Comparînd versiunile Miron Costin — I. Neculce, I. Șiadbei observă mai demult că cel dintii atribuie doar lui Gheorghe Ștefan oprirea uciderii Cantacuzinilor (*Cercetări asupra cronicelor moldovene*, p. 9). Informații despre misiunea și numele căpitanului „Uşurelul” ar fi putut culege Miron Costin și în călătoriile făcute în Țara Românească în 1655 și 1657 (*Letopisul Țării Moldovei*, ed. cit. p. 172, 179).

²⁹ „Deci o samă de istorii mai alese și noi (cele din vremea domniilor lui Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan și Ștefanîță Lupu — C.R.) nu le-am lăsat să nu le scriem” (I. Neculce, *Predoslovie, la Letopisul Țării Moldovei* ed. 1955, p. 104). Pentru perioada tratată de Miron Costin, Neculce nu povestește numai lucruri noi în „cuvintele” sale, unele fiind amintite și de marea sa înaintas în ale cronicii.

³⁰ „Măcar că acei boieri era greci, dar să pună tare pentru țară și pentru obicei nou să nu să facă” (*O samă de cuvinte*, ed. 1955, p. 120). Cf. și Ș. Cioculescu, *Ion Neculce și Cantacuzinii*, în *Varietăți critice*, București, 1966, p. 86 și urm.

³¹ Cf. în acest sens și părerile lui E. Stănescu, *Valoarea istorică și literară a cronicilor munteni*, în *Cronicări munteni*, București, 1961, p. XIV — XV (menționează partea contestată — 1290—1688 — și necontestată a cronicii lui Radu Popescu); P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Tara Românească*, în „St. și mat. de ist. med.”, V(1962), p. 235—244; Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, 1962, p. 313; M. Berza, *Cultura secolului al XVII-lea*, în *Istoria României*, III, București, 1964, p. 289—290. Deși în text menționăm „cronica Bălenilor”, citarea ei o vom face după titlul ediției lui C. Grecescu din 1963 : *Istoriile domnilor Țării Românești* ...

³² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 244.

³³ „Cuvintele” lui Neculce după ed. I. Iordan, 1955, p. 116, 117, 120; Cf. și Al. Piru, *op. cit.*, p. 397.

³⁴ *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, 1963, p. 106, 108.

³⁵ *Ibidem*, p. 127, 181. N. I. Simache și Tr. Cristescu observă că are bogate știri despre Moldova între anii 1616—1685 (*Viața și opera lui Radu Popescu*, I, Ploiești, 1943, p. 126—127).

care se număra însuși Neculce. Dintr-un *izvor comun*, relatările boierilor moldoveni (mai cu seamă — *credem* — cele ale Alexandrei Cantacuzino, bunica lui Neculce) provin unele expresii comune — care nu se află la Miron Costin — în „*Cronica Bălenilor*” și *O samă de cuvinte*³⁶. Iar faptul că variantele prezentate de cei doi cronicari se deosebesc prin mai multe detalii (de pildă, Neculce prezintă mai numeroase amănunte în „cuvintele” despre frații Cantacuzini, în timp ce la anonimul muntean acestea sunt mai numeroase în relatarea despre Ștefăniță Lupu), arată că Neculce nu a avut „la îndemnă” „cronica Bălenilor”, cum s-a afirmat — *cu totul ipotetic și fără nici o justificare documentară* — pînă de curînd³⁷. El nu menționează nicăieri folosirea unui letopisete muntean, și „cuvîntul” despre salvarea vieților lui Toma și Iordache Cantacuzino nu seamănă cu versiunea despre același eveniment din „cronica Bălenilor”, în măsură în care se asemănă cu relatarea lui Miron Costin, pe care Neculce a avut-o într-adevăr „la îndemnă”.

Față de „cuvîntul” respectiv al lui Neculce, relatarea „cronicii Bălenilor” despre salvarea vieții Cantacuzinilor moldoveni în 1654, mult mai concisă, are în schimb alte două amănunte: acela că marea armeș Grigore Hăbășescul (numele întreg apare numai aici) nu i-a omorit îndată „luînd daruri de la dînsii” — ceea ce nu poate fi verificat —, și faptul că cel care a dus „de olac” într-o zi și o noapte „cartea” lui Constantin Șerban la Iași se numea „*Badea Contes Bălăceanul*”, iar nu căpitanul poreclit „Ușurelul”, ca la Neculce.

Pornind de la cele două relatări (a „cronicii Bălenilor” și a lui Neculce), B.P. Hașdeu a contopit două personaje distințe: pe „conțeșul „*Badea Bălăceanul* cu căpitanul zis „Ușurelul”, într-o singură persoană: căpitanul *Badea Bălăceanul* poreclit *Ușurelul*,³⁸ a cărui călătorie spre Iași o recon-

³⁶ *Istoriile domnilor* ... ed. C. Grecescu, 1963 :

„... Iar Toma vornicul și Iordache vîstieriu, vrăjmașii lui, în chip de batjocură și ziseră: „Logofeate, ce țitoiagul la gură, pare-ți că zici în fluier?” El răspunse: „aşa este, că zic în fluier să-mi coboare caprele de la munte” (p. 105). „Ştefăniță vodă, fecior lui Vasilie vodă, fiind domn la Moldova, și fiind tînăr dâzmierdat, făcea lucruri copilărești ... cînd eșa la primblări, punea pă boeari pă caii lui cei turcești și eșând la cîmp, punea de le lă frinele și le da cîmpiea” (p. 127).

³⁷ Al. Piru, *op. cit.*, p. 396. În *Istoria literaturii române*, I, ed. a II-a, 1970, p. 600 se afirmă că: „Nu este exclus ca pentru perioada 1661–1729” (deci — observăm noi — după 1654, cînd are loc închiderea Cantacuzinilor la Buciumești), Neculce să fi avut la îndemnă letopisetele Bălenilor și cronica lui Radu Popescu. În schimb, D. Velciu, *Ion Neculce*, ed. 1968, p. 171, crede că este „puțin probabil” că Neculce să fi cules amânunte pentru „cuvintele” sale din „letopisetele muntean”. Un an mai tîrziu își exprimă însă părerea că a existat un manuscris al cronicii lui Radu Popescu în Moldova cu doi-trei ani înainte ca Neculce să-și fi început redactarea cronicii sale, și acesta i-a confirmat cele auzite de la bunica sa despre Cantacuzini (idem, *Marginalii la lucrarea Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce de prof. Const. C. Giurescu*, în „*Studii*”, XXII (1969), nr. 5, p. 984–985).

³⁸ „Pe cînd era numai „căpitan” *Badea Bălăceanu* își cîştigase porecla de *Ușurelul*...” (*Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1893, col. 2985).

stituie în stil romantic³⁹. După el, numeroși cercetători au preluat acest personaj hibrid⁴⁰, care dăinuie pînă în cele mai recente lucrări⁴¹.

În realitate, Badea Bălăceanu, care între 1653—1687 a ocupat numeroase dregătorii, de la postelnic al doilea la mare vornic⁴², nu a fost niciodată căpitan (în 1654 era vătaf de aprozii)⁴³, și nu apare de asemenea niciodată, în zecile de documente care-l menționează⁴⁴, sub numele sau cu porecla de „Ușurelul”. Relațiile sale cu Cantacuzinii n-au fost întotdeauna bune, în 1669 aceștia l-au închis și chiar „l-au scos să-i tae capul, apoi l-au iertat”⁴⁵. În 1686, cînd Neculce se refugiază în Tara Românească, era mare vornic și ispravnic al scaunului domnesc,⁴⁶ fiind o personalitate prea bine cunoscută, pentru ca în cazul cînd el ar fi fost „căpitanul” zis „Ușurelul”, din 1654, Neculce să-i treacă adevărul nume sub tăcere.

Pe de altă parte, informația „cronicii Bălenilor” privind rangul celui care a dus la Iași solia salvatoare pentru Cantacuzini, a lui Constantin Șerban, se dovedește neîntemeiată. Badea Bălăceanu n-a purtat niciodată titlul de conte („Conteș”)⁴⁷; în unele variante ale „cronicii Bălenilor” apar chiar formele „Costeș”, „Contaș”⁴⁸, înțelese de copiști ca nume

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Cf. Șt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1913, p. 110 („Pe cînd era încă numai Căpitan, Badea Bălăceanul își cîstigă porecla de Ușurelul” — citează pe Neculce, dar în realitate, fraza e luată de la B. P. Hașdeu, loc. cit.) I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, I, Craiova, 1934, p. 224, nota 1 (după isprava din 1654 îl socotește pe Badea Bălăceanu „călăreț desăvîrșit”); A. M. Nour, *Balaci și Bălăcenii*, în „Rev. istor.”, XVIII (1932), nr. 1—3, p. 24—25 („Badea căpitanul”) etc.

⁴¹ Cf. C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 8 („căpitanul Bălăceanu, poreclit apoi „Ușurelul”); N. Stoicescu, *Dictionar al marilor dregători din Tara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 111—112 („Bălăceanu Badea (din Balaci, zis și Ușurelul”); îndeplinirea misiunii din 1654 ar explica „ridicarea lui Badea Bălăceanu la treptele înalte ale boieriei”).

⁴² Cf. I. Ionașcu, loc. cit.; N. Stoicescu, loc. cit. Un Pătrașeu căpitan Bălăceanul, alături de un Gavril Bălăceanul apar în București la 10 iunie 1656. Tot Pătrașeu trebuie să fie căpitanul Bălăceanul care apare aici la 10 iulie 1654 (G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 112).

⁴³ N. Stoicescu, op. cit., p. 111, anterior fusese postelnic al doilea.

⁴⁴ La Șt. D. Grecianu, op. cit. p. 109 și urm.; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 69, 99, 110; idem, *Studii și documente*, V, p. 187—190, 307, 445, 451, VI, p. 484, VII, p. 28, 34, XIV, p. 288—330, XVI, p. 77. Pentru familia Bălăcenilor, ibidem, V, p. 712—713, VIII, p. IX—X.

⁴⁵ *Istorie domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 140.

⁴⁶ *Lista dregătorilor în „St. și mat. de ist. med.”*, IV (1960), p. 568; N. Stoicescu, op. cit., p. 111.

⁴⁷ Șt. D. Grecianu crede că numele de *Conteș* vine de la „vrun contos modă nouă adoptată de el” și că „pe nedrept s-a atribuit acestui Badea Bălăceanu că ar fi obținut titlul de Graf de la Austrieci; nimic nu îndreptășește în a crede sau măcar a bănui așa ceva... chiar supozitia epitetului de *Conteș*, dedus din conte ori comte este nefondat” (*Din scrierile inedite ale lui Șt. D. Grecianu*, f. loc și an, p. 115). B. P. Hașdeu crezind că Badea Bălăceanu a fost „graf”, socotește că acest termen „l-a românisat foarte ciudat introducind în grai un nou cuvînt *Conteș*, format din amalgamarea latinului „comes” cu italianul „conte” (*Etymologicum Magnum*, III, col. 2985). Părerea noastră este — desigur în chip de ipoteză — că, cuvîntul „Conteș” plasat între prenumele și numele de familie al lui Badea Bălăceanu, acolo unde după obiceiul vremii se menționează dregătoria personajului, iar *nu porecta*, se referă la un rang și nu la o particularitate de îmbrăcăminte. De altfel contosul (contășul) era o haină mult uzitată de boieri în veacul XVII și nu vedem de ce ar caracteriza un anume personaj. În plus, în Tara Românească, unde poreclele sunt mai puțin folosite ca în Moldova, ele se leagă de particularități fizice, de vîrstă etc., niciodată însă de îmbrăcăminte (și astă încă la un mare boier!).

⁴⁸ *Istorie domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 112. G. Șincai, *Cronica românilor*, III, ed. II-a, București, 1886, menționează, după „istoria Bălăcenescă” (p. 97) — de fapt, a Bălenilor — pe *Conteș Bălăcenu*” (p. 98) în episodul salvării fraților Cantacuzini.

proprii. Pentru ce servicii l-ar fi înobilat împăratul romano-german, și încă înainte de 1654⁴⁹, cînd nu fusese decît postelnic al doilea și vătaf de apiozi? În realitate, „graf” (= conte) a fost doar fiul său, aga Constantin Bălăceanu, ginele lui Șerban Cantacuzino, trimis de acesta în 1688 la Viena, unde rămîne apoi ca adversar al lui Constantin Brîncoveanu. Titlul de graf și gradul de colonel în armata imperială i-a fost dat după 1688 – ante 1690, cînd își piele de viață în lupta de la Zărnești, înaintea căreia a fost ridicat chiar la gradul de general maior⁵⁰. Fiul acestuia, Ioan Bălăceanu, ucis de tuici în 1738, în timpul războiului rusoaustroturc (1736–1739), punit de asemenea titlul de „graf”⁵¹, dar numai cronică Bălenilor” acordă eronat acest titlu – după ipoteza noastră – și lui Badea Bălăceanul, bunicul său. Aceasta se putea întimpla numai după 1688, în urma apariției primului graf în familia Bălăcenilor, deci fragmentul despre salvarea vieții Cantacuzinilor moldoveni a fost redactat după această dată, în timpul lui Constantin Brîncoveanu. Ce a putut să-l determine totuși pe autorul „cronicii Bălenilor” să atribuie lui Badea Bălăceanu rolul de curier al lui Constantin Șerban la 1654?

Se știe că înaintea luptei de la Finta (17/27 mai 1653), Badea postelnic al doilea Bălăceanu a îndeplinit o importantă misiune diplomatică, fiind trimis de Matei Basarab să ceală ajutorul lui Gheorghe Rákóczii II⁵². La începutul domniei lui Constantin Șerban, al cărui devotat a fost, este posibil să fi îndeplinit o misiune diplomatică și la curtea lui Gheorghe Ștefan, cu care și-a ilej ar fi discutat și situația Cantacuzinilor. Pasajul din „cronica Bălenilor” privind trimiterea lui „Badea Contes Bălăceanul” la Iași de către Constantin Șerban, cu „cărti” pentru salvarea lui Toma și Iordache Cantacuzino, îi corespunde în parte în *Letopiseșul Cantacuzinesc* afirmația că „...au aşzat domnia cu bună pace, dăspre turci și dăspre hanul și dăspre Racotî Gheorghie craiul Ardealului și dăspre Ștefan vodă al Moldovei” (s.n. – C.R.)⁵³. Peste mai bine de trei decenii, „cronica Bălenilor” ar fi putut confunda misiunea căpitanului muntean zis Ușurelul, personaj mai puțin cunoscut, cu cea a lui Badea Bălăceanu, atribuindu-i acestuia din urmă călătoria rapidă de la București la Iași, potrivită mai degrabă unui „slujitor” (oștean), decît unui boier, indiferent de calitățile fizice ale acestuia.

În „cuvîntul” 37, variantă publicată mai sus pentru întîia oară, după manuscrisul 254 (B.A.R.), care prezintă redacția cea mai completă

⁴⁹ Fără nici un temei documentar, B. P. Hașdeu afirmă că Badea Bălăceanu primește titlul de conte sub Matei Basarab (*Etymologicum Magnum*, IV, București, 1898, p. CXLVIII).

⁵⁰ Mihai banul Cantacuzino afirmă în *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 257: „Constantin Bălăceanu, căruia împăratul Leopold i-a dat titlul de grof și l-a făcut colonel, apoi în anul 1699 (1690 – N. Iorga) l-a făcut gheneral-maior ...”. Titlul de conte al Bălăcenilor datează din timpul lui Constantin Brîncoveanu, afirmă și I. Ghica, *O pagină din istorie*, în *Opere*, I, ed. 1956 p. 341.

⁵¹ „Au omorit turci pe groful Ioan Bălăceanul, fiul lui Constantin Bălăceanul ...” (M. banul Cantacuzino, *op. cit.* p. 284), F. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, III, Viena, 1782, p. 164, nota că Bălăcenii sunt „ungerisch-österreichische Grafen.”

⁵² Variantă la *Istoria Tăril Românești*, ed. 1960, p. 109.

⁵³ *Ibidem*, p. 119. După episodul cu „Badea Contes Bălăceanu”, și „cronica Bălenilor” continuă cu mențiunea că domnul Constantin Șerban a făcut „pace cu toți vecinii, crai, domni” (*Istorie domnilor Tăril Românești*, ed. 1963, p. 112).

a „cuvintelor”, copiat după ms. 253 — B.A.R.,⁵⁴ complectat de însuși Neculce)⁵⁵, de către o rudă (nepot de soră) a cronicarului, și care s-a păstrat în familia Cantacuzinilor moldoveni pînă în 1829⁵⁶, apare un amănunt interesant care nu se găsește în alte manuscrise, anume că Toma și Iordache Cantacuzino, închiși la Buciulești au fost „speriați rău” să spună nu numai averea lor, ci în primul rînd „averea domnii”, adică a lui Vasile Lupu. Se stie într-adevăr — după Miron Costin — că la 1653, în Cetatea Neamțului, refăcută de Vasile Lupu și transformată de ochii turcilor în mănăstire, se afla „inima avuției” domnului amintit⁵⁷. Ea a fost ridicată și adusă acestuia la intrarea în țară a lui Gheorghe Ștefan cu oști transilvăneni, de nepotul său, Ștefăniță paharnicul⁵⁸, iar mai apoi a fost depusă în cetatea Sucevei⁵⁹. După căderea acesteia în mâna lui Gheorghe Ștefan (octombrie 1653), o dată cu ea au fost capturați Toma vornicul Cantacuzino, doamna lui Vasile Lupu, Ecaterina Cercheza, fiul său Ștefăniță Lupu, și nepoții săi de frate, Ștefăniță paharnicul, Alexandru paharnicul și Enachi comisul, cu toții fiind închiși „cu pază” la Buciulești pe Bistrița, un sat al lui Gheorghe Ștefan, care pe ultimii doi „cu mare munci i-au omorât în Buciulești”⁶⁰. Toate aceste amănunte, Neculce le putea citi în letopisețul lui Miron Costin, — de aceea nici nu le reproduce în cuvîntul amintit, — ca și acela că bunicul său, Iordache Cantacuzino a fost trimis de Vasile Lupu la Bogdan Hmelnîki după ajutor, în urma infringerii de la Sîrca (6/16 iulie 1653)⁶¹. Dar faptul că prin Toma vornicul Cantacuzino l-a determinat Gheorghe Ștefan pe Iordache vîstierul să se înapoieze din „Țara Căzăceașă”, pentru ca apoi pe amîndoi să-i închidă la Buciulești, făcînd presiuni asupra lor pentru a mărturisi averea lor și cea despre care bănuia că Vasile Lupu o mai avea ascunsă în țară⁶², Neculce le-a aflat dintr-o altă sursă.

⁵⁴ Cf. Mitu Grosu, *O legendă înedită și trei puțin cunoscute din „O samă de cuvinte” de Ion Neculce*, în „Tînărul scriitor”, VI (1957), nr. 7, p. 98; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 6; D. Velciu, *Ion Neculce*, p. 165.

⁵⁵ Din ms. 253 — B.A.R. au fost zmulse — înainte de a ajunge în mâna lui M. Kogălniceanu, care a publicat după el *Letopisețul* lui Neculce — f. 112—237, cuprinzînd sfîrșitul cronicii lui Miron Costin. Începutul celei a lui Neculce și „cuvintele” celui din urmă, care după *Pinaxul* de la Început (f. 3v) purtau titlul complect: „O samă de cuvinte ce scriu pentru lucrurile domnilor și pentru țară, culse din letopisețele târziu cele vechi, care le-au lepădat Miron logofăt, negăsindu-le scrise în cronicile streine”. Cum *Pinaxul* a fost văzut și adnotat de Neculce, probabil acesta reprezintă titlul original al „cuvintelor”, care ar trebui să stea în fruntea unei noi ediții, iar nu cel cunoscut astăzi (cf. ed. I. Iordan, 1955, p. 105), inspirat evident după părerea noastră, din *Predoslovia* care le precede (*ibidem*, p. 104).

⁵⁶ MSS. 254 a fost terminat de copiat la 7 aprilie 1766, „cu toată cheltuiala dumisali Iordachi Cantacuzino vel spatar. *Și este scris acestu litopisăt de părîntele Iosaf Luca, fîcior Lucăi vîstîrlerul*, cu toată cheltuiala mea cîndu eram vel spăt. Iordachi Cantacozino vel vornic” (s.n. reprezentă autograful lui I. Cantacuzino-C.R.) (f. 1). Pe foaia liberă de la început se menționează că a fost: „A lui Alexandru Hăjdeu. Primit în dar de la Prințip Gheorghe Mateu Cantacuzino, 23 aprilie 1829. Chișinău”. La C. C. Giurescu, loc. cit., numele copistului e transcris Joasaf (sic) Luca.

⁵⁷ Miron Costin, *Letopisețul Târzi Moldovei*, ed. 1958, p. 140.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 143.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 164.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 164—165, 168. Ștefăniță paharnicul a fost executat chiar la Suceava.

⁶¹ *Ibidem*, p. 158.

⁶² La 16 noiembrie 1653 Gheorghe Ștefan scrie lui I. Kemény, că la doamna lui Vasile Lupu, în Suceava, nu s-au găsit „averi nemărate”, ci doar 10 000 galbeni (A. Veress, *Documente*, X, p. 275—276).

S-a remarcat mai demult că aceasta trebuia să fie, în primul rînd, bunica sa Alexandra, fiica lui Gavrilă Mateiaș mare vornic și logofăt și a Sîrbcăi, sora lui Miron Barnovschi, căsătorită (ca a doua soție) cu Iordache vistierul Cantacuzino⁶³. Născut în 1672, ca fiu al Catrinei Cantacuzino și al vistierului Neculce⁶⁴, rămas orfan de tată pînă la vîrstă de 5—6 ani, viitorul cronicar a crescut la curtea bunicăi din Blăgești, lîngă Pașcani, alături de Iordache, fratele mai mic al mamei sale⁶⁵ în vreme ce aceasta căsătorită din nou cu Enache „gramaticul”, cămăraș de Ocnă, locuia în curtea de la Prigoreni, cu fiicele din a doua căsătorie. Este foarte probabil ca bunica, o femeie aprigă, replica moldoveană a cunstatei sale, Elina Cantacuzino din Țara Românească, să-i fi povestit nepotului său, în mai multe rînduri, despre felul în care au scăpat cu viață în 1654 soțul și cununatul său, pe care Neculce nu i-a cunoscut⁶⁶.

Pe lîngă aceasta însă, Neculce a avut *prilejul* (nu știm însă dacă faptul s-a întîmplat) să cunoască el însuși pe căpitanul „Ușurelul”. În 1686, cînd Jan Sobieski a intrat în Moldova „cu toată puterea sa, și cu toți hatmanii, și cu toată recipospolita și cu multe poghiazuri”, care au tăiat, între alții, pe doamna Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, la Cetatea Neamțului, „și pe Enache gramaticul la o mînă”,⁶⁷ prădînd numeroase curți boierești, inclusiv cele de la Prigoreni și de lîngă Pașcani: „Atunce — scrie cronicarul — mulți boieri și giupinăsă săraci (păgubiți — C.R.) ș-au lăsat casăle ș-au fugit în Tara Muntenească ...”⁶⁸. Între acesteia se numără și tinărul Neculce, în vîrstă de 14 ani, „cu toată casa noastră”, din care făcea parte „moșe nostră Iordăchioe” (care a murit în pribegie, înainte de 1690)

⁶³ D. Velciu, „Iordăchioata vistierniceasa”, p. 454—456, 465—466, consideră că „Iordăchioata vistierniceasa bâtrînă”, care, ca fiică a marelui logofăt Gavrilă Mateiaș și apoi ca soție a marelui vistier și spătar Iordache Cantacuzino, a trăit în miezul istoriei Moldovei mai bine de jumătate de veac, a constituit una din sursele principale de informație ale lui Neculce pentru *O samă de cuvinte* și pentru partea de început a *cronicii*; idem, *Ion Neculce*, p. 14—15, 170 și urm. Cf. și părérile lui I. Siadbei, *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, p. 9 și C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 9, despre izvorul „tradiției” discutate: „familia celor doi boieri” Toma și Iordache Cantacuzino, și respectiv, „mediul cantacuzinesc, moldovean și muntean” în care a copilărit Neculce; cf. și nota 13.

⁶⁴ Cf. M. Costăchescu, *Satul Prigoreni*, în „Ioan Neculce”, V (1925), p. 50—51; D. Velciu, *Neculce vistierul, tatăl cronicarului Ion Neculce*, în „Limbă și literatură”, XV (1967), p. 19—33. Era frate vitreg cu Stamatie postelnic Hiotul, zis și Hadimbul, cf. și N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 406—407. Evident, tatăl cronicarului nu putea fi un personaj cu numele „Ienache Neculce clucerul” (sub care sunt contopiti de fapt cei doi soții ai mamei sale), cum crede Ș. Cioculescu, *Ion Neculce și Cantacuzinit*, p. 91.

⁶⁵ „... Eu — își amintește Neculce, la 10 iulie 1732 — rămaind mic de părinți, de tată, am crescut în casa dumisale Iordăchioe Vistiernice[ai]i cei bătrîne, care mi-au fost mie moșă ...” (I. Marinescu, *Documente relative la familia Neculce*, în „Bul. Com. ist. a Rom.”, IV (1925), p. 67).

⁶⁶ Toma Cantacuzino moare pe la începutul anului 1666, iar Iordache Cantacuzino cu un an în urmă. Pentru ultimul cf. Gh. Ghîbănescu, *Biserica Talpalari*, Iași, 1934, p. 4 și urm.; D. Velciu, *Ion Neculce*, p. 11 și urm.; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 363.

⁶⁷ I. Neculce, *Leopisul Tării Moldovei*, ed. 1955, p. 175, afirmă deci că tatăl său vitreg a fost rănit la o mînă, nu că ar fi fost ucis, cum se menționează în literatura istorică (cf. M. Costăchescu, *Satul Prigoreni*, p. 50; I. Iordan, *Introducere la I. Neculce*, *op. cit.*, p. 12; D. Velciu „Iordăchioata vistierniceasa”, p. 463; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, nota 45 etc.).

⁶⁸ I. Neculce, *loc. cit.*

și unchiul său, Iordache II Cantacuzino⁶⁹. Nu știm dacă în Tara Românească Neculce s-a simțit „străin”⁷⁰, dacă a fost influențat de unchiul său de al doilea, învățatul stolnic Cantacuzino⁷¹, sau dimpotrivă, a fost „ținut în margine, nebeneficiind de învățătură înaltă”⁷². Nu știm precis nici unde a locuit familia „Iordăchioei”⁷³ și nici cum a fost întîmpinată de nepotul acesteia (din partea soțului) Șerban Cantacuzino. În schimb, cu cîteva săptămîni înainte de intrarea lui Sobieski în Moldova, aflăm pe căpitanul Ușurelul în relații cu Cantacuzinii munteni, și nu este exclus, cum arătam mai sus, ca tînărul Neculce să-l fi cunoscut în lunile care au urmat.

Printr-un act din iunie 1686, pe care-l publicăm în anexă,⁷⁴ Dumitrașco fost căpitan Ușurelul vine la Iordache fost mare stolnic Cantacuzino fiul postelnicului Constantin Cantacuzino⁷⁵, o moșie în „Gura Urlaților”, cumpărată de la Lica iuzbașa și Negrea, fiili lui Nedelco din Fundeni. Fostul căpitan Dumitrașco Ușurelul este tocmai cel care în 1654, îndeplinind misiunea incredințată de Constantin Șerban, într-un timp record — dacă ținem seama că drumul de la Tîrgoviște la Iași, în veacul XVII, se făcea în zece zile⁷⁶, iar de la București la Iași cu „poșta” în cinci zile⁷⁷ —, salvase viața bătrînului Iordache vîstierul Cantacuzino din Moldova.⁷⁸ În același timp — la 27 iunie 1686 — Dumitrașco, intitulându-se „biv vel căpitan Ușurelul” vine, împreună cu fiul său Costandin, 226 de stînjeni de moșie din „cîmpul Urlaților”, cumpărați tot de la feciorii lui Nedelco.

⁶⁹ La 10 iulie 1732, în vîrstă de 60 ani, Neculce își amintește că „la vre[m]e” mărișale lui Cantemir Vodă, am fugit în Tara Munteniască de răul leșilor și am săzduit 4 ai cu toată casa noastră. Ș-acolo au murit moșe nostră Iordăchioe. Și noi viind în țară înnapoi cu unchiu-miu Iordache stolnicul, ficeorul Iordăchioe cei bătrâne ...” (I. Marinescu, op. cit., p. 67). Pentru Iordache stolnicul zis Pășcanu, după moșia sa Pășcani, din care se trag Cantacuzin-Pășcani din Moldova, cf. Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, 1902, p. 46 și tabelele p. 45 a, p. 47 a.

⁷⁰ Cum crede I. Iordan, loc. cit.

⁷¹ Cum crede D. Velciu, *Ion Neculce*, p. 159—160.

⁷² Ceea ce ar explica astfel, după Ș. Cioculescu, op. cit., p. 91, ura lui Neculce față de Cantacuzini.

⁷³ D. Velciu crede că au stat la București, sau în imprejurimi („Iordăchioia vîstiericeasa”, p. 463).

⁷⁴ Un rezumat cu unele erori la N. Iorga, *Documente urlăjene*, în „Bul. Com. ist. a Rom.”, V(1926), p. 213: „Neagoc” în loc de Negrî; stînjeni „126” în loc de 226.

⁷⁵ Este mare stolnic în Tara Românească tot anul 1682, apoi fost mare stolnic pînă în 1686. (N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 142), în timp ce omonimul său moldovean, Iordache (II) Cantacuzino, unchiul lui Neculce, amintit mai sus, devine mare stolnic doar între 1693 aprilie — 1695 decembrie (N. Stoicescu, *Lista marilor dregători moldoveni (1384—1711)*, în „An. Inst. de Ist. și arh. „A. D. Xenopol”, Iași, VIII (1971), p. 422). Iar campania lui Sobieski, în urma căreia cel din urmă vine în Tara Românească. Începe după 29 iunie st. n. 1686, polonii intrînd în Moldova după 23 iulie st. n. (*Jurnalul principelui Iacob Sobieski fiul regelui Ioan asupra campaniei polone în Moldova la 1686*, ed. Al. Lapedatu, „Anal. Acad. Rom.”, M.S.I., S. III, t. XIII, 1933, p. 298 și urm.), deci nu putea cumpăra o moșie în Tara Românească în iunie 1686.

⁷⁶ Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia*, ed. Em. Cioran, București, 1900, p. 57.

⁷⁷ I. Ghica, *O călătorie de la București la Iași înainte de 1848*, în *Opere*, I, ed. 1956, p. 198.

⁷⁸ Nu este vorba de o simplă coincidență: Dumitrașco fiind singurul căpitan poreclit Ușurelul, în actele Țării Românești din a doua jumătate a veacului XVII. Porecla amintită se întîlneste, de altfel, rar în Tara Românească (între rumânii schitului Fedeleșciori, un „Ușurelul” e menționat după 1673, N. Iorga, *St. și doc.*, V, p. 485).

din Fundeni, lui Ivașco, fiul lui Iano Cupeț⁷⁹. Ambele acte sunt scrise și semnate de căpitanul Dumitrașco *Ușurelul*, care aplică și pecetea sa înelată.

Faptul că Neculce nu-i reține numele, ci doar porecla, se datorează fie timpului îndelungat scurs între sederea sa în Tara Românească (1686—1690, cind avea între 14—18 ani) și data cind începe redactarea scrierilor sale (după 1732—1733, cind avea peste 60 ani)⁸⁰, fie mai degrabă faptului că personajul amintit n-a jucat vreun rol în viața politică a Tării Românești, menținându-se în situația de „slujitor” (oștean).

În documente, Dumitrașco din Gherghița apare mai întâi cu gradul de iuzbașă: la 2 august 1635 (ca martor pentru dealul Urlațiilor), și la 17 mai 1637⁸¹. În 1655—1656, cind vinde lui Pană mare spătar Filipescu, ginerele lui Constantin postelnicul Cantacuzino, muntele Floreiul de pe lîngă apa Prahovei⁸², era căpitan, desigur de călărași; la Gherghița aflându-se în veacul XVII o importantă garnizoană a acestor slujitori⁸³. Cum călărașii erau folosiți de domn drept curieri⁸⁴, în țară și peste hotare (cei „de Tarigrad” formau o categorie aparte), — stringînd și „căii de olac”⁸⁵ —, sau după limbajul vremii, umblînd „cu olăcării”⁸⁶ se înțelege de ce Constantin Serban a trimis „cărți” lui Gheorghe Stefan în 1654 prin căpitanul călărașilor din Gherghița. Așa cum avea să afirme Neculce mai tîrziu, acesta s-a bucurat de „mila” Cantacuzinilor, ajungînd căpitan spătăresc. La 26 august 1672, Lica iuzbașă și fratele său Negre din Fundeni, amintiți mai sus, vînd lui „Dumitrașco căp. Ușurel za Spătărie și la măna

⁷⁹ N. Iorga, *Documente urlătene*, p. 213—214, dintr-o colecție particulară, cu unele erori: „stijăni 126” în loc de „stânjani 226”, „unchi-meu Ivașco”, în loc de „unchi-lui Ivașco”. Acum la Acad. R. S. România, DCCXXXVI/94. Nedelco din Fundeni și ginerele său Iano Cara cupețul zis Zamă Neagră, din Cernavoda (N. Iorga, *op. cit.*, p. 311, 314, n. 65), sunt amintiți în acte și la 1672, 1690 (*ibidem*, p. 203, 217—218), iar fiul celui din urmă Ivașco, mai ales între 1693—1708 (*ibidem*, p. 220—226).

⁸⁰ D. Velciu, *Cind și-a redactat Neculce cronică*, în „România Literară”, nr. 20, din 15 V 1969, p. 13.

⁸¹ Acad. R. S. România, CCOLXIX/257; CCXCVII/1.

⁸² Mențiunea actului de vînzare, în două documente din 1751 iunie 20 și 1768 mai 17, aflate în arhiva G. Gr. Cantacuzino: „zapis din anul 7164 (1655—1656) a lui Dumitrașcu căpitanul din Gherghița, în care scrie că au vîndut răposatului Pană spătarul muntele Floreiul de pe lîngă apa Prahovei” (N. Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 62, 67). Pană Filipescu e într-adevăr mare spătar între 5 ianuarie 1655—30 ianuarie 1658 (*Ista dregătorilor*, p. 572). Pentru muntele Floreiul, sau părți din el, în stăpînirea Cantacuzinilor cf. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 212, 254, 257.

⁸³ Cf. actele din 13 decembrie 1637, 1 aprilie 1639, 11 ianuarie 1642 etc. (Arh. St. Buc., *episcopia Buzău*, LVIII/6, LXXIII/3; *mitropolia T. Românești*, LXXIII/5; *Condica de venituri și cheltuieli a vîstieriei de la lealul 7202—7212 (1694—1704)*, București, 1873, p. 544 etc. Cf. și N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, București, 1968, p. 110.

⁸⁴ După alegerea sa ca domn, Constantin Serban „trimise călărași pentru a o face cunoscută în toată țara” (Paul de Alep, *Călătorile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române*, ed. Em. Cioran, București, 1900, p. 114; cf. și p. 1 unde vorbește de „călăraș sau curier” în Moldova). O relatare polonă afirmă — exagerînd — că în Moldova „călărașii sunt întrebuițați numai la trimiterea poruncilor” (P. P. Panaiteșcu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 23). În timpul lui Constantin Brincoveanu, călărașii curieri însoțeau pe domn în deplasările prin țară, gata să-i transmită poruncile (Em. Virtosu, *Foileul Novel*, București, 1942, p. 180, 182, 191—192. Alte relatări la N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 113—114).

⁸⁵ Act din 4 februarie 1628 (*D.R.H.*, B, XXII, p. 8).

⁸⁶ *Analeler*, ed. D. C. Giurescu, în „St. și mat. de ist. med.”, V (1962), p. 372—373, 376—382 etc.

dumneaei Dragomirii, jupănea [a]sa dumnealui” o parte a moșiei lor din „Cîmpul Urlaților”, la nord de Gherghița⁸⁷. Cîțiva ani mai tîrziu, la 19 iulie 1680, Lica iuzbașa din Fundeni vinde lui „Dumitrașco căpt. Ușurelul ot Gherghiță” o altă parte a sa din cîmpul Urlaților⁸⁸. Cum am văzut mai sus, în iunie 1686 Dumitrașco Ușurelul își vinde, la rîndul său, părțile cumpărate în cîmpul Urlaților lui Ivașco, fiul lui Iano cupeț, și lui Iordache Cantacuzino, intitulîndu-se la 27 iunie „fost mare căpitan”, la gradul de mare căpitan fiind ridicat desigur în vremea lui Șerban Cantacuzino⁸⁹.

Documentele citate mai sus atestă existența reală a căpitanului „Ușurelul” în Tara Românească, în a doua jumătate a veacului XVII, constituind o confirmare a „cuvîntului” lui Neculce⁹⁰, despre salvarea vieții lui Toma și Iordache Cantacuzino în 1654. Nu e prima dată cînd documente valorificate în ultimul timp atestă existența sau chiar faptele unor personaje „mici”, cunoscute mai mult din tradiție, cum este, de pildă, Turturea paharnicul, cel care a adus în țară capul lui Mihai Viteazul, acțiune documentată într-un act din 7 decembrie 1612, recent publicat⁹¹.

Există însă și alte argumente în sprijinul veridicității spuselor lui Neculce. Se știe că predarea Sucevei către Gheorghe Ștefan („a doua” domnie începută la 8 iulie 1653) unde a fost prins Toma Cantacuzino s-a petrecut în octombrie 1653, iar ridicarea în scaun a lui Constantin Șerban (după moartea lui Matei Basarab — 9/19 aprilie 1654) a avut loc la Tîrgoviște, unde domnul a rămas pînă la 20 mai st. v. 1654⁹², pentru

⁸⁷ N. Iorga, *Documente urlășene*, p. 204. Lica și Negrea fiili lui Nedelco din Fundeni sunt menționati și la 3 iulie 1672 (*ibidem*, p. 203–204).

⁸⁸ *Ibidem*, p. 210.

⁸⁹ Nu este mare căpitan de călărași, un astfel de grad apărînd foarte rar în documente (de pildă, la 8 octombrie 1645 – un anume Radu, Arh. St. Buc., *m-rea Dîntrunlemn*, XI/4); iar între marii căpitanii de dorobanți (nici nu putea sta în fruntea acestora, fiind călăraș) și de lesegii nu e amintit (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 129–130, nota 334, p. 209–210, nota 210). Este posibil să fi fost mare căpitan de margine la Cerneți, unde un mare căpitan există încă din timpul lui Șerban Cantacuzino (*Historica relatio de Statu Valachiae, 1679–1688*, în „Mag. ist. pt. Dacia”, V (1847), p. 66, iar nu numai din vremea lui Constantin Brîncoveanu, cum crede N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 256), sau la Focșani. Nu avem însă nici un temei să-l identificăm pe „Ușurelul” cu Dumitrașco mare căpitan de margine de la Focșani, la 16 ianuarie 1666 (act. cit. de N. Stoicescu, *op. cit.* p. 258), sau cu Dumitrașco mare căpitan, menționat la București, la 16 iulie 1668 și ca simplu căpitan la 27 mai 1676 (G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 140, 171), și încă mai puțin cu Dumitrașco căpitan din Ploiești amintit la 6 iunie 1671 și 1691 (G. Potra, N. Simache, *Contribușii la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor (1632–1857)*, <Ploiești, 1970>, p. 343, 361, pentru a nu mai aminti de căpitanii omonimi din restul țării, din care, ca și cei de mai sus, nici unul nu e cunoscut sub porecla de „Ușurelul”.

⁹⁰ Îndeosebi istoricii literari au crezut în versiunea cu căpitanul Ușurelul, a lui Neculce, pînă acum nesusținută documentar (cf. Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. II-a, 1962, p. 400; D. Velciu, *Ion Neculce*, 1968, p. 12; *Istoria literaturii române*, ed. II-a, 1970, p. 602 etc.).

⁹¹ C. Rezachevici, *Cine a adus la Tîrgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în „Mag. ist.”, III (1969), nr. 6, p. 55–61.

⁹² La Tîrgoviște emite acte la 25 aprilie, 3, 10, 16, 17, 20 mai 1654 („Arh. Olt”, V (1926), nr. 9–10, p. 310; I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, I, p. 107–108; Gr. Nandriș, *Documente slavo-române din mănăstirile muntelui Athos*, București, 1936, p. 225–228; G. Potra, *Tezaurul documentar al județului Dîmbovița*, p. 289–290; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. 161–163; St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, București, 1905, p. 282; Arh. St. Buc., episc. Buzău, LXXXV/13).

ca înainte de 30 mai st. v. 1654⁹³ să se mute la Bucureşti. Ori de unde va fi trimis noul domn la Iaşi⁹⁴ pe Dumitraşco căpitanul : de la Tîrgovişte, îndată după alegerea sa, cum pare aproape sigur⁹⁵, sau de la Bucureşti (Neculce crede că aici se afla reşedinţa domnească a Tării Româneşti, ca în vremea cînd scrie el), misiunea „Uşurelului” a avut loc în aprilie sau mai 1654, astfel că fraţii Cantacuzini au stat la Buculeşti un timp destul de lung. Iar menţiunea cronicarului că marele armaş Grigore Hăbăşescu⁹⁶ „nu s-au grăbit cu moartea” e pe deplin întemeiată.

Mai multe documente, unele inedite, vin să confirme şi ultima afirmaţie a lui Neculce din „cuvîntul” amintit, aceia că după ce i-a „iertat”, Gheorghe Ştefan a înapoiat fraţilor Cantacuzini moisiile confiscate. La 22 mai 1654, manifestînd bunăvoiinţa faţă de Iordache fost vîstier, ginerele lui Mateiaş Gavrilaş logofăt, domnul fi întăreşte a treia parte din Boian, jumătate din Onut (în. Cernăuţi) şi Lozinul (în. Dorohoi), în urma judecăţii cu Toader pîrcălab de Dorohoi, ginerele lui Isac Stirccea, căruia îi-au aparţinut satele, pentru că acesta din urmă în zilele lui Miron Barnovschi, cînd Mateiaş Gavrilaş era în Polonia, a jefuit casa lui „de avuţie şi bani şi haine şi alte odoare scumpe”⁹⁷. La 12 august 1654, Gheorghe Ştefan întăreşte lui Iordache Cantacuzino mai multe sate, dintre care Lenţeştiul (în. Cernăuţi) aparţinuse lui Mateiaş Gavrilaş logofăt, ale căror zapise păstrate la mă nastirea Dragomirna au fost jefuite de cazacii lui Timuş Hmelniţki⁹⁸. Douăsprezece zile mai tîrziu fi întăreşte jumătate

⁹³ Cind emite un act la Bucureşti (Arh. St. Buc., *m-rea Deduleşti*, ms. 218, f. 72v—73v). Alte acte emite aici la 7, 17, 20, 25 iunie etc. („Olténia”, Craiova, XII (1945), p. 68, 69—70, 71—74; I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 89—90; I. C. Piliatti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 219—220; Cf. şi *Istoria Tării Româneşti*, ed. 1960, p. 118 (era la Bucureşti înainte de 1/11 iunie).

⁹⁴ Gheorghe Ştefan emite aici acte la 11 aprilie, 9, 22 mai, 26 iunie 1654 etc. (Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava-Iaşi*, XXXIII/15; *m-rea Pingăraş*, III/130; P. Mihailovici, *Documente din Basarabia*, în „Arh. Bas.”, VII (1935), nr. 2, p. 166—168; C. şi M. Karadja, *Documentele moşilor Cantacuzino din Bucovina*, în „Bul. Com. ist. a Rom.”, X (1931), p. 45.

⁹⁵ Neculce însuşi afirmă că postelnicul Constantin Cantacuzino „au căzut cu rugămintele” pentru salvarea fraţilor săi din Moldova, chiar în „ceasul” alegeriei ca domn al lui Constantin Şerban, care s-a grăbit să scrie în acest sens la Iaşi. Cum el avea nevoie de sprijinul marii boierimi, nefiind încă confirmat de sultan, şi cum nu se înțelegea mai demult cu cununatul său, care la 25 mai şi 31 august 1654 era „biv vel postelnic” (Acad. R. S. România, CXXVIII/86; G. Potra, *op. cit.*, p. 109; într-un alt act arătfind că nu doreşte „nici o boerie, ce rămaind mazil”, N. Iorga, *St. şi doc.*, IV, p. 32), probabil a încercat să-l cîştige pe acesta prin intervenţia la Iaşi. Dacă ar fi scris din Bucureşti, deci după aproape o lună şi jumătate de la alegerea sa, nu s-ar explica afirmaţia lui Neculce, că abia la sosirea Uşurelului la Iaşi a aflat Gheorghe Ştefan despre acest eveniment.

⁹⁶ Este mare armaş între 16 august 1651—3 octombrie 1654 (N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 405), fiind de fapt dregător al lui Vasile Lupu. Desi rudă cu Gheorghe Ştefan, nu este imposibil să fi întîrziat executarea Cantacuzinilor şi din interesul său, temindu-se, în acele vremuri tulburi, de o posibilă revenire a lui Vasile Lupu.

⁹⁷ C. şi M. Karadja, *loc. cit.*; Arh. St. Buc., A.N., III/2, orig. Două acte din 18 martie 1654 : prin care mai mulţi boieri judecă o prietenă a lui Iordache (fost) vîstier pentru satul Păltiniş (în. Dorohoi), pe care îl avea de la Mateiaş Gavrilaş logofăt, şi *întărirea domnească în favoarea lui Iordache din aceeaşi zi, păstrate în copii* (Arh. St. Buc., ms. 526, f. 5v—7; rezumat la N. Iorga, *St. şi doc.*, V, p. 85), par mai degrabă greşit dateate sau se referă la o judecata anterioară închiderii lui Iordache la Buculeşti.

⁹⁸ D. Dan, *Un manuscris slavon scris în 20 mai 1650 în satul Birnova din Moldova*, în „Arh. genealogică rom.”, II (1913), nr. 1—3, p. 46—48.

din satul Căcăcenii, țin. Neamț⁹⁹, iar la 18 septembrie 1654 domnul ii întărește viile și satul Podraga¹⁰⁰ și judecă pricina dintre Furtună fost comis și Iordache fost vistier pentru moșia Trifăuți¹⁰¹. Numeroase alte documente domnești din 1655—1656 întăresc lui Iordache fost mare vistier stăpinirea peste sate și vecini, majoritatea provenind de la socrul său Gavrilaș Mateiaș¹⁰², deci stăpiniri vechi, dintre cele confiscate în 1653 de Gheorghe Ștefan.

Pe lîngă documentele care confirmă direct existența unor personaje și acțiuni din *O samă de cuvinte*, probind valoarea istorică a acestora, există și izvoare care le atestă *indirect*, prin documentarea unor practici și obiceiuri ale timpului. Astfel, în legătură cu „tradiția” despre întemeierea mănăstirii Putna, pentru a cărei amplasare „au tras cu arcul Ștefan vodă” și cîțiva copii de casă ai săi¹⁰³, menționăm că *obiceiul de a delimita locul unei mănăstiri prin tragerea cu arcul se păstra și în vremea lui Neculce, spre sfîrșitul veacului XVII*. La 19 iulie 1689, Constantin Cantemir judecînd pricina dintre mănăstirea din fața Vinătorilor (Pietrii), a cărei așezare a fost împresurată de mănăstirea Bisericanî, poruncește oamenilor săi: „să aflați un om săgetător bun, precum scrie dresul mănăstirii și puneti să săgete cu săgeata în toate părțile de la mănăstire în laturi două împistriale (bătăi — C.R.) și unde va ajunge săgeata a doua împistrială, să puneti stilpi de piatră de așezare, ca să fie sfînta mănăstire de peste vale acel loc”¹⁰⁴. La 6 octombrie 1689, din satul Vinătorii (Pietrii) pircălabul de Neamț, Zosin Bașotă, fost hatman, anunță pe domn că a găsit, desigur, printre vinătorii domnești din sat: „un om harnic care a tras cu săgeata din sfîntenia bisericii șapte pași din temelia bisericii în laturi și au tras în patru părți în laturi două împistriale de săgeată și unde a căzut săgeata

⁹⁹ Acad. R. S. România, LXXXVI/37, orig. rom.

¹⁰⁰ Publicat cu dată de an greșită: 1655 în loc de 7163 = 1654 septembrie 18, de D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 197.

¹⁰¹ Acad. R. S. România, III/234.

¹⁰² La 18 mai 1655 Gheorghe Ștefan li întărește satele Căcăcenii, Strîmbii și Ungurașii din țin. Neamț, și părți de moșie (Acad. R. S. România, CLX/188; CCCLVIII/10).

La 24 octombrie 1655 domnul scrie starostelui de Cernăuți să cerceze pricina lui Iordache fost vistier cu Stroescu fost staroste, pentru niște vecini (B. P. Hașdeu în „Arh. ist. a României”, III, 1867, p. 231; Acad. R. S. România, CXXIV/44).

La 15 februarie 1656 Gheorghe Ștefan întărește un schimb de moșii între Iordache fost vistiernic și logofătul N. Buhuș (Acad. R. S. România, LXVIII/139).

La 18 februarie 1656 domnul întărește lui Iordache mai multe sate și părți de sate, ale căror acte au fost arse la Dragomirna de cazaci lui Timuș Hmelnîțki (*ibidem*, CXLII/138).

La 21 februarie 1656 li întărește stăpinirea peste părțile de moșie ale socrului său, Mateiaș Gavrilaș, din țin. Cernăuți, ale căror acte au pierit cînd a venit Timuș Hmelnîțki cu cazaci înlătăruitori la Suceava (*ibidem*, CIX/92 a, b).

La 22 februarie 1656 li întărește de asemenea zeci de sate din țin. Suceava și Dorohoi ale căror zapise au fost prădate de cazaci la mănăstirea Dragomirna (*ibidem*, CCLXXIV/10a).

La 17 septembrie 1656 Iordache fost mare vistier vinde lui Dabija mare vornic de Țara de Sus, satul Tămășeni, (țin. Iași) *ibidem*, CLXXXVI/32; rezumat la N. Iorga, *St. și doc.*, V, p. 85—86).

¹⁰³ „Cuvîntul” III, ed. I. Iordan, 1955, p. 105—106.

¹⁰⁴ Arh. St. Buc. m-rea Văratec, V/1, orig.

am pus și stâlpi de piatră...”¹⁰⁵. De remarcat că stabilirea incintei prin tragere cu arcul era stipulată și în documentele mai vechi ale mănăstirii.

În legătură cu o „tradiție” mai nouă, după care „plumbul cu careli au fost acoperită mănăstirea Putna l-au luat căzaci lui Timuș, a ginerului Vasilie-vodă, de l-au dus la cetate la Suceavă, de au făcut gloanțuri de pușcă, să apere cetatea Sucevii despre Gheorghie Ștefan-vodă”¹⁰⁶ în 1653, amintim că folosirea acoperișurilor de plumb ale bisericilor mănăstirești pentru confectionarea de gloanțe, era un lucru obișnuit în caz de reștriște în veacul XVII. Astfel, la 16 septembrie 1601 boierii munteni răsculați împotriva lui Simion Movilă mărturisesc că atunci „cându au fost apoi la nevoia tării (în vremea luptelor cu Simion vodă — C.R.), noi boierii și tara și mic și mare ... am luat plumb foarte mult” de la mănăstirea Cozia¹⁰⁷. Din cauza calibrelor foarte diverse ale armelor de foc, oștenii erau nevoiți să-și confectioneze deobicei singuri gloanțele, purtând mereu asupra lor clești și linguri pentru tăiatul, topitul și turnatul în forme a plumbului. Este interesant că în săpăturile de la Suceava s-au găsit instrumente de forma unor linguri, clești pentru turnarea gloanțelor și bucăți de tablă de plumb, de cîte 40 kg.,¹⁰⁸ alături de nasturi de uniformă căzăceaști, ceea ce ar putea constitui în sine o confirmare a „tradiției” consemnate de Neculce.

În sfîrșit, unele „cuvinte” ale cronicarului sănt atestate de *tradiții locale*, care circulau în veacul XVIII, și din care se pare — nu avem o dovedă certă — că s-a inspirat, în unele cazuri, chiar Neculce. Este cazul „cuvîntului” despre fuga în Transilvania a lui Petru Rareș în 1538, prin Piatra Neamț¹⁰⁹, cînd domnul a fost gonit de „pietreni” și ajuns de un popă, pe care l-a lovit cu săgeata în obîncul șelii, pentru ca în a doua domnie să scoată ochii popii și pietrenilor care l-au gonit, făcîndu-le „și blăstăm, afurisanie”, despre care s-a afirmat că a fost aflat „în mediile orășenești din Piatra Neamț”¹¹⁰. Într-adevăr, în secolul trecut este consemnată în scris tradiția locală despre *fuga lui Petru Rareș prin mahalaua Valea-Viei din Piatra Neamț*, cu care prilej popa Ghiță de la biserică de lemn din mahalaua amintită, instigat de preoteasa Rada, în dragoste cu „Ștefăniță” vodă, urmașul lui Petru¹¹¹, trage două focuri de pistol asupra domnului fugări, din biserică, în timpul liturghiei — (Neculce afirmă că Rareș ar fi spus: „Întoarce-te popo, înapoi, nu-ți lăsa liturghia nesfîrșită”) — iar peste trei zile, hulit de toți, se spînzură pe culmea Borsoghianu¹¹².

¹⁰⁵ *Ibidem*, V 2, orig. Ca și în vremea lui Ștefan cel Mare, domnii de la sfîrșitul veacului XVII și începutul celui următor sănt pricepuți în minuirea arcului (Antioh Cantemir: „la arc încă trăgea bine”, ps. N. Costin, la M. Kogălniceanu, *Cronicile Românei*, II, p. 55).

¹⁰⁶ „Cuvîntul” XXVII, ed. I. Iordan, 1955, p. 115.

¹⁰⁷ D.I.R., B. XVII—1, p. 21.

¹⁰⁸ Șt. Olteanu, în vol. *Meșteșugurile în Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 162—163.

¹⁰⁹ Nr. XII în ed. I. Iordan, 1955, p. 110.

¹¹⁰ C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 8—9.

¹¹¹ E confundat Ștefăniță (1517—1527) cu Ștefan zis Lăcustă (1538—1540), care urmează într-adevăr lui Petru Rareș, după prima domnie a acestuia.

¹¹² Gr. G. B., *Fuga lui Petru-Rareș Vodă prin mahalaua Valea-Vie*<î>**, în „Buciumul român”, III, Iași, 1881, p. 483—485; ar putea fi vorba chiar de o baladă, la începutul textului amintindu-se de Petru Rareș „fiindcă era bun cu țărani, zice balada” (p. 483—481). Borsoghianu se numea o altă mahala din Piatra Neamț (*Marele dicționar geografic al României*, IV, București, 1901, p. 693).

Unele particularități, cum ar fi armele popii (pistoale, iatagan) arată că forma în care a fost transmis acest „epizod” din viața lui Petru Rareș datează din veacul XVIII sau XIX.

Documentele și relatările prezentate mai sus încearcă să evidențieze noi temeuri pentru susținerea veridicității unor „cuvinte” consemnate de Neculce împreună cu celelalte „istorii” ca o completare la cronicile lui Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, care copiate în aceleași manuscrise cu letopisețul său alcătuiau „istoria Moldovei” în vremea sa¹¹³. Iar faptul că cercetătorii moderni au numit și continuă să numească „cuvintele” lui Neculce: „legende” sau „tradiții” nu trebuie să stirbească increderea în valoarea lor istorică, într-o măsură tot mai mare susținută de izvoare. Numai probitatea lui Neculce, care n-a voit să intervină cu adăugiri în lucrările înaintașilor săi, a făcut ca „o samă de istorii” — între care și cele de care ne-am ocupat mai sus — să nu fie scrise „la îndul lor (adică interpolate, am spune astăzi, în cronicile înaintașilor săi — C.R.), ce s-au pus de o parte, înaintea domniei Dabijii vodă s-au scris”¹¹⁴.

A N E X E :

I

1686 iunie. Dumitrașco fost căpitan Ușurelul vinde lui Iordache fost mare stolnic Cantacuzino o moșie în Gura Urlaților.

† Scris-am eu Dumitrașco biv capitan Ușurelul acesta al mieu zapis ca să fie de bună credință la măna dum[m]isa[a]le jupan Iordachi biv vél stolnic Ca[n]tacuzono cum să-să știe că i-am vândutu dumnelui o moșia în Gura Urlaților, în cămpu, care moșie am fostu cumpăratu și eu dela Liica iuzbașa ot Fundeni și de la frata-său Négri ot tam, ficiori lui Nedelco de Fundéni, cari moșie au fos[s]tu a lor de baș[ş] tine. Deci vândut-o-am eu aciastă moșie, de bună vое nos[s]tră fără nice o silă și cu știre tutorur răzașilor și a vecinilor miei să fie dumisali moșie stătetoare în vеci dumnelui și jupânésii dumnelui și cuconilor dumnelui căti Dumnezeu li va dăru, și nepoților dumnelui, Insă stinjini 226, precum scrii și zapisul cel ce am cumpărat eu de la Lica iuzbașa și de la frate său Négri, și am luat toți banii gata în măna mea în<ă>s>¹¹⁵ tă<n> jenul po bani 50.

Deci păntru acée eu am făcut aces[s]ta zapis al mieu la măna dumisali ca să fie dumnelui moșie stătătoare pré cum scrie ma<i>sus. Si căndu am vândut-o această moșie fos[s]t-ău mulți boeri mărturie și măgieșii dinprjurul moșii, cari-și vor pune mai jos degetul și iscăliturile.

¹¹³ Într-un astfel de manuscris, de pildă nr. 253-B.A.R., pe care l-a folosit chiar Neculce, „cuvintele” sale urmează fiindcă după cronică lui Miron Costin; ele n-au fost scrise ca o „introducere”, „în fruntea” cronicii lui Neculce, cum s-a afirmat și se afirmă încă (S. Pușcariu, *Istoria literaturii române*, I, Sibiu, 1920, p. 139; Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. II-a, 1962, p. 396; C. C. Giurescu, *Valoarea istorică*, p. 5 etc.), ci ca o completare la cronicile înaintașilor săi, unele păstrate chiar în variante prescurtate (ca cele din manuscrisul amintit mai sus).

¹¹⁴ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, 1955, p. 104.

¹¹⁵ Loc rupt.

Și pântru mai adevărată credință mi-am pus și eu îscălitura mai jos ca să să creză. **Și am scris eu cu măna mea, iunie, leat 7194<1686>.**

† Dumitrașco biv Capitan Ușurelul (Pecete înelară)
† Costandin săn ego¹¹⁶ — Dumitrașco capitan.

Acad. R.S. România DCCXXXVI/95
Orig. hîrtie (28,5 20 cm.). Încălituri originale.

II

FUGA LUI PETRU RAREŞ VODĂ PRIN MAHALAUA VALEA VIEI¹¹⁷

Petru Rareș Vodă a fost unul din marii domni ai Moldovei, el a trăit pe la începutul secolului al 16-lea ; fiind că era bun cu țărani, țice// balada, și rău și aspru de tot cu boerii aceștia din urmă l-au părât la Țarigrad, unde se găsea fratele lui Petru, nume *Ștefăniță Vodă*, și așa Sultanul turcesc l'a scos de pe tron. Petru vodă avea nădejde în țară, dar boerii l-au vândut turcului, și Petru pentru a scăpa cu viață a căutat se fugă.

Ștefăniță vodă intrase în dragoste cu *Rada Preotesa* vestită prin frumuseță și nuri, și care avea un barbat preot ce era ușor la cap, *popa Ghiță*.

Se dăduse vestea că Petru-Vodă e fugariu prin țară, și Rada preoteasa astăzi despre aceasta, cum și că dragul ei Ștefăniță Vodă se urcase pe tron, se sfătuise Sâmbătă sara spre Duminică cu popa Ghiță, ca să se pue pe pândă cu *Dascalul Iancu*, a doua-și după liturghie, în stufarii din drum, doar poate Petru-Vodă se treacă pe acolo, căci Ghiță popa cunoștea bine pe Petru-Vodă.

Popa Ghiță slujia la biserică de lemn, ce era atunci în mahalaua de astăzi, ȣisă Valea-Viei *, și era aproape de drumul cel mare ca de o asvărlitură de băt ; el își luase cu el 2 pistoale turcești și un iartagan. Toamna pe când popa Ghiță sevărșea liturghia aruncându-și ochii pe fereastră altariului, veșu de departe venind în fugă mare un călăreț ; popa// cunoscu în acest fugariu pe Petru-Vodă de și era îmbrăcat în strai țărănești, și nepuțind eșii din biserică în timpul liturghiei, scoase de sub vesminte un pistol, îl îndreptă pe fereastră și dete foc asupra lui Petru-Vodă ; glonțul atinse brațul și coastele lui Petru, rupind haina de pe el, dar nu'l omoră ; atunci întorcindu-se Petru-Vodă către biserică, și văzind pe popa care era la fereastră ce-și îndrepta al doilea pistol, sări de pe cal, și se puse în dosul lui, și apoi blestemă cumplit pe popă ; al doilea glonț trecu departe de Petru-Vodă. Atunci el să suia din nou pe cal și luă drumul, în care avu multe necazuri și nevoi — dar în cele din urmă scăpă peste munți în Transilvania.

După ce liturghia se sfârși cu toată spaima credincioșilor, dascălul Iancu alergă la Rada preoteasa, și spuse cum popa Ghiță a tras cu pistoalele asupra lui Petru-Vodă și nu l'a nimicit. Cum ajunse popa Ghiță la casă, Rada dete afară pe popă, iar poporul astăzi că el încercase să ucidă pe Petru-Vodă l-au alungat dintre ei zicându-i, că-i blestemat de Petru-Vodă ; după trei dile popa Ghiță să spânzură pe culmea Borsoghanu.

Gr. C. B.

(după „Buchul român”, III, Iași, 1881, p. 483 484).

¹¹⁶ Fiul lui.

* Valea-Viei, așa cum se vede după numirea ei — că a fost odinioară o plantație de vie, este astăzi o mahala în partea despre apus a orașului Peatra. O situație din cele mai romantice, unde este Eternitatea orășenilor. (Kodrescu T. — nota ediției din 1881).

UNE AUTRE "LÉGENDE" DE NECULCE CONFIRMÉE
PAR DES DOCUMENTS DU XVIIe SIÈCLE ET QUELQUES
RELATIONS CONCERNANT SES "RÉCITS"

RÉSUMÉ

S'appuyant sur des sources inédites ou inexplorées encore par la littérature historique roumaine, l'auteur démontre la véracité de „l'histoire” transmise par I. Neculce dans *O samă de cuvinte* (Quelques légendes) où l'on relate comment on sauva la vie aux boyards Toma et Iordache Cantacuzène, condamnés à la peine capitale par le voïevode Gheorghe Ștefan en tant que partisans de son rival Vasile Lupu. La demande de relâchement des deux boyards, adressée par leur parent Constantin Serban, nouveau prince de Valachie, fut transmise à Jassy non pas en dix jours que l'on mettait au XVIIe siècle pour aller de la capitale de la Valachie à celle de la Moldavie, mais en un jours et une nuit, performance pour laquelle le courrier, un capitaine valaque dont le nom n'est pas révélé par Neculce, fut surnommé dans son pays „Le léger”. L'existence de ce capitaine, de par son nom Dumitrasco, la carrière et la fortune qu'il possédait dans la seconde moitié du XVIIe siècle sont documentées par l'auteur qui s'applique à démontrer en même temps l'inconsistance des opinions selon lesquelles le courrier aurait été le boyard „Badea Contes Bălăceanu”, auquel les historiens contemporains ont ajouté — en s'appuyant sur la relation de Neculce — un deuxième surnom, „Le Léger” (mélant de la sorte deux personnages : Badea Bălăceanu et Dumitrascu capitaine „Le Léger”). L'auteur a comparé les relations des chroniques moldaves et valaques en ce qui concerne l'épisode mentionné, en s'appuyant sur des manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie pour les chroniques de Miron Costin et Ion Neculce (le dernier étant inédit).

L'auteur a employé également des relations documentaires (dont certaines inédites) confirmant indirectement la véracité des „légendes” transmises par Neculce sur la fondation du monastère de Putna et son pillage en 1653, ainsi qu'une tradition locale consignée par écrit au XIXe siècle, laquelle atteste la légende de la fuite de Pierre Rareș en 1538 par Piatra Neamț.

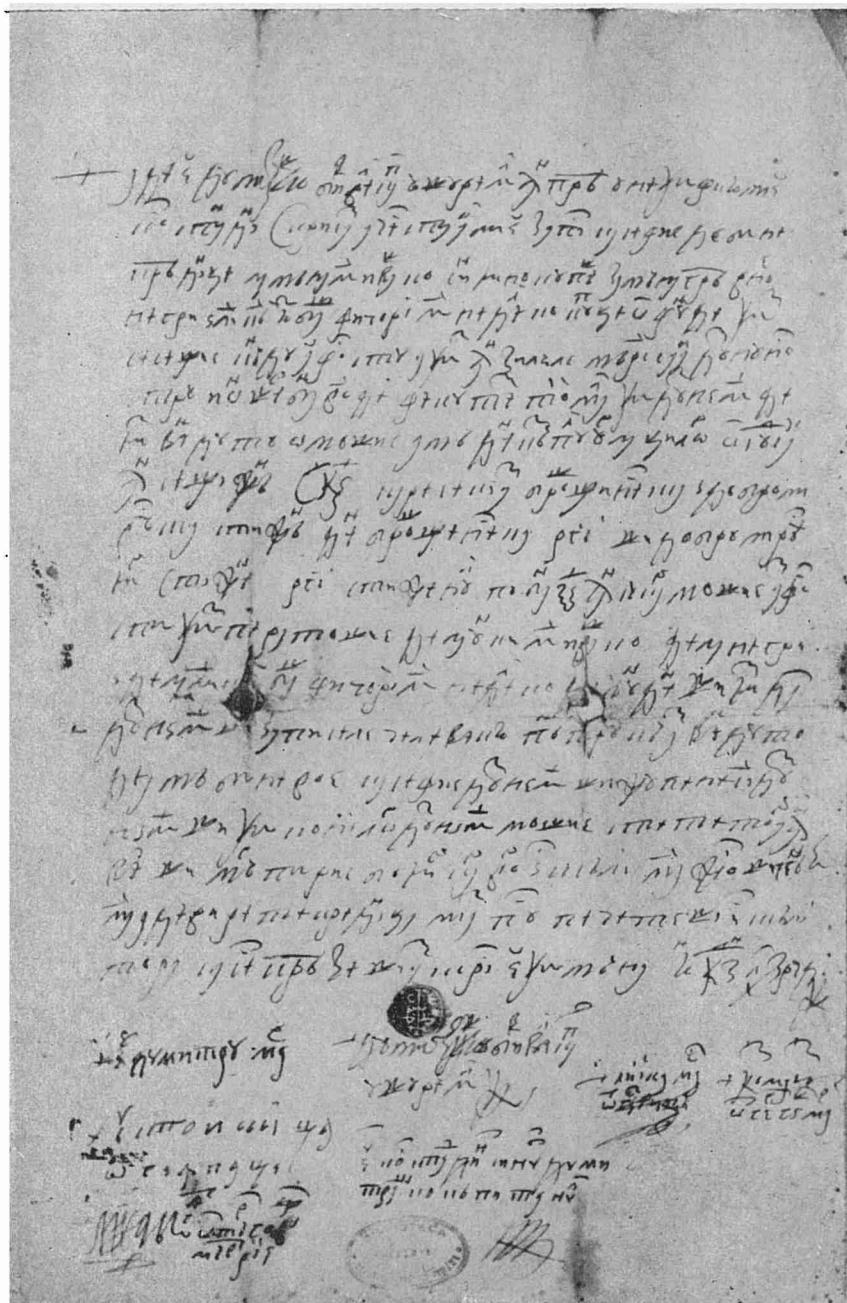
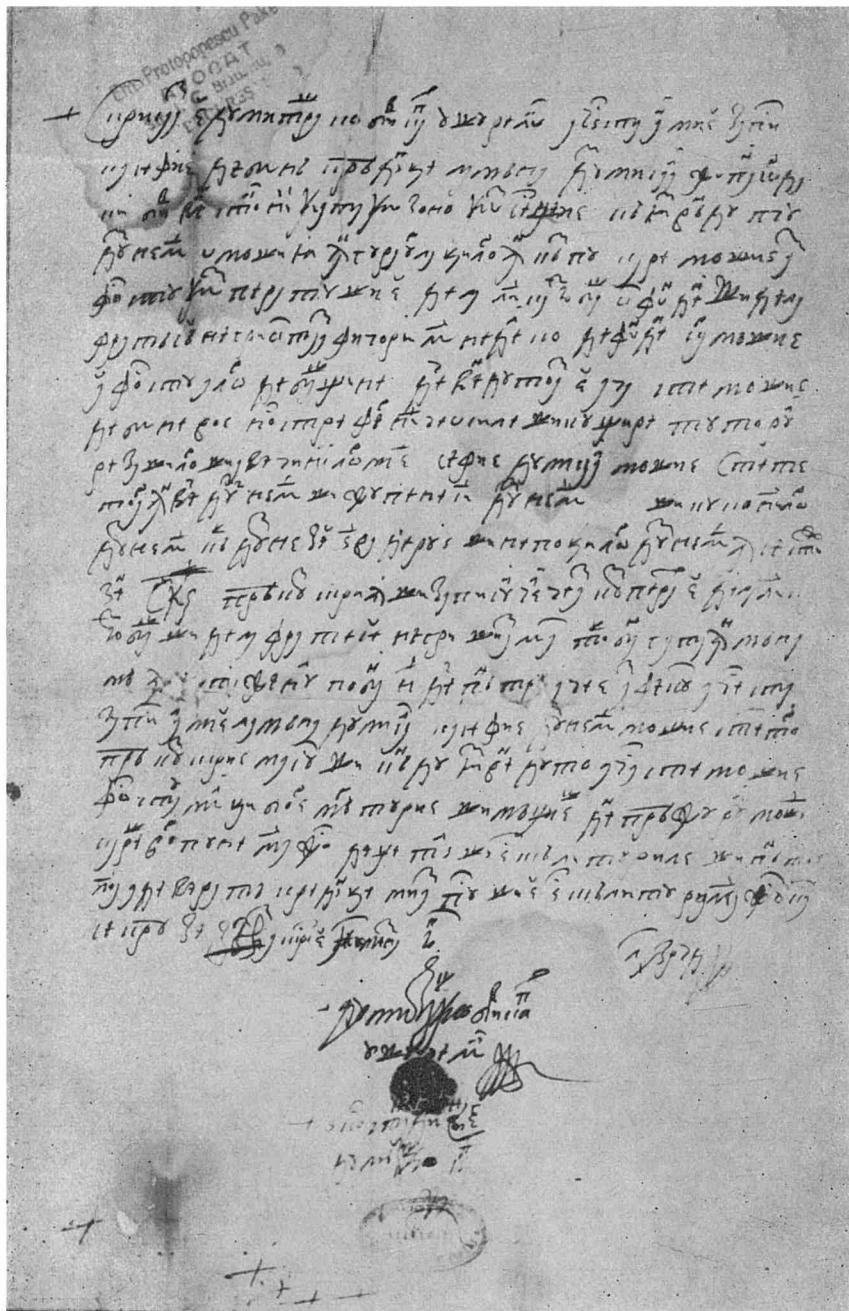

Fig. 1. 1686 iunie 27. Dumitrașco fost mare căpitan Ușurelul și fiul său Costandin vind lui Ivașeo fiul lui Iano cupeț o moșie în Cîmpul Urlațiilor.

UN DOCUMENT INEDIT DIN 1665

DE

I. CAPROŞU

La Muzeul de literatură rusă (Casa Pușkin) din Leningrad se conservă, între alte documente românești, un pachet de zece acte munteșteți (opis 26, nr. 36) dintre anii 1568 și 1665, toate scrise pe pergament. Foarte bine conservate, ele poartă, fiecare, cîte un „*ex libris Andrew Beesnake*”, ceea ce arată, avînd în vedere și calitățile artistice ale lor, că aceste documente au aparținut unui colecționar cu acest nume. Două dintre aceste pergamente sunt din secolul al XVI-lea (1568, ianuarie 1 și 1571, aprilie 6), unul este de la Leon-vodă (1630, martie 12), șase provin din cancelaria lui Matei Basarab (1637, aprilie 27; 1640, august 13; 1641, ianuarie 8; 1644, ianuarie 10 și iunie 26, și 1650, februarie 8), iar ultimul aparține lui Radu Leon. Cu excepția celui din urmă, scris în limba română, toate celelalte sunt redactate în limba slavonă; ele se referă la proprietăți din satele Izvorani, Vaideei, Viani, Văleni, Căruanta și Măriacineni din Țara Românească. Dintre aceste documente — pe care le-am cercetat cu prilejul unei călătorii de documentare științifică făcute în U.R.S.S. —, cel din 1665, octombrie 21 (purtind nr. 10 în pachetul respectiv) se deosebește întrucîtva de cele care îl precedă cronologic, el conținînd și unele știri privitoare la proprietățile urbane. Dat fiind mai ales faptul că actul se referă la cele două orașe de frunte ale Țării Românești, care o întreagă perioadă de dinainte de deceniul al VII-lea al secolului al XVII-lea își disputaseră întîietatea, socotim utilă publicarea lui separată. În această perioadă, ce se reflectă și în acest act, marii boieri erau preocupați de a avea proprietăți în ambele orașe, dată fiind prezența domnilor cînd în București, cînd în Tîrgoviște. Sporirea proprietăților lui Gheorghe mare comis din aceste orașe are loc pe seama meșteșugarilor (un tabac și un biglar), a slujbașilor domnești (un grămătic, un iuzbașă și un aprod) și chiar a unei țigânci, după cum cele din sate se fac în dauna micilor proprietari. Pe lîngă țiganii cumpărăți cu 64 de galbeni și jumătate și a unor proprietăți obținute ca zestre, cumpărăturile din acest act ale lui Gheorghe mare comis însumează 30 453 de bani.

Publicăm acest act după normele de transcriere stabilite pentru editarea colecției *Documenta Romaniae Historica* (vezi *Introducerea*, la vol. 1, *Tara Românească*, București, 1966).

1665 (7174) octombrie 21, București. Radu Leon voievod întărește lui Gheorghe mare comis mai multe locuri de casă cumpărate în Tîrgoviște și București, ocini cumpărate în Moștiște, Gostilele de Jos, Drugăneștii de Jos, județul Dîmbovița, Vișina, județul Vlașca, Călușata și Bădulești, două „livezi de cosit fin” și o vie, la Tîrgoviște, și mai mulți țigani.

† Милостію божію, Іѡ Радулу врекод и господинъ въсое Земле Угревола-
жинское, синъ великаго и прѣдвораго поконнаго Іѡ Дени воеводы. Да ват госпо-
дство ми сию поставлене господство ии почтенному болѣрину господства ли
Георгѣ вел комис и съ синни, елице Богъ дароваш¹, са сѣ-и fie lui un loc
de case in oraș in Tîrgoviște și cu grădina cît tine, pînă in apă, pentru
că l-au cumpărat de la Ianache tabacu, dereptu bani gata 1400.

Si iară să-i fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis un loc
de casă, iar lîngă acestu loc, ce l-au cumpărat de la Tudor grămăticu,
tot locul cîtău au avut, dereptu bani gata 1000; iar au cumpărat lîngă
acest loc un loc de casă dă la Stana țiganca, tot locul cîtu au avut, dereptu
bani gata 1400.

Si iară să-i fie lîngă aceste locuri un loc de casă ce l-au cumpărat
dă la Dobre biglariul preste tot cît au avut, dereptu bani gata 1400, pentru
că au vîndut cești oame(ni) acéste locuri de bunăvoie lor, cu zapisele lor
de, vînzare și cu mărturii.

Si iară să-i fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis ocină
la Fîntina Rece dă la Mostiște stînjeni 86, den cîmpu den pădure și den
apă, de peste tot hotarul oarecît se va alége precum mergu ș-alte moșii,
den hotar pînă in hotar, pentru că au cumpărat dă la cumnații lui, anume
Tudor comis și dă la frate-său Dumitrașco iuzbașa, feciorii Vladăi căpitân,
stînjănul cîte 60 de bani, făcîndu-se împreună 1560.

Si iar să-i fie dentr-un heleșteu a treia parte, pentru că l-au cumpărat
derept bani gata 4000 și dentro o vie a treia parte, 4 pogoane, cumpărate
dereptu bani gata 2600; și au vîndut Tudor și Dumitrașco aciaste moșii
de a lor bunăvoie și cu zapisele de vînzare și cu mărturii.

Si iar să fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis ocină in
Gostilele de Gios, stînjéni 10, pentru că au cumpărat de la Coman și dă
la frații lui, Neagul și Radul, derept bani 600.

Si iară să-i fie o casă in oraș in București, ce au cumpărat de la
Vladul iuzbașa și cu tot locul cît au avut, derept 5200, ce i-au fostu și
Vladului iuzbașa de cumpărătoare de la Iani, feciorul Stănaei.

Si iar să-i fie un loc de casă și cu grădina ce iaste alăturea cu acestu
loc, pentru că l-au cumpărat dă la Manolii apro, derept bani 600.

Si iar să fie boiarinului domnii méle, Gheorghe vel comis, ocină in
sat in Drugăneștii de Jos, ot sud Dîmbovița, însă toată partea poppei
lu Văsiiu, de peste tot hotarul, oarecît se va alége, pentru că au cumpărat
dă la cumnații lui, Tudor comis i Dumitrașco iuzbașa, feciorii Vladului

¹ + Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată Tara Ungrovlahiei,
fiul marelui și prebunului, răposatului Io Leon voievod. Dă domnia mea această poruncă a
domniei mele cîstitului boier al domniei mele, Gheorghe mare comis, și cu fiii, căți și va
dărui Dumnezeu ...

căpitân, dereptu bani gata 3, care ocină fost-a a lor cumpăraată de tatăl lor, Vladul căpitân, de la popa Văsiiu den Drugănești.

Și iar să-i fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis 2 livezi de cosit de fin ce sint den jos de Tîrgoviște, la Lazuri, pentru că le-au cumpărat de la Tudor și de la frate-său Dumitrașco, feciorii Vladului căpitân, derept 1500 bani gata, care livezi fostu-le-au și lor de cumpărătoare de la Stan și de la cumnatu-său Istratie și de la Marga den Tîrgoviște.

Și iar să fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis ocină la satul Vișena, ot sud Vlașca, ce se chiamă La Cisărești, toată partea Oancii Boldii cîtă se va alége de preste tot hotarul, pentru că au cumpărat di la Oancea derept bani gata 700.

Și iar să-i fie ocină în Cisărești, partea popei Danciului, ce au avut de cumpărătoare dă la Neacșul, feciorul lui Miroslav, pentru că au cumpărat dă la popa Danciul, derept bani 300. Și iar au cumpărat dă la Filip dărăbanțul, nepotul lui Bărcanu, toată partea lui de ocină den Cisărești, derept bani 550.

Și iar să-i fie ocină în Cisărești ce au cumpărat dă la frate-său Neagoe, feciorii lui Bărcan, toată partea lor, derept bani 550.

Și iară să-i fie ocină în Cisărești, toată partea Balii, feciorul Oprii, pentru că i-au cumpărat dereptu 250 de bani.

Și iară să fie boiarinului domnii méle Ghiorghi vel comis ocină la Cărunta, însă dentr-o fune a patra parte de preste tot hotarul, den partea Bădulască, pentru că au cumpărat de la Pătcu, feciorul Vlaicului den Vișina, derept bani gata 70.

Și iară să-i fie ocină în Cărunta ce au cumpărat de la Neacșa, fămălia Tehnii, cu fétele ei ot Vișina și dă la feteli ei, anume Mușa și Neaga și Oprea, toată partea lor, cît se va alege de preste tot hotarul derept bani gata 70.

Și iară să-i fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis ocină în Cărunta toată partea lu Neag, feciorul popei lui Crăstiiian, den codrul Oborănescu cît se va alége, pentru că o au cumpărat derept bani gata 500.

Și iar să-i fie ocină în Cărunta toată partea lui Mihăilă și a lu Crăstiiian și a Vlaicului, feciorii lu Mihăilă den Codrul Oborănescu cîtă se va alége, pentru că au cumpărat derept bani 500.

Și iar să-i fie ocină în Cărunta, ce au cumpărat de la Obrejănie, feciorul Budii, toată partea lui den codrul ce să chiamă Budeasa a patra parte și den partea uncheașului Radului a treia parte, derept bani gata 1000.

Și iară să-i fie ocină in Cărunta, ce au cumpărat de la Nedeleo, ginerele lui Cernat, den funea ce să chiamă Șerbănească, toată partea lui cîtă se va alége, derept bani 400.

Și iară să fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis ocină în Bădulești stînjeni 50, pentru că au cumpărat de la Dragomir portar den Stănești, dereptu bani 700.

Și iară să fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis un țigan, anume Nedelea, pentru că i-au cumpărat să la Stoichița, sină Mihai ot Sărata, derept ughi 20.

Și iar să-i fie o țigancă, anume Mariia, fata lu Dragomir țiganul, pentru că o au cumpărat de la Tudor den Topolovéni derept ughi 15 pol.

Și iar să-i fie boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis un copil dă țigan, anume Simion, și o copilă, anume Alexandra, soră lu Simion, pentru că i-au cumpărat dă la Ivașco și dă la Nica, feciorii popei Gheorghe clisiarhul den București, derept bani gata ughi 29.

Și iar să-i <fie>² o țigancă, anume Gruda, ce-i iaste daată de ziastre de socru-său, Vladul căpitan.

Și iară să-i fie un copil de țigan, anume Dumitru, ce-i iaste iar daat de ziastre de Vladul căpitan, ce l-au fostu cumpărat de la Stoica i Drăghici i Barbul, feciorii Brăiloiu din Trisoianî.

Și iară să-i fie o vie, 7 răzoare, în dealul Tîrgoviștii, pre Valea lui Voevod, ce-i iaste daată de zestre de socrul său Vladul căpitan.

Și au vîndut acești ce sunt mai sus ziși oameni ale lor moșii și țigani boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis, ei dă a lor bunăvoe, fără dă nici o silă și cu zapisele lor de vinzare care le-au văzut domnia mea la mîna boiarinului domnii méle Gheorghe vel comis.

Derept aceia și domnia mea încă am dat, ca să fie moșii feciorilor lui în veac. И исправник сам реч господствъ мн.

Сеже свидетелъ поставлѣнъ господствъ мн: Гергъ вел бан, Стroe вел дворник, Радул вел логофѣт, Мареш вел вистиер, Дръган вел вел спатар, Нѣгое вел клучер, Іордаке вел столничъ, Кадѣк вел пехарник, Шърбаке постелничъ. И исправник, Радул Настурел вел логофѣт.

И написахъ авъзъ, Димитрашко логофѣт, въ настолъ 8 Бъкчреинъ, тъксеца шктомеко є єд-го денъ и вътъ Идама въ лѣто зрод.

† Ио Радул квевада, милюстїю божію, господинъ.

Извъл аугуфет Брецълескъ³.

² Omis.

³ Și este însăși spusa domniei mele. Iată și martori am pus domnia mea : Gheorghe mare ban, Stroe mare vornic, Radul mare logofăt, Mareș mare vistier, Drăgan mare spătar, Neagoe mare clucer și Iordache mare stolnic, Badea mare paharnic, Șârban mare postelnic. Și ispravnic, Radul Năsturel mare logofăt.

Și am scris eu, Dimitrașco logofăt, în scaun la București, luna octombrie a 21 zi, iar de la Adam, în anul 7174 (1665).

+ Io Radu voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Eu, Radul mare logofăt Crețulescul.

BIBLIOTECA PERSONALĂ A ISTORICULUI ȘI FILOLOGULUI ROMÂN IOAN BOGDAN, AFLATĂ ÎN FONDUL ACTUALEI BIBLIOTECI CENTRALE UNIVERSITARE

DE

CRINA BOCSAN și ANCA-IRINA IONESCU

Ioan Bogdan a rămas una dintre cele mai marcante personalități științifice din țara noastră în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, savant de o largă formăție intelectuală, cu preocupări multiple, unele cunoscute, altele mai puțin știute.

Învățind cu sîrguință de la marii săi înaintași, printre care figurează numele ilustre ale lui Al. Odobescu, Gr. G. Tocilescu, B. P. Hasdeu și, în special, A. D. Xenopol — profesorul său de la Universitatea din Iași¹, Ioan Bogdan reușește foarte curind să se impună el însuși drept unul dintre marii dascăli ai vremii, urcînd pînă la cele mai înalte trepte ale carierei științifice.

După absolvirea cu succes a Facultății de litere din Iași, tînărul Bogdan, care studiase istoria, luîndu-și licență cu lucrarea intitulată *Istoria coloniei Sarmizegetusa*², începe să colaboreze la „Con vorbiri literare”, preocupîndu-se în mod special de gramatica limbii slave vechi și de istoria limbii române. După o scurtă călătorie în Germania și apoi în Italia³, lui Bogdan î se acordă o bursă de studii în domeniul slavisticii la Universitatea din Viena, unde pleacă în 1887. Urmează apoi perioada studiilor la Petersburg, unde Ioan Bogdan figurează ca student la Facultatea de istorie și filologie ; mai tîrziu, în timpul șederii la Cracovia, Ioan Bogdan va profita din plin de condițiile de care putea beneficia, va cerceta diverse manuscrise slave din arhive și biblioteci, precum și din unele colecții particulare⁴, va lega prietenii trainice cu personalități marcante ale vremii.

¹ Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, cu o prefată de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Edit. Acad., 1968, p. 8.

² C. Boroianu, *Date noi cu privire la viața și activitatea lui Ioan Bogdan. Perioada 1864 – martie 1886*, în „Romanoslavica” XIII, 1966, p. 288.

³ Vezi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 12.

⁴ O parte din munca sa din această perioadă s-a materializat în studiile : *O evanghelie slavonă cu traducere românească din sec. al XVI-lea*, în „Con vorbiri literare”, XXV, 1891, p. 33–40 și *Un lexicon slavo-român din sec. XVII-lea*, ibidem, p. 193–204.

Întors la București după cei patru ani acordați pentru pregătire, tinărul slavist român, care se afirmase deja în cercurile științifice europene, este numit mai întâi profesor suplinitor, apoi titular, al primei catedre de slavistică de la Universitatea din București (1892).

Pe lîngă bogata sa activitate științifică, rod al unei munci asidue de o viață întreagă, materializată în cele 108 lucrări publicate⁵, Ioan Bogdan a fost și un bun dascăl, preocupat în permanență de pregătirea și formarea cadrelor tinere de viitori slaviști.

Paralel cu aceasta, Bogdan a acordat o mare atenție alcăturirii bibliotecii sale personale, cunscient fiind încă din tinerețe de importanța acestui instrument de lucru pentru un viitor cercetător, fie el istoric sau filolog, după cum reiese și dintr-o scrisoare din tinerețe scrisă mamei sale⁶.

Studiind viața și activitatea lui Ioan Bogdan în vederea editării principalelor sale lucrări, prof. G. Mihăilă ne-a atras atenția asupra unei fotografii, datând din anul 1936 și înfățișând rafturile donației Ioan Bogdan din depozitul actualei Biblioteci Centrale Universitare din București⁷. Donația a fost făcută probabil, de familie, fostei Biblioteci a Fundației Universitare, conform cu dorința savantului după moartea acestuia, și cuprinde cărțile care s-au aflat în biblioteca sa personală; soarta acestor volume din momentul întării lor în fondul Bibliotecii Centrale Universitare ne-a preocupat în mod deosebit și concluziile la care am ajuns săn de natură să dea satisfacție.

Cărțile, reprezentând 1019 titluri, au fost înregistrate în registrul inventar A al vechii Fundații, între numerele 5539 și 6558 și au putut fi identificate la raft.

Folosind lista completă a donației, înregistrată în registrul inventar A, am procedat la găsirea cotelor semnalate pentru respectivele lucrări în fișierul intern al bibliotecii. Din păcate, din cele 1019 titluri donate de Ioan Bogdan, fișierul intern al Bibliotecii Centrale Universitare nu semnalează decât 589. La acestea se mai adaugă alte 72 de titluri semnalate în fișierul intern dar reprezentate la raft de exemplare care nu provin din donația Ioan Bogdan, ci din alte surse.

Din cele 430 de titluri nesemnalate în fișier (sau semnalate la cote unde figurează alte exemplare), am identificat la raft 224 (dintre care 31 semnalate sub alte cote în fișier), astfel că, în final, au fost identificate în total un număr de 852 de titluri.

Structura tematică. Donația se remarcă, de la bun început, printr-un mare număr de domenii reprezentate. Este de-a dreptul impresionat numărul mare de periodice de specialitate – 36 de titluri dintre care unele bogat reprezentate, de ex.: „Analele Academiei Române”, 49 de volume, începînd cu anul 1878⁸, „Convorbiri literare”, 24 de volume, între anii 1885–1913, „Revista generală a învățămîntului” (1907–1913), „Revista pentru istorie, arhivă și filologie” (1910–1912), „Revista nouă”

⁵ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 20.

⁶ Scrisoarea este publicată de C. Boroianu, *op. cit.*, anexa XI, p. 300.

⁷ Fotografia a fost reproducăă de Emanoil Bucuță, *Biblioteca satului*, București, 1936.

⁸ Ioan Bogdan a fost vice-președinte al Academiei Române; el a publicat numeroase recenzii și referate, prezentate în cadrul ședințelor Academiei (vezi ediția I. Bogdan, *Bibliografie*, p. 647–659).

(1892—1895 ; 1891—1892), „Tinerimea română” (1898—1900), „Noua revistă română” (1900—1913), „Columna lui Traian” (1876—1877 ; 1882—1883) și.a. În acest sens, donația prezintă o deosebită importanță prin colecțiile de periodice străine de specialitate, dintre care unele reprezintă o raritate nu numai la noi în țară, ci chiar în țara în care au apărut, ca, de ex.: „Archiv für slavische Philologie”, (32 de volume începând cu anul 1876), „Izvestija otdeleniya russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk”, 29 de volume, începând din anul 1896, „Izvestija na seminara po slavjanska filologija” și multe altele. În total, au fost identificate ca făcind parte din donația Ioan Bogdan 27 de titluri de periodice.

Restul donației, cuprinzând lucrări științifice în volum, beletristică, extrase din diverse reviste de specialitate etc., sunt grupate în cadrul depozitului Bibliotecii Centrale Universitare aproximativ în același loc unde au fost depozitatate inițial, respectiv între cotele 23.000 și 26.000.

Cel mai bine reprezentat în restul donației este domeniul *istoriei* — 228 de titluri, dintre care 144 referitoare la istoria poporului român — fapt care este în deplină concordanță cu formația de istoric a lui Ioan Bogdan.

Printre lucrările de istorie găsim *editii de documente vechi*, referitoare la *istoria poporului român*, ca: M. Kogălniceanu, *Letopisețele Țării Moldovei*, Iași 1846 ; Eud. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria României*, București, 1887 ; D. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria revoluției române*, București, 1900, N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1901 ;

— *studii și documente referitoare la diferite personalități sau familii importante din trecutul țării noastre* : N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, 1902 ; A. D. Xenopol, *Doamna lui Cuza-Vodă*, Iași 1903 ; C. Giurescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907 ; G. Ghibănescu, *Cuzeștii. Precedat de un studiu istoric asupra văii Elanului*, Iași, 1912 ;

— *documente și studii cu privire la diverse regiuni ale țării* : I. Sulzer, *Geschichte der Transalpinischen Daciens*, Viena, 1871 ; *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, Brașov 1886 ; St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei*, Brașov, 1903 ; Ioan Antonovici, *Istoria comunei Bogdana din plasa Simila, Jud. Tutova*, Bîrlad, 1905 ; Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905 ; D. Cain, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906 ; C. Giurescu, *Istoria Olteniei supt Austrieci*, București, 1913, și multe altele ;

— *studii generale de istorie a poporului român* : Petru Maior, *Începuturile românilor în Dacia*, Buda 1812 ; B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1875 ; A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia*, Iași, 1888—1893 ; N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volke*, Gotha, 1905, etc. În afară de aceasta, fondul de istorie mai cuprinde un număr destul de mare de lucrări relative la istoria bisericii românești și a diverselor mănăstiri mai importante.

Printre lucrările de istorie referitoare la alte popoare găsim titluri cunoscute, aparținând unor autori de prestigiu ca : W. Corsen, *Altetümer und Kunstdenkmale*, Halle, 1868 ; D. Cantemir *Istoria imperiului otoman*, București, 1876 ; Th. Flothe, *Weltgeschichte*, Leipzig, 1884 ; J. Jung,

Roemer und Romanen, Innsbruck, 1887; V. Duruy, *Histoire générale*, Paris, 1891; N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, Paris, 1895; Idem, *Geschichte des osmanischen Reiches. Nach den Quellen dargestellt von...*, I Band (bis 1451), Gotha 1908; Idem, *Istoria statelor balcanice*, Vălenii de munte, 1913; etc.

Mai trebuie amintite lucrările referitoare la istoria popoarelor slave, care pentru Ioan Bogdan prezenta un interes deosebit. Acestea sunt lucrări diferite ca volum, fie că tratează o perioadă de timp mai mult sau mai puțin întinsă, fie că se referă la un singur eveniment istoric, sunt monografii, cursuri etc., ca, de pildă: I. Pervolf, *Slavjane*, 3 vol., Varșovia, 1886; K. Bestiujev — Riumin, *Russkaja istorija*, St. P. 1872, D. Iliovski, *Istoriya Rossii. Kievskii period*, Moscova, 1876; Idem, *Moskovskolitovskij period*, Moscova, 1884; Idem, *Istoriya Rjazanskogo knjazestva*, Moscova, 1884, N.P. Batiuškov, *Belorussija i Litva. Sud'by severo-zapadnogo kraja*, St. Petersburg, 1890; M. Gruševski, *Očerki istorii ukrainskogo naroda*, St. Petersburg — Kiev, 1911 etc. Fondul Ioan Bogdan cuprinde și lucrări ale lui St. Stanojević, *Istoriya srpskoga naroda*, Belgrad, 1908, ale lui St. Novaković, *Srbi i Turci XIV i XV veka*, Belgrad, 1893 și Idem, *Starosprpska vojska*, Belgrad, 1893. Dintre lucrările referitoare la istoria Poloniei, cel mai reprezentativ este M. Bielski, *Kronika Polska*, I—III, Varșovia, 1856, la care se adaugă diverse alte studii mai restrinse.

Tot aici se încadrează și *editările de documente*, inscripții vechi, monumente de pictură și arhitectură din secolele trecute. Numărul acestora se apropie de 70; unele sunt lucrări cu caracter teoretic, interpretări, altele simple editări de texte și documente vechi: *Polnoe sobranie russkix letopisej*, Moscova, 1859, *Letopis zanjatij arheografičeskoy komissii*, St. Petersburg, 1868; A. Popov, *Izbornik slavjanskix sočinenij i statej vnesennyx v xronografy russkoj redakcii. Izdanie arheologičeskoy komissii*, St. Petersburg, 1871; I. I. Sreznevski, *Svedenija i zamečki o maloizvestnyx i neizvestnyx pamjatnikax*, St. Petersburg, 1876; E. Kalužniacki, *Dokumenta moldawskie i multanskie*, Lvov, 1878; L. C. Ptaszynski, *Metryka litowska*, St. Petersburg, 1887; *Novgorodskaja letopisj po sinodalnomu xaratejnemu spisku*, *Izdanie arheologičeskoy komissii*, St. Petersburg, 1888, I. Stojanović, *Starosrpski letopisi*, Belgrad, 1890; I. Karlov, *Pamjatniki diplomaticeskix snošenij drevnej Rossii s deržavami inostrannymi*, St. Petersburg, 1892.

La acestea se mai adaugă o serie de lucrări de *paleografie slavă*, ca: F. E. Karski, *Iz lekcij po slavjanskoj kirillovskoj paleografii*, Varșovia, 1901 și Idem, *Očerk slavjanskoj kirillovskoj paleografii*, Varșovia, 1901; A. I. Sobolevski, *Paleografičeskie snimki s russkix letopisej, XII—XVIII v.v.*, St. Petersburg, 1901. E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina, Teil I. Steininschriften*, Viena, 1903, precum și cîteva lucrări de paleografie neslavă: N. Kondakov, *Istoriya vizantijskogo iskusstva i ikonografii po miniatyrám grečeskix rukopisej*, Odesa, 1876; W. Gardthäuser, *Griechische Paleographie*, Innsbruck, 1889; C. Paoli, *Lateinische Paleographie*, Innsbruck, 1889; O. Weise, *Schrift und Buchwesen in alter und neuer Zeit*, Leipzig, 1910.

Bogdan s-a ocupat de problemele de lingvistică slavă, de istorie literară slavă; prezența în biblioteca personală a unor lucrări de literatură slavă comparată dovedește acest lucru. G. Krek, *Einleitung in die slav-*

sche Literaturgeschichte, Graz, 1887 ; M. Murko, *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*, Leipzig, 1908 ; precum și lucrări referitoare la literatura diverselor popoare slave ; A. Popov, *Vlijanie cerkovnogo učenija i drevne-russkoj duxovnoj pis'mennosti na narodnuju slovesnostj v drevnij dopetrovskij period*, Kazan, 1883 ; N. A. Pipin, *Xarakteristiki literaturnykh mnenij ot dvadcatyx do pjatidesyatyx godov*, St. Petersburg, 1890 ; Al Brückner, *Geschichte der polnischen Literatur*, Viena, 1901 ; N. I. Petrov, *Istorija ukraïnskoj literatury XIX stoletija*, s.a.

Un loc aparte în cadrul fondului de slavistică îl ocupă studiile de filologie slavo-română, care, după cum se știe, se află de abia la începuturile existenței sale : Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen*, Viena 1861 ; G. Ghibănescu, *Opt urice slavone*, Iași, 1904 ; I. A. Iațimirski, *Iz istorii slavjanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valaxii XV—XVII vv.*, St. Petersburg, 1906, etc.

Preocupat în mod deosebit de limba slavă veche, Bogdan poseda aproape toate lucrările de bază apărute în acest domeniu în vremea sa : J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae*, Viena, 1852 ; Fr. Miklosich, *Radices linguae slovenicae*, Leipzig, 1845 s.a.

Remarcăm, de asemenea, prezența unui mare număr de gramatici și manuale ale limbilor slave moderne.

În afara lucrărilor de slavistică de strictă specialitate, respectiv filologie și istorie slavă menționate, Ioan Bogdan poseda și un mare număr de lucrări referitoare la *istoria culturii popoarelor slave*, la *credințele populare și obiceiurile acestora*, studii de *etnografie* ca : P. J. Šafarík, *Slovanské starožitnosti*, Praga, 1862 ; A. I. Kotlearevski, *O progrebalnyx obyčajax jazyčeskix slavjan*, Moscova, 1868 ; C. Jireček, *Cesty po BulharSKU*, Praga, 1888 N. D. Marinov, *Živa starina*, Ruse, 1891 ; S. Belokurov, *O biblioteke moskovskix gosudarej XVI stoletija*, Moscova, 1898 ; K. Radcenko, *Religioznoe dviženie v Bolgarii*, Kiev, 1898 ; Fr. Strauss, *Die Bulgaren. Etnographische Studien*, Leipzig, 1898 ; L. Miletić, *Starobălgarsko naselenie*, Sofia, 1902 ; P. Miliukov, *Očerk po istorii russkoj kultury*, St. Petersburg, 1903 ; N. Ermolov, *La Russie agricole*, Paris, 1907 ; I. I. Tolstoi, *Zametki o narodnom obrazovanii v Rossii*, St. Petersburg, 1907 (legat în volum împreună cu *Konstitucija rossijskoj imperii*).

O grupare aparte de lucrări sănt titlurile cu caracter juridic — studiile privind reglementarea relațiilor sociale sau comerciale, privind dreptul vechi slav, ca, de ex : V. A. Udincev, *Istoričeskij očerk torgovogo prava*, Moscova, 1900 ; C. Jireček, *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Praga, 1872 ; M. Liubavskij, *Oblastnoe delenie litovsko-russkogo gosudarstva ko vremenii izdanija pervogo litovskogo statuta*, Moscova, 1892 ; J. P. Tarnowski, *Historia prawa ziemskiego polskiego*, Cracovia, 1858.

Printre lucrările de slavistică mai găsim și studii asupra vieții unor personalități de seamă din trecutul popoarelor slave.

În complexul multiplelor sale preocupări, Ioan Bogdan acorda atenția cuvenită filozofiei, în special celei germane, lucru explicabil, dacă ne gîndim că a studiat la Viena, formîndu-se ca om de știință sub influența prestigioasei filozofii germane. Astfel, în biblioteca lui găsim lucrările lui E. Neberweg, *Geschichte der Philosophie der Altertums*, Berlin, 1880 ; Fr. Paulsen, *Einleitung in die Philosophie*, Berlin, 1899 ; Bl. Pascal, *Gedenken*, Leipzig ; Im. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, Leipzig, s.a. etc., pre-

cum și lucrări din domenii învecinate ca : Eug. Véron, *L'esthétique*, Paris, 1890 ; Fr. Paulsen, *System der Ethik*, I-II, Berlin 1894.

Cercetind structura tematică a donației, vom fi surprinși de numărul relativ mare (68 de titluri) de lucrări de drept, politică, sociologie, fapt care ne atrage atenția asupra unor preocupări mai puțin cunoscute ale lui Ioan Bogdan. Astfel, el poseda lucrări referitoare la *dreptul român* : P. Negulescu, *Histoire du droit et des institutions de la Roumanie*, Paris, 1898 ; J. Nădejde, *Din dreptul vechi românesc*, București, 1898 ; G. S. Longinescu, *Istoria dreptului românesc*, București, 1908 ; lucrări referitoare la *drept și istoria dreptului*, în general, ca : F. M. Vladimirschi-Budanov, *Istoriya russkogo prava*, Kiev, St. Petersburg, 1888 ; J. Kohler, *Einführung in die Rechtswissenschaft*, Leipzig, 1905 ; P. Oertman, *Recht des bürgerlichen Gesetzbuch*, Leipzig, 1909 ; Robert von Mayr, *Römische Rechtsgeschichte*, Leipzig, 1912.

— discursuri politice și studii privind politica diverselor state, ca : K. Stankovski, *Politika Rossii*, St. Petersburg 1897 ; I. Bratianu, *Scrierile și cuvîntările sale*, București, 1903 ; C. Boerescu, *Discursuri politice*, București, 1903 ; Take Ionescu, *Discursuri politice*, vol. III, București, 1903 ; R. Charmatz, *Geschichte der auswärtigen politik Österreichs, im 19. Jahrhundert*, Leipzig, 1911 ; P. Herre, *Weltpolitik und Weltkatastrophe*, Berlin, 1916 ;

— studii sociologico-istorice : R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpîni în Moscova. Tom I. De la origini pînă la 1834*, București, 1907 ; G. Creangă, *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien*, Leipzig, 1907 ;

— culegeri de legi : Alexandru Ioan I, *Codice civilă*, București, 1865 ; *Acte și legiuiri privitoare la chestia agrară*, București, 1900 ; P. Dragu, *Drept Uzual*, București, 1906 ; Em. Dan, *Codul general al judecătorului de ocol*, București, 1908 și Idem, *Codul de procedură civilă*, București, 1910.

Numele lui Ioan Bogdan a rămas întipărit în memoria urmășilor săi nu numai în calitatea sa de cercetător filolog și istoric, ci și în aceea de profesor, iubit și admirat de toți studenții săi, dintre care unii elogiază, în amintirile lor, talentul didactic și tactul pedagogic deosebit al marelui savant, astfel încît nu ne va surprinde numărul mare de lucrări de *pedagogie și psihologie* : (M. Bréal, *Excursions pédagogiques*, Paris, 1882 și Idem, *Sur l'instruction publique en France*, Paris, 1881).

Deosebit de interesantă este prezența în donație a unui număr însemnat de lucrări referitoare la mitologia, credințele populare și obiceiurile diverselor popoare. Găsim aici lucrări referitoare la credințele populare ale românilor, ca S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, București, 1898 ; Idem, *Nunta la români*, București, 1890 ; Idem, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile poporului român*, București, 1903 ; Idem, *Legendele Maicii Domnului*, București, 1904 etc. Elena Sevastos, *Nunta la români*, București, 1889 ; Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine metodologică*, Cernăuți, 1903–1904 ; T. Pamfile, *Industria casnică la români*, București, 1910 și a.

— istorii ale religiilor : A. Schleicher, *Über die Religion*, Berlin, s.a.⁹.

⁹ Lucrarea nu a putut fi identificată.

— mitologii greco-romane : H. Stending, *Griechische und römische Mythologie*, Leipzig, 1897 ; precum și foarte multe lucrări referitoare la obiceiurile celor mai diferite popoare : G. Grey, *Polynesian Mythology*, Londra, 1855 ; W. Mannhardt, *Der Baumkultus*, Berlin, 1875 ; H. J. Philpot, *The Sacred Tree or the Tree in Religion and Myth*, Londra, 1897 ; A. Widemann, *Religion of the Ancient Egyptians*, Londra 1897 ; Lady Wilde, *Ancient Legends of Ireland*, Londra, 1902 ; M. A. King, *Babylonian Mythology and Religion*, Londra, 1903 ; George W. Cor, *The Mythology of the Aryan Nations*, Londra, 1903 ; Chantepie de la Saussaye, *The Religion of the Teutons*, Boston — Londra, s.a. ; Eug. Mogk, *Die deutschen Sitten und Bräuchen*, Leipzig — Viena s.a.

Prezența unui număr needificator de titluri de literatură beletristică în fondul Ioan Bogdan subliniază aspectul orientativ științific al donației, în sensul că majoritatea lucrărilor sunt de specialitate. Neluind în considerație culegerile de texte — crestomațiile — datorită diversității lor tematice și orientării științifice în foarte multe cazuri, și incluzând în noțiunea de beletristică culegerile de folclor, numărul acestor volume nu depășește cifra de 45. Este vorba de lucrări în diferite limbi (română, germană, italiană, engleză, polonă, rusă, etc). reprezentând opere din literatura universală, dintre cele mai cunoscute.

La acestea se mai adaugă cîteva biografii (J. Tretiak, *Mickiewicz w Wilnie*, Lvov, 1884) precum și mai multe culegeri de folclor : Dimitri și Konstantin Mladinovici, *Bălgarski narodni pesni*, Zagreb, 1861 ; V. S. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, Viena, 1862 ; W. Allingham, *The Ballad Book*, Londra — Cambridge, 1865 ; *Narodne pjesme Hercegovini*, Viena, 1866 ; Vl. Каćановский, *Pamjatniki bolgarskogo narodnogo tvorchestva*, St. Petersburg, 1882 ; Gr. F. Kvitka, *Malorossijskie povesti*, Harkov, 1887 ; G. Alexici, *Texte din literatura poporană*, Budapesta, 1899 ; N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, București, 1910. Mai putem menționa cîteva dintre lucrările de seamă ale scriitorilor români, cum ar fi : D. Cantemir, *Descrierea Moldaviei*, București, 1879 și Idem, *Opere*, vol. V—VII, București, 1883 ; V. Alecsandri, *Opere* ; M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883 ; N. Gane, *Păcate mărturisite* etc.

În privința structurii pe limbi, biblioteca are un mare număr de titluri în limba română (313), germană (261) și în limbile slave (262). Nu este lipsit de importanță să arătăm că Ioan Bogdan mai poseda și cărți în franceză (52 de titluri), italiană (10 titluri), latină (5 titluri), greacă modernă (3 titluri) precum și un număr destul de mare de lucrări în limba engleză — 29, ceea ce ne îndeamnă să presupunem că cunoștea această limbă.

Lucrările aflate în donația Ioan Bogdan a Bibliotecii Centrale Universitare din București constituie un adevărat tezaur pentru cercetătorul istoric sau filolog, reprezentând un instrument de lucru deosebit de valoros. Astfel, marele savant român a pus biblioteca sa personală la dispoziția celor care îi continuă studiile azi.

www.dacoromanica.ro

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ÎN OPINIA PUBLICĂ ROMÂNEASCĂ

DE

MEHMET ALI EKREM

Istoria Republicii Turcia, al cărei semicentenar poporul ture l-a sărbătorit anul trecut este fără îndoială, intim legată de istoria personală a lui Atatürk. Renumitul istoric român N. Iorga definea astfel personalitatea acestui eminent conducător și reformator : „Marele om de stat Mustafa Kemal a intuit ca nimeni altul dintre contemporanii săi aspirațiile poporului din care făcea parte pentru progres și libertate și l-a condus cu măiestrie, la început, în lupta pentru eliberarea națională, iar apoi pentru făurirea statului modern turc”¹.

Personalitatea lui Mustafa Kemal, constituie, alături de marii conducători de state din toate timpurile, unul dintre cele mai interesante fenomene ale istoriei universale. Numai astfel se explică faptul că renumele și opera sa au produs un răsunet atât de puternic în opinia publică mondială. Despre Atatürk s-au scris și se vor mai scrie încă multe alte volume în diferite limbi ale lumii. Viața și activitatea acestuia a avut un larg ecou și în rîndul opiniei publice românești. În cele ce urmează voi încerca să prezint succint unele din aceste ecouri în România, în epoca respectivă.

*

Opinia publică românească a urmărit îndeaproape mișcarea de eliberare națională precum și măsurile de modernizare a Turciei, inițiate și conduse de creatorul Turciei moderne — Kemal Atatürk.

Eminentul om politic și diplomat român Nicolae Titulescu spunea următoarele cu privire la Mustafa Kemal în 1935, la o recepție a Înteligerii Balcanice : „Dacă omagiile cele mai vibrante nu ar fi fost aduse din toate părțile lui Kemal Atatürk pentru opera sa unică în istorie și care constă în a întineri un popor întreg, în a substitui unor credințe vechi

¹ N. Iorga, *Oameni care au fost*, București, Edit. pentru literatură, 1967, p. 326—327

idealul ile cele mai înalte pe care umanitatea poate să și le dea astăzi și în a supraveghea, în fiecare moment al vieții naționale și în cel mai mic detaliu, înțelegerea ideii noi în materie, aş spune că stabilitatea politică creată de Kemal Ataturk este cea mai elocventă mărturie a amploa-rei operii lui și a trăinicieei ei".²

Presă românească a avut o atitudine favorabilă față de mișcarea de eliberare națională în fruntea căreia stătea Kemal, ținând în mod regulat publicul la curent cu desfășurarea ei, încă de la începuturile acestei mișcări. „Trupele naționaliste ale lui Kemal — seria „Dimineața” — după ce au repurtat unele succese asupra trupelor improvizate ale guvernului din Constantinopol, au ocupat minele de la Heracleea și le-au putut păstra ...”. Același ziar mai adăuga : „... Trupele așa-zise antinaționaliste ale guvernului lui Ferid, de îndată ce sînt trimise contra lor (adică contra trupelor lui Kemal), trec la ele ... Aceste lucruri — continuă ziarul — au încurajat pe Kemal să înainteze pînă sub porțile Constantinopolului, în speranța că astfel va forța guvernul lui Ferid să respingă condițiile de pace ale aliaților”.³

Proclamarea Republicii Turcia, acest eveniment epocal din istoria poporului turc, și-a găsit un larg ecou în opinia publică românească. Ziarele românești au reprodus știrea proclamării Republicii și fotografia primului președinte, fragmente din discursul rostit de Ataturk cu prilejul alegerii sale ca președinte al noului stat turc, precum și pasaje din alte cuvîntări rostite cu același prilej. „Mustafa Kemal a afirmat — scria ziarul „Universul” — că, grație formei noi de guvernămînt, Turcia va putea prospera în pace și ea va dovedi prin acte, că e demnă să ocupe locul ei de azi în lume”⁴. În același număr al ziarului a fost reprodus un fragment și din cuvîntarea lui Ismet-pașa, șeful noului guvern. „În relațiile externe — se spunea în discursul primului ministru turc — programul guvernului constă în a menține solid existența și integritatea Republicii Turcia și el tinde spre consolidarea statului prin întreținerea de bune raporturi cu toți vecinii ... Vom răspunde la bunăvoița ce ni s-a arătat printr-o mai mare bunăvoiță”.

După proclamarea noului stat turc Mustafa Kemal, „aliat credin- cios al României”,⁵ a cîștigat pentru Republica Turcia sentimentul unei prietenii statonice din partea opiniei publice românești.

În perioada lui Ataturk relațiile dintre România și Turcia pot fi considerate, fără nici o reținere, excelente.

Nicolae Titulescu referindu-se la aceste relații obișnuia să spună că ... „România și Turcia sunt menite să practice o prietenie sinceră și activă”⁶.

În timpul vieții lui Ataturk, legăturile dintre România și Turcia nu s-au limitat numai la probleme externe ; ele s-au adîncit și în domeniul colaborării economice și comerciale. Motivele economice au constituit în primul rînd drept bază a relațiilor bune dintre cele două state. Ambele țări aveau nevoie una de alta din punct de vedere economic. Turcia era

² Arh. MAE, fond. 71, vol. 59, 1935, f. 156.

³ „Dimineața” din 25 iunie 1920.

⁴ „Universul” din 4 noiembrie 1923.

⁵ „Universul” din 12 noiembrie 1938.

⁶ N. Titulescu, *Documente din arhivele Bisericii Ortodoxe Române*, Edit. politică, 1967, p. 553.

un debușeu important pentru petrolul, cerealele, făina și vitele din România, iar România de asemenea, un debușeu pentru fructele, măslinile și manufacturile turcești.

Relațiile diplomatice dintre cele două state, intrerupte provizoriu datorită primului război mondial, au fost restabilește în 1923, cu cîteva luni înainte de proclamarea Republicii Turcia, prin numirea noului reprezentant al Turciei la București în persoana lui Gevat-bei și înaltului comisar al României în Turcia în persoana lui S. Aurelian.

Reprezentantul României în Turcia, felicitîndu-l pe Adnan-bei în ziua de 24 iulie 1923, cu prilejul semnării Tratatului de la Lausanne, actul liberator al Turciei noi, se referea și la viitorul colaborării dintre cele două state arătînd că situația geografică a ambelor țări, apropierea lor de Marea Neagră, o excelentă cale de comunicație între cele două state, sănt de natură să faciliteze reluarea și dezvoltarea relațiilor comerciale între Turcia și România și a asigura o strînsă colaborare pentru refacerea economică a acestei părți a Europei⁷.

Relațiile cordiale și bunăvoiința arătată de autoritățile românești față de tînăra republică Turcia au fost remarcate de personalitățile politice turce de frunte.

Ismet İnönü într-un discurs ținut în Adunarea Națională de la Ankara vorbea cu adîncă simpatie de România. În legătură cu felul cum au fost primiți reprezentanții Republicii Turcia în străinătate, Ismet İnönü spunea : „Numai un singur stat a făcut o primire prietenească trimisului nostru ; aceasta e România⁸. La cîteva luni după proclamarea Republicii Turcia, o personalitate politică turcă sosită din Ankara, în trecere spre occident, spunea că guvernul ture este încredințat că va putea închega „relații sincere ce vor duce la o strînsă apropiere”⁹ cu România.

În urma restabilirii relațiilor diplomatice și a strîngerii legăturilor politice au fost reluate și schimburile de delegații la diferite nivele între Republica Turcia și România. La 5 mai 1924 au sosit în Turcia 50 de studenți și studente români pentru a întoarce colegilor lor turci vizita ce aceștia o făcuseră studenților români în 1912. Cu acest prilej ziarul „Tanin” publica sub semnatura cunoscutului scriitor și publicist Huseyin Geahit-bei un articol intitulat „Nos hôtes roumains”. Erau evocate în același timp raporturile de stimă și cordială prietenie între România și Turcia.

În anul 1930 o delegație parlamentară românească alcătuită din vice-președintele Senatului, Clinciu și deputatul Dan Zaharia vizitează Turcia. Cu trei ani mai tîrziu (14 octombrie 1933) o altă delegație românească în frunte cu ministrul de externe Nicolae Titulescu sosea la Istanbul. Cu acest prilej, la 17 octombrie, a fost semnat Tratatul de amicizia, de neagresiune, arbitraj și de conciliațiune între România și Turcia. Tratatul stipula printre altele : „Credincioși angajamentelor lor deja luate de a nu recurge una față de celalaltă la război ca mijloc al politicii lor naționale, nici la agresiune aşa cum ea a fost definită prin Convențiile din 3 și 4 iulie 1933 și deci de a nu participa la un act de agresiune

⁷ Arh. MAE, fond. 71, vol. 58, fila 29.

⁸ Arh. MAE, fond. 71, vol. 58, fila 63.

⁹ Ibidem, fila 60.

comis de către un terț, cele două țările contractante își iau pe lîngă aceasta angajamentul de a condamna orice agresiune sau orice participare la o agresiune oarecare încercată de terți, precum și orice înțelegere agresivă împotriva uneia sau celeilalte dintre cele două țări.¹⁰

Rezultatele întrevederii de la Ankara au fost cît se poate de fructuoase. De aceea, ziarul „Hakimiyeti Millîye” (Suveranitatea națională) le considera drept „unul dintre cele mai prețioase ale lanțului păcii balcanice”. Într-adevăr, consolidarea prieteniei româno-turce inaugura construcția unui solid fundament al edificiului păcii în Balcani și netezea calea sigură spre cîmpul de realizare a aspirațiilor pe care le nutreau popoarele din sud-estul Europei¹¹. Titulescu vedea în apropierea dintre cele două țări din bazinul Mării Negre numai începutul organizării cooperării dintre statele balcanice. După cum se știe această cooperare a fost realizată prin Pactul Balcanic semnat oficial în ziua de 9 februarie 1934 la Atena de către România, Turcia, Grecia și Iugoslavia.¹² La 11 mai 1934, România era onorată de vizita lui Tevfik Rüştî Aras, ministrul de externe al Turciei. Cu acest prilej Rüştî Aras făcea un bilanț al relațiilor de amicitie dintre România și Turcia, spunînd că această prietenie își găsește expresia în trei acte diplomatice: Declarația purtînd definiția agresorului — act de o importanță capitală în raporturile reciproce ale puterilor contractante — Tratatul turco-român de arbitraj și în sfîrșit, Tratatul de Înțelegere Balcanică, tratat care permitea statelor semnatare să coopereze, răminînd în același timp scrupulos credințioase prietenilor existente, în opera de consolidare a păcii și a securității în Balcani.¹³

Un alt moment important și semnificativ al relațiilor dintre România și Turcia — în perioada lui Atatürk — este redat de împrejurările desfășurării Conferinței de la Montreux din iunie 1936.

Nicolae Titulescu, reprezentantul țării noastre la Conferința de la Montreux a sprijinit poziția Turciei la această conferință. Diplomatul român aprecia că rezolvarea problemei strîmtorilor constituia o exprimare colectivă a solidarității și înțelegerii între statele balcanice, necesară asigurării securității în regiunea balcanică.

Merită să fie amintită și Convenția de tranzit care s-a încheiat în luna august 1936, între România și Turcia. În urma acestei înțelegeri drumul Constanței a fost deschis mărfurilor turcești de export. Ziarul „Akşam”¹⁴ (Seară) referindu-se la această înțelegere scria că drumul Constanței asigură transportarea mărfurilor de la Istanbul pînă în regiunile cele mai îndepărtate ale Europei centrale în termen de 5–6 zile. Tot în 1936 a fost semnată o nouă convenție de comerț și înțelegere asupra devizelor. În consecință schimburile comerciale au crescut în mod simțitor.

Relațiile dintre România și Turcia aveau să se întărească și mai mult în anii următori. Vizita mareșalului Fevzi Ciakmak în 1937 la București a constituit un moment important al acestor legături. Relațiile excelente dintre cele două țări au creat, fără îndoială, un teren favorabil ecou-

¹⁰ Arh. MAE, fond 71, vol. 59, 1933, fila 58.

¹¹ „Dimineata” din 17 oct. 1933.

¹² Ion M. Oprea, Nicolae Titulescu, București, Edit. științifică, 1966, p. 240.

¹³ Arh. MAE, fond 71, vol. 59, 1934, fila 95.

¹⁴ „Akşam” din 22 ianuarie 1936.

rilor reformelor lui Ataturk în opinia publică românească. Presa românească a urmărit îndeaproape aceste reforme ținând la curent cititorii români în legătură cu aceste măsuri înnoitoare. Ni se pare deosebit de semnificativ în legătură cu atitudinea presei românești referitoare la reformele inițiate de Kemal Ataturk următorul pasaj dintr-un articol publicat de influentul ziar „Universul” în numărul său din 12 noiembrie 1938. Îl reproducem aproape integral. Iată-l : „... Ataturk a sfîșiat pînza neagră a ignoranței, a fatalismului și indolenței, a făcut să pătrundă pe „ogoarele” patriei sale lumina acestor raze, un tineret setos de cultură, de ideal și de muncă, a infăptuit cu sprijinul lui o țară nouă : Republica Turcia. La ce nu s-a gîndit acest mare om ! A reformat Turcia în domeniul politic, economic, cultural și spiritual. A interzis poligamia, a stabilit coduri și legi, a creat servicii medicale și institute de igienă, a adoptat calendarul gregorian și alfabetul latin, a emancipat femeia ; a chemat de la sine savanți și i-a pus să descifreze istoria multiseculară a poporului turc. Aceasta a fost opera unui om extraordinar”.

Reformele lui Ataturk au stîrnit un mare ecou și în presa turcă din România. Legiferarea egalității drepturilor femeii cu ale bărbatului în Republica Turcia, în codul civil promulgat în 1926, acordarea dreptului de vot în alegerile municipale (1930) și în sfîrșit, drept de vot în alegerile de deputați în MAN (5 noiembrie 1934) au fost salutate cu deosebită căldură de presa turcă din Dobrogea. „Legea votată zilele trecute — scria „Türk Birliği” în 1934 — acordă femeii turce drepturi egale cu bărbatul în privința alegerilor parlamentare. Naționalitatea turcă din Dobrogea aprobă din toată inima această măsură”.

Simpaticia și prețuirea opiniei publice românești față de Kemal Ataturk nu s-a exprimat numai în presă și în discursurile oamenilor politici. Personalitatea marelui reformator a constituit obiectul unor biografii și studii originale de către autori români. Biografia „Lupul cenușiu” apărută la București în 1939 sub semnatura cunoscutului om de cultură Petre Ghiață, suita de conferințe ținute de Manoilescu Mihail și publicate ulterior la Brăila în 1934, precum și studiul „Kemal Ataturk” semnat de Dragoș Gheorghe în 1935 și studiul comparativ al lui Martinescu Asău în 1930 sunt numai cîteva dintre aceste omagii. Printre lucrările originale închinatice lui Ataturk merită să fie amintit și studiul în l. turcă al lui I. Themo „De ce îl stimez pe Ataturk”. Toate aceste lucrări citate sunt omagii adresate marelui Ataturk. Fostul ambasador al Turciei la București, Hamdullah Suphi Tamiover, spunea, de pildă, despre „Lupul cenușiu”, (biografia semnată de prof. Petre Ghiață) că, pe lingă faptul că este scrisă într-o limbă aleasă, din ea se degăjă în același timp o mare simpatie față de Ataturk și poporul turc.

La dispoziția cititorilor români au fost puse și o serie de traduceri ale unei biografii alcătuite de către autori străini cu prestigiul. Dintre ele merită să fie menționate cartea lui Mikusch Dagobert „Gazi Mustafa Kemal” și „Lupul cenușiu” al lui Armstrong în traducerea lui Alice Ionescu în 1943.

Reformele inițiate de Ataturk au produs un puternic ecou și în rîndurile naționalității conlocuitoare turco-tătare din România. Putem afirma cu certitudine că aceste reforme au însemnat pentru această populație ceva mai mult decât simple ecouri. Ele au influențat indirect strădaniile

statului român în direcția modernizării vieții turcilor și tătarilor dobrogeni. Aici trebuie menționată și contribuția deosebită a lui Hamdullah Suphi Tanrıöver, fost ambasador al Turciei la București între 1931 și 1944.

Revoluția kemalistă de pildă a exercitat o puternică înrăurire asupra orientării învățămîntului și culturii populației turce din Dobrogea, în sens pozitiv. După adoptarea alfabetului latin în Turcia, s-a introdus alfabetul latin și în școlile de limbă turcă din Dobrogea. Același lucru s-a produs și în domeniul ținutei școlare. În locul fesului s-a introdus șapca, costume cu croială europeană, matricole la mînă etc.

Forurile de învățămînt din România nu s-au opus, ci din contră au încurajat acest proces de înnoire. Deoarece el crea o punte solidă între naționalitatea turco-tătăra și poporul român, înălătura acea deosebire exterioară izbitoare între cetățenii de naționalitate turco-tătară și restul populației.

După cîțiva ani de la reforma scrisului în Republica Turcia și ziarele turcești din Dobrogea au început să apară în alfabetul latin. Presa turcă din România a popularizat pe larg în coloanele sale ideile și principiile mișcării kemaliste. În această ordine de idei merită să fie menționate ziarele „Türk Birliği” (1930—1940) și „Hak söz” (Adevărul) (1929—1941). „Türk Birliği” a jucat în același timp și un rol pozitiv în întărirea relațiilor dintre România și Republica Turcia.

Noul regim juridic din Turcia prin adoptarea noului cod civil la 17 februarie 1926, a inspirat o mișcare înnoitoare și în rîndurile populației musulmane din Dobrogea. Senatorul Curd Ali Mehmet în 1928 depunea o comunicare adresată Consiliului de Miniștri și ministrului Justiției, cerînd în numele tuturor musulmanilor din țară, desființarea cadiatelor. Este interesantă argumentarea din această comunicare care începe cu cuvintele „Revoluția din țara turcească a desființat cadiatele și a pus poporul musulman în categoria popoarelor europene din punct de vedere juridic ...”¹⁵.

Știrea morții lui Atatürk a produs o adîncă durere nu numai în Turcia, ci și în alte țări ale lumii, printre care și România. Presa românească din acea vreme a exprimat durerea și compasiunea poporului român. „Aliat credincios al României — scria ziarul „Universul” — Atatürk a cîștigat pentru Republica Turcia sentimentul unei prietenii statornice din partea opiniei publice românești, care în aceste momente de crudă încercare trimite poporului turc expresiunea sentimentelor ei de prietenească mingiere”¹⁶.

Surgerea celor trei decenii și jumătate de la moartea lui Atatürk n-a șters cîtuși de puțin din memoria poporului român amintirea acestui strălucit fiu al poporului turc : Mustafa Kemal trăiește și azi cu aceeași intensitate în amintirea opiniei publice din România. Presa românească evocă în coloanele sale personalitatea multilaterală a acestui mare om de stat. De pildă, revista săptămînală românească de politică externă „Lumea” cu prilejul celei de-a 25-a comemorări a morții lui Atatürk consacra un amplu articol acestui eminent conducător de stat, intitulat

¹⁵ Arh. st. București, fond Consiliul de Miniștri, dos. 34/1928, f. 33.

¹⁶ „Universul” din 12 noiembrie 1938.

„25 de ani de la moartea lui Atatürk”¹⁷. Ziarele românești consacriă în fiecare an articole și reportaje aniversării Republicii Turcia. În aceste evocări se acordă un amplu spațiu amintirii lui Mustafa Kemal.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul vizitei în Turcia, se referea printre altele și la legăturile de bună vecinătate și colaborare între România și Turcia în timpul lui Atatürk. În această chestiune spunea: „Aș dori să reliefez în această privință rolul cu totul deosebit pe care l-a avut în acest sens întemeietorul Turciei moderne, marele om de stat Mustafa Kemal Atatürk, care vedea în relațiile bune cu România — după propria sa expresie — „un motiv de continuă satisfacție”¹⁸.

În ultimii ani au fost editate și sunt în curs de editare noi monografii închinatice lui Atatürk. Ultima dintre aceste monografii poartă semnătura autorului acestor rînduri. Apariția monografiei „Atatürk — făuritorul Turciei moderne”, în Editura politică din București, în anul 1969, marchează fără îndoială, reinnoirea interesului de care s-a bucurat și în România acest mare om de stat, considerat, pe drept, cuvînt, făuritorul Turciei moderne.

¹⁷ „Lumea” din 3 noiembrie 1963.

¹⁸ „Scîntea” din 26 martie 1969.

www.dacoromanica.ro

V I A T A S T I I N T I F I C A

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ“ ÎN ANUL 1973

În ziua de 6 februarie 1974 a avut loc la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei de Științe Sociale și Politice ședința de analiză a rezultatelor activității desfășurate în 1973. Ședința condusă de prof. univ. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului, s-a bucurat de prezența președintelui Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu.

Publicăm mai jos darea de seamă prezentată de dr. Dan Berindei, șef de departament și vicepreședinte al Consiliului Științific al Institutului.

Inscrisă astăzi pe orbita marilor înfăptuiri, pe drumul ascendent către societatea socialistă multilateral dezvoltată, națiunea noastră se afirmă în fața lumii contemporane ca o entitate ce știe a-și afirma voința și care este prețuită și respectată. Dar cuceririle zilelor noastre și-ar pierde semnificația desprinse de procesul milenar al devenirii noastre. De aci, fireasca atenție dată marilor fapte ale trecutului României de organele noastre de conducere. Să nu uităm că numai în trecutul an al împlinirii a 125 de ani de la revoluția din 1848, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului și președintele R. S. România, a înțeles să sublinieze însemnatatea trecută dar și actuală a acestui moment istoric prin rostirea celor trei cuvântări pline de idei cu bogate învățăminte la Iași, Blaj și București.

Apartinând frontului istoric al țării, fiind unitatea de cercetare cea mai de seamă în domeniul științei istorice, Institutul nostru este totodată o instituție militantă a României socialiste, un reprezentant ferm al istoriografiei materialist istorice. Cinstind pe înaintași, străduindu-ne să da patriei ce e mai bun în noi, respectând rigorile științei, suntem totodată reprezentanții noii istoriografii socialiste, slujim cauza deplinei eliberări a omului, cauza poporului, a păcii și înțelegerii între popoare.

Bilanțul anual dezvăluie rezultatul eforturilor membrilor acestui Institut și în primul rând concretizarea lor prin tipar, prima verificare a calității unor străduințe. În cursul anului ce s-a scurs, s-au tipărit vol. VI din „Studii și materiale de istorie medie” și vol. IV din „Studii și materiale de istorie modernă”, reluându-se aceste publicații întrerupte timp de un deceniu. Dintre izvoare au apărut: vol. IV din noua serie a colecției Eudoxiu Hurmuzaki, conținând rapoarte diplomatice ruse din anii 1797–1806 (Paul Cernovodeanu și Al. Lazea), vol. V din *Călători străini despre jăriile române*, cuprinzând perioada 1623–1660 (Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersea și Paul Cernovodeanu) și volumul de *Acte judiciare în Tara Românească (1775–1781)* (Gh. Cronț, Al. Constantinescu, Ana Popescu, Teodora Rădulescu); a mai apărut sub îngrijirea lui Damaschin Mioc și a lui Eugen Stănescu primul volum din *Scriserile*

istorice ale regretatului istoric Barbu Cîmpina. În cadrul colecției „Bibliotheca Historica Romanae” au fost publicate lucrările de plan : *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains de Dan Berindei și Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848* de Georgeta Penelea.

În afara acestor lucrări reprezentând obligațiile de institut ale unor membri ai Institutului au mai apărut și altele în afara planului. Semnalăm contribuția lui Nicolae Stoicescu la realizarea noii serii de *Opere* a lui Dimitrie Cantemir, el scriind comentariul istoric la *Descrierea Moldovei* și studiul introductiv, notele bibliografice și indicii la *Istoria ieroglifică*; Ioana Constantinescu a alcătuit indicete *Descrierii Moldovei*. Sergiu Columbeanu a publicat în colaborare cu Radu Valentin lucrarea *Lupta pentru supremăția mărilor. De la descoperirile geografice la Trașulgar*, Paul Cernovodeanu, în seria : „Istorie și civilizație”, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, iar Dan Berindei, în colaborare cu Tr. Mutașcu, ediția a II-a, revăzută, a *Aspectelor militare ale mișcării revoluționare din 1821*.

56 de membri ai Institutului au publicat între 1 și 10 studii sau articole, totalizându-se 148 lucrări de acest fel. Dintre acestea 23 au apărut peste hotare, ele fiind scrise de 17 membri ai Institutului în publicații din Austria, Belgia, Bulgaria, Grecia, Italia, Iugoslavia, Olanda, R.F.G., Statele Unite, Turcia și Ungaria, deci în 11 țări.

Trecind la analiza rezultatelor realizării planului în acest an constatăm următoarele :

Dintre temele de plan prioritar, cu termene finale de realizare în 1973, volumul de *Izvoare bizantine* din cadrul colecției *Fontes Historiae Daco-Romanæ* a fost încheiat. Autorul, Șerban Tanașoca, cercetător la Institutul de Studii sud-est europene, a predat lucrarea care însumează 40 de coli editoriale și care conține și unele texte necunoscute pînă în prezent de istoriografia noastră. Volumul cuprinzînd *Izvoarele ruse* — la care au lucrat din cadrul Institutului Jan Sykora și Alvina Lazea — este în curs de finisare. El cuprinde știri privitoare la români și la teritoriul locuit de ei din sec. IX și pînă în sec. XVI, unele din ele cu totul noi. Volumul de *Izvoare numismalice* a fost de asemenea încheiat de către Octavian Iliescu.

Continuă lucrul, conform planului, atît la seria *Izvoarelor apusene* — Șerban Papacostea și Adolf Armbruster — cît și la cea de *Izvoare orientale* — Aurel Decei și Virgil Ciocîltan —, descoperindu-se importante știri noi mai ales privind sec. XIV în seria *Izvoarelor apusene* și pînă în sec. XI în seria *Izvoarelor orientale* (menționăm pe Al Magdizi care în sec. XI amintește pe „Walağ” în teritoriile românești).

În 1973 a continuat activitatea consacrată marei sinteze *Istoria României*. În vederea pregătirii pentru tipar a volumului VI E. Campus, Gr. Chirîță, E. Cimponeriu, Gh. Cristea, V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Udrea și-au definitivat părțile ce le revin. Tot în 1973, a fost incepută elaborarea vol. VII din *Istoria României*, la care, din Institut, colaborează Traian Udrea.

La elaborarea *Istoriei economice a României*, vastă lucrare de sinteză înscrisă, de asemenea, în planul prioritar, capitolele întocmite de D. Mioc și I. Corfus nu s-au limitat la valorificarea cercetărilor mai vechi, ci, prin folosirea unor informații inedite, au pus în perspective noi dezvoltarea agriculturii în secolele XV— mijlocul lui XIX, precum și fiscalitatea, circulația monetară și prețurile în secolele XV—XVII. Numeroase elemente noi le-au adus și capitolele realizate de Șerban Papacostea, Paul Cernovodeanu și Georgeta Penelea privind agricultura, industria, comerțul intern și extern, transporturile, circulația monetară și fiscalitatea în sec. XVIII.

Tot în cadrul temelor prioritare, a fost încheiată, în prima formă, culegerea *Studii privind istoria naționalității maghiare din România*, coordonată de L. Demény și Ștefan Imreh, în care sunt tratate diferite aspecte ale domeniului abordat (de la cel arheologic pînă la istoria contemporană) și sunt puse în circulație noi informații; în cadrul volumului este cuprins și studiul lui Șt. Csuesuja, *Revoluția din 1848 din Transilvania în glandirea forțelor progresiste maghiare din România interbelică*. Supusă recent discuției Consiliului Științific, culegerea urmează să fie definitivată în vederea tipăririi. De asemenea, în 1973 a fost elaborat volumul *Studii privind istoria culturii maghiare din Transilvania* în colaborare cu Universitatea din Cluj (coordonatori : Sigismund Jakó și Carol Vekov), la care Carol Vekov a contribuit și cu studiul

Incepiturile scierilor cronicărești transilvane în limba maghiară, prilej de a surprinde nu numai specificul acestui gen de scieri ci și o serie de probleme ca izvoarcile folosite de cronicari, gradul de originalitate sau de compilare, cercul de oameni cărora ele se adresau etc.

Dintre temele planului unitar, menționăm în primul rînd continuarea activității colectivului care realizează prestigioasa serie *Documenta Romaniae Historica*, transcriindu-se, traducindu-se și pregătindu-se pentru tipar documentele ce vor forma vol. IV din seria B (Țara Românească), precum și redactindu-se indicele vol. XX, seria A (Moldova); a continuat, de asemenea, întocmirea și ținerea la zi a principalelor instrumente de lucru ale colectivului: repertoriul documentelor publicate, fișierele cronologice ale documentelor inedite (M. Bălan și M. Adam).

Istoria prețurilor din Țara Românească, la care lucrează Damaschin Mioc, R. Cămărășescu, I. Constantinescu și C. Fotino, reprezentând o direcție nouă de cercetare în medievistica noastră, încearcă să surprindă principalele tendințe ale vieții economice prin intermediul cifrelor, în cazul de față al prețurilor. În cursul semestrului I din 1974 această interesantă și originală lucrare va fi încheiată.

Tema *Anglia și ţările române (1714–1800)* elaborată de Paul Cernovodeanu, s-a concretizat într-un amplu studiu. Această lucrare, bazată în largă măsură pe materialele inedite, reprezintă o contribuție importantă la cunoașterea istoriei evoluției poziției marilor puteri față de români.

Tot ca o temă a planului unitar s-a înscris și culegerea de studii – coordonată de N. Adăniloaie și Dan Berindei – *Revoluția română de la 1848*. Cuprinzind opt studii ale membrilor Institutului precum și alte trei ale unor colaboratori externi, în volum se tratează revoluția într-o viziune unitară, sint aduse în circuitul științific informații inedite și se încearcă a se da noi interpretări sau a se aprofunda aspecte semnificative ale acestui moment de seamă al istoriei naționale, al preludiilor și urmărilor lui.

În cadrul cunoșutei colecții *Hurmuzaki*, un nou volum a fost încheiat, în ceea ce privește transcrierea și regestarea, de către Beatrice Marinescu. Cuprinzind rapoarte diplomatice franceze din anii 1878–1890, volumul aduce în circuitul științific noi elemente, care vor duce la o mai adincă comprehensiune atât a relațiilor româno-franceze și a poziției internaționale a României după cucerirea Independenței, cit și a vieții politice interne în aceeași perioadă.

Ion Stanciu a redactat un amplu studiu privind *Relațiile României cu S.U.A. (1916–1920)*. Întemciat pe material documentar inedit din arhivele românești și americane, autorul analizează elementele noi ivite în raporturile dintre cele două țări în condițiile create de războiul mondial. Sunt cercetate, de asemenea, problemele politice bilaterale ivite în cursul negocierilor de pace din anii 1919–1920, locul Statelor Unite în ansamblul factorilor internaționali care au condiționat politica externă a României și diversele aspecte ale legăturilor economice dintre cele două țări.

Încă o lucrare realizată în cadrul sectorului de istorie contemporană este cea de-a 2-a ediție, lărgită, a *Cronicii unor zile istorice*, la care au lucrat V. Liveanu, Ec. Cimponeriu, M. Rusescu și Traian Udrea și care urmează să apară în limba rusă în cadrul Bibliotecii Historice Româniaice.

O altă serie de lucrări au fost încheiate în cadrul planului intern. *Istoria orașelor din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu* – Lia Lehr, C. Șerban din Institut și Șt. Olteanu din afară –, în care se analizează fenomenul urban și impactul asupra lui a structurilor medievale din care a rezultat; *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în secolul al XVII-lea* (C. Rezachevici) și în Moldova (Al. Gonța), studii prin care a fost substanțial îmbunătățită cunoașterea perioadei analizate, atât în ceea ce privește confruntările social-politice în Țara Românească îndeosebi, cit și istoricul răscoalelor mai ales în Moldova, sint realizări în domeniul istoriei medii. Istoriei secolului XIX li aparțin următoarele lucrări încheiate: *Istoria navașiei românești 1829–1859* (S. Columbeanu) în care autorul a reliefat procesul evo-

lutiv al marinei și navației din Principate în noile împrejurări generate de desființarea monopolului otoman și de integrarea acestor țări în circuitul comercial internațional ; *Viața politică din România în 1866* (Gr. Chiriacă), în care autorul analizează acest an de răscruce în istoria României moderne, concluzia sa fiind aceea să statul național a ieșit întărit din criza din 1866, dar că, totodată, pozițiile claselor dominante au fost reglementate pe baze burgheze pentru o lungă perioadă de timp în defavoarea maselor populare și *Repercusiunile politice și economice ale războiului vamal dintre România și Austro-Ungaria (1886—1891)* (Gh. Cristea), în care autorul a căutat să determine locul pe care-l ocupă conflictul vamal din 1886—1891 în procesul de dezvoltare a României pe cale modernă, capitalistă, aprofundând împrejurările, evoluția și implicațiile războiului vamal. O altă lucrare — care îmbrățișează atât istoria modernă cât și cea contemporană — este cea a Paraschivei Cîncea : *Mișcarea pentru emanciparea femeii între 1876—1944*, lucrare în care a fost abordată o tematică de însemnatate nu numai istorică ci și marcant politică și în care autoarea a determinat trei perioade : cea a celei de-a doua jumătăți a secolului XIX, cea din primele decenii ale secolului XX și cea dintre cele două războaie mondiale, fiecare cu trăsăturile caracteristice, dar aparținând unui unic proces de firească și necesară eliberare.

În domeniul istoriei contemporane eforturile au fost consacrate în bună parte în 1973 de majoritatea membrilor respectivului sector, studierii *Revoluției populare din România*. Studiile realizate în această privință de V. Liveanu, I. Chiper, Ec. Cimponeriu, M. Rusenescu și V. Teodorescu în care sunt analizate formele de acțiune revoluționară utilizate de P.C.R. în 1944—1947, sarcinile antifasciste ale revoluției populare, evoluția agriculturii în anii 1944—1948, activitatea legislativă a puterii populare în 1945—1946 ori studierea paralelă a revoluțiilor populare în unele țări sud-est europene, reprezentă în ansamblu o contribuție importantă la cunoașterea mai temeinică a uneia din perioadele cele mai de seamă ale istoriei contemporane a României. Se află într-un stadiu de lucru avansat lucrarea consacrată de Traian Udrea *Luptei pentru instaurarea puterii populare (24 august 1944—6 martie 1945)*.

În domeniul istoriei universale a fost încheiată lucrarea *Relațiile economice dintre România și Franța în perioada 1871—1876* (Traian Ionescu), în care, în temeiul unui bogat material inedit, sunt analizate urmările convenției vamale româno-austro-ungare pentru comerțul României cu Franța și, în genere, pentru activitatea economică franceză în țara noastră în intervalul amintit. De asemenea, s-a încheiat și lucrarea lui Ion Oprea, *România la conferința păcii de la Paris*, în care este înfățișată lupta diplomației românești pentru a obține statuarea drepturilor naționale în tratatele de pace, care au consfințit formal desăvîrșirea unificării statului național român, deja realizată în fapt prin lupta întregului popor.

În cadrul sectorului de istorie a naționalităților a fost încheiat amplul studiu al lui I. Bidian, *Meșteșugurile din Brașov în secolele XIII—XVI*, în care se aduc contribuții la istoria social-economică a orașului Brașov, ce juca în acea vreme un rol specific în întreaga zonă a Europei de sud-est.

O lucrare importantă, de mari proporții, aparținând departamentului de informare, *Bibliografia istoriei medievale a României* (N. Stoicescu) — care va fi precedată de studiul introductiv *Istoricul bibliografiei istorice românești* — a intrat în fază finală de dactilografiere, realizându-se prin aceasta un instrument de lucru deosebit de necesar.

Trecând la enunțarea lucrărilor aflate în curs de elaborare care nu urmau să fie încheiate în 1973, în afara volumelor de *Izvoare apuse și Izvoare orientale* din planul prioritar, de care am amintit, menționăm următoarele în planul unitar : vol. II — *Olténia din Inscriptii medievale ale României* (C. Bălan și Ol. Diaconescu, iar din afara Institutului H. Chircă); *Regimul Dunării și al Mării Negre* (Paul Cernovodeanu, Tr. Ionescu, Șerban Rădulescu-Zăner și Lucia Taftă) care se află în fază de documentare ; *Mișcările de eliberare din Hispanoamerica, 1810—1826* (I. Neacșu) și *Aplicarea metodelor matematice la cercetarea regimului social-politic din România în secolul al XX-lea* (V. Liveanu, C. Moței și I. Gavrilă) — colectiv în cadrul căruia s-au efectuat prelucrări de date, cu ajutorul calculatorului Universității București, cu rezultate intere-

sante, privind o serie de procese social-economice și politice din istoria modernă și contemporană a României (cauzele și efectele variației arenzii țărănești între 1864–1906, caracterul lacunar al datelor statistice etc.). Un volum de izvoare: *Documente privind istoria seculilor*, vol. II (L. Demény), care va fi încheiat în acest an; precum și două instrumente de lucru: *Dicționarul instituțiilor românești în perioada modernă* (O. Sachelarie, A. Constantinescu, A. Herlea și T. Voinea) și *Bibliografia analitică a periodicelor*, vol. III (D. Berindei și G. Penelea), completează acest tablou.

În aceeași categorie de lucrări în curs de elaborare care n-au termen de încheiere în 1973, s-au numărat în cadrul planului intern următoarele privind istoria medie: *Geneza și particularitățile feudalismului pe teritoriul României* (Şt. Ștefănescu, Fl. Constantiniu, E. Lazea); *Literatura slavo-bizantină în cultura românească din secolul al XVI-lea* (Radu Constantinescu); *Relații româno-polone până la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Cronici poloneze despre istoria României* (Ilie Corbus); *Condiția juridică a femeii în Principatele Române (secolul al XVII-lea până la jumătatea sec. al XIX-lea)* (Ana Popescu), de asemenea mai trebuie menționat primul volum de *Insemnări pe carte veche și manuscrise din București* (Aurora Ilies și Marieta Adam). În domeniul istoriei moderne se găsesc în curs de documentare și elaborare: *Politica externă a României între 1866–1877* (Paul Oprescu); *Viața parlamentară din România (1878–1918)* (M. Iosă, Anastasie Iordache, Paraschiva Cîncea); *Dobrogea pe drumul modernizării* (Matei Ionescu); în domeniul istoriei universale menționăm următoarele lucrări: *România dacică în sec. IV–VI. Realitate istorică și critica izvoarelor* (V. Iliescu) și *Condițiile economice ale securității europene* (Eliza Campus și N. Dascălu). În cadrul departamentului de informare, de bibliografii și instrumente de lucru: N. Liu și-a continuat lucrul de inventariere în cadrul temei *Valorificarea corespondenței și manuscriselor lui N. Iorga*, iar Dan Lăzărescu și Jarmila Crețu au lucrat în cadrul colectivului de informare istorică curentă, cel dintii realizând, în cursul acestui an, patru caiete din buletinul de semnalări, rezumative sau sub formă dezvoltată, iar cea de-a doua extrăgind o amplă informare bibliografică din lucrările cehe și slovace; la rîndul ei, Elisabeta Oprescu a fișat și alcătuință indicii de istorie pentru primele trei volume din *Operele* tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Vor fi încheiate în cursul anului 1974 temele: *Lupta pentru apărarea ființei de stat a țărilor române în perioada 1711–1829* (Manole Neagoe); *Curențe și grupări politice din România 1859–1876* (Stan Apostol); *Războiul pentru independența României* (N. Adăniloiae); *Legături politice și culturale între România și Transilvania (1859–1918)* (V. Netea); *Moldova și Țara Românească în politica habsburgică în sec. XVI* (Ştefana Simionescu); *Relațiile țărilor române cu Imperiul habsburgic (1683–1718)* (M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru); *Conjunctura internațională în ajunul celui de-al doilea război mondial* (I. Oprea) și vol. V din *Bibliografia secolului XIX* (V. Stan).

Colectivul *Bibliotecii* (C. Bucșan, L. Cojocaru, C. Moldoveanu, C. Popescu, V. Rudolf, T. Zabalovici) a executat operațiile curente de intrări ale cărților și revistelor achiziționate prin schimb, cumpărare sau donații (creșterea fiind de 1 267 cărți, în 1 360 volume și de 2 962 numere periodice); a asigurat deservirea cititorilor; a dezvoltat schimbul internațional și a executat și unele lucrări speciale.

Revista „Studii” (Ion Apostol, Marian Stroia, Gelu Apostol, Magdalena Rusu), care începând din acest an apare în 12 numere, ceea ce impune colectivului ei un efort mai accentuat, să străduite ca numerele ei să reflecte un sumar tematic variat. Numerele speciale consacrate revoluției din 1848 și lui Dimitrie Cantemir sănt, de asemenea, realizări ce merită a fi reliefate.

„*Revue Roumaine d’Histoire*” (V. Netea, Șt. Andreescu, Paula Niculescu) a apărut cu regularitate, numerele ei căutând să reflecte o problematică majoră și totodată încercând să axeze pe anumite probleme și teme centrale, menite să da revistei mai multă omogenitate și expresivitate. Numerele consacrate lui D. Onciu, relațiilor româno-bulgare, revoluției din 1848, relațiilor româno-polone, ori lui D. Cantemir au fost concretizări reușite ale acestei reviste. Traducerile efectuate pentru revista noastră în limbi străine de Madeline Costescu — care a efectuat

totodată și translația comunicărilor și articolelor membrilor Institutului destinate străinătății — au contribuit și ele la ridicarea nivelului ei de expresivitate.

Nu putem să nu menționăm, în sfîrșit, activitatea secretarelor noastre Aurelia Bazavan și Nora Petrov, tovarășilor noștri din administrația Institutului, Deciu Săvulescu, Tudor Ștefan și Victoria Stetcovici, a dactilografulor noastre, precum și a lui I. Frențiu și a personalului de deservire, deoarece prin eforturile și munca lor au ajutat la desfășurarea în condiții optime a activității științifice a Institutului.

Consiliul științific, organ de conducere colectivă a Institutului, s-a întrunit în anul 1973 de 21 de ori.

În mod firesc, un loc central în activitatea Consiliului științific l-au ocupat problemele îndeplinirii planului de cercetare. Ele au figurat de 8 ori ca puncte distințe ale ordinii de zi ale ședințelor, dar, în fapt, au fost prezente, într-un fel sau altul, la fiecare dintre întâlnirile Consiliului științific. Numeroase sarcini neplanificate, care au revenit Institutului în anul 1973 de la organele superioare au determinat unele modificări în executarea planului. Procedind cu discernămînt, Consiliul științific a acordat amînări de termene pentru elaborarea lucrărilor, în cazurile temeinic justificate, dar a acționat permanent spre a nu se produce perturbări în realizarea planului. În acest sens s-au luat măsuri pentru mobilizarea eforturilor cercetătorilor, pentru întărirea disciplinei muncii.

Problema valorificării rezultatelor cercetării a constituit un alt capitol important al activității Consiliului. Astfel, în anul 1973, au fost discutate și au primit avizul Consiliului 7 lucrări (dintre care o lucrare în cadrul unci dezbaterei științifice organizată ca ședință deschisă a Consiliului și o lucrare rediscutată). În alte patru ședințe, au fost dezbatute proiectele planului de cercetare și a planului editorial pe anul 1974. Un capitol important al activității consiliului l-a mai constituit și în anul 1973 stabilirea și executarea planului de manifestări științifice interne și externe ale Institutului ca și discutarea unor invitații adresate din țară sau străinătate Institutului ori unor cercetători pentru a participa la diferite manifestări științifice.

În cadrul ședințelor sale, Consiliul științific a discutat și rezolvat problemele mișcării de cadre, ca și sarcinile curente. Bilanțul activității sale ne autorizează constata că în anul 1973 a continuat să crească rolul Consiliului științific ca organ colectiv de conducere în Institut.

În 1973, au fost obținute o serie de rezultate pozitive în privința integrării cercetării cu învățămîntul, care conținează formele specifice ale apropierea între activitatea Institutului și predarea istoriei în învățămîntul mediu și superior. Directorul Institutului, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, este titularul unui *curs special de istorie medie a României* la Facultatea de istorie din București. Un mare număr de cercetători din Institut au participat la analiza predării istoriei în învățămîntul de toate gradele, acțiune reciproc utilă atât pentru învățămîntul școlar și pentru cercetare.

Institutul este reprezentat prin directorul său (ca președinte) și prin Traian Udrea (membru) în comisia de specialitate constituită în aprilie 1973, la Ministerul Educației și Învățămîntului.

În anul 1973 au fost admisi în cadrul Institutului 7 noi doctoranzi, care își desfășoară activitatea în învățămîntul mediu și superior, în muzei, arhive etc., ridicîndu-se astfel la 15 numărul doctoranzilor care nu-și desfășoară activitatea în Institut.

Menționăm, de asemenea, că în anul 1973 cursurile speciale de pregătire profesională (paleografie slavă, latină, medievală și turcă), organizate în Institut și conduse de cercetători din Institut au fost frecventate și de persoane din afara Institutului inclusiv de unii studenți.

În perioada analizată, membrii Institutului au contribuit, de asemenea, la acțiunea de perfecționare a cadrelor care predau istoria în învățământul mediu, prin lecții publicate în „Studii și articole de istorie” prin conferințe-lecții, prin lecții la „Radio-școală”. Au fost realizate, la cererea Ministerului Învățământului și Educației, referate la manualele de istorie pentru clasele V–VIII. În același context se înscrise activitatea de coordonare și îndrumare a cercetărilor istorice desfășurate de cadrele didactice din învățământul mediu, sprijinul permanent acordat de cercetătorii Institutului filialelor Societății de științe istorice din București și provincie. Numeroase conferințe ținute în București și în țară de membrii Institutului reprezintă și ele un aspect al integrării.

Aproape 20 de cercetători din Institut au participat în medie 15–20 zile – în unele cazuri mai mult – la activitatea brigăzilor constituite în primăvara anului 1973 pentru analiza predării istoriei, în învățământul de toate gradele, în principalele centre culturale ale țării și în județele respective.

În anul 1973, cercetătorii institutului au elaborat, de asemenea, informări, documentări și referate solicitate de o serie de instituții centrale de stat.

Lucrările și studiile publicate de cercetătorii Institutului în țară și peste hotare în ultimii ani, participarea cu succes la manifestările științifice externe, locul central ocupat de Institut în cadrul frontului istoric românesc sint căsătoria dintre factorii principali care au contribuit la afirmarea prestigiului instituției noastre peste hotare. Acest lucru se reflectă în diversificarea și dezvoltarea formelor de colaborare cu institutele similare din țările socialiste, în numeroase invitații de participare la manifestările științifice internaționale sau pentru cicluri de lecții și conferințe, în solicitarea de materiale spre publicare în revistele de specialitate străine, în schimbul sporit de publicații și lucrări.

În anul 1973 s-au înregistrat, în general, progrese notabile în colaborarea dintre istoricii români și istoricii din țările socialiste, îndeosebi cu istoricii din U.R.S.S., Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia și Polonia, membrii Institutului nostru având un rol de seamă în acest proces.

Cu concursul conducerii Academiei de Științe Sociale și Politice au fost organizate noi comisii mixte de istorici. La începutul lunii februarie 1973 a avut loc ședința de constituire a comisiei mixte de istorici români și sovietici, care a organizat, în luna octombrie, la București primul său simpozion științific cu participarea unor specialiști din cele două țări.

În iunie 1973 a avut loc constituirea comisiei mixte de istorici români și bulgari, și, recent, s-a constituit partea română a comisiei mixte cu istoricii iugoslavi.

În decembrie trecut, a avut loc, la Budapesta, cea de-a III-a sesiune de lucru a comisiei mixte de istorici români și maghiari.

În domeniul colaborării multilaterale a istoricilor din țările socialiste, Institutului de istorie „N. Iorga” li revin sarcini – de care s-a achitat – în cadrul comisiei de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”. Institutul a fost reprezentat la sesiunea organizată, în mai trecut, de partea polonă a comisiei de problemă, ca și la lucrările celei de a VI-a confațutui de la Berlin, a comisiei menționate.

În anul 1973, Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România a repartizat un număr sporit de stagii de documentare, a căutat să vină în întâmpinarea cerințelor Institutului pentru acordarea unor specializări peste hotare.

Au fost efectuate stagii de documentare în Ungaria, Polonia, U.R.S.S. și S.U.A.

Tot în cursul anului 1973 au avut loc și o serie de alte călătorii de documentare în străinătate ale cercetătorilor institutului pe baza unor burse străine personale (3 burse italiene, 1 bursă în Franța) sau prin suportarea cheltuielilor de către cercetători (în Franța și în R.F.G.).

Rezultatele fructuoase au demonstrat necesitatea de a fi facilitate, încurajate și largite specializările și călătoriile de documentare peste hotare.

În anul 1973 au fost repartizate Institutului 13 săptămâni pentru călătorii de scurta documentare și schimb de experiență în 5 țări.

În cursul anului care s-a încheiat, 23 de cercetători din institut au luat parte, fie nemijlocit (de 31 de ori), fie numai prin comunicări (4), la 24 manifestări științifice internaționale (congrese, conferințe, simpozioane, colocvii, comisii bi- și multilaterale) care au avut loc peste hotare. Dintre acestea, cheltuielile de deplasare și participare la 13 manifestări științifice, respectiv 18 participări, au fost suportate de instituții românești (9 de către Academia de Științe Sociale și Politice, 1 — M.A.E., 1 — Consiliul Culturii și Educației Socialiste, 1 — A.S.S.E.E., 1 — Comisia Națională a Femeilor). La 11 congrese și simpozioane (respectiv 13 participanți), cheltuielile de deplasare și participare au fost suportate de organizatori, și în parte de cercetători. Au fost prezentate 26 comunicări și s-au efectuat deplasări în următoarele 12 țări : Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Italia, Iugoslavia, Mongolia, Polonia, R.D.G., R.F.G., S.U.A., Turcia, Ungaria.

În anul 1973 Cornelia Bodea a predat la Boston Colege în S.U.A., un curs de istorie modernă a României, Adolf Armbruster a ținut trei conferințe în R.F.G. (în patru centre), iar Dan Berindei trei conferințe în Elveția, R.F.G. și Austria.

În cursul anului 1973, aproape 60 de istorici, publiciști sau diplomați din 15 țări, au efectuat vizite în Institut, pentru documentare, schimb de experiență, consultații, stabilirea unor colaborări.

Institutul a organizat o seară culturală turcă și o sesiune științifică consacrată semicentenarului creării Turciei moderne.

Un rol important ce revine Institutului este și acela de a contribui la difuzarea și propagarea cunoștințelor istorice. Dar mai înainte trebuie menționată participarea instituției noastre la manifestările științifice interne. În cursul anului 1973, comunicări ale cercetătorilor Institutului au fost prezentate la 29 manifestări științifice. La aceste simpozioane și colocvii, ca și cu alte prilejuri, 28 de cercetători ai Institutului au fost prezenți cu 51 de comunicări științifice sau au luat parte activă la discuții.

Cele mai multe comunicări (38) au fost prezentate în cadrul a 19 sesiuni științifice, simpozioane, colocvii etc. consacrate aniversării sau comemorării unor evenimente sau personalități : 25 de ani de la crearea P.M.R. ; 80 de ani de la crearea P.S.D.M.R. ; 125 de ani de la revoluția din 1848 ; semicentenarul morții lui D. Onciu ; centenarul morții lui Al. I. Cuza ; tricentenarul nașterii lui Dimitrie Cantemir.

Una din principalele manifestări științifice organizate, în 1973, de Institutul nostru, în colaborare cu Institutul de studii sud-est europene, a fost consacrată lui Dimitrie Cantemir. Sesiunea a trezit un deosebit interes prin tematica și prin calitatea comunicărilor.

Cercetători din Institut au fost, de asemenea, prezenți la patru manifestări științifice internaționale care au avut loc în România. Cu acest prilej, cercetători din Institut au prezentat 8 comunicări și au avut numeroase intervenții în cursul dezbatelerilor. Este de amintit simpozionul româno-sovietic din octombrie desfășurat cu prilejul primei întâlniri de lucru a Comisiei mixte, simpozionul de istorie româno-iugoslav de la Craiova, organizat de A.D.I.R.I. — la care au participat cu comunicări patru cercetători din Institut, colocviul internațional *Urbanismul și mediul înconjurător* desfășurat la București, la care au participat cu comunicări trei cercetători și simpozionul tinerilor istorici români și vest-germani din decembrie.

Institutul „N. Iorga” a fost, de asemenea, prezent în acțiunea ce se întreprinde pentru ridicarea nivelului calitativ al unor lucrări destinate tiparului sau în întocmirea de materiale destinate soluționării a diferite probleme. În legătură cu aceasta, trebuie menționate numeroasele referate de specialitate privind lucrări social-politice în curs de editare ca și referatele la teze de doctorat.

În cursul anului 1973 Institutul a asigurat prin membrii săi un număr însemnat de lectori în învățământul post universitar, universități populare și case de cultură.

La cererile diferitelor instituții centrale și locale, au fost prezentate, în *31 de localități*, răspândite pe cea mai mare parte a țării, în fața unui numeros public, *197 conferințe* referitoare la principalele evenimente aniversare sau comemorate în anul 1973, la alte momente istorice sau la personalități politice și culturale din trecutul poporului român.

Tot în anul 1973 au fost publicate *cîteva zeci de articole* în presa cotidiană centrală și locală, în reviste de partid, în periodice culturale sau de popularizare a istoriei.

Membrii Institutului sprijină consecvent emisiunea radio „Memoria pământului românesc” și au fost solicitați, de asemenea, la alte emisiuni radio, inclusiv la emisiunile Radiodifuziunii române în limbi străine (franceză, engleză, turcă), ca și unele emisiuni T.V. În anul 1973 au fost realizate *peste 20 de participări* la emisiunile radio și cîteva participări la emisiunile T.V. (membrii în juriul unor concursuri, consultanți etc.).

În anul care s-a încheiat, numărul doctoranzilor din Institut s-a ridicat la 15, reflectînd străduințele pentru ridicarea calificării profesionale. În același sens au continuat și cele trei cercuri de perfecționare profesională care au funcționat sub îndrumarea unor specialiști din Institut : paleografie slavă (condus de Damaschin Mioc); paleografie latină (condus de Șerban Papacostea); paleografie otomană (condus de Aurel Decei). Aceste cercuri organizate în Institut și-au dovedit din plin utilitatea. Ele au fost frecventate și de unii cercetători din afara Institutului ca și de unii studenți.

Două cercetătoare din Institut au frecventat cursuri de specializare pentru aplicarea metodelor matematice și folosirea calculatorului în cercetarea istorică.

În ultimul timp, cu sprijinul Academiei de Științe Sociale și Politice au fost create însemnate înlesniri pentru însușirea intensivă a limbilor străine de către cercetătorii Institutului.

În institut au continuat să funcționeze totodată cursuri de limbi străine moderne sub îndrumarea unor cercetători : limba engleză (Dan Lăzărescu și Irina Gavrilă); limba rusă (Alvina Lazea); limba germană (Şerban Rădulescu-Zoner).

Orice bilanț nu înseamnă numai o constatare a unei situații, ci totodată aprecierea ei. Raportul prezentat dezvăluie importante realizări și o activitate multilaterală a instituției atât pe plan științific, cât și pe cel al prezenței Institutului în viața societății socialiste și în afirmarea țării în afară de hotare. Totodată trebuie însă constatat că succesele noastre nu sint rodul unor eforturi egale, că unii au realizat mult și că alții au contribuit în măsură mai mică la o operă ce se cere înainte de toate *comună*. Dacă cauze obiective explică unele deficiențe, unele întîrzieri de plan, altele, trebuie să-o mărturisim, să sint datorate unora care n-au înțeles că planul constituie o datorie supremă. Calitatea uneori deficitară a unor lucrări, care pricinuiește în etapele următoare complicații, impune un mai riguros control al muncii din partea celor investiți cu acest atribut, dar și din partea *Intregului colectiv*. De asemenea, disciplina muncii și respectarea ei trebuie să rămână o permanentă preocupare a tuturor membrilor Institutului.

Aceste observații critice nu umbresc însă activitatea *de ansamblu* a instituției. Este neîndoienic că bilanțul activității este pozitiv, iar contribuția dată societății noastre socialiste este relevată în a marca o prezentă științifică, dar și social-politică a Institutului. Succesele, ca și unele deficiențe semnalate, ne obligă pe toți în a face mai mult și mai bine, ne îndeamnă la muncă și dăruire, căci numai astfel bilanțurile noastre anuale vor reflecta biruințele pe care în mod firesc le dorim cu toții.

A N E X A I

PUBLICAȚIILE MEMBRILOR INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ” PE ANUL 1973

I. CĂRȚI, STUDII, ARTICOLE ȘI BIBLIOGRAFII ÎN PUBLICAȚIILE PERIODICE DE SPECIALITATE

Akte judiciare din Tara Românească 1775–1781. Ediție întocmită de : Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 1 100 p. (Academia de Științe sociale și politice a R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga”. Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, IX). Autori din Institut : Alexandru Constantinescu și Anicuța Popescu.

Călători străini despre fările române, vol. V. Volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Edit. științifică, 1973, 700 p. (Academia de Științe sociale și politice a R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga”).

Autori din Institut : M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu.

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi. București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 402 p. + ilustr. + 1 h. Colaboratori din Institut : N. Stoicescu și Ioana Constantinescu.

Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), vol. IV. Rapoarte diplomatice ruse 1797–1806. Sub redacția acad. A. Oțetea, București, Edit. științifică 1973, 684 p. (Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R., Institutul de Istorie „N. Iorga”).

Au colaborat : Alvina Lazea și Paul Cernovodeanu.

Studii și materiale de istorie medie, vol. VI. Comitetul de redacție F. Constantiniu, L. Demény, D. Mioc, Ș. Papacostea, Șt. Ștefănescu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 416 p. (Academia de Științe sociale și politice a R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga”).

Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV. Redactori responsabili N. Adăniloaie și Dan Berindei, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 462 p. (Academia de Științe sociale și politice a R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga”).

Istoria României. Manual pentru anul IV licee de cultură generală și de specialitate. Întocmit de : prof. univ. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Miron Constantinescu, prof. univ. Ștefan Pascu, redactori responsabili și coordonatori, conf. univ. Hadrian Daicoviciu, Traian Lungu, cercetător principal, Gheorghe Smarandache, profesor de liceu, Alexandru Porțeanu, cercetător principal. Ion Oprea, cercetător principal, prof. univ. Aron Petric, Ediția a VI-a, București, Edit. didactică și pedagogică, 1973, 431 p. + 15 h.

Autori din Institut : Alexandru Porțeanu și Ion Oprea.

Adam Marieta, *Documente inedite din arhiva Cretzulescu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 359–361.

Adăniloaie Nichita, *Cucerirea independenței de stat a României 1877–1878*, București, Edit. politică, 1973, 102 p. (File de istorie).

Adăniloaie Nichita, *Cuza Vodă și problema agrară*, în vol. „Cuza Vodă în memoriam”, Iași, Edit. Junimea, 1973, p. 329–361.

Adăniloaie Nichita, *Ideea unității naționale în revoluția română de la 1848*, în „Studii și articole de istorie”, XXII, 1973, p. 12–18.

Adăniloaie Nichita, *Mișcarea revoluționară din 1821 reflectată în rapoartele consulare*, în vol. „150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu”, Drobeta-Turnu Severin, 1973, p. 61–73.

Adăniloaie Nichita, *Premisele obținerii independenței naționale a României*, în „Studii și articole de istorie”, XXIV, 1973, p. 15–27.

Adăniloaie Nichita, *Revoluția din 1848 în Muntenia*, în „Era socialistă”, LIII, 1973, nr. 11, p. 26–30.

Adăniloaie Nichita, *Tehnica elaborării unei lucrări științifice de istorie*, în „Studii și articole de istorie”, XXI, 1973, p. 69–76.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru M. M., *Aspecte ale vieții economice din orașele și târgurile Dobrogei sub stăpînirea otomană (sec. XV – XVIII)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 33–48.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru M. M., *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 971–989.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M., *La condition des captifs turcs dans l'Empire des Habsbourg (1688–1699) d'après les mémoires de Osman Aga de Timișoara*, în „Studia et Acta Orientalia”, VIII, p. 126–144.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru M. M., *Les relations du prince de Valachie Mircea l'Ancien avec les émirs seldjoukides d'Anatolie et leur candidat Musa au trône ottoman*, în „Tarih Araşdırma Dergisi”, Ankara, 1972, p. 113–125.

Andreeșu Ștefan, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 361–373.

Andreeșu Ștefan, *Din nou despre bisericile de curte din veacurile XIV–XVI*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, Seria Artă plastică, XX, 1973, nr. 1, p. 164–168.

Andreeșu Ștefan, *În jurul unui document inedit de la Matei Basarab*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 799–802.

Andreeșu Ștefan, *Les débuts de l'historiographie en Moldavie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1017–1035.

Armbuster Adolf, *Nochmals „herzoge Râmunc über Vlăchen land”*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 1, p. 83–100.

Armbuster Adolf, *Grenzwacht und Hilfsvölker*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1103–1114.

Armbuster Adolf, *Sinn und Bedeutung des Begriffs „România” im Rumanischen Mittelalter*, în „Dacoromania” (Freiburg-München), I, 1973, p. 124–131.

Bălan Maria, *Contribuții la istoria învățământului din Oltenia în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 289–295.

Berindei Dan, *L'anée révolutionnaire 1821 dans les Pays roumains*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 246 p. (Bibliotheca Historica Romaniae, 46).

Berindei Dan, Traian Mutașeu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*. Ediția a II-a revăzută, [București], Edit. militară, 1973, 219 p. + 1 h.

- Berindei Dan, *Alexandru Ion Cuza și politica externă a Principatelor Unite Române*, în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 1 (19), p. 101–109.
- Berindei Dan, *Constituirea statului național român în context european*, în vol. „Cuza Vodă în memoriam”, Iași, Edit. Junimea, 1973, p. 113–146.
- Berindei Dan, *L'époque de la Renaissance nationale bulgare (1850–1878)* în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 245–250.
- Berindei Dan, *La révolution roumaine de 1848 dans le contexte européen*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 473–488.
- Berindei Dan, *La famille Maiorescu en Valachie et en Roumanie*, în „Recueil du 11-e Congrès International des Sciences généalogique et héraldique, Liège, 1972”, Braga (Portugalia), 1973, p. 71–78.
- Berindel Dan, *Programul extern al revoluției române din 1848*, în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 2 (20), p. 55–60.
- Berindel Dan, *Rumъно-български връзки през 1850–1878 г. в румънската историография*, în „Problemi na bългарската istoriografia sled vtorata svetovna voina”, Sofia, 1973, p. 382–386.
- Berindel Dan, *Știri din presa din Heidelberg privind moartea lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 555–558.
- Bodea Cornelia, C. A. Rosetti – Ion Ghica, un singur subiect; *Patria noastră*, în „Manuscriptum”, IV, 1973, nr. 1 (10), p. 36–47; nr. 2 (11), p. 16–30; nr. 3 (12), p. 15–27.
- Bucșan Constantin, *Conceptions modernes dans le droit municipal en Valachie et en Moldavie durant la première moitié du XIX-e siècle*, în „Entwicklungsfragen der Verwaltung in Mitteleuropa. Aus Materialien der internationalen Konferenz über Verwaltungsgeschichte in Pécs-Siklós /18–20. Mai 1972/”, Pecs, 1972, p. 55–70.
- Cămărășescu Ruxandra, Coralia Fotino, *Din istoria prefețiilor. Evoluția prefețului cailor în Tara Românească (sec. XV–XVII)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 225–241.
- Campus Eliza, *Le caractère européen des traités bilatéraux conclus par la Roumanie dans la décennie 1920–1930*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1067–1093.
- Campus Eliza, *Pozitia internațională a României în anii 1938–1940*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1139–1159.
- Campus Eliza, *O etapă în lupta pentru repudierea forsei din relațiile internaționale: Pactul „Briand-Kellogg”*, în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 3 (21), p. 97–115.
- Cazacu Matei, *L'impact ottoman sur les Pays roumains et ses incidences monétaires (1452–1504)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 1, p. 159–192.
- Cernovodeanu Paul, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV–XVIII)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 274 p. + ilustr. + 1 h. (Istorie și civilizație).
- Dimitrie Cantemir Historian of South East European and Oriental Civilizations. Extracts from „The History of the Ottoman Empire”. Edited by Alexandru Duțu and P. Cernovodeanu, Bucarest, 1973, 358 p. + ilustr. (Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen).
- Cernovodeanu Paul, *Contributions to Lord Paget's journey in Wallachia and Transylvania (1702)*, în „Revue des études sud-est européennes”, XI, 1973, nr. 2, p. 275–284.
- Cernovodeanu Paul, *Tările române în vizuirea călătorilor englezi (a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 111–144.

- Cernovodeanu Paul, *Démètre Cantemir vu par ses contemporaines (Le monde savante et les milieux diplomatiques européens)*, în „Revue des études sud-est européennes”, XI, 1973, nr. 4, p. 637–656.
- Cernovodeanu Paul, *Dimitrie Cantemir, patriot și om politic*, în „Era socialistă”, LIII, 1973, nr. 19, p. 40–42.
- Cernovodeanu Paul, *Transilvania și războiul de 30 de ani*, în „Studii și articole de istorie”, XXI, 1973, p. 15–25.
- Cernovodeanu Paul, *La généalogie, auxiliaire de l'histoire littéraire en Roumanie*, în „Recueil du 11-e Congrès International des Sciences généalogique et héraldique, Liège 29 Mai – 2 Juin 1972”, Braga, 1973, p. 139–144 + 2 tab.
- Cernovodeanu Paul, Alvina Lazea, *Monumente istorice din Oltenia și Muntenia vizitate de generalul Kiselev la 1832*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, Seria Arta plastică, XX, 1973, nr. 1, p. 169–178; nr. 2, p. 337–347.
- Cernovodeanu Paul, Alvina Lazea, Mihai Cartașu, *Din corespondența inedită a lui Dimitrie Cantemir*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1023–1049.
- Cernovodeanu Paul, N. Vătămanu, *Contributions to the knowledge of the medical and sanitary situation of Bucharest in the first decades of the 19-th century*, în „Urbanization and Human Environment. Social and historical studies”, Bucharest, 1973, p. 32–46. (Academy of Social and Political Sciences of the Socialist Republic of Romania. Commission for the History of Economics and Economic Thought).
- Chiriță Grigore, *Din istoria legăturilor economice între Principatele Unite și Transilvania în anii domniei lui Al. I. Cuza*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, IV, 1973, p. 177–236.
- Chiriță Grigore, *Presă, opinia publică din România la moartea lui Cuza Vodă*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 545–554.
- Columbeanu Sergiu, *Cneze și voievodate românești*, București, Edit. Albatros, 1973, 140 p. + ilustr.
- Columbeanu Sergiu, *Research prospects in Rumanian historiography (Wallachia, 1770–1830)*, în „Rumanian Studies”, II, 1972, p. 131–143.
- Columbeanu Sergiu, Radu Valentin, *Lupta pentru supremacía mărilor. De la descoperirile geografice la Trafalgar*, București, Edit. științifică, 1973, 302 p. + ilustr.
- Constantinescu Alexandru, *Dările în secolele XIV–XVI în țările române*, în „Studii și articole de istorie”, XXIII, 1973, p. 110–118.
- Constantinescu Alexandru, *Despre învățărurile lui Neagoe Basarab*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 131–135.
- Constantinescu Alexandru, *Instituții militare în țările române (secolele XIV–XVI)*, în „Studii și articole de istorie”, XXI, 1973, p. 117–124.
- Constantinescu Alexandru, *Le concept de l'universalité dans le pensée de Nicolas Iorga*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 335–349.
- Constantinescu Alexandru, *Ploconul*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 217–224.
- Constantinescu Ioana, *Arendarea moșilor în Moldova pînă la Regulamentul organic*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 259–268.
- Constantinescu Radu, *Note privind istoria bisericii române în sec. XIII–XV*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 173–192.

- Constantineșu Radu R., *The oldest liturgy of the Rumanian church; its sources and diffusion*, Leyden, 1972, 12 p. (Extras din „Rumanian Studies”, II, 1972).
- Constantinu Ilorin, *Anul 1943 și periodizarea istoriei celui de al doilea război mondial*, în „Studii și articole de istorie”, XXII, 1973, p. 146–150.
- Constantinu Florin, *Fărâmătarea feudală: opinii pentru o discuție*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 297–307.
- Constantinu Florin, *Un nou izvor despre operațiile militare din Transilvania și Ungaria în vara și toamna anului 1944*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1271–1276.
- Constantinu Florin, *Politica externă a lui D. Cantemir: analiza unei decizii*, în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 3 (21), p. 117–126.
- Corlăț, Ilie, *Completari la biografia cronicarilor Șerban și Grigore Andronescu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 269–276.
- Decei Aurel, *L'invasion des Tatars de 1241-1242 dans nos régions selon la Djâmi'ot — Tevârikh de Fazl ol lâh Râšid od-Dîn*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 1, p. 101–121.
- Demény Ludovic, *Cartea și tiparul — promotori ai legăturilor culturale dintre țările române în secolul al XVI-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 91–109.
- Demény Ludovic, *Traditie și continuitate în „Hronicul” lui Dimitrie Cantemir. Contribuții*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 947–956.
- Holban Maria, Ludovic Demény, *Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I” dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzând condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1067–1078 + fasc.
- Gonța Alexandru, *Producția de cereale și animale în Moldova între 1812–1821 și furniturile trinisă în noul Poartă*, în „Terra nostra”, III, 1973, p. 233–212.
- Herlea Alexandru, *Contribuții la istoria economiei miniere în Munții Apuseni. Prezentarea Arhivei Societății „Mica”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 101–116.
- Herlea Alexandru, *Diletele în Transilvania autonomă*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 207–215.
- Herlea Alexandru, *Principes communs de l'administration dans l'Europe centrale et réformes administratives roumains jusqu'en 1944*, în „Entwicklungsfragen der Verwaltung in Mitteleuropa. Aus Materialien der internationalen Konferenz über Verwaltungsgeschichte in Pécs-Siklós /18–20. Mai 1972, Pécs, 1972, p. 85–108.
- Ilieș Vladimîr, *Cu privire la data aşezării scîșilor în Dobrogea*, în „Cercetări istorice. Muzeul de istorie a Moldovei”, Iași, 1972, p. 59–64.
- Ilieș Vladimîr, *Die aussenpolitische Krise der hellenischen Poleis Kleinskythiens im 4. Jh. v. u. Z.*, în „Hellenische Poleis. Krise, Wandlung, Wirkung”, vol. II, Berlin, 1973, p. 164–481.
- Ilieș Vladimîr, *Die Räumung Dakiens und die Anwesenheit der Romanischen Bevölkerung nördlich der Donau im Lichte der Schriftquellen*, în „Dacoromania”, I, 1973, p. 5–28.
- Ilieș Aurora, Marieta Adam, *Date noi despre circulația și cititorii operei lui D. Cantemir „Divanul sau gluceava înțeleptului cu lumea”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 999–1022.
- Ilieș Aurora, *Insemnări de pe carte veche românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 319–357.
- Ionescu Matei, *Condițiile interne și internaționale ale înființării sistemului monetar românesc*, în „Revista română de studii internaționale”, VI, 1972, nr. 4 (18), p. 177–188.
- Ionescu Traian, *Noi mărturii asupra începeturilor relațiilor dintre România și Brazilia*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1263–1269.

Lăzăreșeu Dan A., *Lord Palmerston (1784–1865)*, în „Diplomați iluștri”, vol. III, București, Edit. politică, 1973, p. 139–217.

Lazea Alvina, Paul Cernovodeanu, *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privitoare la Principatele române*, în „Revista arhivelor”, L, 1973, vol. XXXV, nr. 1, p. 53–95.

Lazca Emil, *Economia piscicolă și dreptul de pescuit în Transilvania în secolele XI–XIV*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 19–41.

Lehr Lia, *Mihnea al III-lea (Mihail III Radu) (1658–1659)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1161–1178.

Lehr Lia, *Walachian and Moldavian towns during the 16th–17th centuries. Some urbanistic aspects*, în „Urbanization and Human Environment. Social and historical studies”, Bucharest, 1973, p. 24–31. (Academy of Social and Political Sciences of the Socialist Republic of Romania. Commission for the History of Economics and Economic Thought).

Liu Nicolae, N. Bălcescu, *Note pentru continuarea istoriei „România sub Mihai Voievod Viteazul”*, în „Manuscriptum”, IV, 1973, nr. 2, p. 6–17.

Liu Nicolae, *Două reviste românești în Italia acum o sută de ani*, în „România literară”, VI, 1973, nr. 27 (iulie 5), p. 16–17.

Liu Nicolae, *Un fiu de domnitor român în Mexic. George Bibescu. În Mexic. 1862*, în „Secoul 20”, 1973, nr. 8–9, p. 288–296.

Liveanu Vasile, *Cu privire la istoriografia marxistă din România între cele două războaie mondiale*, în „Era socialistă”, LIII, 1973, nr. 16, p. 41–42.

Liveanu Vasile, *Cu privire la folosirea metodelor matematice în istorie în România. Unele considerații metodologice*, în „Informatică și modele matematice în științele sociale”, II, 1973, nr. 2, p. 116–155.

Liveanu Vasile, *Selection of Historical Facts*, în „Logic, Methodology and Philosophy of Science IV. Proceedings of the Fourth International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, Bucarest, Rumania, August 29–September 4, 1971”, Haga, 1973.

Marinescu Beatrice, Șerban Rădulescu-Zoner, *Mișcarea antidinastică din România, în anii 1870–1871, oglindită în documentele diplomatice ale vremii*, în „Revista română de studii internaționale”, VI, 1972, nr. 4 (18), p. 157–167.

Chupina Barbu, *Scrisori istorice*, vol. I. Îngrijit de Damaschin Mioc și Eugen Stănescu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 362 p. (Academia de Științe sociale și politice a R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga”).

Mioc Damaschin, *Elemente de etnografie și folclor la cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg*, în „Revista de etnografie și folclor”, XVIII, 1973, nr. 4, p. 299–309.

Mioc Damaschin, *Materiale românești în arhive străine*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 325–347.

Mioc Damaschin, *Greșeli de lectură a unor documente și unele urmări*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 381–388.

Mioc Damaschin, *Istoria Banatului iugoslav în cronicile lui Nicolae Stoica de Hațeg*, în „Radovi Simpozijuma o Srpsko (Jugoslovensko) – Rumunskim Odnosima. Aetele Simpozionului dedicat relațiilor sirbo (iugoslavo) - române”, Pančevo, Edit. Libertatea, 1973, p. 199–209.

Mioc Damaschin, Marieta [Adam] Rădulescu, Coralia Fotino, *Reperitoriul mănăstirilor monumente istorice din Țara Românească (I), Adâncata, Alunișul, Aninoasa Cislău, jud. Buzău și Aninoasa, jud. Muscel*, în „Mitropolia Olteniei”, XXIV, 1972, nr. 7–8, p. 558–584.

Neațu Ion I., *Comerțul intern cu cereale din Țara Românească în perioada regulamentară*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, IV, 1973, p. 273–371.

- Neagoe Manole, *Mari bătălii din istoria lumii*, vol. I, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, 298 p.
- Neagoe Manole, *Din vechea organizare militară a Țărilor române. Cetele boierești*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” (Iași), X, 1973, p. 151–161.
- Neagoe Manole, Dan Căpățînă, *Rolul marilor comandanți de oști în desfășurarea luptelor pentru apărarea independenței țărilor române în secolele XIV–XVI*, în „File din istoria militară a poporului român. Studii”, vol. I, București, Edit. militară, 1973, p. 7–26.
- Ion Simionescu, *Prin munții noștri*, Ediție îngrijită de Vasile Netea, București, Edit. pentru turism, 1973, 220 p. (Colecția Cintarea României).
- Netea Vasile, *Ion Ghica (1816–1897)*, în „Diplomați iluștri”, vol. III, București, Edit. politică, 1973, p. 221–288.
- Netea Vasile, *Din activitatea lui Andrei Mureșianu la Brașov. Relațiile sale cu Gh. Barițiu și colaborarea la „Foaia pentru minte, inimă și literatură”*, și la „Gazeta Transilvaniei”, în „Cumidava”, V, p. 653–688.
- Netea Vasile, *Periodice literare bistrițene. I. Minerva (1891–1894); II. Revista literară (1898–1902)*, în „File de istorie. Culegere de studii, articole și comunicări”, vol. II, Bistrița, 1972, p. 183–194.
- Netea Vasile, *Gh. Lazăr (1779–1823)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1095–1102.
- Oprea Ion, „*Lupta de clasă*” organ teoretic al P.C.R. În 1920, în „Presă muncitorească și socialistă” (1917–1921), vol. III, partea a 2-a, București, Edit. politică, 1973, p. 463–503.
- Papacostea Șerban, *Aux débuts de l'État moldave. Considérations en marge d'une nouvelle source*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 1, p. 139–158.
- Papacostea Șerban, *La începurile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 43–59.
- Papacostea Șerban, *Selbstbewusstsein oder Eingeführtes. Streugut: Der Romanitätsgedanke der Rumanen im Mittelalter*, în „Dacoromania”, I, 1973, p. 114–123.
- Papacostea Șerban, *Venise et les pays roumains au Moyen-Âge*, în „Venezia e il Levante nel tardo Medio Evo”, Venezia, 1973.
- Papacostea Șerban, Florin Constantiniu, *Les réformes des premières phanarioles en Moldavie et en Valachie: essai d'interprétation*, în „Balkan Studies”, XIII, 1972, nr. 1, p. 89–118.
- Penelea Georgeta, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774–1848*, București, Edit. Academiei R.S.R., 190 p. (Biblioteca Historica Romaniae).
- Penelea Georgeta, *Considerații asupra comerțului extern al Țării Românești în epoca regulamentară*, în „Terra nostra”, III, 1973, p. 323–331.
- Penelea Georgeta, *Regimul juridic al bălcușilor în Țara Românească (1774–1831)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 145–171.
- Penelea Georgeta, *Relațiile economice ale Țării Românești cu Transilvania în epoca regulamentară, 1829–1848*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, IV, 1973, p. 7–110.
- Penelea Georgeta, *The 1837 pandemic south of the Danube and the problem of the quarantines*, în „Urbanization and Human Environment. Social and historical studies”, Bucharest, 1973, p. 47–59. (Academy of Social and Political Sciences of the Socialist Republic of Romania. Commission for the History of Economics and Economic Thought).
- Popescu Anicuța, *Aspects des réformes législatives de Roumanie (1864–1925) en matière de contentieux administratif*, în „Entwicklungsfragen der Verwaltung im Mitteleuropa. Aus Materialien

der internationalen Konferenz über Verwaltungsgeschichte in Pécs — Siklós/18—20. Mai 1972/, Pecs, 1972, p. 327—333.

Porțeanu Alexandru, *L'activité politique d'un grand homme de science roumain : Traian Vuia*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 317—333.

Porțeanu Alexandru, *Traian Vuia — militant social-politic, patriot*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 767—783.

Porțeanu Alexandru, *Comuna din Paris și mișcarea revoluționară, democratică din România*, în „Cumidava”, V, p. 223—252.

Porțeanu Alexandru, *Contribuții bibliografice la istoricul mișcării muncitorești și socialiste din Reșița și Caraș-Severin. Partea I-a, de la începuturi până la 1900*, în „Banatica”, II, 1973, p. 423—443.

Porțeanu Alexandru, *Contribuții bibliografice la istoria mișcării muncitorești și socialiste din Timișoara. Până la 1900*, în „Tibiscus”, II, p. 85—121.

Rădulescu-Zoner Șerban, *Aspecte ale contribuției Dr. N. Kretzulescu la tematizarea patrimoniului cultural istoric al României*, în „A doua sesiune științifică de istorie a medicinei cu tema : Medicina în cultura românească”, București, 1973, p. 30—33.

Rădulescu-Zoner Șerban, *Bernhard von Bülow (1849—1929)*, în „Diplomați iluștri”, vol. III, București, Edit. politică, 1973, p. 291—350.

Rădulescu-Zoner Șerban, *România în fața crizei internaționale din iulie 1914*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 81—99.

Rădulescu-Zoner Șerban, Vlad Lahovary, *Aspecte ale activității pe plan european a lui Ion Câmpineanu pentru realizarea unității naționale, oglindite în corespondența emigrației polone*, în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 3 (21), p. 137—147.

Rezachievici Constantin, *Pozitia marii boierimi din Tara Românească față de Mihai Viteazul și Simion Movilă (noiembrie 1600 — august 1601)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 49—63.

Sachelarie Ovid, *Contribuții la studiul formulei „Prădalica să nu fie”*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 193—206.

Sachelarie Ovid, *Dimitrie Cantemir, istoric al dreptului și al instituțiilor juridice*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 957—970.

Sachelarie Ovid, P.V. Pătrășcanu, *Noțiunea actului de comerț în lumina legislației românești*, în „Instituții de drept comercial internațional. Culegere de studii”, București, 1973, p. 127—141.

Sachelarie Ovid, Radu Dimiu, *Les assambées d'états en Valachie et en Moldavie (1831—1858)*, Bruxelles, 1973, p. 225—253. (Extrait).

Stan Apostol, *Călătoria pe Dunăre a revoluționarilor exilați de la 1848. Însemnări inedite de C.A. Rosetti*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 525—530.

Stan Apostol, *Legături economice între Tara Românească și Transilvania (1848—1859)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, IV, 1973, p. 111—176.

Stan Apostol, *O acțiune politică pentru cucerirea independenței naționale în timpul războiului franco-prusian (1870—1871)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 749—765.

Stoicescu Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973 (Extras din „Mitropolia Banatului”, 1972, nr. 11—12, p. 530—618 și 1973, nr. 1—3, p. 16—105).

Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. Text stabilit și glosar de Stela Toma. Prefață de Virgil Cândea. Studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu. București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 446 p. + ilustr.

- Stoicescu Nicolae, *Despre subalternii marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XV—mijlocul sec. XVIII)*, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, VI, 1973, p. 61—90.
- Stroia Marian, *Karl Marx și problema agrară în Internaționala I*, în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 2, p. 233—253.
- Suciuc I.D., *Traian Vuia. Noi contribuții documentare*, în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 2, p. 367—375.
- Şerban Constantin, *Cîteva date privind producția de cereale din Țara Românească în sec. XVIII*, în „*Ferra nostra*”, III, 1973, p. 255—261.
- Şerban Constantin, *Contribuții la repertoriul corespondenței lui Dimitrie Cantemir*, în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 5, p. 1051—1065.
- Şerban Constantin, *Démètre Cantemir dans l'historiographie roumaine et étrangère*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 5, p. 919—945.
- Şerban Constantin, *La révolution roumaine de 1848 et la presse européenne de l'époque*, în „*Revue Roumaine*”, XXVII, 1973, nr. 4, p. 99—105.
- Şerban Constantin, *Mișcarea revoluționară din 1821 în presa europeană*, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, VI, 1973, p. 277—288.
- Şerban Constantin, *Napoleon Bonaparte dans l'historiographie roumaine aux XIX—XX siècles*, în „*Studi napoleонici. Atti del terzo Congresso internazionale*”, Firenze, 1973, p. 253—261.
- Şerban Constantin, *The Itinerant Reign of the Ancient Princes of Wallachia and Moldavia during the Middle Ages*, în „*Abstracts of the Papers presented at the eight Conference on Medieval Studies April 29, 30, May 1, 2, 1973, Western Michigan University Kalamazoo*”, Michigan, Number 2, p. 96.
- Şerban Constantin, *Tudor Vladimirescu în viziunea contemporanilor*, în „*Cumidava*”, V, p. 99—112.
- Şerban Constantin, *Calendar istoric*, în „*Studii și articole de istorie*”, XXI, 1973, p. 147—150; XXII, 1973, p. 162—164; XXIII, 1973, p. 135—137.
- Şerban Constantin, Victoria Şerban, *Bibliografie istorică selectivă comentată (1972)*, în „*Studii și articole de istorie*”, XXI, 1973, p. 125—136; XXIII, 1973, p. 119—125, XXIV, 1973, p. 142—154.
- Şoimescu Rodica, *Aspecte din relațiile economice dintre România și Transilvania (1866—1876)*, în „*Studii și materiale de istorie modernă*”, IV, 1973, p. 237—269.
- Ştefănescu Ştefan, *D. Cantemir despre originea, continuitatea și unitatea poporului român*, în „*Era socialistă*”, LIII, 1973, nr. 10, p. 33—35.
- Ştefănescu Ştefan, *La formation des États roumains dans la conception de Dimitrie Onciu*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 1, p. 5—19.
- Ştefănescu Ştefan, *L'histoire de la Pologne et des relations roumano-polonaises dans l'historiographie roumaine d'après le 23 Août 1944*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 4, p. 647—672 (în colaborare).
- Ştefănescu Ştefan, *La pensée politique de Démètre Cantemir et les rapports de la Moldavie avec les États voisins au début du XVIII-e siècle*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 5, p. 859—873.
- Ştefănescu Ştefan, *Les premières formations étatiques sur le territoire de la Roumanie*, în „*Dacoromania*”, I, 1973, p. 104—113.
- Ştefănescu Ştefan, *Les relations roumano-bulgares entre le XIV-e et XVIII-e siècles*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 2, p. 239—244.

Ştefănescu Ştefan, *Istoriata na Bulgaria i rumino-bălgarskite otношения през XIV—XVIII в. v ruminskata istoriografia (1944—1970)*, în „Problemi na bălgarskata istoriografia sled vtorata svetovna voina”, Sofia, 1973, p. 232—236.

Ştefănescu Ştefan, *Originea, continuitatea și unitatea poporului român în concepția lui Dimitrie Cantemir*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 915—921.

Ştefănescu Ştefan, *Realizări și perspective în domeniul medievisticii românești*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 9—17.

Voinea Tudor, *Les organes administratifs de la ville de Bucarest, entre 1831 et 1972*, în „Entwicklungsfragen der Verwaltung in Mitteleuropa. Aus Materialen der Internationalen Konferenz über Verwaltungsgeschichte in Pécs-Siklós/18—20. Mai 1972”, Pecs, 1972, p. 585—594.

Wagner Gabriela, *Bibliographie historique 1970 (II)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 1, p. 193—223.

Wagner Gabriela, *Bibliographie historique 1970 (III)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 619—643.

Wagner Gabriela, *Bibliographie historique 1971 (I)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 4, p. 837—855.

Wagner Gabriela, *Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1972*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 832—846.

Wagner Gabriela, Florin Constantiniu, *Buletin bibliografic*, „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 905—910.

II. RECENZII, ÎNSEMNĂRI

Acta Musei Apulensis, vol. X. Alba Iulia, 1972, XI + 888 p. (Iancu Bidianu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 606—608).

Alexianu Al., *Acest ev mediu românesc. Însemnări de iconografie și artă veche pământeană*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1973, 382 p. + 79 fig. (Nicolae Stoicescu în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1315—1318).

A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945—1968, Budapest, 1971, 856 p. (Ludovic Demény în „Istorie-arheologie. Revista de referate, recenziî și sinteze”, X, 1973, nr. 5, p. 734—738).

Anale de istorie, XVII, 1971, nr. 1—6, 1232 p. (Ion Apostol în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 409—416).

Armbruster Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 282 p. (Paul Cernovodeanu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 395—396).

Die Aufklärung in Ost und Sudosteuropa, Köln-Wien, 1972, 239 p. (Florin Constantiniu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1125—1127).

Bányai L., *Destin comun, traditions fraternelles*, Bucarest, 1971, 288 p.; Göllner Carol, *Muncă și năzuințe comune*, Bucureşti, 1972, 216 p. (Vasile Netea în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 410—417).

Barnea I., Ştefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, Bucureşti, 1971, 440 p. (Paul Cernovodeanu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 567—574).

Boicu Leonid, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853–1856)*, București, Edit. Academiei RSR, 1972, 478 p. (Dan A. Lăzărescu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 594–598; Șerban Rădulescu-Zones în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 394–398).

Bónis György, *A jogludó értelmezége a Mohács előtti Magyarországon* [Intelectualitatea juridică din Ungaria până la Mohács], Budapest, 1971, 446 p. + 8 tab. (Carol Vekov în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 424–426).

Bouloiseau Marc, *La République jacobine, 10 Août 1792–9 Thermidor an II*, Paris, 1972, 290 p. (Lucia Taftă în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 429–430).

Braniște Valeriu, *Amintiri din închisoare. (Însemnări contemporane și autobiografice)*, Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Al. Porțeanu. Ediție îngrijită și note de Al. Porțeanu, București, Edit. Minerva, 1972, 610 p. (I.D. Suciu în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 203–205).

Broué Pierre, *La révolution espagnole (1931–1939)*, Paris, 1973, 190 p. (Nicolae Dascălu în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1127–1129).

București, *Materiale de istorie și muzeografie*, VIII, 1971, 464 p.; IX, 1972, 454 p. (Gelu Apostol în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1109–1114).

Le Bulletin de la Commission Nationale de la République Socialiste de Roumanie pour l'UNESCO, 1972, nr. 1–3, (Marian Stroia în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 609–610). Cernovodeanu Paul, *England's Trade Policy in the Levant and her Exchanges of Goods with the Romanian Countries under the Latter Stuarts (1660–1714)*, Bucharest, 1972, 157 p. (Sergiu Columbeanu în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” — Iași, X, 1973, p. 604–606; Dan A. Lăzărescu în „Revista română de studii internaționale”, VII, 1973, nr. 2 (20), p. 196–199; „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 976–978).

Checkland S.G., *The Rise of Industrial Society in England 1815–1885*, London, 1971, 471 p. (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 665–667).

Chindea Theodor, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, Tîrgu-Mureș, 1971, 190 p. (Vasile Nelea în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 655–657).

Cirțină Iulian, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, București, Edit. științifică, 1972, 404 p. (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1320–1323).

Cluj. *Pagini de istorie revoluționară 1848–1971. (Oameni și fapte, locuri)*, Cluj, 1971, XII + 418 p. + 20 pl. (Traian Udrea în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 419–420).

Constantinescu-Iași Petre, *Pagini de luptă din trecut*, București, Edit. politică, 1972, 359 p. (Ion Apostol în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1098–1102).

Dr. Csizmadia Andor, Dr. Pecze Ferenc, *Jogtörténeti tanulmányok* [Studii privind istoria dreptului], I–II, Budapest, 1966, I: 318 p.; II: 334 p. (Alexandru Herlea în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 428–430).

Dějiny štátu a práva na území Československa v období kapitalismu, I, 1848–1918 [Istoria statului și dreptului pe teritoriul Cehoslovaciei în perioada capitalismului, vol. I, 1848–1918], Bratislava, 1971, 448 p. (Dan A. Lăzărescu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 423–427; Jan Szatkora, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 634–640).

Eastern and Western Europe in the Middle Ages. Edited with an introduction by Geoffrey Barraclough, London, 1970, 216 p. (History of European Civilisation Library), (Şerban Papacostea în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 402–408).

Erdélyi jobbágyok panaszlevelei. Kódokumentumok az erdélyi falu életéből 1771–1848. A leveleket válogatta, bevezetőtanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Kovács Géza [Jalbele iobagilor transilvăneni. Documente de epocă privitoare la viața satului din Transilvania 1771–1848. Selectarea jalbelor, studiu introductiv și note explicative de Kovács Géza].

București, Edit. Kriterion, 1971, 256 p. (*Ludovic Demény* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 1, p. 208—209).

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553, Editat de E. Petrovici — L. Demény, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, 418 p. (*Paul Cernovodeanu* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 3, p. 657—658).

Fines John, *Who's who in the Middle Age*, London, 1970, XII + 218 p. (*Adolf Armbruster* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 4, p. 896—897).

Forschungen zur Volks- und Landeskunde, XIV, 1971, nr. 1—2, XV, 1972, nr. 1—2, (*Adolf Armbruster* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 3, p. 645—650).

Fossier Robert, *Histoire sociale de l'Occident médiéval*, Paris, 1970, 382 p. (Collection „U”. Serie „Histoire médiévale” dirigée par George Duby), (*Constantin Șerban* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 1, p. 191—195).

Fotino George, *Pagini din istoria dreptului românesc. Antologie, introducere, note și bibliografie* de Gheorghe Cronț și Stanca Fotino, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 311 p. (*Tudor Voinea* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 2, p. 419—423).

Furtado Celso, *L'Economia Latino-Americanana. Dalla conquista iberica alla rivoluzione Cubana*, Bari, Edit. Laterza, 1971, 378 p. (*Dan A. Lăzărescu* în „*Revista română de studii internaționale*”, VII, 1973, nr. 1 (19), p. 236—239).

Gallo Max, *Maximilien Robespierre. Histoire d'une solitude*, Paris, 1969, 352 p. (*Marian Stroia* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 4, p. 899—901).

George Kastriot-Scanderbeg and the Albanian-Turkish War of the XV-th Century, Tirana, 1967, 144 p. (*Florin Constantiniu* în „*Studii și materiale de istorie medie*”, VI, 1973, p. 403—404).

Georgescu Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750—1831*, București, Edit. Academiei, 1972, 226 p. (Biblioteca istorică, XXXII), (*Petre Ardeiu și Florin Constantiniu* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 5, p. 963—966).

Georgescu Vlad, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1831—1848*, Bucarest, 1972, 291 p. (*Apostol Stan* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 3, p. 651—653).

Gerstinger Hans, *Die Briefe des Johannes Sambucus (Zsamboky), 1554—1584. Mit einem Anhang: Die Sambucus-briefe im Kreisarchiv von Trnava, von Anton Vantuch*, Wien, 1968, 368 p. + XXXI ilustr. (*Adolf Armbruster* în „*Studii și materiale de istorie medie*”, VI, 1973, p. 405—408).

Ghimeș Gh., *Ideea de republică la români*, București, Edit. științifică, 1972, 268 p. (*Vasile Netea* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 6, p. 1121—1124).

Godechot Jaques, *Les révolutions (1770—1799)*, Paris, 1970 (Collection „Nouvelle Clio”, L’histoire et ses problèmes), (*Constantin Șerban* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 2, p. 426—429).

Godechot Jaques, *Les révolutions de 1848*, Paris, 1971, 502 p. (*Constantin Șerban* în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 3, p. 658—661).

Grigoraș, N., *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Edit. Academiei, RSR, 1971, 475 p. (*Nicolae Stoicescu* în „*Studii și materiale de istorie medie*”, VI, 1973, p. 394—399).

Hilger Wolfgang, *Ikonographie Kaiser Ferdinands I (1503—1564)*, Wien, 1969, 214 p. + 124 ilustr. + 1 tab. (*Ștefana Simionescu*, în „*Studii*”, 26, 1973, nr. 6, p. 1326).

Histoire de Pologne, Warszawa, 1972, 840 p. (*Dan A. Lăzărescu* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XII, 1973, nr. 4, p. 824—831).

La independencia de la América Espagñola y la diplomacia alemana, Advertencia de Ricardo R. Caillet-Bois. Introducción, selección y traducción de Karl Wilhelm Körner, Buenos Aires, 1968, 289 p. (Ioan I. Neacșu în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 667–669).

Iordache Anastasie, *Viața politică din România 1910–1914*, București, Edit. științifică, 1972, 367 p. (Mircea Iosă în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1290–1295; *Apostol Stan* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, X, 1973, p. 561–564).

Ivireanu Antim, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, Edit. Minerva, 1972, 474 p. (Aurora Ilieș în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 961–963).

The Journal of European Economic History, 1972, nr. 1, (Georgeta Penelea în „Istorie-arheologie. Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 3, p. 427–433).

Karl Marx în publicistica română, Sub îngrijirea lui Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac, București, 1972, 530 p. (Institutul de studii istorice și social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.), (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 417–419).

Kogălniceanu Mihail, *Documente diplomatice*, București, Edit. politică, 1972, 551 p. (Apostol Stan în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 883–885).

Köpeczi Bela, *La France et la Hongrie au début du XVIII-e siècle. Étude d'histoire des relations diplomatiques et d'histoire des idées*, Budapest, 1971, 624 p. + 41 ilustr. (Paul Cernovodeanu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 982–984).

Kreissler Félix, *De la révolution à l'annexion. L'Autriche de 1918 à 1938*, Paris, 1971, 419 p. (Nicolae Dascălu în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 877–881).

Latouche R., *Les origines de l'économie occidentale (IV–XI siècle)*, Paris, 1970, 401 p. (Bibliothèque de synthèse historique „L'Évolution de l'humanité”, tom. XLVIII), (Constantin Șerban în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 871–877).

Liber memorialis Georges de Lagarde. Études présentées à la Commission internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États. XXXVIII, London, 1968; Louvain-Paris, 1970, XVI + 401 p. (Mariela Adam în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 408–410).

Liddel Hart B. H., *History of the Second World War*, London, 1970, 788 p. (Florin Constantiniu și Mihai E. Ionescu în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 610–644).

Lissner Ivar, *Wir sind der Abendland. Gestalten, Mächte und Schicksale Europas durch 7 000 Jahre*. Olten und Fribourg im Breisgau, 3. Auflage, 1971, 608 p. (Adolf Armbruster în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 979–982).

Lombard Maurice, *L'Islam dans sa première grandeur (VIII-e – XI-e siècle)*, Paris, 1971, (Şerban Papacostea în „Istorie-arheologie. Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 3, p. 374–384).

Măciucă Constantin, *Dimitrie Cantemir*, București, Edit. Albatros, 1972, 324 p. (Gelu Apostol în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1115–1117).

Mălița Mircea, *Teoria și practica negocierilor*, București, Edit. Politică, 1972, 300 p. (Dan A. Lazărescu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 985–987).

Mihail Paul, Zamfira Miltail, *Manuscrise slave în colecții din Moldova (I) „Romanoslavica”*, XVIII, 1972, p. 265–319. (Aurora Ilieș în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 959–960).

Monografii istorice economice ale Reșiței, (Alexandru Porțeanu în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 654–655).

Monographies historiques-économiques : Reșița et Oțelul Roșu, (Alexandru Porțeanu în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 603–606).

- Muzeul de istorie Bistrița. File de istorie. Culegere de studii, articole și comunicări*, 1971, 356 p. (Vasile Netea în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 893–894).
- Nemirovski E. L., *Nacealo slavianskogo knigopeceatalania*, Moskva, 1971, 272 p. (Ludovic Demény în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 972–976).
- Oastea cea mare. Tradiții înaintate ale luptei maselor populare din România pentru libertate și independență națională*, București, Edit. Militară, 1972, 360 p. (Constantin Rezacheievici în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1093–1098).
- Obermann Karl, *Die Ungarische Revolution von 1848–1849 und die demokratische Bewegung in Deutschland*, Budapest, 1971, 70 p. (Iancu Bidianu în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 661–663).
- Orbini Mavro, *Kraljevstvo Slovena [Regatul slavilor]*, Beograd, 1968, CLII + 177 p. (Damaschin Mioc în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 426–428).
- Öcetea Andrei, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Edit. științifică, 1971, 564 p. (Paul Cernovodeanu în „Revue Roumaine d’Histoire” XII, 1973, nr. 2, p. 396–400).
- Padrón Francisco Morales, *Historia del Descubrimiento y Conquista de América*, segunda edición, Madrid, 1971, 615 p. (Ioan I. Neacșu, în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 431–432).
- Papacostea Șerban, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718–1739)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, 342 p. (Florin Constantiniu în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 179–182; Ștefan Ștefănescu în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 389–391).
- Pavlescu Eugen, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII–XIX)*, București, Edit. Academiei R. S. R., 1970, 574 p. (Iancu Bidianu în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 399–401).
- La Pologne au XIII-e Congrès International des Sciences Historiques à Moscou*, Varszawa, 1970, 2 vol, 254 + 304 p. (Dan A. Lăzărescu în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 428–430).
- Potra George, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418–1800)*, Muzeul județean Dâmbovița, 1972, 993 p. (Nicolae Stoicescu în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași”, X, 1973, p. 510–513).
- Raabe Horst, *Reichsbund und Interim*, Wien-Köln, 1971, 496 p. (Iancu Bidianu în „Istorie-arheologie, Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 5, p. 721–733).
- Rees Goronwy, *La grande crise de 1929. La capitalisme remis en question*, Paris, 1972, V + 316 p. (Nicolae Dascălu în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 669–671).
- Reinerth Karl, *Missale Cibiniense. Gestalt, Ursprung und Entwicklung des Messritus der siebenbürgisch-sächsischen Kirche im Mittelalter*, Köln, Wien, 1972, XXII + 336 p. (Adolf Armbruster în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 978–979).
- Revista română de studii internaționale*, V, 1971, nr. 1, 2, 3, (Ştefan Andreeescu în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 434–435).
- Revue d’histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1971, nr. 81–81, (Florin Constantiniu în „Istorie-arheologie. Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 3, p. 411–426).
- Revue de l’Institut de sociologie*, Université libre de Bruxelles, 1972, nr. 2, 324 p. (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1309–1313).
- Revue historique*, 1971, nr. 497–500, (Şerban Papacostea în „Istorie-arheologie. Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 2, p. 273–293).
- Ristelhueber René, *A History of the Balkan Peoples*, Edited and translated by Sherman D. Spector, New York, 1971, 470 p. (Marian Stroia în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 431–434).

- Romano Ruggiero, *Les mécanismes de la conquête coloniale : les conquistadores*, Paris, Flammarion, 1972, 180 p. („Questions d'histoire”, collection dirigée par Marc Ferro), (Ioan I. Neacșu în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1125–1127).
- Skazkin, S.D., *Ocerki po istorii zapadno-europeiskogo crestianstva v srednie veka*, Moskva, 1968, 376 p. (Emil Lazea în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 444–446).
- Studii. Revistă de istorie*, tom. XXV, 1972, nr. 1–6, (Marian Stroia în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 4, p. 817–824).
- Studii și materiale de istorie medie*, VI, București, Edit. Academiei RSR, 1973, 446 p. (Adolf Armbruster în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1115–1118).
- Surdich Francesco, *Genova e Venezia fra tre e quattrocento*, Genova, 1970, 300 p. (Dan A. Lăzărescu în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 424–426).
- Ștefănescu Ștefan, *Tara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, Edit. Academiei R.S.R, 1971, 173 p. (Florin Constantiniu în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 392–393).
- Los tercios de España en la ocasión de Lepanto*, Madrid, Servicio Historico Militar, 1971, 288 p. + ilustr. (Ioan I. Neacșu în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 901–903).
- Tihomirov, M. N. *Istoriceskie sviazi Rosii so slavianskimi stranami i Vizantiei*, Moskva, 1969, 367 p. (Ludovic Demény în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 438–444).
- Tipologie des sources du Moyen Age occidental. Directeur L. Génicot*, Fasc. 1–6, Brepols, 1972, (Şerban Papacostea în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 430–431).
- Trócsányi Zsolt, Teleki Mihály, *Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig [Transilvania și mișcarea curuților pînă la 1690]*, Budapest, 1972, 334 p. (Ludovic Demény în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 891–893).
- Turan, Prof. dr. Osman, *Selçuklular tarihi ve türk-islâm medeniyeti* [Istoria selgiucizilor și civilizația turco-islamică], Ankara, 1965, XIII + 448 p. (Aurel Decei în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 430–434).
- Tvetkova Bistra, *Pametna bitka na narodnite. [Lupta memorabilă a popoarelor]*, Varna, 1969, 291 p. + 7 hărți + ilustr. (Aurel Decei în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 410–414).
- Ursu G. G., *Memorialistica în opera cronicarilor*, București, Edit. Minerva, 1972, 292 p. (Marieta Adam în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 588–589).
- * * * Uzina Oțelul Roșu 1796–1971. Studiu monografic, Reșița, 1971, XII + 190 p. (Al. Porfeanu în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 421–422).
- Vaida Petru, *Dimitrie Cantemir și Umanismul*, București, Edit. Minerva, 1972, 310 p. („Universitas”), (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1089–1093).
- Varga János, *Jobbágrendszer a magyarországi feudalizmus késői századaiban 1556–1767* [Sistemul iobăgesc din perioada feudalismului tîrziu în Ungaria 1556–1767], Budapest, 1969, 614 p. (Ludovic Demény în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 435–438).
- Vogler Günter, Hans Vetter, *Preussen. Von den Anfängen bis zur Reichsgründung*, Berlin, 328 p. + 52 ilustr. + 1 h. (Adolf Armsbruster în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1327–1328).
- Vovelle Michel, *La chute de la monarchie (1787–1792)*, Paris, 1972, 288 p. (Collection „Nouvelle histoire de la France contemporaine”), (Marian Stroia în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 214–217).
- Weber Eugen, *A Modern History of Europe. Men, cultures, and societies from the Renaissance to the Present*, New York, 1971, 1245 p. (Eliza Campus în „Istorie-archeologie. Revista de referate, recenzii și sinteze”, X, 1973, nr. 2, p. 233–252).

III NOTE. RELATĂRI

- Andreeșu Stefan, *La session scientifique „300 ans depuis la naissance de Démètre Cantemir”*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 992–995.
- Apostol Gelu, *Sesiunea științifică „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1079–1081.
- Armbruster Adolf, *Comemorarea lui Dimitrie Onciu la Suceava*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 829–832.
- Armbruster Adolf, *Ciclu de conferințe în Republica Federală Germania*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1083–1084.
- Berindei Dan, *Conferința de la Klagenfurt consacrată situației săracului din Europa centrală și răsăriileană (1750–1850)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 173–174; „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 442–443.
- Berindei Dan, *Dix ans de parution de „Bibliotheca Historica Romaniae”*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1130–1132.
- Cernovodeanu Paul, *Călătorie de studii în R. P. Ungaria*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 612–613.
- Cernovodeanu Paul, Ludovic Demény, *Sesiunea științifică internațională consacrată lui Gh. Doja*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 167–169.
- Columbeanu Sergiu, *Călătorie de documentare în Statele Unite ale Americii*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 614–618.
- Constantinu Florin, *Simpozionul internațional „Rolul popoarelor nomade în civilizația Asiei Centrale”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1082–1083.
- Decei Aurel, *O nouă încercare de a localiza orașul Vicina*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 846–849.
- Diaconescu Olimpia, *Noi surse referitoare la istoria medie a României*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 401–403.
- Ilieș Aurora, *La Session scientifique pour la 80-e anniversaire de la création de la Commission des Monuments historiques-Janvier 1973*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 614–616.
- Iosă Mircea, Anastasie Iordache, *Călătorie de documentare în U.R.S.S.*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 611–612.
- Netea Vasile, *Les publications de l’Académie roumaine de Rome*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 6, p. 1130–1132.
- Papacostea Șerban, *Simpozionul „Căderea Constantinopolului, antecedente și urmări”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1277.
- Porțeanu Alexandru, *Comemorarea lui Vasile Lucaciu*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 602–605; „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 3, p. 616–618.
- Rusenescu Mihai, *Călătorie de studii în U.R.S.S.*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 172–173.
- Stroia Marian, *Centenarul Muzeului Banatului*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 605–608.
- Stroia Marian, *Sesiunea de comunicări a Direcției monumentelor istorice și de artă*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 3, p. 608–609.
- Stroia Marian, *La session de communications consacrée à la fondation du premier parti politique de la classe ouvrière de Roumanie*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XII, 1973, nr. 4, p. 833–835.
- Stroia Marian, *Sesiunea de comunicări pe tema „Însemnatatea istorică a creării primului partid politic al clasei muncitoare din România”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 4, p. 829–830.

Stroia Marian, *Manifestations consacrées à la commémoration de Dimitrie Onciu*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 4, p. 835—836.

Stroia Marian, *Manifestations consacrées au 125e anniversaire de la révolution roumaine de 1848*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, nr. 5, p. 989—992.

Şerban Constantin, *Al V-lea Congres internațional de filozofie medievală*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 1, p. 169—172.

Şerban Constantin, *Colooviu internațional consacrat luptei dintre Papalitate și Imperiu*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 385—387.

Şerban Constantin, *A 25-a Sesiune a cursurilor de vară de la Universitatea din Caen (4—24 iulie 1973)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 6, p. 1277—1279.

Udrea Traian, *Sesiunea științifică „Particularitățile revoluției populare din România”*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 377—382.

Udrea Traian, *Colocviul internațional de la Zamosc (R. P. Polonă) privind „Expulzările de populație efectuate de cel de-al III-lea Reich și de aliații săi în teritoriile ocupate în timpul celui de-al doilea război mondial” (17—20 octombrie 1972)*, în „Studii”, 26, 1973, nr. 2, p. 384—385.

Anexa I a fost întocmită de Vale, iu Stan

A N E X A II

COMUNICĂRI PREZENTATE DE MEMBRII INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ” LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE ȘI INTERNATIONALE ÎN CURSUL ANULUI 1973

A. — COMUNICĂRI PREZENTATE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE ORGANIZATE ÎN ȚARĂ.

Ședința de Constituire a comisiei mixte de istorici români și sovietici (2—7 februarie 1973).

Ştefan Ștefănescu.

Colocviul internațional „Urbanismul și mediul înconjurător” (București, 12—16 septembrie 1973).

Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămanu, *Contribuții la cunoașterea situației medicale și sanitare a Bucureștiului în primele decenii ale sec. al XIX-lea*.

Lia Lehr, *Unele probleme edilitare în orașele Țării Românești și Moldovei sec. XVI—XVII*.
Georgeta Penelea, *Epidemia de ciumă în sudul Dunării la 1837*.

Simpozionul științific organizat de comisia mixtă de istorici români și sovietici cu tema „România în preajma și în timpul celui de al doilea război mondial. Împrejurările istorice în

www.dacoromanica.ro

care a avut loc insurecția națională antifascistă din august 1944" (București, 2—8 octombrie 1973).

Ștefan Ștefănescu, șeful delegației române.

Traian Udrea și Ioan Chiper, *Istoriografia română despre cel de al II-lea război mondial și participarea României la acesta*.

Simpozionul româno-iugoslav „110 ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Serbia (Craiova, 21—24 octombrie 1973).

Dan Berindei, *Cucerirea independenței României și Serbiei*.

Eliza Campus, *Sensul politic al reorganizării Miciei Înțelegeri (1973)*.

Şerban Rădulescu-Zoner, *Altitudinea cercurilor politice românești și a opiniei publice românești față de Serbia în timpul crizei bosniace*.

Mioc Damaschin, *Relații româno-sirbe în sec. XIV—XVI*.

B. — COMUNICĂRI PREZENTATE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE PESTE HOTARE.

Sesiunea istoricilor români și americani la „Biblioteca română” din New-York (14 aprilie 1973).

Cornelia Bodea, *Caracterul unitar al revoluției de la 1848 în țările române*.

Ion Stanciu, *O relatărare americană despre români la 1848*.

Conferință la Casa coloniei săsești din Köln (30 aprilie 1973).

Adolf Armbruster, *Legăturile lui Iorga cu lumea germană*.

Conferință în Aula „Fundației pentru germanii din Europa răsăriteană” (Düsseldorf, 2 mai 1973).

Adolf Armbruster, *Legăturile lui Iorga cu lumea germană*.

Conferință la „Institutul sud-est european” (München, 5 mai 1973).

Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*.

Conferință la „Institutul pentru relații cu străinătatea” (Stuttgart, 11 mai 1973).

Adolf Armbruster, *Rolul Institutului de istorie „N. Iorga” în cercetarea istorică românească*.

Simpozionul UNESCO „Popoarele migratoare în civilizația Asiei Centrale” (Ulan Bator, 5–12 mai 1973).

Florin Constantiniu, *Rolul popoarelor nomade în geneza societății feudale în spațiul carpato-dunărean.*

Simpozionul internațional „Marele octombrie și revoluțiile populare din anii '40 în Europa Centrală și de Sud-est” (Varșovia, 20–28 mai 1973).

Ioan Chiper, *Transformări social-economice în România în anii revoluției populare.*

Comunicare la Departamentul de Istorie generală al Universității din Geneva (24 mai 1973).

Dan Berindei, *Formarea statului modern român în context sud-est european (1848–1878).*

Comunicare la Institutul pentru istoria Europei (Mainz, 4 iunie 1973).

Dan Berindei, *Evenimentele revoluționare din 1821 în țările române.*

Simpozionul „Căderea Constantinopolului : antecedente și urmări” (München, iunie 1973

Şerban Papacostea, *Antecedente politice ale transformării Mării Negre în lac turcesc.*

Simpozionul internațional „Computerul și istoria” (Uppsala, 24–29 iunie 1973).

Vasile Liveanu, *Aplicarea matematicii și cercetarea istorică din România. Cîteva considerații metodologice.*

Ședința de constituire a comisiei mixte româno-bulgare, Sofia, 27 iunie 1973.

Paul Cernovodeanu,

Al XXIX-lea Congres internațional al Orientaliștilor (Paris – iulie 1973).

Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Metodele și etapele expansiunii otomane în Transilvania în sec. XVI și XVII-lea.*

Comunicare la Academia di Romania (Torino, august 1973).

Matei Ionescu, *Actualitatea ideilor Tinerei Europe.*

Cel de-al IX-lea seminar internațional al Conferinței pentru problemele sociale ale femeilor iugoslave (Belgrad, 12–19 sept. 1973).

Venera Teodorescu, *Condiția istorico-socială a femeii în România contemporană.*

Simpozionul „Europa și Münchenul” (Praga-Liberec, 17–20 septembrie 1973).

Ion Oprea, *Attitudinea României față de problema dezmembrării Cehoslovaciei.*

Colocviu organizat de „Cercul de studii privind legăturile culturale între Europa Centrală și răsăriteană” (Hofgeismar, 23–28 septembrie 1973).

Dan Berindei, *Premergătorii Academiei Române.*

Florin Constantiniu, *Luminism transilvănean și reformă fanariotă în apariția învățământului superior din Țara Românească.*

Simpozionul „Iugoslavia și al Treilea Reich”, (Belgrad, 2–4 octombrie 1973).

Eliza Campus, *Relațiile româno-iugoslave în contextul presiunilor exercitate de cel de al III-lea Reich.*

Cel de al IV-lea Congres internațional de diplomatică (Budapesta, 2–8 octombrie 1973).

Damaschin Mioc, *Diplomatica Țării Românești și a Moldovei în sec. XIV–XV. Bilanț și perspective.*

Carol Vekov,

Comunicare la Institutul de istorie universală (Salzburg, 4 octombrie 1973).

Dan Berindei, *Anul revoluționar 1848 și importanța sa în procesul de formare a statului român modern.*

Cel de al VI-lea Congres național al istoricilor din Iugoslavia (Budva, 6–10 octombrie 1973).

Eliza Campus,

Simpozionul internațional „Istanbul — punct de legătură între culturile balcanice, mediteraneene, slave și orientale, secolele XVI—XIX”, (Istanbul, 12—21 octombrie 1973).

Ştefan Ștefănescu, *Raporturile orașelor românești cu Istanbulul în secolul al XVI-lea.*

Primul Congres internațional de turcologie (15—25 octombrie 1973).

Constantin Șerban, *Un episod al războiului Moreii. Cucerirea orașului Suda.*

Colocviul internațional „Evoluția dreptului penal în istoria medievală, modernă și contemporană a Europei centrale și orientale” (Cracovia, 16—18 octombrie 1973).

Constantin Bucșan, *Imunitățile feudale în țările române.*

Alexandru Constantinescu, *Compoziția în vechiul drept românesc.*

Alexandru Herlea, *Istoria dreptului penal român autonom.*

Dan Lăzărescu, *Felonia în dreptul feudal român și european.*

Tudor Voinea, *Mutilarea ca pedeapsă în țările române.*

Anicuța Popescu, *Proprietatea privată în perioada feudală și infracțiunile contra ei.*

Sesiunea anuală a Repertoriului de izvoare medievale (Roma, 26—29 octombrie 1973).

Şerban Papacostea,

Cea de a VI-a Consfătuire a Comisiei de colaborare multilaterală între Academiiile de științe din țările socialești în problema „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” și simpozionul internațional „Marea Revoluție Socialistă din octombrie și mișcarea revoluționară din Europa 1917—1923” (Berlin, 29 octombrie—3 noiembrie 1973).

Ioan Chiper și Gheorghe I. Ioniță, *Istoriografia română din ultimul deceniu despre avântul revoluționar din anii 1917—1923.*

Sesiunea anuală organizată de „Arbeitskreise für Siebenbürgische Landeskunde” (Stuttgart, 2—4 noiembrie 1973).

Dan Berindei, *Problemele românești în primii 20 de ani ai existenței revistei „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” (1843—1862).*

Simpozionul internațional „Problema securității europene în 1938” (Poznan, 8—12 noiembrie 1973).

Eliza Campus, *Rolul organizațiilor antirezioniste din centrul și sud-estul Europei în sprijinul securității europene.*

Ion M. Oprea, România și acordurile de la Locarno.

Lucrările celei de a III-a sesiuni a Comisiei mixte de istorici români și maghiari (Budapesta, 2–8 decembrie 1973).

Dan Berindei,
Ludovic Demény,
Alexandru Porteanu,
Venera Teodorescu,

Coloceviul internațional consacrat lui Dimitrie Cantemir (Freiburg, 7–12 decembrie 1973).

Ştefan Ștefănescu, Dimitrie Cantemir și începuturile istoriografiei românești moderne.

Sesiunea Comisiei mixte româno-bulgare pentru inventarierea și conservarea monumentelor istorice de interes reciproc (Sofia, 18–22 decembrie 1973).

Dan Berindei

C. COMUNICĂRI ȚINUTE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE

Comunicare la A.D.I.R.I., Secția de drept internațional (București, 19 ianuarie 1973).

Anastasie Iordache, Tratativele cu Puterile Antantei. Tratatul româno-rus din 18 septembrie / 1 octombrie 1914.

Sesiune organizată de Comitetul Municipal al Frontului Unității Socialiste, (București, 25–26 ianuarie 1973).

Vasile Netea, Precursori ai Universităților populare din România.

Comunicare organizată de Societatea de științe istorice, Filiala București, (ianuarie 1973).

Şerban Rădulescu-Zoner, Liniile generale ale politicii externe românești de la proclamarea independenței până la desăvîrșirea unității naționale.

Comunicare la A.D.I.R.I. Secția de istorie a relațiilor internaționale și a diplomației românești (București, 1 februarie 1973).

Dan Lăzărescu, *Lupta pentru strămtori înainte și după 1914.*

Comunicare la A.D.I.R.I. Secția de istorie a relațiilor internaționale și a diplomației românești (București, 8 februarie 1973).

Eliza Campus, *Caracterul european al politicii externe a României în perioada 1920—1930.*

Sesiune festivă „Realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare din România” (București, februarie 1973).

Traian Udrea, *Făurirea Frontului Unic Muncitoresc (1940—aprilie 1944).*

Comunicare la A.D.I.R.I., Secția de istorie a relațiilor internaționale și a diplomației românești (București, 2 martie 1973).

Sergiu Columbeanu, *Incepiturile relațiilor maritime româno-americane.*

Sesiunea de comunicări pe tema „Însemnatatea istorică a creării primului partid al clasei muncitoare din România” (București 27 martie 1973).

Mircea Iosa, *Însemnatatea creării P.S.D.M.R. în viața politică a României.*

Simpozionul organizat de Institutul Pedagogic din Suceava cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la moartea lui Dimitrie Onciu (30—31 martie 1973).

Ştefan Ștefănescu.

Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor în opera cronicarilor moldoveni.*

Şerban Papacostea, *Incepiturile statului moldovenesc.*

Sesiune comemorativă organizată de Academia R.S.R. și Academia de Științe Sociale și Politice cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea lui Dimitrie Onciu (București, 4 aprilie 1973).

Ştefan Ștefănescu, *Dimitrie Onciu, omul și opera.*

Comunicare în sectorul de istorie modernă a Institutului de istorie „N. Iorga” (14 aprilie 1973).

Ioan Raul Neacșu, *Formarea conștiinței naționale la poporul din vice-regatul Rio de la Plata, în preajma revoluției din 25 mai 1810.*

Sesiune științifică organizată de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă Caransebeș (aprilie 1973).

Aurel Decei, *Caransebeșul în documentația turcească.*

A doua reuniune științifică de istorie a medicinei în România (București, aprilie 1973).

Şerban-Rădulescu Zoner, *Aspecte ale contribuției doctorului N. Krejulescu la îmbogățirea patrimoniului cultural al României.*

Comunicare la A.D.I.R.I. (București, 11 mai 1973).

Anastasie Iordache, *Relațiile dintre România și Puterile Centrale 1914–1916.*

Sesiune organizată de Comitetul P.C.R. al Municipiului București consacrată comemorării a 100 de ani de la moartea lui Alexandru Ioan Cuza (15 mai 1973).

Ştefan Ștefănescu, *Alexandru Ioan Cuza, domnitorul și opera.*

Facultatea de Drept din București (18 mai 1973).

Alexandru Herlea, *Încercări de aplicare a matematicii în științele juridice.*

Sesiunea de comunicări „Crearea statului modern român”, organizată de Academia R.S.R. (București, 18 mai 1973).

Georgeta Penelea, *Consolidarea unirii Principatelor (1859–1864).*

Sesiunea Muzeului din Galați organizată la Minjina (19–20 mai 1973).

Vasile Netea, *Legături între luptătorii moldoveni și transilvăneni la 1848.*

Sesiunea științifică a Casei corpului didactic din Sf. Gheorghe, consacrată Semicentenarului nașterii lui Dimitrie Cantemir (25 mai 1973).

Constantin Șerban, *Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir.*

Simpozionul „Basarab Întemeitorul” (Curtea de Argeș, 25 mai 1973).

Ştefan Ștefănescu.

Adolf Armbruster, *Începuturile statale românești în literatura medievală germană.*

Sesiunea științifică a Muzeului din Golești organizată cu ocazia aniversării a 125 de ani de la revoluția din 1848 (mai 1973).

Şerban Rădulescu-Zoner, *Goleşti și organizația secretă Frăția.*

Stan Apostol, *Revoluția de la 1848 reprezentată în conștiința politică a României moderne.*

Simpozionul organizat de Societatea de științe istorice din R.S. România și Uniunea Sindicatelor din Învățămînt, știință și cultură (București, 2 iunie 1973).

Dan Berindei, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale.*

Alexandru Porțeanu, *Traditiile revoluționare din 1848 în mișcarea muncitorească și socialistă din România.*

Sesiunea științifică organizată de Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Municipiului București (5 iunie 1973).

Nichita Adăniloaie, *Problema agrară în timpul revoluției de la 1848.*

Stan Apostol, *Revoluția de la 1848 din Țara Românească și curentele comuniste ale epocii.*

Sesiunea de comunicări organizată de Academia R.S.R., Academia de Științe Sociale și Politice, Academia „Ştefan Gheorghiu”, Ministerul Educației și Învățămîntului (București, 8 iunie 1973).

Nichita Adăniloaie, *Ideea unității naționale în revoluția de la 1848.*

Sesiunea anuală a Institutului de istorie „N. Iorga” organizată în colaborare cu Institutul de Studii Sud-Est Europene cu ocazia comemorării a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir (București, 25–26 iunie 1973).

Aurora Ilies și Marieta Adam, *Circulația și cititorii operei lui Dimitrie Cantemir.*

Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman*
 Paul Cernovodeanu, *Dimitrie Cantemir în vizionarea contemporanilor săi*.

Aurel Decei, *Dimitrie Cantemir orientalist*.

Ludovic Demény, *Tradiție și continuitate în „Hronicul” lui Dimitrie Cantemir.*
Contribuții.

Ovidiu Sachelarie, *Dimitrie Cantemir istoric al dreptului și al instituțiilor*.

Sesiunea științifică de la Lugoj dedicată aniversării revoluției de la 1848 (26 iunie 1973).

Alexandru Porțeanu, *Tradiciile revoluționale din 1848 în mișcarea muncitorească și socialistă din România*.

Coloceviu național „Revoluția română de la 1848” organizat de Muzeul Nicolae Bălcescu (Râmnicul Viilea, 26–27 iunie 1973).

Dan Berindei, *Revoluția de la 1848 în contextul european*.

Aurel Decei, *Documente turcești de la generalul Gh. Magheru*.

Traian Ionescu, *Attitudinea cetățenilor francezi stabiliți în ţara noastră față de revoluția din 1848 din Principatele Dunărene*.

Nicolae Liu, *Garibaldi și românii*.

Vasile Netea, *Legăturile lui Mazzini cu revoluționarii români de la 1848*.

Alexandru Porțeanu, *Ce a însemnat revoluția de la 1848 pentru mișcarea socialistă din România*.

Şerban Rădulescu Zoner și V. Lahovary, *Activitatea pe plan european a lui I. Cîmpineanu pentru realizarea unității naționale*.

Stan Apostol, *Ion C. Brătianu și rolul său în revoluția de la 1848*.

Ion Stanciu, *Din activitatea emigrației române revoluționare după 1848 în legătură cu începuturile relațiilor româno-americane*.

Simpozion organizat de Uniunea Sindicatelor din Învățămînt, știință și cultură cu prilejul aniversării a 125 de ani de la revoluția din 1848 (Alba Iulia, 3 iulie 1973).

Nichita Adăniloaie, *Problema națională în revoluția de la 1848*.

Sesiunea științifică organizată de Uniunea Sindicatelor din Învățămînt, știință și cultură cu ocazia comemorării a 100 de ani de la moartea lui Al. I. Cuza (Focșani, 3 iulie 1973).

Nichita Adăniloaie, *Personalitatea lui Cuza Vodă*.

Sesiunea Societății satului Stroiești (iulie 1973).

Florin Constantiniu, *Însemnatatea cercetărilor de istorie locală*.

Simpozionul organizat la Tîrgu Mureș de Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă și de Academia de Științe Sociale și Politice (21 septembrie 1973).

Vasile Netea, *Dimitrie Cantemir istoric al poporului român.*

Comunicare la A.D.I.R.I. (București, 1 octombrie 1973).

Anastasie Iordache, *Tratativele cu Antanta pentru încheierea acordului româno-rus din 1 octombrie 1914.*

Sesiunea anuală a Arhivelor Statului (București, 4 octombrie 1973).

Georgeta Penelea, *Modalități de valorificare a materialelor de arhivă — volume tematice de documente.*

Vasile Netea, *Ideile politice ale lui Gheorghe Lazăr.*

Simpozionul „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir” (Craiova, 6 octombrie 1973).

Ludovic Demény, *Contribuții noi la cercetarea activității lui Dimitrie Cantemir.*

Constantin Șerban, *Dimitrie Cantemir istoric.*

Sesiunea științifică a societății „Neagoe Basarab” consacrată semicentenarului nașterii lui Dimitrie Cantemir (Curtea de Argeș, 11 octombrie 1973).

Constantin Șerban, *Viața și opera lui Dimitrie Cantemir.*

Comunicare la Muzeul de istorie al Municipiului București (25 octombrie 1973).

Constantin Șerban, *Dimitrie Cantemir și aporul său la dezvoltarea culturii românești și universale.*

Simpozionul „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir” (Sfîntu Gheorghe, 26 octombrie 1973).

Ludovic Demény, *Dimitrie Cantemir și mișcarea antihabsburgică a curușilor din Ungaria și Transilvania.*

Sesiunea științifică omagială a Academiei R.S.R. consacrată lui Dimitrie Cantemir (București, 26 octombrie 1973).

Ştefan Ștefănescu, *Dimitrie Cantemir și relațiile Moldovei cu statele vecine la începutul secolului al XVIII-lea.*

Adolf Armbruster, *Ideea romanității românilor la Dimitrie Cantemir.*

Sesiune organizată cu ocazia „Zilelor culturii argeșene”, (Curtea de Argeș, octombrie 1973).

Ştefan Andreescu, *Un episod necunoscut din domnia lui Dan al II-lea.*

Sesiunea anuală „Pontica” organizată de Muzeul de Arheologie Constanța (octombrie 1973).

Vladimir Iliescu, *Începuturile colonizării grecești pe coasta de apus a Mării Negre.*

Sergiu Columbeanu, *Considerații privind traficul maritim în Dobrogea (sec. XIII – XVI).*

Şedința publică a Societății de științe istorice, Filiala București (6 noiembrie 1973).

Constantin Şerban, *Impresii de călătorie din Normandia.*

Colocviul de istorie consacrat aniversării semicentenarului proclamării Republicii Turcia organizat de Institutul de istorie „N. Iorga” și Institutul de Studii Sud-Est Europene (București, 14 noiembrie 1973).

Aurel Decei, *Crearea Republicii Turcia. Mustafa Kemal simbol al Turciei noi.*

Ştefan Ștefănescu, Alocuție inaugurată.

Sesiunea anuală a Muzeului Oltenia (Craiova, 17 noiembrie 1973).

Traian Udrea, *Lupta forțelor populare pentru cucerirea prefecturilor Dolj și Romanași în februarie 1945.*

Constantin Şerban, *Orașul Craiova la începutul sec. al XVIII-lea oglindit în documentele din Arhivele Statului din Sibiu.*

Comunicare la Muzeul de istorie al Municipiului București (22 noiembrie 1973).

Paul Cernovodeanu, *Noi date despre tradiția întemeierii orașului București.*

Sesiunea științifică a cadrelor didactice din județul Ilfov (Urziceni, 27 noiembrie 1973).

Constantin Șerban, *Răscoala lui Horea oglindită în presa vremii.*

Comunicare la Societatea de Istorie a Medicinei, Filiala București, (3 decembrie 1973).

Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămanu. *Date noi despre medicul cărturar Manase Iliad din Sibiu (1732—1812).*

Comunicare în sectorul de istorie modernă al Institutului de istorie „N. Iorga” (decembrie 1973).

Stan Apostol, *Probleme ale economiei românești în gîndirea politică a epocii 1859—1876.*

Sesiunea științifică a Muzeului de istorie națională a R.S.R. (decembrie 1973).

Sergiu Columbeanu, *Contribuții la istoria marinei în România (1831—1866). Documente inedite privind înființarea flotei fluviale a Țării Românești.*

Alte comunicări :

Comunicare la Societatea de științe istorice (decembrie 1973).

Alexandru Constantinescu, *Mihai Viteazul în perspectiva europeană.*

Anastasie Iordache, *Declararea neutralității României, 21 iulie/3 august 1914 (sector).*

Anastasie Iordache, *Începutul primului război mondial și atitudinea României.*

Constantin Șerban, *Dimitrie Cantemir văzut de contemporani* (Sesiunea științifică a Casei Corpului Didactic din Miercurea Ciuc consacrată aniversării tricentenarului nașterii lui Dimitrie Cantemir).

Constantin Șerban, *Gîndirea politică a lui Dimitrie Cantemir*, (Sesiunea științifică organizată de Societatea de științe istorice în colaborare cu Muzeul Național R.S.R., consacrată tricentenarului nașterii lui Cantemir).

Anexa II a fost întocmită de Carol Vekov.

DANIELA POENARU, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, Muzeul județean Dîmbovița, 1973, 341 {—343 p.] +il.

Monumentala *Bibliografia românească veche* inițiată de Ioan Bianu și Nerva Hodoș încă din 1903 și reunind majoritatea tipăriturilor apărute pe teritoriul țării noastre între 1508—1830, a constituit — fără îndoială — cea mai complexă lucrare dedicată vechii culturi românești. Continuată cu rîvnă și pricepere de apreciatul bibliolog prof. Dan Simionescu, această erudită culegere s-a oprit, din nefericire, odată cu volumul al IV-lea, editat în 1941, unde se aduceau adăgiri și îndreptări la întreaga operă.

De atunci, însă, diverși cercetători pasionați pentru trecutul cărții românești au perseverat în căutări neobosite în cele mai felurite biblioteci din țară și străinătate și au izbutit, la rîndul lor, să aducă alte completări, îndreptări și adaose în domeniul atât de interesant al vechilor noastre tipărituri. Printre asemenea cercetători înzestrăți se poate socoti și Daniela Poenaru, aparținând generației mai tinere, care pe lîngă prețioase contribuții personale, s-a gîndit să reunească într-un volum toate descoperirile făcute sau completările aduse la *Bibliografia românească veche* între anii 1944—1972. Astfel s-au născut aceste valoroase *Contribuții la Bibliografia românească veche*, cu sprijinul Muzeului județean Dîmbovița și al Societății de Bibliofilie din R.S. România, ce merită toată lauda pentru înțelegerea arătată. Așadar autoarea a inclus în cuprinsul lucrării o serie întreagă de date privind vechia carte românească, culese din studii proprii sau aparținând altor

cercetători, dar răspîndite în diferite publicații mai puțin accesibile și greu de detectat. Daniela Poenaru și-a împărtit materialul în *Adăgiri* adică tipărituri neincluse în *Bibliografia românească veche*, în cea mai mare parte descoperite în ultimele trei decenii și în *Îndreptări*, unde completează sau rectifică informațiile bibliografice privind unele cărți, broșuri sau foi volante figurînd în masiva culegere amintită.

Din capitolul *Adăgiri*, ce inserează un număr de 173 tipărituri necunoscute din perioada 1645—1830, semnalăm, mai întîi, ca deosebit de interesante — prin vechimea și conținutul lor — operele mitropolitilor Varlaam (Iași, 1645) sau Antim Ivireanul (Rîmnic, 1705), așezămîntul mănăstirilor din Tara Românească din vîrmea lui Constantin Mavrocordat (București, 1741), „*Flosculus Veritatis*” (Floarea Adevarului) a lui Petru Pavel Aaron (Viena, 1752) și alte tipărituri cu profil eclesiastic.

În rîndul publicațiilor introduse în volum, cu profil social-economic, istoric, medical, didactic și literar — corespunzătoare prefaceelor înregistrate în cultura româncască în epoca luminilor — spicuim, printre altele, *Calendarele* apărute la Brașov (1773), Buda (1814), București (1821, 1829); *Urbaniul „pentru sesioane și împărtirea lor”* din 1780 (?); *Vila Constantini Canthemiri* (Moscova, 1783); *Gramatica germană* a lui Dimitrie Nicolae Darvari (Viena, 1785); *Rînduiala pentru spălătorii de aur ... și ceialalți băieși*

(Sibiu, 1787); *Ducere de mlnă către aritmetică* (Viena, 1788); *Courier (!) de Moldavie*, primul ziar tipărit pe teritoriul țării noastre (Iași, 1790); *Comoara gramaticii editată în grecește* de Constantin Caraioan și Polyzois Kontos la Buda în 2 volume (1796); *Cheia prieteșugului lui adevărul*, plachetă de versuri a lui Gheorghe Munteanu, Învățătorul școalei naționale române din Pesta (Buda, 1815); tragedia *Orest* a lui Voltaire, tradusă de Alexandru Beldiman (Buda, 1817); *Oda* lui Petru Ioanovici închinată episcopului Samuil Vulcan (Oradea, 1823); *De colica saturnina a medicului Mihail Zotta* (Viena, 1826); *Măsuri împotriva holerei* (Buda, 1830); *Învățări și indemnuri* adresate de dascălul Nicola Nicolau copiilor de școală (Buda, 1830) etc.

Din varietatea tipăriturilor incluse în volum se poate constata, cu ușurință, îmbogățirea substanțială a publicațiilor românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale celui de al XIX-lea, abordând subiecte din domeniul atât de diferite și adresându-se unui public cititor recrutat din pături sociale din ce în ce mai largi.

În partea a doua a lucrării sale, Daniela Poenaru include o serie de *Îndreptări* la 147 tipărituri figurind în *Bibliografia românească veche*, dar în mod incomplet sau eronat. În rîndul *Îndreptărilor* mai de seamă aduse de autoare, menționăm în special *Tetraevanghelul slavonesc*, care după exemplarele examineate de cercetătorul bulgar Petre Atanasov și de dr. Ludovic Demény rezultă că a fost tipărit între 1574/5–1582 de diacon Lavrentie și ucenicul său Iovan la mănăstirea Plumbuita – constituind astfel prima tipăritură bucureșteană cunoscută pînă în prezent¹; — apoi o ediție din *Divanul* lui Dimitrie Cantemir aparținînd unui prim tiraj

¹ Adăgăm la bibliografia indicată de autoare și mai recentele studii ale lui L. Demény dedicate aceleiași probleme anume *Tiparîna bucureșteană în secolul al XVI-lea*, în „Studii. Revista de istorie”, XXV (1972), nr. 2, p. 203–224 și *București – centru de tiparîna în secolul al XVI-lea* în „București, Materiale de istorie și muzeografie”, IX (1972), p. 123–128.

al operii (Iași, 1698); titlul complet al *Hrisovului de Întărîluri ... pentru rînduiala daniilor de moșii* promulgat de Alexandru vodă Mavrocordat (Iași, 1785); variante din *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir tradusă în limba rusă de Vasili Levșin la Moscova în 1789; extractul din *Gramatica germano-română* de Anton de Marki (Cernăuți, 1808); îndreptarea opusculului *Tableau géographique et politique ... de la grande principauté de Transylvanie* a lui M. Demian (Paris, 1809); foaia de titlu a *Calendarului* din Buda, 1817; exemplarul din *Oștirea francezilor în Rusia* (București, 1826) cuprinzînd lista prenumeranților din Craiova; alte completări aduse la *Gramatică russască și românească* a lui Ștefan Margela (St. Petersburg, 1827) în 3 volume, s.a.

Două tabele ale cărților descrise în capitoile *Adăgiri și Îndreptări*, o bibliografie succintă și un indice alfabetic completează aceste valoroase contribuții aduse de Daniela Poenaru la *Bibliografia românească veche*, sugestiv ilustrate și prin reproducerea fotografică a foilor de titlu ale unor opere amintite în lucrare. Regretăm doar faptul că tipografia unde a fost editată cartea n-a dispus de litere chirilice, obligînd autoarea să facă de mînă transcrierea unor titluri și astfel din punct de vedere al ținutiei grafice, lucrarea să fie defavorizată față de cele patru volume din *Bibliografia românească veche*, ce au beneficiat și de un format mai mare. De asemenea – în posida esferturilor autoarei – s-au strecurat și unele mărunte erori tipografice, inevitabile, dar supărătoare, totuși, într-o operă de eruditie.

Lucrarea muncită cu sîrg și foarte utilă a Danielei Poenaru, este susceptibilă, în mod firesc, de completări și îndreptări.

Astfel în rîndul adăgirilor la *Bibliografia românească veche*, trebuie neapărat cuprins *Panegîricul* compus de Dimitrie Cantemir în cinstea lui Petru cel Mare, dar rostit în limba greacă, în fața țarului, la 28 martie 1714, de Șerban, fiul nevîrstnic al domnului Moldovei; textul acestei orașii, în care se exprimau, în mod alegoric, speranțele de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei de sub dominația otomană cu sprijinul Rusiei,

a fost tipărit în același an la Sankt-Petersburg în traducere rusă și latină². Opusculul poartă următorul titlu :

Петру Первому // пресветлейшему и державнейшему // благочестивейшему победителю // и всемилостивейшему // императору //, государю и покровителю своему // панегирическое // всесожжение смиреннейше творит // и приносит // преславного и богом хранимого полка // Святаго Преображения солдат // и священейшаго российского государства князь // и волosкий господаревичъ, // нижайший раб, Сербак Кантемир, // в Санктпитеурхе, // в лето рождшия девы. 1714, марта // грядущу седьмому возраста всего лету // на эллинском диалекте речениое //

— Petro Primo // Hyper—Serenissimo et Potentissimo // Pio, Victori, et // Clementissimo // Imperatori // Domino et Protectori Suo // Panegyricum // Holocaustrum humillime // llat et offert // Inclytæ et Theophuritæ Phalangis Sanetæ Meta— // morthœos // Miles nec non, // Saerl Ross: Imperij Princeps et Moldauæ // Hoscudarowicz, // Servus deditus, Serbanus Cantemir // In Burgo S. Petri // Anno a Partu Virg. 1714 Mart. // Ineunte septimo aetatis suae anno // ellinika dialecto peroratum // (In 4°; 13 p. numerotate, inclusiv foia de titlu)³.

² Vezi amănunte în studiile noastre *Démètre Cantemir vu par ses contemporains (le monde savant et les milieux diplomatiques européens)* în „Revue des études sud-est européennes”, XI (1973), nr. 4, p. 637—656 și *Les œuvres de Démètre Cantemir présentées par „Acta Eruditorum” de Leipzig (entre 1714—1738)* în „Association Internationale d’Études du sud-est européen. Bulletin”, XII (1974), nr. 1 (sub tipar).

³ Exemplare din această broșură se află în Biblioteca Academiei de Științe din URSS și în Biblioteca de Stat V. I. Lenin din Moscova, cf. P. Pekarski, *Наука и литература в России при Петре Великом*, tom II, St. Petersburg, 1862, p. 320—322, nr. 249 și T. A. Bikova și M. M. Gurevici, *Описание изданий, напечатанных при Петре I, Сводный каталог. Описание изданий гравданской печати, 1708—январь 1725 гг.*, Moscova, 1955, p. 148—149, nr. 85. Textul broșurei a fost pentru prima oară reproducă în anexa monografiei lui T. S. Bayer, *История о жизни и делах*

De asemenea socotim că autoarea ar fi putut menționa în rindul adaoselor la *Bibliografia românească veche* și cunoscuta carte a publicistului francez Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, care deși a fost tipărită la Bouillon în Franța în 1777, poartă totuși ca indicație pe foia de titlu orașul *Iași*⁴.

În rindul *Îndreptărilor*, ne surprinde, oarecum, faptul că Daniela Poenaru nu s-a referit în lucrarea sa și la tipăriturile slavoromâne de la Sibiu din secolul al XVI-lea, ce au constituit, în ultima vreme, obiectul preferat de studiu al dr. Ludovic Demény. Astfel *Tetraevangelul slavon* (menționat în BRV I 6₁, p. 513—514) a fost imprimat la Sibiu în 1546 de Filip Moldoveanul, alias Pictor sau Maler⁵, căruia i se datorează prima tipăritură românească cunoscută pînă astăzi (*Catehismul calvin* din 1544) iar *Evangeliarul slavo-român* (trecut greșit în BRV, I, 25, p. 80—81 la anul 1580) a fost de asemenea editat în același oraș de cărturarul sus amintit între anii 1551—1553⁶.

Autoarea trebuia de asemenea să includă în completările bibliografice de rigoare și

Молдавскаго господаря Константина Кантемира Moscova, 1783, p. 323—328.

⁴ Vezi în acest sens considerațiile lui Virgil Cândea, *Poate fi inclusă cartea lui Carra: „Histoire de la Moldavie et de la Valachie”, în „Bibliografia românească veche”?* în „Studii și cercetări de bibliologie”, I (1955), p. 243—246. Precizăm că lucrarea lui Carra, deși — în mare măsură — un plagiat nemărturisit după operele lui Dimitrie Cantemir *Descrierea Moldovei și Istoria Imperiului otoman*, s-a bucurat de un oarecare succes în Occident, cunoscind la un scurt interval două ediții în l. franceză și o traducere contemporană în germană, cf. Maria Holban, *Autour de l’„Histoire de la Moldavie et de la Valachie” de Carra* în „Revue historique du sud-est européen”, XXI (1944), p. 155—230.

⁵ Cf. L. Demény și Dan Simionescu, *Un capitol important din vechea cultură românească („Tetraevangelul”, Sibiu, 1546)* în „Studii și cercetări de documentare și bibliografie”, supliment la nr. 1 pe anul 1965.

⁶ Vezi *Evangeliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553*. Studiu introductiv filologic de acad. E. Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény. București, Edit. Academiei, 1971, 418[—419] p.

noile ediții ale unor alte monumente de literatură veche românească din secolul al XVI-lea, apărute în ultimii ani⁷.

În sfîrșit mai precizăm că o mică broșură cu conținut medical (în 8° mic, de 64 p. din care 63 tipărite) a doctorului Michaël Neuslädter, tradusă din l. germană sub titlul *Cuvânt pe scurt despre ultuirea vărsatului de*

⁷ Ca de pildă aceste lucrări apărute în Editura Academiei, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicesti, 1574*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1963, 429 p.; *Palia de la Orăștie, 1581—1582*. Text. Facsimil. Indice. ed. Viorica Pamfil, București, 1968, XIV + 499 p.; *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, 1971, 392 p.

vacă (Sibiu, 1804) și înregistrată sumar în B R V II 669, p. 450 numai după *Disertație despre tipografiile românești* (1834) a lui Vasile Popp, figurează în biblioteca Arhivelor Statului din Brașov (cu foaia de titlu completă), fiind semnalată de Gernot Nussbächer⁸.

În încheiere, ținem să subliniem din nou neprețuitul serviciu adus de Daniela Poenaru prin publicarea acestor meritoase *Contribuții la Bibliografia românească veche*, menite să suplină un gol de mult resimțit în istoria vechiului tipar românesc.

Paul Cernovodeanu

⁸ O veche tipăritură medicală românească în „Drum nou”, Brașov, XXVII (1970), nr. 7932 (9 iulie), p. 2.

PETRU VLADCOVSCHI, *Contribuții la istoricul dezvoltării învățămîntului din județul Iași*, partea I, Iași, 1972, 200 p.

Istoria învățămîntului românesc a constituit încă din secolul trecut o preocupare principală a istoriografiei românești. Alături de marii noștri istorici, numeroși cercetători din trecut și de astăzi au publicat lucrări de sinteză sau de riguroasă analiză științifică asupra învățămîntului românesc în general sau a celui ieșean în special. Desigur, au mai rămas probleme ce n-au fost încă rezolvate fapt pentru care în prezent un larg colectiv de cercetători lucrează la elaborarea unei sinteze asupra învățămîntului românesc de la începuturi pînă azi. În aceste condiții, orice nouă contribuție la istoricul învățămîntului din Iași, oraș care de secole se situează pe primul loc în Moldova în privința instrucției publice, este binevenită. O astfel de lucrare nu este însă cea publicată recent la Iași și intitulată pretențios *Contribuții la istoricul dezvoltării învățămîntului din județul Iași* (partea I) atât timp cit aceste „contribuții” se reduc la o compilație care abundă în confuzii și erori penibile ca să nu mai vorbim de faptul că lucrarea e scrisă la un

nivel submediocru. Petru Vladcovschi, autorul acestei lucrări, este însă convins că a „înfățișat cîitorilor (în text urmăză o virgulă ! n. ns) o autentică și nealterată realitate istorică” (p. 7). „Autorul ,declară în introducere Petru Vladcovschi, nu a avut intenția să facă o lucrare de istorie, în sensul strict al acestui cuvînt, ci doar să-și aducă o contribuție personală la elucidarea unor probleme insuficient clarificate” (p. 6, subl. ns.), pentru ca, la pagina următoare, să arate că a „urmărit neabătut adevărul obiectiv ... , considerind aceasta ca o condiție fundamentală a oricărei lucrări de istorie” (p. 7). Străin de istorie, după cum dovedește lucrarea, autorul este nevoit să facă totuși istorie, dar nu aducînd promisa contribuție originală din introducere care, în treacăt fie spus, presupune o serioasă pregătire de specialitate și o întinsă documentare pe care autorul nu le probează în lucrare. Lipsit de probitatea științifică ce caracterizează pe oricare cercetător adevărat al trecutului, autorul anunță: „am folosit pentru redactarea lucrării materiale inedite sau

puțin cunoscute, *texte nefolosite* pînă acum sau greșit interpretate"; „pe lingă cercetarea tuturor materialelor” „am avut posibilitatea să urmărim dosarele aflate în fondul Arhivelor Statului din Iași și București unde am găsit un bogat material informativ” (p. 7). Acest bogat material arhivistic se reduce însă în lucrare doar la zece trimiteri la Arh. St. București și la șapte la Arh. St. Iași. Cît privește celelalte *materiale* (!), lista bibliografică finală și subsolul lucrării sunt elovente în privința sărăciei documentare. Trecind însă peste acest fapt, trebuie să observăm modul ciudat în care s-a „documentat” autorul folosind sursele documentare indirect, ceea ce a dus la preluarea multor erori care, „interpretate”, au generat altele sau le-au amplificat pe cele vechi, inducînd astfel în eroare pe cititorul neavizat. Spațiul nu ne îngăduie să semnalăm decît un număr mic de astfel de greșeli din noianul impresionant cu care e preserată peste tot lucrarea: Șt. Bârsănescu *Scoala latină de la Cotnari* sau *Schoala latină* ... în loc *Schola latină* ... (p. 13, 19, 22, 33 etc.); I. Sommer, *Vita Iacobi* (!) (vezi și lista bibliografică); *Diplomația italiană* (în loc de *Diplomatarium italicum* (p. 23); N. Iorga, *Istoricul învățămîntului românesc* (în loc de *Istoria* ...) (p. 9); Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifelor* (în loc de *Istoria ieroglifică*) (p. 28); N. Suțu, *Noțiuni statistice* ... (în loc de *Notiже statistice*) (p. 54); N. Iorga, *Viața noastră culturală și spirituală în sec. al XVII-lea* (în loc de *Ceva mai mult despre viața noastră culturală* ...) (p. 36); Gh. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Buc. 1940 (în lista bibliografică) și Gh. Călinescu, *Istoria literaturii românești*, Buc., 1942 (p. 8) (în loc de G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Buc., 1941); Iorga N., *Documente și studii privind istoria românilor* (în loc de *Studii și documente privitoare la istoria românilor*); Kogălniceanu M., *Letopiseșul Tării Moldovei*, (în loc de *Letopisele Tării Moldovei* ... ; Stoide C. A., *Contribuția la istoria învățămîntului* ... din vol. *Contribuție la istoria învățămîntului* ... (în loc de Stoide, C.A., *Contribuții* ..., în vol. *Contribuții* ...); Urechia, V.A., *Codicile Bandinus* (!) (în loc de *Codex Bandinus*, în Analele Acad.

Rom., Mem. secț. ist., Tom. XVI (1893–1894)); Erbiceanu C. și Xenopol D.A. (!), *Serbarea școlară de la Iași*, 1885 și Xenopol, D.A. (!), *Serbarea școlară de la Iași*, 1885 (deși, în realitate există o singură lucrare cu acest titlu) etc....

Numărul enorm al greșelilor de acest fel de la aparatul critic sau din lista bibliografică, ambele întocmite empiric și agramat, dovedește că autorul a folosit sumară sa bibliografie indirect transcriind aproximativ sau transformînd sau inventînd titluri de lucrări citate prescurtat în puținele studii consultate. De aici sursa confuziilor și a erorilor dintre care unele de-a dreptul absurde: „a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea reprezintă pentru Moldova epoca de vie activitate culturală. În această perioadă, se tipăresc o serie de cărți în limba slavonă, se scriu în această limbă monografii și cronică istorice” (!) (subl. ns. p. 12; pînă și elevii din școala generală știu că prima carte tipărită în Moldova este *Cazania* lui Varlaam, editată în limba română, la Iași, în anul 1643 ! iar despre uluitcarea afirmație că în sec. XV–XVI s-au scris în Moldova monografii ce să mai spunem !); „dascălii Gheorghe și Evdochie” (p. 49); (în loc de Gheorghe Evloghie); „dascălul Ștefan Dundas” (p. 58) (în loc de „Dungas”); profesorii francezi Lincourt, Chefnous și Bagarre sint „botezăți” de autor „Leucaurt Sefneus Boyard” (fără nici o virgulă în text, vezi p. 70), arhitectul G. Freiwald devine „Gustaw Freinwald” (p. 92), V. Peltechi – „V. Palteki” (p. 92), Cihac – „Cihan”, C. Facaș – „C. Farcaș”, C. Virnav – „C. Virnaiu” (p. 99), C. Zefirescu – „C. Zamfirescu” (p. 101), Partenie Antoni – „P. Anton” (p. 125), Mitropolitul Meletie – „mitropolitul Meletin” (p. 130) și „mitropolitul Melinte” (p. 141) etc.; În secolul al XVIII-lea are loc „separarea anumitor ramuri ale industriei de agricultură” (!!!) (p. 31). „Poarta ... apelează la unele personalități grecești sau turcești spre a ocupa tronul” (de cînd turci pe tronul Moldovei? (n.ns.) (p. 29), crește „numărul dregătorilor greci și turci” în sfatul domnesc (de unde turci în sfatul domnesc? n. ns) (p. 29), iar „toate școlile din Moldova foloseau ca limbă

de predare orice altă limbă (greacă, slavă) în afară de limba română” (p. 34) (în cele mai multe din școlile acestei epoci învățământul se făcea în limba română, învățându-se evident și limba slavonă, care însă fiind o limbă moartă nu se vorbea curent); școala sătească de la Ruginoasa a fost „Inființată în 1767”, afirmă autorul citind *Istoria școalelor* a lui V.A. Urechia (vol. 1, p. 41) (p. 46–47), dar informația luând-o în realitate din *Evoluția învățământului* a lui C.I. Andreeescu care (vezi nota 132) menționează „un dascăl român la Ruginoasa care vorbește în versuri de uciderea lui Grigore Ghica” (uciderea a avut loc însă în 1777); „În această perioadă, scrie autorul, se introduce (!), în cadrul Academiei, unele obiecte ca agrimensura și topografia”, „Învățătura (!) practică pentru măsurarea întinderilor cîmpului”, tradusă din limba greacă de un dascăl din Iași, la care el a introdus o serie de denumiri românești ca : iezișuri, bălți, curături” (p. 51) trimiterea făcându-se la „A.D. Xenopol și C. Erbiceanu, op. cit. (*Serbarea școlară din Iași*, n. ns), p. 386”, unde însă nu se întâlnește aşa ceva; în aceeași lucrare însă, la p. 366, se spune că *Învățătura practică pentru a măsura întinderea cîmpului* de geometrul Oprey este „tradusă din engleză de un dascăl grec din Iași” (subl. ns). Nefolosind însă direct lucrarea citată ci prin intermediul *Academiei domnești* a profesorului Ștefan Bârsănescu unde, datorită unei erori de tipar apare p. 386 în loc de 366, P. Vladcovschi a preluat greșeala denaturând în același timp și textul. În același loc, autorul menționează că în această perioadă se fac traduceri din limba franceză între care „Deobște (!) geografie, după Bauffer” (p. 51–52) tipărită la 1795 de Anfilochie Hotiniul (lucrarea însă, aparținând geografului italian Bouffier, s-a tradus din italiană). În altă parte, autorul își „informează” sentențios cititorii că „M. Kogălniceanu, împreună cu C. Negrucci, publică opera lui D. Cantemir în nouă volume” (p. 102). Trecând peste absurditatea afirmației lui P. Vladcovschi, observăm că ea este expresia manierei de lucru a acestuia care, compilând penibil, transformând, combinând incompetența cu neatenția și cu neprobitatea științifică, informația documentară. În acest

caz, de pildă, informația este luată, fără a cita sursa însă, din *Evoluția învățământului* a lui C.I. Andreeescu (p. 91) unde e vorba, după cum se știe îndeobște, doar de un proiect al unei astfel de ediții. Pasaje întregi sunt luate din unele lucrări consultate de Petru Vladcovschi fără a se cita sursa. La paginile 100–101, de pildă, autorul îl plagiază pe C.I. Andreeescu (vezi *Evoluția învățământului*, p. 91–92), după cum, în alte părți ale lucrării, paragrafe nefinsoșite de note sunt copiate din alte lucrări, mai vechi sau mai noi.

Sunt de-a dreptul surprinzătoare precarietatea cunoștințelor istorice și necunoașterea noțiunilor și a terminologiei istorice în general pe care le atestă paragrafele consacrate cadrului istoric medieval ce precedă unele capitole ale evoluției învățământului ieșean, unde autorul copie stîngaci, de cele mai multe ori după lucrări depășite, chestiuni de istorie generală. Petru Vladcovschi nu cunoaște principalele sinteze istorice publicate în ultimul deceniu, unde majoritatea problemelor fundamentale ale istoriei românești au fost rezolvate, spre a nu fi nevoie să navigheze în derivă într-o materie a cărei necunoaștere mulțumitoare nu poate duce decât la naufragiu (a se vedea p. 10 și urm. și 29 și urm.). Autorul nu s-a gîndit însă nici la alte probleme de natură să explice evoluția învățământului ieșean precum legătura dintre această evoluție și istoria orașului Iași etc. De altfel, lucrarea sa, mai ales în prima parte, nu are o structură sistematică și completă; neglijența autorului rezultă plină și din neconcordanța tablei de materii cu titlurile din lucrare.

Preluind fără discernămînt critic informații disparate, autorul se contrazice deseori uitind de la o pagină la alta ce a scris despre o anumită problemă. Potrivit afirmației de la p. 122, Damaschin Bojincă este înălțat de la conducerea Seminarului Socola în 1842, odată cu plecarea din scaunul mitropolitan a lui Veniamin Costache, pentru că în alt loc (p. 183) autorul să menționeze că profesorul bănățean a deținut funcția de rector pînă la 1839 (ultima afirmație fiind exactă). Alteori, autorul se apropiie foarte mult, în modul de a scrie, de eroii lui Caragiale: „Perioada 1806–1812 a fost perioada cea mai grea pentru

școlile din Moldova, *școlile* fiind *închise* ... În toată această perioadă, Seminarul de la Socola *își continuă activitatea, însă cu foarte mari greutăți*. Nici Academia domnească *nu și-a întrerupt cursurile* (!) (p. 58). După un paragraf în care e vorba în continuare de funcționarea Academiei, autorul scrie însă din nou ; „*După pacea din 1812, noul domn al Moldovei, Scarlat Calimachi trece la reorganizarea învățământului, redeschizând porfilele școlilor*” (!) (p. 58).

De aceeași factură sunt și unele formulări, agramate, de felul celor care urmează : „*Această situație ne este prezentată de M. Kogălniceanu, care semnalează marea nemulțumire a boierilor față de domnitorul I. Mavrocordat, care datorită atitudinii sale față de boierimea română, aceștia au început să emigreze peste granițele țării*” (p. 29) ; reformele din secolul al XVIII-lea „*nu au afectat puterea boierimii ci numai pe aceea a țărănimii (corect : situarea țărănimii, căci de puterea ei nu poate fi vorba în acest context, n. ns)*. Atunci cînd domni fanarioți au fost siliți să *dea țărănimii unele ușurări ale sarcinilor fiscale și feudale*, precum și atunci cînd *le-a recunoscut parțial libertatea* ; (!) aceste *evenimente* s-au datorat nu unei *înțelegeri de la sine* a situației poporului, cum căutau să motiveze unii istorici burghezi...” (punctuația aparține lui P. Vladcovschi). „*În același timp, dezvoltarea forțelor de producție este evidentă, deși sunt frînată de relațiile feudale*” (p. 30) ; „*Dominația turcească ..., înlănțuită în cătușele feudalismului, au întrevăzut abia către sfîrșitul secolului al XVIII-lea zorile unei orînduiri sociale noi*” (capitaliste, n. ns.) ; „*În această perioadă, țărănește împovărată de obligațiile ce le avea atât față de stat cît și față de feudali, preștiind muncă din ce în ce mai multă și mai grea, plătind dări în natură și în bani, a dus-o la o situație mai înrobitoare ca oricând*” (p. 53) ; „*S-a dezvoltat de asemenea, (!) relațiile comerciale cu diferite țări, numărul negustorilor crește treptat și alături de meseriași, formau populația orașenească*” (p. 54), toate sublinierile ne aparțin, iar punctuația este a autorului).

Deși lista unor astfel de citate, în care incompetența autorului cu necunoașterea limbii române se găsesc mereu în simbioză, ar

putea continua pe zeci de pagini, ne mărginim la cele de mai sus, adăugînd doar că autorul este strîn de ortografia și punctuația limbii române fără a mai vorbi de gramatica ei, a cărei totală necunoaștere o probează prin sistematicile dezacorduri, prin necunoașterea sensului cuvintelor și prin incapacitatea de a construi corect o frază ; atunci cînd, totuși, fraza e corectă, autorul, crezînd că virgula contribuie (sau cum ar spune el : își aduce aportul, p. 9, 24, 31 etc....) la nuanțare, o pune consecvent între subiect și predicat sau între acesta și complementul direct (a se vedea p. 6–7 și *passim*).

În ciuda bunei intenții a autorului de a alcătui o sinteză asupra evoluției istorice a învățământului din județul Iași, incompetența sa l-a dus inevitabil la o compilație penibilă, alunecînd pe aloci ri spre plagiat, iar sprijinul acordat în tipărirea cărții a dus la răspîndirea în rîndul cadrelor didactice din județul Iași a unui subprodus tipografic care dezinformează. Din păcate, autorul însuși, care serie în introducere, în maniera menționată mai sus, că „*geneza lucrării de față o constituie o mai veche convingere a noastră, care fiind puși (!) în situarea de a ne interesa de istoricul unor școli din județul Iași, ne-am găsit în situarea de a ne convinge că există foarte puțin material publicat*” (p. 6, subl. ns.), este convins că lucrarea sa „*valorifică cele n'ai noi și mai sigure cercetări*” (p. 6), în timp ce despre un număr mare de autori ca A.D. Xenofon, C. Erbiceanu, N. Iorga, G. Călinescu, I. Minea, C.I. Andreescu, C.C. Giurescu și a., enumerați în primele rînduri ale lucrării (p. 8), Petru Vladcovschi crede că, „*cu toate meritele lor, nu putem trece cu vederea peste o serie de lipsuri și confuzii manifestate (!) la unii dintră (acești, — n. n.) autori în ceea ce privește exactitatea datelor prezentate, a modului de prelucrare și expunere a materialului*. Astfel, se observă la unii autori o limitare numai la o simplă înșiruire a datelor fără a fi *prelucrate în spirit critic și științific*” (p. 9). Toate aceste neajunsuri care ... grevau asupra istoriei învățământului ieșean și-a propus să le înlăture printr-o „*cercetare obiectivă a faptelor și evenimentelor*” (p. 6) Petru Vladcovschi. Cum a „*stabilit*” el exactitatea datelor, cum

a „prelucrat” și a „expus” materialul și de căt „spirit critic și științific” a dat dovedă la întocmirea acestei aşa-zise lucrări se poate vedea cu claritate din sumara noastră exemplificare (foarte sumară în raport cu ce „oferă” această tipăritură) de mai sus. Cum de să-a putut tipări la Iași fără un aviz științific competent o astfel de lucrare este o întrebare care ar trebui să primească un răspuns înainte de a se ajunge la imprimarea celei de a doua părți a ei, imprimare foarte probabilă după modul cum e prezentată în prefață această primă parte a „contribuțiilor”. „Despre valoarea și semnificația operei sale, despre contribuția importantă pe care o aduce la

Îmbogățirea culturii românești consider că nu e cazul să vorbim – autorul a spus totul: *clar, ordonal, documentat și cu mult simf de răspundere* Este rodul unei munci încordate transmis cu generozitate și pasiune nouă și celor care vor veni după noi. *Recunoaștință din partea dascălilor școlii românești*” (!!, subl. ns.). Este enorm în comparație cu ceea ce și-a propus, într-o formulare proprie, autorul: „să realizăm (!) o ... tratare (!) a istoricului (!) învățământului din județul Iași” (p. 9, subl. ns.).

I. Caproșu

PH. CONTAMINE, *Guerre, état et société, à la fin du Moyen Âge, Études sur les armées des rois de France 1337—1494*, Paris, Edit. Mouton, 1972, 757 p.

De la prima vedere lucrarea de față, aparținând istoricului francez Ph. Contamine de la Universitatea din Nancy, pare a fi o amplă monografie de istorie militară, mai ales înținând seamă de subtitlul pe care-l poartă. Din acest motiv cunoșcind și faptul că pînă în prezent nu s-a seris o istorie mai dezvoltată despre armatele regilor de Valois, aşadar o istorie militară a Franței din secolele XIV și XV, volumul la care ne referim inerită să fie întîmpinat, cu mult interes de specialiști.

Dar aşa cum o mărturiseste însuși autorul în *Prefață* războiul pe care-l duc aceste armate fiind considerat în mentalitatea contemporanilor vremii drept un fenomen social, politic, economic, de la bun început sinteza care ni se oferă depășește cu mult limitele stricte ale unei lucrări de istorie militară ea fiind mai mult o frescă a dezvoltării întregii societăți umane din Franța secolelor XIV—XV, în care instituția armatei cu problemele ei ocupă locul central.

Cit privește limitele cronologice alese, ele sunt pe de o parte de ordin informativ, pe de alta de natură geografică. Astfel începînd cu 1337,

care marchiază de fapt și începutul Războiului de 100 de ani sursele documentare privind această temă sunt din ce în ce mai importante și mai bogate, iar pînă la 1494, care marchiază și începutul războaielor pentru Italia, armatele regilor de Valois au combătut numai în limitele teritorului Franței.

Pentru aceleași motive care l-au determinat pe autor să dea un astfel de conținut lucrării a fost adoptată o periodizare a temei alese, încadrată în patru mari părți asupra cărora se fac unele referiri încă din primele pagini ale *Prefaței*.

În prima parte sunt tratate problemele de ordin instituțional privind organizarea sistemului militar francez în anii 1337—1369, în a doua sunt studiate caracteristicile armatei lui Carol al V-lea din anii 1369—1380 numită și armata „Recuceririi”, în a treia sunt stabilite consecințele reformelor militare ale lui Carol al V-lea în anii 1380—1445, în fine în a patra sunt expuse începuturile armatei vechiului regim din anii 1445—1494.

Cum era și de așteptat expunerea cu privire la dezvoltarea modului de organizare

militară a Franței în secolele XIV și XV, însotită de implicațiile social-politice, economice și culturale este precedată de un capitol referitor la *Izvoare și bibliografie* care pune în lumină înaltul nivel științific al lucrării. Trecerea în revistă a numitului capitol permite cititorului să constate că baza documentară a acesteia este extrem de bogată; materialele provin din 15 arhive departamentale, din 18 arhive municipale, din Arhivele naționale din Paris, din arhiva orașului Torino, din diferite biblioteci municipale (inclusiv Biblioteca Națională din Paris), din biblioteca Muzeului britanic din Londra (British Museum). În același timp aflăm că autorul a consultat o vastă bibliografie: peste 300 de titluri de lucrări cuprinzând izvoare tipărite și tot atitea monografii, studii și articole aflate în diferite perioade de specialitate.

După această succintă prezentare atât asupra problematicii care stă la baza lucrării cit și asupra mijloacelor de informare pe care autorul le-a folosit, avem prilejul să luăm cunoștință cu prima parte a acesteia care introduce pe cititor în miezul temei propriu zise. Dar pentru a înțelege structura armatei monarhiei franceze de la mijlocul secolului al XIV-lea, Ph. Contamine consideră că este necesar aici la începutul primei părți să avertizeze pe cititor că acum întreaga Franță arată ca o adevărată tabără militară prin numeroasele ei castele, forturi, turnuri izolate, biserici, mănăstiri și reședințe nobiliare fortificate, etc., al căror scop era să imobilizeze, pentru timp îndelungat, în jurul lor importante forțe militare adverse.

Cum explică autorul aceasta? Mai întii prin faptul că Războiul de 100 de ani în care este antrenată monarhia franceză are pentru aceasta un caracter defensiv. De aceea în această vreme se ridică numeroase construcții fortificate a căror densitate este relativ mare, de ex. numai într-o regiune de lângă pădurea Fontainbleau sunt cel puțin 50 de astfel de construcții ceea ce înseamnă că pe o rază de cel puțin 5 km. se întindea una din ele. Dar nu numai atât. Odată ridicate, aceste lucrări de apărare erau deservite de detașamente militare, bine înarmate și dotate cu provizii pentru o lungă perioadă de timp.

Partea întâia a lucrării începe aşadar cu studierea acestei forțe umane, aflată sub arme în serviciul monarhiei, sub aspecte diferite: combatanții, sistemul de recrutare, efectivele și organizarea acestora, sistemul de control și întreținere a armatei. Investigațiile istoricului francez duc la constatarea că de exemplu combatanții erau de mai multe categorii: militari de profesie (gens d'armes), călăreți (gens de cheval), pedestri (gens de pied) și proveneau din clase și pături sociale diferite, aşadar nu numai din rindul nobililor dar și al cavalerilor, al clericilor, al orașenilor fapt care reflectă totodată și o diferențiere economică între aceste categorii de militari.

Relativ la sistemul de recrutare sunt prezентate două modalități: ridicarea în masă (*l'arrière-ban*) a tuturor acelora care puteau lupta la nevoie (între 18 și 60 ani) pentru apărarea regatului și angajarea de voluntari din rindul autohtonilor sau al străinilor. În primul caz era vorba de obligațiile pe care le aveau toți supuși țării față de monarhie și pe care adesea le puteau suplini cu taxe în bani. Rezulta de aici că ridicarea în masă, având un caracter național sau regional, devinea în unele cazuri și o sursă de venituri pentru monarhie. În al doilea caz angajarea de voluntari se facea cu contract care prevedea printre altele și plata acestora. Așadar este vorba de trupe de mercenari angajați temporar potrivit nevoilor statului. Oricum, observă autorul, trupele de mercenari (*les compagnies de venture*) erau supuse aceleiași jurisdicții ca și militarii recrutați prin ridicarea în masă.

În ceea ce privește efectivele și organizarea lor concluziile la care se ajunge confirmă superioritatea datelor din documentele de arhivă (de ex. registrele financiare) față de acele existente în izvoarele narrative (de ex. cronica lui Froissart) dovedite adesea eronate. Ce spun datele de arhivă? Mai întii că între 1337 și 1348 armata franceză a fost mai numerosă decât în perioada următoare (1348–1369), că efectivul ei nu a depășit 10 000 de oameni. Citește organizarea acestor efective se dau știri despre ierarhia militară, despre funcțiile comandanților și subalternilor lor, despre terminologia militară a vremii, despre gradele militare. În fine,

cu același interes urmărește autorul modul în care era exercitat controlul și întreținerea armatei franceze, cum se desfășurau trecerile în revistă, cum erau retribuți combatanții din diferite categorii, în afară de trupele de mercenari, cum se făcea aprovizionarea trupelor, care erau serviciile armatei.

În această primă parte a lucrării mai întâlnim ca element comparativ și unele date despre modul de organizare al armatei engleză, la aceeași dată. Într-o lucrare privind istoria militară a Franței și a societății acesteia din secolele XIV și XV asemenea elemente suplimentare s-ar părea că depășesc limitele temei propuse. Dar autorul o face intenționat și pe drept cuvînt pentru că în concepția sa el vede armata franceză în permanent contact cu cea engleză pe cîmpurile de luptă din timpul Războiului de 100 de ani. De aceea știrile pe care ni le oferă la fiecare subcapitol nu fac decît să ne explice în ce măsură victoria a trecut adesea din tabăra regilor Franței în aceea a adversarilor lor și invers timp de mai multe decenii. Ce-i oferă autorului această comparație? Nu mai puțin decît că în armata franceză numărul voluntarilor era mai numeros acum față de numărul celorlalte categorii de militari, că arbaleta se folosea de către francezi mai mult decît arcul, că sistemul de recrutare englez se sprijinea pe o selecționare a combatanților (erau recruitați numai cei cu însușiri militare deosebite), că efectivele militare ale englezilor erau inferioare ca număr acelora ale francezilor, uneori de două și de trei ori mai mici, fapt care dovedește că posibilitățile de recrutare ale regilor de Valois erau mai mari decît ale adversarilor lor.

A doua parte a lucrării privește perioada 1369–1380, adică cei 10 ani de război și aproape doi ani de armistiții, caracterizată prin demonstrații militare, prin zeci de asedii, ciocniri și hărțuieli neconvenite, care, măcinând forțele adversarului, erau menite în același timp să ajute trupelor franceze să recucerească sistematic teritoriul pierdut din vestul țării. Acest stil nou de război din timpul lui Carol al V-lea de Valois avea să se reflecte și în structura militară a Franței. Fără a fi originală această structură excelează totuși prin predominarea unităților de arbaletieri, a trupelor

de cavalerie în dauna celor de infanterie. Cât privește efectivele se arată că acestea erau mai reduse față de acele existente în perioada anterioară, ajungind la aproape jumătate (între 3400 și 5200 oameni), situație explicabilă în parte prin scăderea demografică datorită epidemiei.

Recrutarea în schimb se face mai mult regional, din zonele afectate de operațiile militare; de altfel după cum observă și autorul sistemul avea să sporească combativitatea trupelor. Se mai subliniază faptul că în această perioadă numărul mercenarilor angajați prin intermediul unor căpitanii este mai mare decât al militarilor veniți din obligații feudale; unii și alții însă sunt menținuți în serviciul Regelui un timp mai îndelungat în scopul constituuirii pe parcurs a unui nucleu de armată permanentă, menit să ducă pe viitor un război defensiv de durată. Măsura avea să facă de altfel din război o adevărată meserie, o adevărată profesie pentru mulți dintre participanții la campaniile militare. Dar acest fapt, subliniază Ph. Contamine va mai avea și alte consecințe și anume va da armatei o compoziție geografică extrem de variată. Așa de exemplu, pe lîngă faptul că în 1352 militarii de origine străină erau în procente de 16%, restul provineau din nouă regiuni istorice ale țării.

Pe baza documentelor folosite de autor în problema controlului trupelor se confirmă faptul că acesta se făcea acum cu mai multă strictețe, revista trupelor fiind în fiecare lună, că soldale se plătesc cu mai multă regularitate, fapt care sporește totodată și rolul casierilor militari, în fine că au fost simplificate operațiile de ținere a evidențelor cheltuielilor militare. Aceleași documente de arhivă studiate în mod critic mai arată că datorită sistemului nou de război practicat de Carol al V-lea de Valois înlocuirea marilor unități militare cu mici detașamente care sunt mai mobile și mai puțin vulnerabile devine o regulă. Un regulament din 1374 fixa de altfel efectivul acestor detașamente la 100 de oameni. Pe lîngă acestea necesitățile războiului aveau să impună crearea marilor detașamente depășind 100 de oameni, utilizate ca masă

de manevră în acel sector al teatrului de operații unde trebuia să se obțină o victorie decisivă.

Și în privința originii sociale a militarilor se vor produce unele schimbări. În acest sens se arată că dacă nobilimea — mai ales mica nobilime — continuă să ocupe locul preponderent în rândul cadrelor de conducere, formând osatura întregii armate, în schimb în rândul soldaților se întâlnesc tot mai puțini clerici și orășeni, locul lor fiind ocupat de elemente eterogene, desrădăcinat, provenite din aventurieri și brigani. Aceasta duce la concluzia că în linii mari transformările structurale nu erau de prea mare importanță în armata franceză. Totuși în mentalitatea contemporanilor acelor vremuri se pare că și făcuseră loc unele concepții noi cu privire la scopurile războiului. O dovedă sint concluziile care se desprind din analiza a două interesante lucrări de artă militară: *Livre de chevalerie* de Geoffroy de Charny și *L'Arbre des batailles* de Honoré Bovet. Din prima rezultă că războiul era acceptat în orice condiții, principalul obiectiv fiind nimicirea adversarului și răsplata învingătorului pe seama învinșului. În a doua însă se întrevăd unele idei moderne privind războiul în sensul că este condamnat conflictul militar cu caracter privat în locul lui fiind acceptat acela în interesul întregii națiuni.

În a treia parte sint reluate problemele privind organizarea armatei Franței la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, în condițiile continuării războiului defensiv împotriva Angliei. În această perioadă pe baza experienței decenilor anterioare teritoriul țării este organizat pentru astfel de operații militare, orașele și cetățile fiind asigurate cu garnizoane având caracter permanent menite să apere și teritoriul înconjurător, efectivul acestor trupe de garnizoană afectând după calculele autorului cam un sfert din totalul armatei regale. Și în privința recrutării intervin unele schimbări, de exemplu ridicarea în masă se face acum în mod excepțional, de obicei obținerea trupelor necesare purtării războiului realizându-se prin angajarea, fie a trupelor de mercenari, fie a contingentelor personale ale seniorilor și

vasalilor lor. În aceste condiții efectivul total al armatei franceze sporește față de perioada anterioară ajungând la fi acum între 10000 și 12000 oameni.

Din punctul de vedere al armamentului se constată prezența unui număr tot mai mare de arcași și sulițași (un sulițaș la trei militari) și în fine faptul că se dă o atenție tot mai mare artileriei. Desigur, aşa cum remarcă și Ph. Contamine, sporul de piese de artilerie avea să atragă de la sine unele măsuri economice, subvenționarea producării sau procurării lor trebuind să fie asigurată din veniturile contribuabililor.

Probleme mai dificile s-au ivit cînd autorul a studiat armata franceză pe timpul crizei politice care avea să oblige pe Carol al VI-lea de Valois să părăsească Parisul — ocupat de trupele burgunde în 1418 — și să stabilească capitala regatului său la Bourges. Din acest punct de vedere, în ciuda marii sărăcii de izvoare documentare pentru cunoașterea amănuntelor s-a urmărit efortul lui Carol al VI-lea, dar mai ales al lui Carol al VII-lea de Valois de a reface forțele militare ale țării după dezastrul de la Azincourt, ajungindu-se la constatarea că aceștia au continuat să stringă și să organizeze o nouă armată pentru a o opune adversarului, deși țara era ocupată de trupe engleze. Și aceste eforturi sint concretizate astfel: prin refacerea cadrelor de conducere ale armatei acordîndu-se grade militare acelor nobili și nenobili care se dovediseră credincioși față de monarhie, prin refacerea tezaurului statului pe baza noilor contribuții obținute de la locuitorii, care acum asigură și aprovisionarea trupelor franceze în zona de operații militare.

De asemenea datorită dificultăților financiare prin care trecea Franța atunci, se demonstrează pe bază de documente că monarhia va scădea temporar cuantumul soldelor pe de o parte iar pe de alta va stabili un tarif unic de plată pentru toate categoriile de militari înșinându-se seama de gradele ierarhice. Un fapt menționat în această parte a lucrării este dispariția din cadrele armatei a cavalerilor care întrețineau pe seama lor soldații adunați sub flamura lor. De aceea acești ostași vor fi de acum înainte retribuîți

de către monarhie. În același timp se constată prezența între cadrele de conducere ale armatei a unor care nu sunt de origine nobilă, ba chiar provin din oameni de rând dar care servind în armata regală reușesc să fie înnobilați. În felul acesta organizarea militară va cunoaște, urmări și de natură socială. În fine armata lui Carol al VII-lea de Valois se remarcă prin caracterul pronunțat eterogen pînă la reforma militară din 1445.

Cu partea a patra și ultima se încheie valoroasa lucrare de față care cuprinde date nu atât relativ la prevederile reformei militare din 1445 cît mai ales la urmările acestora menite să pună bazele armatei permanente a Franței din vechiul Regim. O privire de ansamblu asupra noii armate duce la concluzia că ea avea o structură complexă avînd efective cu caracter permanent dar și cu caracter temporar, avînd unități mobile – în special trupe de cavalerie pentru operații ofensive – dar și unități de garnizoană cu misiuni de apărarea punctelor fortificate din țară. Dar nu numai atât. Noua armată era sporită cu acele corpuși ale gărzii regale subordonate direct monarhului pe de o parte, iar pe de alta avea pe lîngă trupe de cavalerie și pe cele de infanterie și artillerie. În același scop la noua armată se adăugau detașamentele pe care le aducea nobilimea în caz de război pentru a-și îndeplini obligațiile vasalice.

În noua armată unitatea de bază era lancea alcătuită din șase oameni călări dispunind de un armament variat și complex (lăncii, arcuri, securi, săbii, pumnale lungi, buzdugane, etc). Numărul acestora a fost inițial mic, de exemplu în 1445 ajunsese la 1500 și după cîteva decenii (1484) a ajuns la peste 2000 deci o armată de cel puțin 12000 oameni. Trecînd la restul efectivelor noii armate regale, autorul prezintă date interesante asupra trupelor de garnizoană, asupra corpușilor de gardă regală, asupra trupelor aduse de nobilime, asupra trupelor de artillerie și de infanterie, în fine asupra unităților militare temporare angajate. Pe baza datelor din registrele financiare și militare se estimează că armata vechiului Regim avea la sfîrșitul secolului al XV-lea un efectiv global de

40000 oameni ca forță combativă, ceea ce înseamnă că reprezenta 0,4 % din totalul populației țării de 10 000 000 locuitori!

Dar autorul nu se oprește aici cu analiza sa. El caută să-și explice ce înseamnă acest lucru din punct de vedere economic pentru că această nouă armată destul de numeroasă pentru acele vremuri (de exemplu depășea ca efective pe cea a tuturor vecinilor țării) trebuia să fie hrănîtă de către contribuabilită din mediul urban și rural dar și de nobilime și cler. Sistemul de colectare al proviziilor pentru armată, aşa cum arată autorul, era destul de complicat din punct de vedere al organizării și afecta un număr de agenți regali și orășenești pe lîngă faptul că funcționa greoi din cauza lipsei mijloacelor de transport necesare. Din această cauză adesea populația din diferite orașe era obligată prin ordonanțe regale fie să asigure transportul proviziilor în zona luptelor, fie să întrețină pe cheltuiala lor un anumit număr de ostăși. Aceiași locuitori erau uneori impuși să procure armamentul necesar ostășilor tot în baza contribuibilitării de război.

O deosebită atenție acordă Ph. Contamine acelor trupe care serveau în mod temporar casa de Valois și anume arcașii și detașamentele nobiliare considerate ca rezerve organizate ale armatei franceze. Potrivit cercetărilor sale rezultă că unităților de arcași li se fixează acum reședință în orașe a căror populație va fi obligată să le asigure întreținerea sub orice formă. Aceste trupe de infanterie recrutate din rîndul voluntarilor fac serviciul militar pe o durată de timp mare între 8 și 30 ani, completarea numărului lor făcîndu-se numai ca urmare a descompletării prin deces. Din aceste motive în registrele armatei sunt înșinuîni unii care ating vîrstă de 60 ani.

Și analiza detașamentelor nobiliare duce la concluzii interesante. Recruită la nevoie după posibilitățile lor materiale, deci capabili să suporte singuri cheltuielile de război și după calitatele lor militare aceștia aveau să răspundă la chemarea regelui pe baza dispozițiilor primite din partea căpitanilor generali care comandană fiecare cîte o circunscripție regională (în Franța erau numai patru circunscripții conduse de căpitanii

generalii). Căt privește cadrele unităților și subunităților lor acestea erau numite de rege. În schimb soldale primite erau cu o treime mai mici decât ale militariilor din companiile de ordonanță.

În cercetările sale din această parte a lucrării Ph. Contamine face o adevărată anchetă asupra cadrelor de conducere ale armatei vechiului Regim. Pornind de la epurarea din 1445 care a selecționat pe căpitani noilor unități militare, companiile de ordonanță, și după ce arată cum a evoluat numărul lor pe timpul lui Ludovic al XI-lea, cum unii din ei au făcut și carieră politică (de exemplu Antone de Chabannes), din ce regiuni geografice și din ce straturi sociale provineau, care erau soldale, veniturile și cheltuielile lor, autorul ajunge la concluzia că aceștia formau un grup omogen în societatea franceză a epocii.

O analiză similară se face militariilor cu grade inferioare din companiile de ordonanță, urmărindu-se mai întâi aspectul social al problemei. Din acest punct de vedere sunt trecute în revistă diferențele categorii de militari, care poartă denumiri corespunzătoare armamentului ce folosesc, după misiunile ce le au în timpul campaniei pentru a se analiza mediul social de proveniență. Același procedeu se folosește pentru a studia la aceeași categorie de militari modul cum își îndeplinesc obligațiile în armată din momentul recrutării pînă la sfîrșitul carierei lor. În legătură cu aceasta autorul arată sarcinile lor militare, recompensele obținute (de exemplu condecorările, decorațiile) cuantumul soldei, veniturile și cheltuielile lor, condiția lor juridică, pedepsele lor care erau supuși etc.

Concluziile generale ale lucrării reflectă de fapt o privire de ansamblu asupra principalelor aspecte pe care le ridică cercetarea analitică a problemei. Unul din aceste aspecte se referă la legătura dintre armată și monarhie. Pornind de la faptul că la începutul Războiului de 100 ani regii de Valois nu dispuneau de o forță armată permanentă pe care să o opună Angliei și știind că în ajunul războaielor pentru Italia Carol al VIII-lea avea 13000 de ostași cu care putea interveni în orice moment autorul conchide că drumul pentru consti-

tuirea armatei permanente a fost destul de lung dar că acest merit revine Casei de Valois. Aceste succese s-au înregistrat atât în ceea ce privește efectivele armatei, cât și în privința structurii ei interne. De la simple trupe de cavalerie și infanterie se ajunge la sfîrșitul secolului al XV-lea și la trupe de garnizoană, de artillerie și de geniu al căror procent este de 18% din total. Inovații structurale au cunoșcut, cu sprijinul monarhiei, și sistemul de recrutare, de echipare, de înarmare și aprovizionare a trupelor, modul de alegere a cadrelor de conducere. Toate acestea îl determină pe autor să recunoască o întărire a pozițiilor monarhiei în Franța datorită sporirii forței militare a țării care a reușit să elibereze treptat teritoriul de ocupație străină.

Un alt aspect pe care-l subliniază Ph. Contamine este acela al mutației pe care o cunoaște societatea militară din Franța, societate pe care o definiște ca fiind „un grup cu statut socio-profesional”. Căt privește problemele pe care le ridică noua societate militară franceză ele sunt de natură socială, economică și politică. În fine ultimul aspect analizat în concluzii este acela al raportului dintre societatea militară și război, analiză care de fapt reflectă schimbările produse în mentalitatea contemporanilor acelor vremuri cu privire la război și la utilitatea existenței unei armate permanente.

Lucrarea se încheie cu cîteva anexe destul de importante și anume: o listă cronologică a căpitanilor și conetabililor de arbaletieri existenți între 1370 și sfîrșitul secolului al XIV-lea, o listă cuprinzînd 40 de microbiografii ale căpitanilor armatei lui Carol al V-lea între 1369–1380 (printre ei este și Bertrand du Guesclin), o listă a căpitanilor generali de arcași din anii 1466–1480, o listă a căpitanilor de ordonanță, un tabel cu date privind modul de completare a efectivelor companiilor de ordonanță, a trupelor de garnizoană, un tabel privind tariful soldelor din secolele XIII–XV, un tabel al evidențelor de plată aflate în registrele militare din secolul al XV-lea, un tabel privind regimul alimentar al companiilor de ordonanță, un tabel privind

prețurile armamentului, echipamentului, harnășamentului etc. În privința anexelor credem că un glosar cu termeni militari vechi se impunea. De asemenea mai are un indice de locuri și persoane și unul separat de probleme. Lucrarea este însoțită de asemenea de hărți, planuri, scheme, tabele, ilustrație bogată.

Valoroasa lucrare de istorie militară cu implicații sociale, economice și politice semnată de Ph. Contamine dovedește o bogată informare de arhivă, o analiză profundă a problemelor reușind să umple un mare gol în istoriografia problemei.

Constantin Șerban

PIERRE MILZA, *De Versailles à Berlin, (1919—1945)*, 2-e édition, Masson et Cie Éditeurs, Paris, 1972, 189 p. Collection „Histoire“

Volumul lui Pierre Milza se înscrie, prin subiectul abordat, în bogata istoriografie consacrată studiului perioadei 1919—1945. Autor al mai multor lucrări consacrate aceleiași perioade¹, încearcă prin această ultimă apariție elaborarea unei lucrări de sinteză, de istorie universală, pentru o perioadă strict delimitată. Conținutul volumului ne convinge că el a reușit să surprindă trăsăturile esențiale ale perioadei care începe cu terminarea primului război mondial și se termină cu victoria aliaților în cea de-a doua conflagrație mondială, epocă relativ scurtă din punct de vedere cronologic, dar deosebit de importantă prin profundele transformări prin care a trecut societatea umană. Lucrarea reprezintă doar o tentativă de sinteză întrucât evenimentele din perioada în studiu (1919—1945) sunt prezentate sub aspectul lor general.

Autorul încearcă să ne redea principalele evenimente petrecute în această epocă, în funcție de orientările marilor state și de marile probleme ale epocii; astfel din cele 19 capituloare ale lucrării, 8 sunt consacrate unor mari probleme. De pildă, capitolul 2 este consacrat bilanțului primului război mondial;

capitolul 3 problemelor economice dintre anii 1919—1933, iar capitolul 17 continuă analiza relațiilor internaționale între anii 1933—1939, analiză începută în capitolul 8 cu perioada anilor 1919—1933.

În sfîrșit, mai menționăm și capitolele 18 și 19 consacrate celui de al doilea război mondial. Restul capitolelor (11) sunt consacrate istoriei diverselor state, și anume: Franței, Statelor Unite ale Americii, Anglii, Germaniei și Uniunii Sovietice. În afară de acestea, un capitol (al 16-lea) este consacrat Extremului Orient din perioada interbelică (1919—1939).

Toate aceste probleme sunt expuse conform structurii consacrate lucrărilor aparute în colecția „Histoire“. Astfel, fiecare subiect (capitol) cuprinde o expunere fundamentală urmată de o bibliografie selectată (redusă ca număr), de cîteva biografii ale personalităților menționate și de extrase din documentele mai importante la care s-a făcut referire în expunere. În sfîrșit, elementul interesant al acestei colecții este conferit de existența unor planuri pentru diverse teme. Sunt planuri foarte sistematice care dezvoltă o serie de probleme importante, tratate sumar în expunere. Astfel, menționăm existența unor planuri pentru temele: „Contra-revoluția și Rusia Sovietelor” (1917—1921) (p. 11); „Europa în 1914 și în 1919: studiu comparativ” (p. 19); „Problemele sociale în Marea

¹ *L'Italie fasciste devant l'opinion française, (1920—1940)*, Paris, A. Colin, 1967; *Fascisme et ideologies réactionnaires en Europe, (1919—1945)*, Paris, A. Colin, 1969.

Britanie între 1918 și 1931 (p. 50–51); „Lenin” (p. 70–71); „Politica externă a Germaniei între 1919–1930” (p. 80–81); „Statele Unite și Europa între 1919–1941” (p. 99–101) și.a.

Autorul consacră primul capitol al lucrării în analiză, problemei reîntoarcerii la pace. El consideră că acest fenomen a avut loc sub puternica influență a valului revoluționar care a cuprins întreaga Europă în urma Revoluției din Octombrie (p. 2). Consecința apariției Internaționalei a III-a a fost, în opinia autorului, aparitia partidelor comuniste în multe state. Aceste partide au declanșat inișări insurectionale care au triumfat, pentru puțin timp, în Germania și Ungaria. Elementele de dreapta și conservatoare au ripostat la valul revoluționar prin măsuri contrarevoluționare de mare ampioare sau chiar prin instaurarea unor regimuri dictoriale de dreapta.

În acest context general, autorul consideră că s-au elaborat condițiile păcii care nu puteau fi decit precără.

Nu putem fi întru totul de acord cu aprecierile făcute de autor asupra apariției Internaționalei a III-a ca și asupra apariției partidelor comuniste. Este incontestabil faptul că Revoluția din Octombrie a avut o influență remarcabilă asupra procesului revoluționar mondial. Dar această influență nu a făcut decit să accelereze și nicidcum să genereze procesul de apariție a partidelor comuniste, care au apărut pe fondul social-politic și economic specific fiecărei țări, în funcție tocmai de ansamblul condițiilor interne determinante. Influența factorilor externi, în principal a Revoluției din Octombrie nu s-a manifestat decit prin accelerarea proceselor deja începute.

Restul capitolului 1 este dedicat, pe de-o parte valului revoluționar care a cuprins Europa, iar pe de altă parte, lichidării conflictului mondial prin Conferința de pace și semnarea tratatelor de pace.

Capitolul 2 al lucrării recenzate este consacrat bilanțului primului război mondial. Ideea de bază, subliniată de autor, este aceea a declinului Europei după primul război mondial. Acest declin se caracterizează prin:

www.dacoromanica.ro

amploarea distrugerilor materiale, scăderea quantumului producției, bulversarea direcțiilor comerțului și agravarea situației financiare. Pe de altă parte, beligeranții neeuropeni au profitat pe larg de pe urma războiului. Declinul Europei a avut loc atât pe plan material, prin pierderea locului prim în mișcarea capitalului, pierderea avansului tehnic și a puterii industriale, cât și pe plan politic-cultural (începutul decolonizării, recul pe plan cultural-științific). Concluzia autorului este că procesul de declin al Europei era deja în germene în 1914 datorită ascensiunii rapide a Statelor Unite căt și diviziunii interne a Europei, dar că în cadrul acestui proces războiul a jucat un rol de accelerator (p. 13 sq.). Făcind bilanțul social al primului război mondial, Pierre Milza subliniază profundele modificări petrecute în structura socială, iar trecind la schimbările politice, constată victoria aparentă a liberalismului și a democrației, precum și întărirea puterii executive. Pe plan moral-intelectual, consecințele primului război mondial s-au manifestat mai ales prin punerea la îndoială a sistemului de valori care stăteau la baza civilizației occidentale (p. 16).

Abordând problemele economice care au frântățat anii 1919–1929, autorul constată existența a două perioade: prima, de scurtă durată, a crizei dintre anii 1920–1921, iar a doua, a avântului economic petrecut între anii 1922–1929.

Criza economică dintre anii 1920–1921, se susține în volum, a fost generată de Statele Unite. Ea a izbucnit în momentul în care administrația americană s-a angajat pe calea reducerii creditelor externe, Ori, de vreme ce Europa răvășită de război cumpăra mărfuri americane numai pe baza creditelor acordate de Statele Unite, suprimarea acestora a micșorat simțitor cererile de produse din Europa, generând inevitabil în Statele Unite ale Americii, o criză economică de supra-producție, criză care a atins rapid Europa și Japonia. În 1921 această criză s-a stins treptat, făcind loc unei perioade de avint care a durat până în 1929. Caracteristic acestei perioade este profundul dezechilibru monetar (p. 23). Pierre Milza apreciază că

anii 1922-1929 sunt în realitate ani de euforie economică, care maschează sau încearcă să mascheze marasmul ce va apărea la suprafață în 1929. Cu toate acestea, autorul plasează între anii 1922-1929 o a doua revoluție industrială. El vede acest fenomen în transformările produse în industrie prin concentrarea masivă a întreprinderilor, precum și prin noile metode de producție și organizare a invenției (raționalizarea, standardizarea, muncă pe bandă rulantă) (p. 24). Consecința a fost o creștere cu 40% a producției mondiale (aceasta față de anul 1913) (p. 25).

Capitolele 4, 5, 6 și 7 ale lucrării sunt consacrate prezentării evoluției interne a Franței, Statelor Unite, Angliei, Germaniei și Uniunii Sovietice, de la terminarea primului război mondial pînă la declanșarea marii crize economice (1929). Dat fiind faptul că în aceste capitole autorul se rezumă doar la enumerarea evenimentelor, fără a face judecăți de valoare, ne vom opri asupra capitolului 8, consacrat relațiilor internaționale între anii 1919-1933.

Istoricul francez apreciază că evenimentele vieții internaționale între anii 1919 și 1933 au fost dominate de două fenomene: preponderența franceză în Europa acelor timpuri și paralelismul aproape perfect între evoluția economiei mondiale și fazele de detență și tensiune internațională. În primul caz, credem noi, este vorba doar de o preponderență precară, căci avea la bază o situație economico-financiară și demografică foarte fragilă. Germania rivalul politic al Franței a început să se refacă încă din anii 1924-1925, dar procesul era de durată. Pe de altă parte, Marea Britanie avea preocupări mai ales de talie mondială, aşa încât Franța, fără rivali serioși, a putut avea un rol proeminent pînă în anii '30.

În legătură cu cel de-al doilea fenomen, acela al paralelismului dintre evoluția economică și situația internațională, credem că o explicație justă nu poate fi găsită decit reamintindu-ne teza marxist-leninistă a bazei economice care determină suprastructura. Această corelație este cu atât mai valabilă cu cit problemele de ordin economic (refacerea după război) ocupau în acea epocă un loc principal în relațiile dintre state.

Viața internațională a cunoșcut după primul război mondial consacrarea unor noi principii și metode (p. 72-73). Este vorba, în principal, de consacrarea ideilor wilsoniene legate de dreptul popoarelor la autodeterminare, de egalitatea între state, precum și de principiul securității colective care a avut în Societatea Națiunilor un instrument nu tocmai eficace. Noul spirit de lucru în relațiile internaționale s-a concretizat între altele în sporirea atribuțiilor Parlamentului în materie de politică externă, în creșterea numărului conferințelor internaționale. Pe de altă parte necesitatea de a asigura un minimum de continuitate, în ciuda fluctuațiilor politice, duce la creșterea importanței responsabilităților permanenți. Astfel, în Franță Philippe Berthelot (pînă în 1933) și Alexis Lèger (1933-1940) în calitate de secretari generali la Externe au fost veritabili animatori de politică externă (p. 73).

Autorul distinge trei faze importante în relațiile internaționale dintre anii 1919-1933. Prima este aceea a perioadei de după război (1919-1924), perioadă plină de dificultăți, în care au dominat conflictele între invingători (problema sovietică și problema reparațiilor), pe fondul mare al conflictului franco-german. Urmează faza de destindere (1924-1929) generată de ameliorarea relațiilor economice și caracterizată prin apropierea franco-germană și apogeul Societății Națiunilor și a securității colective. Autorul însă constată că această detență era limitată de izolare U.R.S.S. precum și de apariția de blocuri în Europa centrală și Balcanică (p. 77). Statele care militau pentru statu quo-ul teritorial (Polonia, Cehoslovacia, România și Iugoslavia) s-au plasat sub protecția Franței sau s-au grupat între ele (ex. Mica Înțelegere), iar statele revisioniste (Bulgaria și Ungaria) sub protecția Italiei care și-a mărit influența în această zonă.

Izbucnirea crizei economice în anul 1929, nu a făcut decît să agraveze atmosfera internațională generând tensiune. Consecințele crizei au fost, în ochii autorului, sfîrșitul reparațiilor, eșecul proiectului Uniunii europene și eșecul Conferinței dezarmării (p. 77). Această opinie coincide cu aceea formulată

de Rees Goronwy în lucrarea sa consacrată acestui subiect (*La grande crise de 1929. Le capitalisme remis en question*, Editions A. Michel, Paris 1972.)

Problema marii crize economice declanșată în 1929 constituie obiectul capitolului 9 al lucrării pe care o analizăm. Pierre Milza, constatind că această criză a întrecut prin dimensiuni și consecințe oricare altă criză economică, subliniază că la originile crizei a stat dezechilibrul finanțiar și speculațiile bursiere care au dominat în economia americană (p. 82–83). Declanșată în octombrie 1929 în S.U.A., criza, inițial finanțiară, apoi economică și socială, a cuprins întreaga lume. Mecanismul de extindere a crizei avea la bază sistemul de prețuri precum și tarifele vamale. Modificate în S.U.A., prima țară exportatoare din lume, cele două elemente au influențat economia mondială. Inițial criza a atins Europa (cu excepția U.R.S.S.) iar apoi s-a extins și asupra Asiei, Africii de Sud, Australiei și Americii de Sud. Această largă sferă de manifestare precum și consecințele dezastruoase pe care le-a avut conferă crizei un loc aparte. Astfel se constată existența unor multiple consecințe sociale, vizibile în întărirea antagonismelor sociale ca și a unor consecințe politice prin orientarea maselor spre dreapta sau stînga. Pe de altă parte criza a necesitat și consacrat intervenția statului în viața economică. Totodată, profitând de această criză, elementele de dreapta au ajuns la putere în unele state (Germania, Japonia), ceea ce va avea consecințe deosebit de importante asupra relațiilor internaționale (p. 86–87).

Aceste consecințe sunt analizate cuprinzător în capitolul 17 al lucrării, capitol consacrat relațiilor internaționale între anii 1933–1939.

Pierre Milza constată și nu putem fi de acord cu el, că una dintre principalele consecințe ale crizei a fost întărirea naționalismului economic (p. 160). Un indice în acest sens îl constituie eșecul Conferinței economice internaționale, ținută la Londra în luna iunie 1933.

Pe de altă parte, marea criză a constituit, pentru regimurile de dreapta, ocazia de a

începe pregătirile de război. În același timp, țările de democrație liberală au recurs la măsura contrară, și anume au redus bugetele militare pentru a realiza economii, și au încercat să se apropie de Germania.¹ Calea a fost deschisă, destul de timid de altfel, de Pierre Laval și a avut ca o consecință Münchenul și abandonarea Cehoslovaciei. Exact în momentul în care statele occidentale trebuiau să se grupeze într-un front comun împotriva pericolului nazist, acest lucru nu s-a realizat datorită orientării unor politicieni ca Laval, Daladier sau Chamberlain. Introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania, remilitarizarea Renaniei, războiul din Etiopia, războiul civil spaniol, Anschlussul și Münchenul au fost tot atâtea momente de slăbiciune din partea Franței și Angliei și tot atâta pași spre declanșarea celui de-al doilea război mondial. Aprecierile pe care autorul le face în legătură cu toate aceste probleme sint, credem noi, juste.² Ele subliniază slăbiciunea puterilor occidentale, dorința lor de conciliere, dar sint lipsite de explicația cauzală atât de necesară. Fără a intra în amănunte asupra acestei chestiuni, dat fiind cadrul limitat al acestei recenzii, amintim doar faptul că la baza politiciei de conciliere a stat slăbiciunea reală a puterilor occidentale, dar și dorința unora dintre politicienii lor.

Politica de conciliere s-a dovedit a fi un eșec total. Acest fapt este pe deplin atestat de declanșarea celui de-al doilea război mondial, deci exact ceea ce conciliatorii doreau să evite.

Pierre Milza consacră ultimele două capitole ale lucrării sale celui de-al doilea război mondial pe care-l împarte, foarte organic, în două faze: septembrie 1939-decembrie 1940 – faza europeană și iunie 1941-august 1945 – faza mondială (p. 171 sq.).

Una dintre problemele ridicate de autor este aceea a cauzelor infringerii Franței în 1940. Analizând fenomenul, Pierre Milza constată că era vorba de slăbiciunea armatei franceze. Acest fenomen s-a manifestat prin inferioritatea în armament, în efective, cit și în calitatea comandamentelor și spiritul combatanților (p. 179). Concluzia finală pe care autorul o relevă ar fi că armata franceză

a dat doavă de o inadaptare totală la spiritul și la politica războiului modern, ceea ce i-a fost fatal.

Trecind peste evenimentele propriu-zise, militare sau politice, ale războiului, autorul consacră cîteva pagini noilor conceptii strategice și tactice (p. 181 sq.). Astfel, din punct de vedere strategic, s-a evidențiat în cursul războiului necesitatea cooperării absolute între forțele aeriene și cele terestre, în vederea atingerii unui obiectiv strategic. Acest principiu a fost mai puțin utilizat de către Axă, dar s-a bucurat de o frecvență aplicare în tabăra aliaților. Sirul de conferințe politico-militare sănătătoare și doavadă a sesizării importanței cooperării strinse între toate forțele Aliate (p. 186 sq.).

Din punct de vedere tactic, al doilea război mondial a lansat o mare inovație: aceea a debarcărilor (p. 182). În bătăliile terestre s-a inaugurat utilizarea tactică a marilor unități autonome de blindate acționând în strinsă cooperare cu aviația. Totodată, s-au utilizat pe scară largă posibilitățile oferite de situația tehnicii aviatici prin crearea unei forțe aeriene tactice. În ultimii ani ai războiului, dispunind de resursele inepuizabile ale industriei constructoare de avioane, forțele aliate au practicat pe scară largă bombardamentele strategice. Cât despre războiul pe mare, el a fost revoluționat prin utilizarea masivă a portavioanelor, dar și prin întrebunțarea unor aparate de detectat (radar – pentru obiectele din aer și asdic pentru submersibile) (p. 183).

Credem însă că afirmația autorului legată de utilizarea pentru prima dată a submarinelor pe scară largă împotriva traficului inamic de suprafață, este eronată. Teoreticienii militari sănătătoare și de acord în a constata că războiul submarin este o inovație a primului război mondial cind germanii l-au utilizat „en outrance” în ultimii doi ani ai conflictului (1917-1918). Amploarea și rezultatele acestei tactici au depășit cu mult limitele unei simple experiențe.

Făcind un succint bilanț al celui de-al doilea război mondial (p. 186), autorul evidențiază gradul deosebit de ridicat în care populația civilă a avut de suferit (bombardamente, lagăre de concentrare, foame). Pe de altă parte, atrocitățile războiului, exterminarea în masă a oamenilor în lagărele naziste a trezit în conștiința multor generații indoială asupra valorilor pe care se bazează civilizația contemporană.

Lucrarea lui Pierre Milza *De Versailles à Berlin (1919-1945)* se înscrie în bogata literatură științifică consacrată perioadei interbelice și celui de-al doilea război mondial. Valoarea lucrării rezidă – credem noi – din puterea de sinteză pe care autorul a dovedit-o. În cele aproape 200 de pagini ale acestei lucrări, Milza a încercat să ne redea o imagine precisă conturată a evenimentelor, să ridice o serie de probleme, să explice cîteva fenomene majore. Analizează atât fenomenul politic, cât și cel militar și social-economic. Enumerarea unui embrion de bibliografie pe fiecare problemă, prezintarea unor extrase din documente oficiale, conferă lucrării valoarea unui instrument de lucru.

Adresată atât specialiștilor cât și publicului larg, lucrarea suferă totuși, prin limitarea expunerilor la mariile puteri ale lumii. Chiar numai în cîteva rînduri se puteau atinge problemele speciale ale altor state. De asemenea, o serie de probleme deosebit de importante, între care am aminti doar cel de-al doilea război mondial, sănătătoare și lipsite de o explicație cauzală.

Lucrarea lui Pierre Milza aparține astfel vastei istoriografii a perioadei 1919-1945; reprezintă o lucrare de bună șinută științifică dovedind, în ciuda carenjelor de care am amintit, incontestabilele calități de cercetător și analist ale autorului ei.

Nicolae Dascălu

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *File din istoria militară a poporului român*, vol. I, Bucureşti, Edit. militară, 1973, 310 p.

Prin volumele editate și prin manifestările inițiate sau organizate și cu contribuția sa, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară și-a conturat în istoriografia noastră o personalitate științifică a cărei trăsătură ar putea fi definită prin stăruitorul efort de reînnoire ce li călăuzește activitatea. Volumul prezentat mai jos, care inaugurează o nouă serie, adaugă în această privință o nouă și concludentă mărturie.

Fragmente — părți sau capitole — din lucrări aflate în curs de elaborare în cadrul Centrului, aceste *File* se înscriu între ceea ce francezii numesc atât de potrivit „travaux d'approche” în vederea întocmirii unei vaste sinteze de istorie militară a poporului român pe care stadiul actual al cercetării impune și o reclamă cu necesitate.

Un aspect major al artei și organizării militare în evul mediu românesc este tratat în studiul lui Manole Neagoe și Dan Căpățină, *Rolul marilor comandanți de oști în desfășurarea luptelor pentru apărarea independenței țărilor române în secolele XIV—XVI* (p.7—26). Exemplele numeroase culese de autori din sursele istorice relevă valoarea acțiunii militare a voevozilor români, ale căror remarcabile însușiri de domni de oaste, le-au adus în atitea rânduri biruințe ce i-au surprins și prin superioritatea adversarului învins — pe contemporani. Ne întrebăm însă dacă în cadrul celor două concepții despre rolul

comandantului militar — cea occidentală, a șefului care se bate el însuși și cea orientală, a șefului care elaborează planul și li dirijează aplicarea, afirmația autorilor după care români s-au adaptat celei din urmă nu este prea categorică: Vlad Țepeș a condus personal atacul de noapte împotriva taberei otomane (Laonic Chalcocondil înregistrează chiar zvonul, de a cărui autenticitate se îndoiește însă, că domnul român ar fi intrat el însuși mai înainte în lagărul turcesc ca iscoadă)¹; Ștefan cel Mare intervenea pe cîmpul de luptă astfel că, în celebrul portret făcut domnului, Grigore Ureche scrie: „La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să vîrtea, ca văzindu-l ai săi (subl. noastră) să nu să îndărăpticeaze”². Asupra acestor aspecte ale activității militare ale celor doi voievozi atrag atenția chiar autorii (p. 14,19), astfel că, din parte-ne, credem că și în domeniul militar avem de a face cu receptarea diverselor înfluiri din afară, pe care organizarea autohtonilor le-a sintetizat și incorporat în elementele sale originale, dind astfel trăsăturile care individualizează arta militară românească în ansamblul celei medievale. O discuție asupra structurilor militare medievale ale țărilor române³,

¹ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, Buc., 1958, p. 287.

² Grigore Ureche, *Letopisul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaiteanu, Buc. 1955, p. 111.

³ Vezi de pildă, Manole Neagoe, *Din vechea organizare militară a Țărilor române. Cetele boierești* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, X (1973), p. 151—161.

ținându-se seama și de abordarea tipologică a feudalismului, este, mai mult ca oricând, necesară, și studiul lui M. Neagoe și D. Căpățînă oferă elemente (p. 16–17) care cheamă interesul cercetătorilor.

Epoca modernă este mai bogat ilustrată; cele cinci studii ce-i sunt consacrate urmăresc cu precădere probleme ale organizării și modernizării armatei române în perioada 1830–1912. Astfel, col. Dumitru Matei examinează, pe terenul unor informații noi și abundente, *Instruirea cadrelor de comandă și a trupelor Moldovei și ale Țării Românești în anii 1830–1848* (p. 27–48). La bogata bibliografie despre politica militară a lui Alexandru Ioan Cuza, studiul lt. col. C. Todeașcu, *Tabăra militară de la Florești din vara anului 1859 — începutul contopirii oștilor Principatelor Unite române* (p. 49–68) adaugă o contribuție inedită: autorul reconstituie fazele de organizare a taberei și activitatea concretă de instruire a trupelor, subliniind — ceea ce nu s-a făcut îndeajuns de mai vechii cercetători ai problemei — consecințele pe plan militar ale acestui moment important al procesului de unificare a forțelor armate ale celor două țări românești. Într-un larg context politic, urmărește Teodor Popescu în articoul său *Gîndirea social-politică despre înarmarea maselor oglindită în presa civilă, dezbatările parlamentare și legislația militară din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza* (p. 69–84) atitudinea grupărilor politice față de înarmarea și instruirea maselor, văzute ca factor complementar al armatei permanente. O foarte riguroasă prezentare a măsurilor de organizare militară în anii 1878–1892 — perioada ce are drept hotar interior 1882, anul promulgării legii asupra organizării comandamentelor armatei — oferă studiul col. Victor Atanasiu, *Aspecte ale reorganizării armatei române în perioada 1878–1892* (p. 85–110). Lt. col. Niculae Niculae urmărește minuțios, *Fortificațiile în sistemul de apărare a României în 1882–1912* (p. 111–142), relativ istoricul construirii fortificațiilor din jurul Bucureștiului, de pe linia Focșani-Nămolcasa-Galați și de la Cernavoda.

Cum era și firesc, istoriei contemporane li sunt consacrate — raportat la perioadă — cele mai multe studii. Cel dintâi, *Preliminariile încheierii convențiilor militare balcanice (1934–1936)* (p. 143–160) de lt. Mihail E. Ionescu, se remarcă prin modernitatea demarșei autorului care își desfășoară în permanență ancheta pe coordonatele politicului și strategicului. Negociările militare româno-turce asupra cărora stăruie autorul sunt analizate în contextul politic european, acest studiu de debut îndreptând așteptarea cu cel mai mare interes a unei lucrări privind sistemul de alianțe militare al României datorată același autor. Tot un debut de succes îl constituie și contribuția lt. Ioan Talpeș, *Preocupări pe linia înzestrării armatei române cu tancuri în anii 1935–1939* (p. 161–180), intemeiată mai ales pe material de arhivă; autorul fixează mai întâi aspectele de doctrină pentru a stărui apoi, asupra dotării armatei cu tancuri și modalităților de instruire. Ne-a surprins, în treacăt, absența numelor lui J. F. C. Fuller, B. H. Liddell-Hart, P. Hobart, atunci cînd sunt amintiți J.-B. Estienne și H. Guderian (p. 162–163) care subliniază datoria sa față de teoreticienii britanici citați⁴.

Masivul studiu al col. dr. Ilie Ceaușescu: *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burgheze din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940–august 1944* (p. 181–226) este o analiză exemplară, nouă prin informație, nouă prin interpretare, a pozițiilor Partidelor național-țărănist și național-liberal față de orientările fundamentale ale politicii externe românești în anii celui de-al doilea război mondial. Principala concluzie, desprinsă de această pătrunzătoare examinare este că „partidele politice burgheze, minate de interesele economice ale claselor și păturilor exploataatoare reprezentate și având legături

⁴ Pentru contribuția lor vezi Emile Wanty, *L'art de la guerre*, vol. II, Verviers, 1967, p. 253–256.

tradiționale cu Anglia și Franța (pe care le considerau și mai utile în perioada respectivă), ale căror poziții erau lezate de subordonarca tot mai accentuată a țării față de Germania nazistă, au avut o atitudine potrivnică „colaborării” cu hitleriștii și cu statele din sfera lor de influență” (p. 20).

Restructurarea dispozitivului Armatei române în operația Cluj (p. 227–244), studiul col. Leonida Loghin dă o relatăre precisă și analitică a problemelor cu care au fost confruntate comandanții și statele majore de această restructurare a dispozitivului operativ. Aspecte noi ale puternicului curent de adeziune la războiul antihitlerist, curent ce a străbătut întreaga țară, sunt revelate de documentata contribuție a lui Ștefan Plăslaru *Date privind sprijinirea armatei de către masele populare în luptă pentru desăvârșirea eliberării teritoriului național (septembrie-octombrie 1944)* (p. 245–262). Nou și interesant ni s-a părut studiul col. dr. Vasile Mocanu și col. Gheorghe Tudor *Aspecte ale politiciei Partidului Comunist Român în domeniul militar în anii 1944–1947*, (p. 263–257) care aduce la lumină date mai puțin cunoscute despre procesul de democratizare a armatei, modificările survenite în structura cadrelor militare, începuturile activității aparatului politic, educației politico-ideologică a militariilor, acțiuni inițiate și conduse de P.C.R., al cărui rol în făurirea noii armate a fost decisiv.

Volumul se încheie cu rezumate în limbile rusă, engleză și franceză.

Noua culegere a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară aduce o contribuție de valoare la istoria militară a poporului român, pe care specialiștii și marea public o vor prețui cum se cuvine. E un început bun care face ca apariția celui de al doilea volum anunțat să fie așteptată cu sporit interes.

GEORGETA PENELEA, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, Bucarest, Éditions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie 1973, 189 p.

Cunoscută prin preocupările constante în domeniul istoriei social-economice, Georgeta Penelea are satisfacția editării în colecția „Bibliotheca Historica Romaniae” a unei monografii consacrate bilbiurilor din Țara Românească. Rod al unei activități susținute și stăruitoare desfășurată timp de mai mulți ani în Institutul de istorie „N. Iorga”, această lucrare își propune tratarea uneia dintre cele mai importante probleme ale economiei noastre de schimb din epoca de destrămare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului. În realizarea ei, autoarea a trebuit să învingă o serie de obstacole mai ales de natură documentară. În adevăr, epoca 1774–1848 este bogat dar înegal reflectată în izvoare, ceea ce a impus o mare risipă de energie în investigarea și depistarea unor informații în fonduri arhivistice din București sau chiar din provincie. Bogatul material inedit a permis Georgetei Penelea încheierea unei masive și valoroase monografii, prezentată ca teză de doctorat, publicată din nefericire doar într-o variantă rezumată în colecția amintită.

Deoarece cercetările dedicate economiei de schimb în epoca de trecere de la feudalism la capitalism sunt încă într-un stadiu incipient, s-ar putea să se ridice o întrebare legitimă, anume dacă acest subiect este destul de important spre a merita efortul depus în elucidarea lui. De la început se impune precizarea că, în condițiile principatelor române dominate încă de economia naturală, bilbiurile reprezintă un element de stimulare a noilor raporturi capitaliste. Ele subminează particularismul local și regional, contribuind la dezvoltarea pieței interne. În lumina acestor sumare considerații, cercetarea Georgetei Penelea este deci de o importanță majoră pentru istoriografia română.

O primă observație degajată din lectura lucrării o reprezintă larga vizionă în care

este abordat acest fenomen. Autoarea nu-l privește numai într-o lumină strict economică, ci-i dezvăluie și implicațiile politico-juridice. Tratarea subiectului se concretizează în trei capitol. După o introducere cu caracter bibliografic, Georgeta Penelea întreprinde unele incursiuni în istoria bălcuiului pe plan european, subliniind similitudini dar și deosebiri regionale în evoluția lui.

În capitolul întâi este analizat cadrul juridic; în al doilea se prezintă negustori și mărfuri negociate; în al treilea se conturează configurația topografică a acestor centre de schimb, redându-se totodată un tablou al celor mai importante bălcuiuri, alcătuit de autoare pe baza numeroaselor mențiuni documentare desprinse din investigațiile ei atât de variate și de complexe.

În legătură cu această arhitectonică, am observat o disproporție între capitole, inexistentă în forma originară a lucrării. Constatăm, în varianta tipărită, că expunerea referitoare la raporturile politico-juridice este mai amplă decât acelă consacrată problemelor economice. Capitolul al treilea îl-am filosit ceva mai mare, spre a-și justifica existența independentă.

În ciuda carenței menționate, cartea Georgetei Penelea se impune printr-o abordare multilaterală a problematicii tratate. Se remarcă, printre altele, o analiză nuanțată a cadrului politico-juridic, cu specificarea celor două etape caracteristice: răstimpul anterior Regulamentului organic și epoca regulamentară, semnalându-se o serie de deosebiri generate de schimbarea poziției internaționale a Principatelor, precum și de ponderea tot mai însemnată dobândită de elementele noii orânduirii capitaliste.

Prerogativele domniei în materie de bălcuiuri, dar mai ales privilegiul care stabilea condițiile de întemeiere și de funcționare a acestora sunt pe larg reflectate în lucrare. Domnia – după cum arată autoarea – acorda beneficiarului dreptul de a deschide bălcu în schimbul perceperii unor impozite indirekte asupra tranzacțiilor încheiate în tot timpul afectat activității comerciale. Autoarea arată că posesorii unui astfel de privilegiu erau nu numai boierii și mănăstirile, ci și tărâimea

liberă, moșnenii. În virtutea dispozițiilor domnești, aceștia încasau taxe și dețineau monopoluri, în calitate de stăpni ai locurilor de amplasare a bălcuiurilor.

Tot în această parte a lucrării își găsesc rezolvarea un sir de alte chestiuni importante, printre care aceleia privitoare la vămi și la poliția bălcuiurilor. Autoarei îi se oferă ocazia formulării unor aprecieri asupra caracterului legislației economice în răstimp de aproape un secol. Menționăm, dintre numeroasele constatări, faptul că între dispozițiile juridice stipulate și modul aplicării lor de administrația statului feudal erau grave neconcordanțe. Deși în numeroase privilegii de bălcu figurau prevederi explicite menite să stăvili ingerințe și abuzuri de tot felul, practic însă dezideratul acesta era greu de înfăptuit. Din bogatele demonstrații ale Georgetei Penelea se desprinde concluzia că unul din obstacolele serioase interpus în calea intensificării schimburilor comerciale interne erau nu numai capacitatea de absorție restrânsă a pieței interne, ci și, mai ales, condițiile de insecuritate în care se desfășura schimbul de mărfuri. Conjunctura politico-juridică cunoaște o remarcabilă ameliorare în epoca regulamentară, autoarea legind de această schimbare esențială o intensificare a activității comerciale în general.

Analizele, constatăriile și aprecierile autoarei cu privire la rolul bălcuiurilor în contextul economiei Țării Românești în epoca de descompunere a feudalismului și de ascensiune a capitalismului se impun, de asemenea, atenției specialistului. O tratare a bălcuiurilor din perspectiva unui secol permite evidențierea unor fenomene social-economice într-o evoluție și devenire neconvențională. Din confruntarea datelor referitoare la existența acestei forme de schimb rezultă nu numai numeroase acumulări cantitative, ci și transformări calitative. Autoarea reliefăază condițiile capitaliste, în cadrul bălcuiului românesc. Subliniind caracterul bivalent al acestuia, arată că deși fundat pe temeiul unui privilegiu feudal, el este un important centru de schimb. Aici se negociază mari cantități de mărfuri și se stabilesc raporturi frecvente între diferite regiuni ale țării, modalități prin care se neagă

economia feudală și se consolidează noile elemente ale economiei capitaliste.

Printre reușitele incontestabile ale acestei lucrări este și prezentarea ansamblului de produse desfăcute prin intermediul acestei forme de schimb. Reconstituirea tabloului mărfurilor vindute s-a realizat cu multă dificultate. Se constată, astfel, că se negociau cu predilecție vite și cereale, dar și o serie de produse manufacture pentru uzul mai ales al claselor de jos ale societății, îndeosebi al țărănimii.

Georgeta Penelea relevă, printre altele, și proveniența mărfurilor vindute pe piața periodică. Ea arată că o serie de textile purtau marca stabilităților industriale din Transilvania. În acest sens, se evidențiază rolul orașelor Brașov și Sibiu în furnizarea de numeroase mărfuri pentru bălciorile din Țara Românească. Tot în această ordine de idei este de remarcat efortul autoarei de a stabili contribuția unor manufacuri aparținând românilor de peste munți în aprovisionarea cu produse a bălciorilor de la sud de Carpați. Remarcind că poziția geografică a Principatelor, la periferia Imperiului otoman, a permis prezența în aceste centre de schimb a unor mărfuri și de o altă proveniență, autoarea demonstrează că în bălciorile românești se întâlnesc produse a două lumi: orientală și occidentală. Fibre textile și cupoane – constată autoarea – erau importate prin excepție din Orient și, într-o măsură mică, din Occident. În bălciori se întâlnesc, de asemenea, produse coloniale și chimice.

În legătură cu procesul de desfacere a mărfurilor este tratată și o altă chestiune deosebit de importantă, anume circulația monetară și evoluția prețurilor. Se constată, în general, în condițiile inexistenței unei monede naționale, prezența pe piață internă a numeroase monede străine, ceea ce provoacă o incertă dificultate în procesul de circulație a bunurilor materiale. Prețurile, în lumina concluziilor autoarei, înregistrează o creștere continuă după 1774, întreruptă de afișarea metalelor prețioase și de măsurile coercitive luate de administrație. Amintindu-se tendința domnilor fanarioi de a stabili anumite prețuri maximale, se dovedește că ea era inoperan-

tă atât timp cât statul era incapabil să impună propriile sale prețuri și produse pe piață.

Activitatea desfășurată în bălciori mai ales de negustorime ocupă în carte Georgetei Penelea un loc important. În această ordine de idei este subliniat contactul acestei clase sociale cu diferite centre de schimb din Orient sau Occident, de unde își procura o serie de produse, negociate apoi pe piața internă a Țării Românești. Centrele mai importante de comerț periodic din Balcani erau frecventate de negustorimea română. Fixând rolul și locul acesteia în cadrul comerțului periodic, autoarea nu uită nici contribuția numeroaselor elemente străine care și-au făcut puternic simțită prezența în desfacerea diferitelor mărfuri în bălciori. Tot în legătură cu negustorimea străină se relevă condițiile speciale de care beneficia aceasta sub protecția consulatelor și la adăpost de vexățiile unei administrații abuzive și corupte.

Concluzii demne de reținut sunt formulate și în partea referitoare la disponirea topografică a bălciorilor. Se subliniază drept o trăsătură distinctivă a acestor centre de schimb că, spre deosebire de Europa occidentală, ele nu au o desfășurare ciclică. Dispunând de un potențial economic redus, negustorii nu pot participa cu mărfuri decât maximum de cîteva ori pe sezon. În plus, data de desfășurare a bălciorului înregistrează permanente fluctuații, reperculindu-se negativ pe planul formării unei tradiții. Doar un număr restrins dintre numeroasele bălciori s-au bucurat de stabilitate în operațiile comerciale.

În continuarea acestor sumare considerații de configurație topografică, Georgeta Penelea redă un tablou pe județe, în care consemnează un număr impresionant de bălciori pentru epoca menționată, care denotă importanță deosebită a comerțului periodic, autoarea având printre altele meritul de a-l fi evidențiat amplu, argumentat și complex.

În lumina considerațiilor menționate, lucrarea Georgetei Penelea apare o contribuție deosebită la elucidarea unei perioade insuficient cercetate din istoria noastră economică-socială. Ea este de o incontestabilă valoare nu numai pentru cunoașterea comerțului periodic, ci și pentru profundarea unor

importante aspecte de istorie social-economică din epoca de trecere de la feudalism la capitalism. Probleme printre care: piața internă, prețurile și circulația monetară, comerțul extern, rolul diferitelor clase sociale în procesul schimbului de mărfuri sunt profund reflectate în această lucrare. Am fi dorit ca autoarea să acorde o mai mare atenție înfățișării unor tradiții și obiceiuri populare intim legate de bălci. Am fi avut astfel o viziune totală asupra acestei instituții economice care, în afară de rolul jucat în dezvoltarea pieței interne, a contribuit și la perpetua-

rea legăturilor dintre români de pe ambele versanți ai Carpaților.

Contribuția Georgetei Penelea se adaugă astfel la cele cîteva cercetări anterior realizate, întregind imaginea asupra unei societăți și unor fenomene slab oglindite în istoriografie. Prin valoarea interpretărilor și ideilor bogat argumentate și sistematic expuse, lucrarea se impune ca o monografie dintre cele mai izbutite.

Apostol Stan

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Források Budapest múltjából* (Izvoare privitoare la trecutul Budapestei), vol. I, Budapest, 1971, 322 p.; vol. II, 1971, 522 p.; vol. III, 1972, 634 p.; vol. IV, 1973, 660 p.

În toamna anului 1973 capitala Ungariei a sărbătorit centenarul unirii celor trei orașe Buda, Pesta și Obuda, într-un singur oraș Budapesta. Pregătind această aniversare un colectiv de arhiviști și istorici de la Arhivele centrale ale capitalei ungare a inițiat o valoroasă publicație de izvoare referitoare la trecutul orașului de pe Dunăre. Colecția de documente de patru volume cuprinde perioada dintre 1686 și 1950, de la eliberarea Budei de sub dominația otomană și pînă la începutul aplicării primului plan cincinal de construcție socialistă. Ea se publică sub redacția directoarei Arivelor centrale ale capitalei ungare Ágnes Ságvári.

În cursul anului 1971 au apărut două volume dintre care primul, întocmit de Vera

Bácskai, cuprinde perioada dintre 1686 și 1873. Documentele, memoriile, descrierile de călători străini și celealte izvoare sunt grupate din punct de vedere cronologic după cum urmează: I. — Dezvoltarea orașelor Buda, Pesta și Obuda între 1686 și 1848; II. — Viața și rolul jucat de Buda și Pesta în perioada revoluției și a luptei de eliberare dintre 15 martie 1848 și iulie 1849; III. — Buda, Pesta și Obuda în perioadele absolutistă și a dualismului dintre iulie 1849 și 1873, în sfîrșit IV. — Unificarea orașelor Buda, Pesta și Obuda.

Evident într-un volum care cuprinde o perioadă de aproape două secole, pline de transformări sociale și politice, nu se poate înfățișa decit fragmentar și în liniile sale directoare evenimentele. S-a făcut o selecție foarte severă din mulțimea de documente referitoare la viața economică, socială, demografică, politică și culturală. Se acordă totuși o atenție aparte documentelor care înfățișează situația orașului, mai bine zis a celor trei orașe, în momentul eliberării de sub turci-

Primele două izvoare reprezintă de fapt descrierii ale eliberării, ale evenimentelor dintre 28 august și 4 septembrie 1686 și situația generală după ce orașul a fost eliberat și viața și-a reluat cursul normal. Urmează apoi reproducerea integrală a unor dispoziții date de Curtea de la Viena în privința dezvoltării orașului Buda, a actelor de privilegii recăpătate. Dacă în ansamblul volumului secolul al XVIII-lea este mai slab reprezentat, în schimb cel următor apare într-o înfățișare foarte bogat documentată. Primele acte din acest secol al XIX-lea se referă la activitatea edilitară în orașele Pesta și Buda cuprinzând procesul verbal al comisiei de înfrumusețare a Pestei. Se publică apoi diferite descrieri din anii 1822 și 1837–1838. Interesant este și statutul edilitar al orașului Pesta adoptat la 11 octombrie 1839. În 1842 la Buda și Pesta a petrecut câteva săptămâni renumitul scriitor danez H. C. Andersen care a lăsat o frumoasă descriere a orașelor și a vieții edilitare culturale din care sunt publicate în volum câteva fragmente.

Într-un paragraf foarte bogat ilustrat de documente, acte și descrieri se înfățișeză viața economică din Buda de la eliberare și pînă la revoluția de la 1848. Găsim aici informații despre manufaturile din secolul al XVIII-lea, despre viața comercială, legea din 1836 privitoare la construirea căii ferate și la canalizarea orașului, apoi o amplă dare de seamă din 12 iulie 1846 despre deschiderea căii ferate dintre Pesta și orașul Vác. În alte trei paragrafe sunt prezentate un număr de 36 de izvoare referitoare la viața social-politică, la administrarea și, în sfîrșit, viața culturală a Pestei îndeosebi.

Partea a doua a volumului I cuprinde 30 de documente, descrieri și acte cu privire la rolul orașului Pesta în timpul revoluției și a luptei de eliberare din 1848–1849. Mai multe izvoare se referă la evenimentele din 15 martie 1848 și la cele ce au urmat izbucnirii revoluției.

Foarte bogat reprezentată este perioada dintre 1849 și 1873. Mai întii sunt publicate 10 acte și descrieri care înfățișează viața orașelor Buda, Pesta și Obuda în perioada imediat următoare înăbușirii revoluției, măsu-

rile luate de regimul absolutist austriac împotriva locuitorilor acestor orașe.

Într-un paragraf aparte cuprinzind 8 documente, publicate integral sau parțial, referitoare la viața economică a orașelor Pesta și Buda între 1849 și 1873 sunt redate rezultatele principale ale recensămîntului populației orașului Pesta din 1851, datele statistice despre industria orașului Pesta în 1860 și din nou rezultatele recensămîntului de data aceasta din 1870, înfățișîndu-se un tablou interesant al împărtășirii populației după ocupații.

Luptele sociale și politice, apariția mișcării muncitorești sunt de asemenea prezentate într-un paragraf separat, care cuprinde peste 20 de documente, acte și alte izvoare.

Autorii consideră că apariția orașului modern se plasează, din punct de vedere cronologic, în perioada dintre 1850 și 1873. Într-o viziune largă autorii au căutat să ilustreze prin documente autentice modernizarea orașului inclusiv sub raportul spațiului locativ.

Ultima parte din primul volum realizat cu atită competență și selecție de Vera Bácskai incit cititorul poate avea o imagine fidelă și sintetică a dezvoltării urbanistice-edilitare, politice și administrative, sociale și culturale pentru întreaga perioadă, este consacrată realizării unirii celor trei centre într-un singur oraș, capitala țării vecine, frumosul oraș de pe Dunăre, Budapesta. În această parte se publică proiectul lui Széchenyi din 1838, care prevedea construirea primului pod peste Dunăre dintre Pesta și Buda, podul de lanțuri. Urmează apoi alte documente printre care și ordinul ministrului de interne din 24 iunie 1849 despre unirea orașelor Buda, Pesta și Obuda într-un singur oraș Budapesta. O serie de documente din 1873 înfățișează realizarea în fapt a unirii celor trei orașe și sub raport administrativ-politic. Cu actele acestea, se încheie primul volum al prestigioasei publicații.

Cel de al doilea volum se referă la perioada dintre 1873 și 1919, adică de la unificarea celor trei orașe și pînă la înăbușirea revoluției proletare din Ungaria în august 1919. Volumul pregătit de Mária H. Kohut cuprinde peste 200 de izvoare din diferite domenii ale vieții capitalei ungare. În acest interval de aproape

o jumătate de secol orașul cu o populație de 280 de mii de oameni a devenit o mare metropoliță europeană cu peste un milion de locuitori. Izvoarele înfățișeză specificul acestui oraș, faptul că aici s-a concentrat cea mai mare parte a industriei ungare, aici au loc cele mai însemnante momente ale luptei clasei muncitoare din Ungaria, aici izbuinește revoluția burghezo-democratice din octombrie 1918 și revoluția proletară din primăvara anului 1919. Budapesta devenise în această perioadă nu numai centrul economic preponderent, dar și marele centru al culturii. Volumul este împărțit în trei părți. Prima cuprinde documentele referitoare la perioada dintre 1873 și 1914, cea de a doua perioada primului război mondial și în sfîrșit cea de a treia parte se referă la perioada revoluțiilor burghezo-democratice și proletare din 1918 și 1919.

Este imposibil să enumerez multitudinea de aspecte reflectate în documentele publicate. Vom reține doar faptul că autorii publicației au ales o metodă foarte interesantă de a oferi cititorilor o imagine fidelă asupra dezvoltării orașului. Este vorba de datele statistice prelucrate atât cu privire la economia orașului cât și la viața social-culturală sau dezvoltarea demografică. Datele statistice astfel prelucrate reflectă dinamica dezvoltării, direcția evoluției. Astfel au procedat și în alte domenii. Să luăm de exemplu iluminatul orașului. Într-un tabel separat se înfățișeză datele despre iluminatul cu gaz lampant, într-alt tabel iluminatul electric (după numărul abonaților) pentru perioada dintre 1874—1920. La fel s-a procedat și în privința unor aspecte ale dezvoltării culturii și învățământului. Tot în tabele statistice sunt prezentate datele privind numărul instituțiilor de învățămînt de toate gradele, numărul cadrelor didactice și al elevilor.

Foarte interesante sunt documentele care reflectă viața orașului în perioada primului război mondial, dar mai ales în cea a revoluțiilor. Printre altele se publică aici primul proiect de constituție a Republicii Sfatului din Ungaria alături de reportajele unor scriitori de prim rang ca Móricz Zsigmond, Molnár Ferenc, Krúdy Gyula și dările de seamă a

unor deputați în sfaturile populare din 1919 în fața alegătorilor, dări de seamă despre activitatea sfaturilor muncitorilor, și soldaților. Sunt publicate, de asemenea, extrase din procesele verbale ale unor ședințe ținute de sfaturile de sectoare ale orașului din timpul Republicii Sfatului.

În 1972 a apărut sub redacția lui József Szekeres, cel de al treilea volum de izvoare privitoare la istoria Budapestei în perioada dintre august 1919 și februarie 1945. Acest sfert de veac este ilustrat prin 293 de izvoare, grupate în cinci capitole. În primul dintre acestea 71 de izvoare se referă la teroarea albă, la instaurarea regimului contrarevoluționar de după înăbușirea revoluției proletare prin efortul comun al reacțiunii internaționale și interne. În istoria orașului această perioadă reprezintă venirea la putere a aristocrației grupate în Partidul comunal creștin. Primele documente reproduce în volum se referă la măsurile luate de noile autorități împotriva tuturor acelora care au sprijinit sau au simpatizat cu Republica Sfatului. Urmează apoi altele care înfățișeză viața economică, politică și social-culturală, acordându-se o atenție specială mișcării muncitorești din această mare metropolă. După o serie de alte documente referitoare la aprovisionarea orașului la începutul deceniului al treilea al secolului nostru acest capitol se încheie cu textul proiectului de program privitor la politica comunală a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar din 1925.

În cel de al doilea capitol, constând din reproducerea a 46 de izvoare, se ilustrează perioada dintre 1925 și 1930 din istoria orașului, de la alegerile comunale din 1925 până la încercarea de a reforma sistemul de guvernare municipală.

Criza economică mondială și efectele ei asupra orașului, noua lege municipală constituie obiectul principal al izvoarelor grupate în capitolul trei, care se referă la anii 1930 și 1934. Foarte bine este ilustrată în capitolul al patrulea și perioada de pregătire și de declanșare a celui de al doilea război mondial precum și cea referitoare la istoria orașului în timpul războiului și al ocupației hitleriste.

În preajma aniversării centenarului de la unirea orașelor Buda, Obuda și Pesta într-un singur oraș a fost publicat și cel de al patrulea volum de izvoare relative la istoria orașului în perioada dintre 1945 și 1950, volum pregătit de Ferenc Gáspár. Autorul arată că deși este vorba doar de cinci ani, această perioadă este extrem de bogată în transformări și innoiri în istoria orașului. Ea semnifică nu numai refacerea orașului din ruine, dar și epoca nouă a revoluției sociale și începutul construcției socialismului. O serie de documente din acest volum se referă la activitatea Comitetului național constituit la 21 ianuarie 1945, la munca desfășurată de Partidul comunist. Un loc important ocupă în volum documentele (peste 50 la număr) referitoare la reconstrucția orașului la aprovisionarea lui, la refacerea transportului în comun, a podurilor peste Dunăre, la asigurarea igienei etc. Este de la sine înțeles că în acest volum, fiind vorba de o perioadă de mari transformări predomină izvoarele conținând informații din domeniul vieții politice începînd cu procesul de democratizare și pînă la lupta politică dintre diferitele partide politice și forțe sociale. Naționalizarea principalelor mijloace de producție, organizarea vieții sub toate aspectele (economic, social, cultural, politic, administrativ) în condițiile trecerii la etapa socialistă a revoluției și a construcției socialismului sunt aspecte bogat ilstrate în documente.♦

Tot în anul aniversării centenare a apărut un volum redactat de Ágnes Ságvári în care sunt reproduse în limba franceză prefețele la cele patru volume de izvoare, regestrele documentelor și o bibliografie selectivă referitoare la istoria Budapestei.

Documentele sunt însoțite de note explicative ample și de indici ceea ce înlesnește înțelegerea lor. În volum sunt reproduse multe fotografii despre aspectul orașului de odinioară, despre mari personalități sau evenimente, fotocopii de documente mai însemnate, veaderi, planuri de sistematizare, fotografii contemporane despre Teatrul național, Academia de științe etc. Toate acestea, alături de o

rezumată grafică aleasă ridică valoarea acestei publicații de înaltă ținută științifică.

L. Demény

* * * *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, tomus I, inde ab a. DCCCV usque ad a. MCCXXXV, ad edendum præparavit Richard Marsina. Bratislavae, Sumptibus Academiae scientiarum Slovaceae, 1971, XLVIII + 472 p. + XXV.*

Istoricii slovaci și cei de pretutindeni au de acum la înademînă primul volum al diplomaticului slovac, pregătit în foarte bune condiții de eruditul medievist slovac de la Institutul de istorie din Bratislava, dr. Richard Marsina. Se inaugurează cu acest volum publicarea sistematică și riguroasă a documentelor privitoare la istoria medievală a Slovaciei, pornind de la cele mai vechi, care aparțin celui de al IX-lea veac. Solicitată și prospectată de mult, colecția a intrat tot mai insistent în preocuparea istoricilor slovaci în perioada de după al doilea război mondial (v. programele de editare a documentelor pentru Slovacia, elaborate de P. Horváth 1954, A. Gácsová 1955, P. Ratkoš 1957, B. Varsik 1957). Printre realizările anterioare ale diplomaticii cehoslovace pentru perioada medievală amintim: *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae et Moraviae vol. I – IV, 1904–1962*; Peter Ratkoš, *Pramene k dejinám Vel'kej Moravy* (Izvoare pentru istoria Marii Moravii), ed. II, Bratislava 1968; *Magnae Moraviae fontes historici I – III*, ult. vol., Brunaee 1969, semnalând astfel doar cîteva din titlurile mai însemnate și care cuprind exclusiv sau cu precădere izvoare referitoare la Boemia sau Moravia și dintre care ultimele două nu figurează în *Repertorium fontium historiae Medii Aevi* (A. Potthast) I–III, Roma 1962–1970.

În acest context editarea izvoarelor medievale pentru istoria Slovaciei (căci pentru istoria modernă există deja cîteva colecții

fundamentale) răspunde unor nevoi multiple, iar volumul întii al corpusului de documente medievale constituite prin spiritul de exigență în care a fost alcătuit, un model și îndemn.

Pentru elaborarea acestui volum au fost investigate integral atât arhivele autohtone, cât și cele străine (aproximativ trei sferturi din materialul editat se află în afara Cehoslovaciei – Ungaria, Austria, România, Croația, Vaticanul etc.) și au fost utilizate edițiile anterioare de izvoare laice și eclesiastice cehе, maghiare, germane, italiene. Pregătirea ediției a fost precedată de studiu și valorificarea selectivă a teoriei și metodologiei editării izvoarelor medievale europene și în primul rînd a principiilor metodologice adoptate de F. Sickel și J. Ficker la elaborarea colecției *Monumenta Historica Germanica*, precum și de însușirea experienței altor corporații de izvoare. Proiectul diplomatarului, problemele de heuristică și evoluția elaborării acestui prim volum au fost aduse pe parcurs la cunoștința specialiștilor în cîteva studii publicate în periodicele istorice slovace. Menționăm printre acestea studiul mai accesibil istoricilor noștri *Urkundenbuch der Slowakei und sein Programm*, publicat în „*Studia Historica Slovaca*” III, Bratislava, 1965.

CDSI I cuprinde, inseriate cronologic, 460 + 7 documente și materiale diplomatiche în limba latină, fără traducere, *selectate după criteriul teritorial*, aşadar care se referă direct sau indirect la teritoriul Slovaciei în granițele ei actuale. Datorită apartenenței Slovaciei la două formațiuni statale și politice mari, în sec. al IX-lea Marea Moravie, și începînd cu sfîrșitul veacului al X-lea regatul maghiar, în volum vor fi găsite materiale de diplomatică și cu caracter general, privind aceste state și deci nu doar documente referitoare exclusiv la Slovacia propriu zisă. Ediția de documente discutată este un diplomatар regional și nu instituțional.

Limitile cronologice ale volumului sunt cuprinse între anul 805 și 21. IX 1235, sfîrșitul domniei regelui Ungariei, Andrei al II-lea; volumul acoperă deci patru secole. O asemenea întindere în timp se explică prin

numărul relativ redus de documente din această perioadă, situație caracteristică pentru întreaga Europă centrală și răsăriteană, Tomul al II-lea al corpusului, în curs de elaborare, va cuprinde aproximativ 600 de unități dintre anii 1235–1260, iar cel de al treilea va înmîrătișa o perioadă mult mai scurtă, anume anii 1261–1272. Această situație se explică pe de o parte prin faptul, că în veacul al XIII-lea crește numărul instituțiilor emițătoare de documente în întreaga Ungarie veche, iar pe de alta prin „densitatea” mult mai mare a documentelor pe teritoriul Slovaciei, decît în restul provinciilor fostului regat maghiar.

Prin semnificația sa, atât pentru istoria Slovaciei cât și a Ungariei, anul 1000 constituie un moment de delimitare în producția diplomatică privitoare la istoria Slovaciei. Pentru producția diplomatică din vremea arpadienilor, începînd cu acest moment, E. Szentpétery în cunoșcuta lui sinteză de diplomatică maghiară medievală distinge prin periodizarea propusă 3 faze: 1) 1001–1077, denumită perioadă de imitare a documentelor imperiale și din care de fapt nu s-a păstrat nici un original, 2) 1077–1205 începuturile și 3) 1205–1308) închegarea formelor stabile ale practicii diplomatici maghiare. În studiile la Diplomatарul slovac I apărute separat sub titlul *Štúdie k slovenskému diplomatáru I*, publicate în „Historické štúdie” XVI, VSAV, Bratislava 1971 iar partea a două în numărul XVIII (1973) al aceleiași publicații și însoțite de rezumat în limba franceză, Richard Marsina ridică obiecții la periodizarea lui E. Szentpétery, o supune discuției și în încheiere distinge în evoluția diplomaticii regatului maghiar pînă la începutul celui de al XVI-lea veac nu trei, ci doar două perioade, în acord nu numai cu evoluția cancelariei regale maghiare, dar și a producției diplomatici în afara ei. Astfel, prima perioadă cuprinde anii 1001–1185 și în decursul ei emanatorii de documente sunt în primul rînd monarhii, iar destinatarii instituțiile eccluziale. În cea de a două perioadă, dintre anii 1185–1308 (din care tomul I acoperă documente pînă la 1235), divizată la rîndul ei în trei subperioade mai scurte producția di-

plomatică va crește și simțitor și problematica ei, din care vom mai spicui pe parcurs, se va diversifica.

Deoarece este vorba de un diplomat ar regional și nu instituțional — aflăm din studiu care însoțește lucrarea — editorul adoptă diferite forme de publicare a documentelor. Cele, al căror text e întins și nu privește integral teritoriul Slovaciei sunt publicate doar în parte, fiind încadrate de rezumatul introducerii și al încheierii, altele sunt date în regest, sau sub formă de mențiune (acesta e cazul županilor comitatelor slovace, care începând cu Bela al III-lea apar menționați în toate privilegiile și deci și în documentele, care prin conținutul lor nu se referă la Slovacia). O categorie aparte o constituie documentele azi pierdute — deperdita — despre care avem doar știri indirecte din alte atestări.

Documentele sunt supuse unei analize minuțioase și discutate sistematic din punctul de vedere al autenticității lor. *Problema autenticității* ocupă alături de analiza paleografico-diplomatică cea mai mare parte atât a volumului întărit și a celui de al doilea ale studiilor asupra diplomatului. Editorul distinge și însoțește cu un sistem precis de notare documente autentice, iar în cadrul falsurilor categoriile: documente interpolate; documente falsificate, ale căror date sunt doar parțial conforme cu realitatea; falsuri confectionate în epoca modernă, ultimele două fără valoare istorică. Falsurile cele mai numeroase privesc perioada mai îndepărtată din istoria Slovaciei și au ca punct de reazem documentele cele mai vechi; ele sunt produsul direct al dorinței instituțiilor și persoanelor private din evul mediu sau chiar din epoca modernă de a avea atestări că mai vechi ale drepturilor lor. Avem de a face și în cazul acesta cu un fenomen răspândit în întreaga Europă. Actele emise în timpul Marii Moravii au îndemnat însă la mult mai puține falsificări — și în acesta constă specificul lor — deoarece provineau dintr-o perioadă istorică fără continuitate juridică nemijlocită.

În perioada pe care o cuprinde vol. I al diplomatului, falsurile au fost confecțio-

nate în marea lor majoritate de către instituțiile ecclaziastice, care dispuneeau de cunoșători în elaborarea documentelor — spre deosebire de feudalii laici, care trebuiau să apeleză la alte persoane — și se puteau servi de numărul mai mare de documente din arhivele lor. În general majoritatea nobilimii dispuneeau de documente în arhivele familiale începând din vremea lui Bela al IV-lea (1235—1270). Ca atare, în perioada cea mai veche a evoluției diplomaticii maghiare, falsurile pentru feudalii laici sunt relativ puține în comparație cu cele ale instituțiilor bisericesti.

Astăzi principiile de editare, cît și structura *diplomatului* corespund uzului modern. Studiile introductive și întregul aparat de lucru sunt redactate în întregime în limba latină, ceea ce le face mai accesibile pentru specialiștii din toate țările.

Praefatio expune delimitările teritoriale și cronologice ale materialului, în vreme ce *Proemium* constituie o introducere mai largă, care tratează problematica expusă ulterior mai cuprinzător în Studiile asupra Diplomatului slovac I, din care am spicuit pîna acum: problema accepției noțiunii de act, de document și a consecințelor ei practice în lucrare, a selectării izvoarelor, a autenticității lor. Secțiunea aceasta a lucrării cuprinde și o foarte scurtă analiză paleografică și diplomatică a documentelor, discută problemele teoretice de elaborare a lucrării, dă indicații pentru folosirea ei etc. *Conspectus operum in hoc tomo compendiose laudatorum* urmat de *Conspectus abbreviaturarum* ... preced în structura acestei lucrări textele propriu zise, adica, *Litterarum textus et regesta annorum 805—1235 num. 1—460*. Textele propriu zise ale volumului sunt urmate de lista documentelor și serisorilor, care din pricina autenticității lor îndoiescă, sau din alte pricini nu au fost incluse în lucrare. Aparatul de lucru continuă cu un index al emanatorilor de documente, *Conspectus personarum nec non institutorum, quae huius tomī litteras ac diplomata ediderunt*. În partea a doua a studiilor la Diplomatul slovac I, se constată, că în primele secole ale regatului maghiar creștin emanatorii autohtoni de docu-

mente sănt în primul rînd monarhii și le urmează imediat instituțiile ecclaziastice (arhiepiscopul și capitolul de la Strigoni, episcopul și capitolul de la Nitra și abația și conuentul benedictin din Hronský Beňadik). Până la a doua jumătate a secolului al XII-lea, *destinatarii* documentelor a căror listă o găsim în *Conspectus personarum, nec non institutorum, ad quae huius tomis litterae ac diplomata data sunt*, au fost în Slovacia, ca de altfel în tot regatul maghiar aproape exclusiv instituțiile bisericești. De la începutul veacului al XIII-lea raportul se va schimba și vor începe să predomină destinatarii laici ai producției diplomatiche. Amindouă listele, atât cea a emanatorilor, cât și cea a destinatarilor, foarte elocvente, au constituit pentru autor punctul de plecare al cercetării evoluției producției diplomatiche a perioadei și a relației societate-document.

Munca specialistului cu materialul din prezentul volum este facilitată mult de cele două tabele de corespondență a cifrelor documentelor din această lucrare cu *Regesta regum stirpis Arpadianae I, II*, Budapest, 1923–1943, lucrare elaborată de Emeric Szentpétery și continuată de J. Borsa, II, 2, 3, 1961 cit și cu cele două lucrări de *Regesta pontificum romanorum*, ale lui F. Jassé și A. Potthast, I, II, Lipsiae 1885, 1888, respectiv I Berolini 1874.

Utilitate deosebită pentru cercetatori prezintă înșiruirea alfabetică a arengilor — de care editorul se ocupă pe larg în *Proemium — Arengarum huius tomis conspectus*. Acesteia li urmează lista celor 52 de documente reproduse fragmentar fotografic cu lăudabilă claritate și grupate după anumite caracte-ristici paleografice în 17 tabele (ca poate servi ca inițiere în paleografia latină a evului mediu) cât și lista, care prezintă și descrie 20 de sigilii, reproduse de asemenea în adenda fototipică a lucrării. *Index nominum* cuprinde atât nume de persoane, cât și de locuri. Semnalare deosebită merită bogatul *Glossarium* de cuvinte și expresii specifice latinei medievale din vechea Ungarie. Glosarul este o valoroasă contribuție la cunoașterea fondului lexical al latinei medievale în general și al

specificului acesteia în documentele privitoare la Slovacia în special. El oferă astăzi — fapt subliniat și în recenziile din Cehoslovacia ale Diplomatarului — un material prețios pentru dicționarul general al latinei medievale. Credem, că ar fi fost utilă alcătuirea unei liste a rezumatelor documentelor publicate, rezumate care aici preced publicarea imediat a textului și astfel cititorul nu-ar trebui să frunzărească zeci de pagini în căutarea unei stări.

Tratarea complexă și riguroasă în Studiile asupra Diplomatarului slovac I a întregului material și în mod special a documentelor care au suscitat discuții în literatura istorică, precum și soluțiile date de autor conferă comentariilor la Diplomatarul slovac I caracter de adevărate studii istorice.

În încheiere, Diplomatarul slovac, elaborat la nivelul celor mai mari exigențe și însoțit de studii istorice teine înice constituie o realizare de înaltă clasă a științei diplomaticii, oferind, credem, un model pentru toți editorii de izvoare. Pe drept Diplomatarul slovac a fost bine apreciat și de specialiști străini. De aceea îndrăznim să parafrăzăm în limba în care autorul a pus la dispoziția specialiștilor rodul imenselor sale străduințe: *E fructu homo cognoscitur.*

Ján Sýkora

WALTER HÖFLECHNER, *Die Gesandten der Europäischen Mächte vornehmlich des Kaisers und des Reiches, 1490–1500*, în „*Archiv für österreichische Geschichte*”, Bd. 129, Wien 1972, 490 p.

Sub semnatura lui Walter Höflechner, revista *Archiv für österreichische Geschichte* publică repertoriile misiunilor diplomatice ale puterilor europene, cu precădere ale impe-

riului german și împăratului¹ în decursul anilor 1490–1500. Datele care delimită această perioadă de numai 10 ani reprezintă pe deosebit intrarea lui Maximilian în politică europeană iar pe de altă parte începutul politicil imperiale antifranceze. Așa cum subliniază autorul în prefată, acest interval de timp poate părea foarte scurt; dar practic, din punct de vedere tehnic, o perioadă mai lungă ar fi fost greu de cuprins, căci tratarea acestei materii complexe, cu atit de detaliu, necesită o aprofundare a materialului documentar.

Prezentarea misiunilor se face în ordinea alfabetice a țărilor unde au fost trimise; cu o singură excepție, a Țărilor de Jos, care, ținând seama de raporturile foarte strinse cu imperiul german apar în primul repertoriu. În cadrul misiunilor, elementul de referință fiind ambasadorul sau trimisul (asupra cărora se dau unele date biografice), ei sunt trecuți tot în ordine alfabetică. Iar la sfîrșitul fiecărei misiuni prezentate, autorul indică izvoarele și literatura de specialitate ceritate ca și documentele inedite referitoare la aceste probleme.

Trecerea în revistă a misiunilor permite cunoașterea unora din direcțiile politice ce se dezvoltă în acest prag de veac nou. Astfel ascensiunea imperiului otoman determină încercarea organizării unei coaliiții care să cuprindă pe lîngă imperiu și papă, Ungaria, Polonia și chiar îndepărtata Moscovă; în același timp se remarcă preocuparea constantă a lui Maximilian de a rezolva în favoarea sa și în detrimentul Franței, problema Milannului ca și încercarea îmbunătățirii relațiilor politice între Anglia și imperiu, tratativele turco-napolitane și turco-venete, problemele ordinului german în legătură cu Moscova și Lituania, etc.

Repertoriul mai cuprinde și cîteva documente referitoare la istoria Moldovei, în primul rînd în raporturile ei cu Polonia; de asemenea este prezentat un document necu-

noscut pînă acum la noi, din anul 1499 (aprilie-august) din care rezultă continuitatea contactelor diplomatice stabilite de Maximilian cu Ștefan cel Mare încă din anul 1490. Documentul este interesant nu numai prin faptul că Maximilian cere lui Ștefan date despre eventualele incursiuni turcești spre țările creditare, dar și pentru că oglindește existența legăturilor personale stabilite între domnul Moldovei și viitorul împărat german.

În continuarea repertoriului propriu-zis, autorul face și o însemnare cronologică a diplomaților fiecarei țări în funcție de cel către care se îndrepta misiunea; urmează un indice bibliografic (izvoare și literatură de specialitate) ca și un registru de persoane.

Prin publicarea acestui repertoriu, Walter Höflechner, pune la dispoziția cercetătorilor un instrument de lucru bogat și interesant, necesar cunoașterii și aprofundării acestui deceniu din istoria universală.

Stefana Simionescu

SERGIO ELÍAS ORTIZ, *Franceses en la independencia de la Gran Colombia*, Bogotá, Editorial ABC, 1971, 248 p.

În ampla introducere a acestei lucrări a binecunoscutului istoric — membru al Academiei Columbiene de istorie —, se relevă ajutorul dat de francezii veniți în America pentru eliberarea țărilor care au constituit un timp Republica Marea Columbia (Gran Colombia), iar ulterior s-au separat în trei republici independente: Columbia, Venezuela și Ecuador *.

* Problema voluntarilor străini participanți la lupta de eliberare a popoarelor din coloniile spaniole aflate în America a mai fost analizată și în alte lucrări. Autorul amintește dintre acestea: C. K. Webster și F. B. A. Stevenson, *Britain and the Independence of Latin America, 1812–1830. Selects documents from the Foreign Offices Archives*. London, 1938; W. S. Robertson, *France and the Latin-American Independence*, Baltimore, 1939; precum și în alte valoroase lucrări.

¹ Autorul atrage atenția asupra faptului că în documentele contemporane lui, Maximilian este prezentat cu titlul de împărat și în perioada când a fost rege și astfel trebuie înțeles titlul lucrării.

Volumul de față vine să sublinieze importanța participării voluntarilor francezi la lupta de independență a Marii Columbiilor în momentele cele mai dificile ale istoriei sale.

În preajma Revoluției metropola spaniolă făcea mari eforturi pentru a îngădăi intrarea francezilor în coloniile sale și în special căuta să izoleze pe locuitorii săi la influență ideologică pe care o exercitau: *Enciclopedia* și *Drepturile omului și cetățeanului*.

După 1789, atât în Spania cât și în coloniile sale se introduce o strictă cenzură. Cind în 1794 avea loc scandalul publicării traducerii în limba spaniolă a *Drepturilor omului* de către Antonio Nariño în Santa Fé de Bogotá (azi Bogotá), viceregele Noii Grenade ordonă confiscarea acelei tipărituri și arestarea francezilor bănuți că au avut legături cu traducătorul operei respective.

Cu ocazia venirii Precursorului Francisco Miranda în Venezuela o serie din vechii săi tovarăși de arme din armatele lui Dumouriez, care se aflau în Statele Unite și în Antile, către anul 1811, s-au grăbit să-și pună spadele în serviciul cauzei americane. Multă dintre acești luptători pentru cauza libertății, fără a spera recompense, făcuseră donații recentului stat venezolan. În 1812 Miranda a putut organiza o adevărată armată împotriva puterii regale din acea Căpitanie, armată din care un corp era constituit numai din francezi sub conducerea colonelului J. Du Caylá (p. 16 și 153). Această unitate a luptat vîțejește împotriva forțelor regaliste (p. 154). Împreună cu Du Caylá, s-au incorporat în armata lui Miranda, ofițerii francezi Labatut, Chatillon, Lemer, Schamboourg, Dufour și alții, care mai tîrziu au acționat în vice-regatul Nouă Grenadă (p. 16). Ulterior noi contingente de francezi au sosit pe coastele Venezuelei, spre a-și aduce contribuția la luptă pentru cauza independenței.

În paginile următoare autorul prezintă biografia unora dintre eroii francezi înrolați ca voluntari în rîndurile armatelor independente din Marea Columbie. De la lunga listă a celor biografiați de istoricul columbian ne vom limita numai la prezentarea persoanelor care au influențat în mod deosebit mersul războiului de independență a Marii Columbiilor

și care au căzut pe cîmpul de luptă; precum și a acelor care au avut strînsă legătură cu Liberatorul Simón Bolívar.

Manuel Roergas Serviez – pe scurt Serviez – provine dintr-o familie de militari de veche tradiție din armata franceză. Serviez a fost voluntar în armatele Republicii și apoi ale Imperiului Francez, pînă în anul 1808, cînd avînd gradul de locotenent a făcut parte din armata trimisă în Spania. După 1809 a dispărut dar în 1813 îl aflăm combatant în armata independentilor la Cartagina, în Viceregatul Noii Grenade. Dovedind calitate deosebite în lupta împotriva armatelor regaliste, guvernul republican din Santa Fé de Bogotá l-a înșarcinat cu instruirea cadrelor și apoi i-a încredințat conducerea întregii cavalerii. După debarcarea corpului expedițional spaniol condus de generalul Pablo Morillo a fost numit comandant suprem al armatelor republicane, cu toată opoziția multor americani. Cu toate acestea, mascole largi ale populației credeau orbește în Serviez și îl considerau unică persoană capabilă, în acelle momente critice, să salveze țara (p. 51). Împreună cu Francisco de Paula Santander el a reușit să execute o retragere strategică în regiunea de cîmpie de la Casanare (Llanos de Casanare). Puținete forțe retrase în această regiune au fuzionat cu cele conduse de José Antonio Páez, comandantul cavaleriei de *llaneros* din Venezuela. Ultimul a fost desemnat comandant al armatei de Apure, avînd în subordine pe Urdaneta, Santander și Serviez.

În ziua de 11 octombrie 1816 a avut loc eroica luptă de la Yagual, unde regaliștii au fost înfrîntați. După luptă Serviez, fiind bolnav, s-a îndepărtat de tabăra și în cursul nopții a fost asasinat de niște necunoscuți pentru a-l jefui.

Luis Girardot, împreună cu cei trei fii ai săi: Atanasio, Pedro și Miguel au luptat între anii 1813–1819, căzînd eroic pe cîmpul de luptă. Autorul subliniază că puține familii s-au dăruit complet cauzei emancipării coloniilor hispanoamericane ca cea a francezilor menționați mai sus.

Ofițerul *Louis Bernardo Chatillon*, conins de ideile revoluției franceze, a renunțat

la avantajele de care putea beneficia datorită originii sale nobile și a emigrat în Venezuela, alături de puternica personalitate a lui Francisco Miranda. După arestarea acestuia de către regalistul Monteverde, a plecat la Cartagena, unde a condus atacul independentilor pentru cucerirea localității Santa Marta aflată în mîinile regalistilor. După o luptă eroică a fost rănit și prins de către regaliști care l-au ucis.

Atrás la lupta pentru independența coloniilor spaniole *Carlos Alejandro Bobin*, venit odată cu Francisco Miranda, după căderea acestuia, a trecut în Republica Columbia unde, sub ordinele lui Narino, a fost rănit în luptă de la Porto, prins și executat de regaliști.

Portretul vieții lui *Antonio Reynal Samojous* este restrâns la scurta epocă cuprinsă între decembrie 1818 pînă la sfîrșitul lunii iunie 1819, cînd și-a terminat existența în mod eroic. Aflat sub ordinele lui Santander în Casanare a condus cu mult curaj o importantă acțiune de diversiune, în preajma victoriei patrioților la Boyacá pentru a atrage atenția forțelor regalești ocupante în altă direcție.

Una din persoanele mai discutate dintre străinii veniți pe solul american în epoca independenței a fost L. Peru de Lacroix, care ne-a lăsat cel mai bun studiu despre activitatea politică și viața privată a Liberatorului Simón Bolívar intitulat *Diario de Bucaramanga*.

El a făcut parte din statul major al Liberatorului, căruia i-a rămas credincios pînă la moarte. Înainte de a se alătura lui Bolívar, între anii 1814–1822 l-a însoțit pe corsarul Aury.

Nu putem trece cu vederea pe medicul militar *Alejandro Prospero Reverend* care a tipărit un jurnal foarte detaliat despre ultimele momente ale vieții lui Bolívar.

Un alt ofițer a fost *Luis Ducoudray*, care mai înainte de venirea sa în America, fusese grad inferior pe timpul Revoluției franceze și mai tîrziu căpitan în armatele napoleoniene. În 1814 a luat parte la apărarea Cartaginei sub comanda lui Manuel del Castillo și

a fost de partea acestuia în dispută să fie generalul Simón Bolívar, din care a rezultat exilul voluntar al Liberatorului în fața întransigentelor lui Castillo. După cucerirea Cartaginei de către forțele regalești ale lui Morillo a scăpat fugind în Las Cayos (Les Cayes), sat de coastă în Republica Haiti. Acolo s-a apropiat de Bolívar, care pregătea o nouă debarcare în Venezuela și care l-a numit în statul său major. Atitudinea sa suspectă l-a determinat pe Liberator să-l țină la distanță, fapt pentru care s-a supărat și a plecat încorporîndu-se în escadra corsarului Aury. În anul 1829 a tipărit o lucrare tendențioasă despre Simón Bolívar ca figură centrală a Revoluției din Hispanoamerica.

Corsarul *Luis Aury*, a luptat în Marca Caraibilor pe timpul agitatelor zile ale independenței și a sprînjinit cu flota sa acțiunile de eliberare din acea zonă. Aury a acționat după bunul său plac și uneori chiar fără a fi solicitat, fapt pentru care Liberatorul nu a admis ca să fie recunoscut în gradul de „comodor” al Republicii Marea Columbie. De fapt Aury nu era de acord ca acțiunea de eliberare a Venezuelei să fie condusă de Bolívar.

În sirul luptătorilor pentru independența coloniilor spaniole din America, în volum este descrisă și figura lui *Juan Bautista Bideau*, născut în Antile și care se consideră francez de naționalitate după originea sa. Căpitan corsar, în serviciul republicanilor francezi din Guadelupe, către 1811 el s-a pus în serviciul independentilor venezolani și a luptat pe diferite teatre de război, pînă în 1817, cînd și-a dat viață în mod eroic la apărarea localității Casa Fuerte de Barcelona.

Lucrarea, culegere de biografii colective este de un real folos pentru cei ce studiază mișcările de eliberare din Hispanoamerica. Ea relevă activitatea francezilor participanți la acțiunea de independență a coloniilor spaniole din nordul Americii de Sud, episod mai puțin cunoscut din istoria statelor care au constituit un timp Republica Marii Columbii.

Ioan I. Neacșu

BULETIN BIBLIOGRAFIC

1. IZVOARE

- * * * *Documente*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, 490 p.
* * * *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1879—1892*, Bucureşti, Edit. politică, 1973, 950 p.

2. ISTORIE VECHE

- FLORESCU, RADU, *Adamclisi*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1973, 42. p. + 160 ilustr.
MARINESCU-BILCU, SILVIA, *Cultura Precuculeni pe teritorul României*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 270 p. + 1 hartă + 95 foi ilustrate.
* * * *Römanische villen in Pannonien*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 418 p. + CCXXXIV p. ilustr.
RUSSU, I. I. *Dacia și Pannonia Inferior*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 123 p.

3. ISTORIA EVULUI MEDIU

- CANTEMIR, DIMITRIE, *Istoria ieroglifică*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, 568 p.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Opere complete*, vol. IV (Istoria ieroglifică), Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 446 p.
SION, CONSTANTIN, *Arhondologia Moldovei* Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, 370 p.

4. ISTORIA MODERNĂ

- GANE, C. *Trecute vieji de doamne și domnișe*, vol. III, (De la restaurarea domniilor pămîntene pînă la Unirea principatelor 1822—1859), Iași, Edit. Junimea, 1973, 336 p.
GHICA, ION, *Opere*, III, Bucureşti, Edit. Minerva, colecția „Scriitori români”, 1973, 558 p.
* * * *Les lumières en Hongrie en Europe centrale et en Europe orientale*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 125.

5. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- CONSTANTINESCU-IAȘI, PETRE, *De la eliberare la socialism 1944—1955*, Bucureşti, Edit. politică, 1973, 324 p.
MÎNDRU, COSTACHE, col. rez., *Focuri în Blăgăra*, Bucureşti, Edit. militară, 1973, 132 p.

Gelu Apostol

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celealte rubrici, dactilografiate la două rânduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECIIL
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE AN-
CIENTE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLO-
GIE – CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * A. D. Xenopol, Studii privitoare la viața și opera sa, 1972, 445, p. 26 lei.
- * * * Bibliografia istorică a României. II. Secolul XIX, t. I, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p., 47 lei.
- L. BOICU, Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853—1856, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea românilor: istoria unei idei, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, Înțelegerea Balcanică, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGĂRU, N. Iorga — a Romanian historian of the Ottoman-Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714), „Bibliotheca Historica Romaniae” 41(2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, Destin comun, traditions fraternelles, „Bibliotheca Historica Romaniae” 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, Colonizarea rurală în Tara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII) „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, Studii istorice, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV — XVIII) „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, Bresle, negustori și meseriași în Tara Românească (1830—1848), „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p. 19 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p. 26 lei.
- IOSUF PATAKI, Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea, 1973, 350 p., 28 lei.
- DAN BERINDEI, L'Année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BÂRZU, Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei), 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.

RM ISSN 0039—3878

I. P. Informația c. 1219

www.dacoromanica.ro

Lei 20.—